zarez

dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja • zagreb, 2. travnja 2,,9., godište XI, broj 254
cijena 12,00 kn; za BiH 2,5 km; za Sloveniju 320 sit

ISSN 1331-7970

Budućnost komunizma

Razgovor s Leszekom Kolakowskim

Temat – Identitetsko nasilje

Gdje je što?

Info i najave
Jelena Ostojić **2**

U žarištu
(Ne)sigurnost prvog mjesta *Nataša Petrinjak* **3**
Sublimno ime emancipacije? *Stipe Ćurković* **4-5**
Pristup globalizaciji *Darko Suvin* **6**
Za stvaralačku Europu *Biserka Cvjetičanin* **7**
Razgovor s Leszekom Kolakowskim
Hanspeter Born i Goswin Schwendinger **8-9**
Deset godina Istrakona *Milena Benini i Andrea Zlatar* **10**
Razgovor s Angelikom Reitzer *Gioa-Ana Ulrich* **14**

Satira
Umro stablo iz Lovca na jelene *The Onion* **11**
Zdravica za idiote *Nenad Perković* **12**

Reagiranje
Kultura protiv kulture *Katarina Luketić* **13**

Kritika
Poetične slike jezika i krajolika *Gioa-Ana Ulrich* **13**
Što je film bez stila? *Martina Perić* **35**
Kupujte hrvatski sapun! *Renata Jambrešić Kirin* **36-37**
Interdisciplinarno o svecima *Nataša Polgar* **37**
Susan Sontag za voajere *Srđan Sandić* **38**
Izvan okvira *Boris Postnikov* **38-39**
Zanimljivo, raznovrsno, nedostupno *Nataša Petrinjak* **39**

Film
Više od glasova *Mario Slugan* **15**

Socijalna i kulturna antropologija
Antropologija marginalnog *VjeraBonifačić* **16**
Kultura gluhoslijepih *Irena Barić* **16-17**

Vizualna kultura
Ljubav je hladnija od smrti *Leila Mehulić* **18**
U potrazi za pravom umjetnošću *Silva Kalčić* **19-20**

Glazba
Stvaranje vrhunskog glazbovanja *Trpimir Matasović* **29**
Proizvod (s) Obamine inauguracije *Philip Kennicot* **29**

Kazalište
Neposlušnost objekta *Ivan Kralj* **30-31**
To je moja zemlja?! *Nataša Govedić* **32-33**
Autorska prava i Jugoslavensko dramsko pozorište *Miloš Lazin* **33**

Proza
Najbolje prve rečenice romana objavljenih 2005. **40-41**
Garmin *Nada Crnogorac* **42**
Kamen nije živ, šuma jest *Tatjana Jambrišak* **43**
Pirova pobjeda (tako se to u nas radi) *Marijo Glavaš* **44**

Poezija
Plavi sapun *Ana Mušćet* **44**

Retrovizor
Rušenje ne svega postojećeg, nego svega očekivanog
Zoran Roško **45**

Riječi i stvari
Svjetlo nad kartom *Neven Jovanović* **47**

Strip
www.komikaze.hr

TEMA BROJA: Identitetsko nasilje
Priredili Srećko Pulig i Leonardo Kovačević
Koliko identiteta? *Srećko Pulig* **21-22**
Rasizam i društveni konsenzus *Leonardo Kovačević* **23**
Razgovor s Eyalom Sivanom *Srećko Pulig* **24-25**
Sedam pravila za pomoć širenju rasističkih ideja u Francuskoj
Jacques Rancière **26**
Uporabe riječi "Židov" *Alain Badiou* **26-27**
Promjene univerzalističke paradigme *Rastko Močnik* **28**

impressum

zarez

dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja
adresa uredništva: Vodnikova 17, Zagreb
telefon: 4855-449, 4855-451, **fax:** 4813-572
e-mail: zarez@zg.htnet.hr, **web:** www.zarez.hr

uredništvo prima: radnim danom od 12 do 15 sati
nakladnik: Druga strana d.o.o.
za nakladnika: Andrea Zlatar
v.d. glavne urednice: Katarina Luketić
zamjenici glavne urednice: Nataša Govedić, Srećko Horvat i Marko Pogačar
izvršni urednik: Nenad Perković
poslovna tajnica: Dijana Cepić
uredništvo: Dario Grgić, Silva Kalčić, Suzana Marjanić, Trpimir Matasović, Nataša Petrinjak, Boris Postnikov, Srećko Pulig, Zoran Roško i Gioia-Ana Ulrich

grafičko oblikovanje: Studio Artless
lektura: Dalibor Jurišić
priprema: Davor Milašinčić
tisak: Tiskara Zagreb d.o.o.

Tiskanje ovog broja omogućili su:
Ministarstvo kulture Republike Hrvatske
Ured za kulturu Grada Zagreba

zarez

info/najave

Jelena Ostojić

Nećemo plaćati vašu krizu!

Ukupno 55 tisuća prosvjednika, 30 tisuća u Berlinu i 25 tisuća u Frankfurtu, demonstriralo je 28. ožujka protiv mjera koje se poduzimaju u borbi sa svjetskom ekonomskom krizom. Povod je bio samit G20 koji će se održati u Londonu 2. travnja, kada će ovaj broj *Zareza* već biti tiskan. Prosvjednici udruženi pod motom "Nećemo plaćati vašu krizu!" isticali su odgovornost banaka odnosno kapitalizma za nastalu svjetsku ekonomsku krizu i nepravdu koju podnose svi koji trenutačno plaćaju ceh neodgovornosti i nelogičnosti dosadašnjeg sustava. Demonstracije su pokrenuli njemački sindikati, antiglobalizacijske i ekološke grupe te mnoge druge antikapitalistički raspoložene stranke i udruge, a sve s ciljem obezvređivanja pokušaja pronalaženja rješenja unutar okvira kapitalizma. Iako su prosvjedi zamišljeni kao nenasilni, u Berlinu je došlo i do sukoba s policijom uslijed kojih su i neki prosvjednici privedeni. Osim u Njemačkoj, masovni prosvjedi s istim ciljem održali su se i u Parizu, Londonu i Beču.

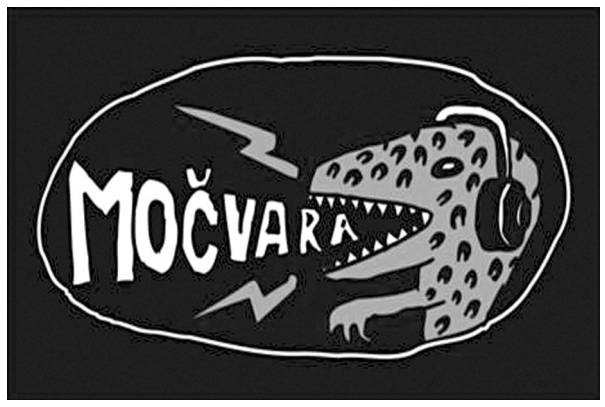

Otvara se Močvara

Aktualna gradska vlast prošle je godine, 11. svibnja, zatvorila Močvaru, ili bolje rečeno dovela klub u situaciju u kojoj više nije mogao nastaviti s radom. Pritisak javnosti koji je potom uslijedio, ili pak predizborna dodvoravanja mlađem dijelu biračkog tijela, stvorila su uvjete za ponovno otvoranja kluba. I ne samo to, nego je Grad na vlastitu inicijativu renovirao dio kluba, a sam gradonačelnik potpisao je dokument kojim se potvrđuje da ne postoje nikakva prethodna potraživanja Grada prema URK-u. Močvara s radom počinje 21. svibnja kada je najavljeno otvorenje kluba, a kao i dosad u programu Močvare bit će koncerti, slušaonice, tribine, izložbe, književne, kazališne i filmske večeri.

Nagrada *Man Booker International*

Dubravka Ugrešić nalazi se među 14 kandidata iz 12 zemalja za književnu nagradu *Man Booker International 2009*, čija su imena objavljena u New Yorku. Nagrada se dodjeljuje od 2005. godine, a namijenjena je književnicima koji pišu na engleskom jeziku ili su njihova djela dostupna u prijevodu na engleski kao priznanje za njihov cjelokupni opus te doprinos svjetskoj književnosti. Dubravka Ugrešić tako se našla u društvu glasovita peruanskog književnika Maria Vargasa Llose, autora romana *Ragtime* Amerikanaca E. L. Doctorowa, nobelovca V. S. Naipaula, pisca s Trinidada koji živi u Engleskoj, te ostalih kandidata koje u slučaju pobjede očekuje novčana nagrada od 85 tisuća dolara. Dosadašnji dobitnici te nagrade, koja je utemeljena 2004, a prvi put dodijeljena 2005. godine, bili su albanski pisac Ismail Kadare i nigerijski Chinua Achebe. Dobitnik ovogodišnje nagrade bit će objavljen u svibnju, a svečana dodjela zakazana je za 25. lipnja u Dublinu.

Test! 9+10

Međunarodni festival kazališta i multimedije Test!9+10 održat će se u zagrebačkom Studentskom centru od **31. ožujka do 4. travnja 2009. Ove godine tema festivala je komunikacija: k**omunikacija kao proces razmjene informacija; komunikacija kao sadržaj, forma i cilj; komunikacija kao mogućnost i ograničenje; komunikacija kao zabuna; komunikacija kao intervencija. Kao moment otpora unifikaciji većine današnjih festivala istaknuto je nekronološko numeriranje pa se u ovogodišnjem festivalu s Test!9 spaja i buduće deseto izdanje. Program je festivala raznolik, a sastoji se od radionica, predstava, plesa, izložbi i glazbe. Međunarodni festival studentskog kazališta i multimedije Test!, u organizaciji udruge Test! – Teatar studentima, razvija se još od 2000. kada je svoj osmogodišnji put započeo kao smotra hrvatskog studenskog kazališta. Festival danas ima međunarodni karakter, a do sada je ugostio mlade umjetnike iz većine zemalja Europe. Najljepše odlike festivala jesu te da podržava i promovira stvaralaštvo mladih u nekompetitivnoj atmosferi te potiče suradnju u projekatima.

Anarhistički sajam knjiga

Od 3. do 5. travnja u galeriji Nova, u Teslinoj 7, u Atriju, održat će se peti sajam anarhističke literature. Kao i do sada ovogodišnje izdanje sajma donosi zanimljiv program, od predstavljanja nekoliko časopisa do zanimljivih diskusija o aktualnim slobodarskim projektima. Osim klasične slobodarske literature sajam nudi i nove naslove, često na nekoliko jezika. Na ovogodišnjem programu bit će predstavljeni časopisi *Abolishing Borders from Below*, *Voices of Resistance from Occupied* London, *Z* magazin i *Ispod pločnika*, a u najavljenim diskusijama govorit će se i o pobuni u Grčkoj, što će biti popraćeno videom o događajima iz prosinca 2008. *Potentiality of Storming Heaven* (28 minuta, objavljen u siječnju 2009). Osim toga bit će i riječi o borbi i samoorganiziranju stanara. Kao uvod u diskusiju predstavljat će se projekti iz Berlina i Varšave o organiziranju stanara i njihovu protivljenje najmodavcima i kompanijama koje podižu cijene života i stanovanja. Ta tema, koja je u Zagrebu zapostavljena ili, točnije, svedena na angažman udruge Pravo na grad, na berlinskim je sveučilištima tema kolegija iz urbane sociologije te svakodnevnih javnih rasprava. Ideja Anarhističkog sajma knjiga jest stvoriti mjesto susretanja, kako na lokalnoj tako i na međunarodnoj razini. Na ovogodišnjem sajmu sudjelovat će grupe, projekti i izdavačke kuće iz regije, ali i Engleske, Italije, Austrije, Njemačke, Nizozemske, Švedske, Češke i Grčke. z

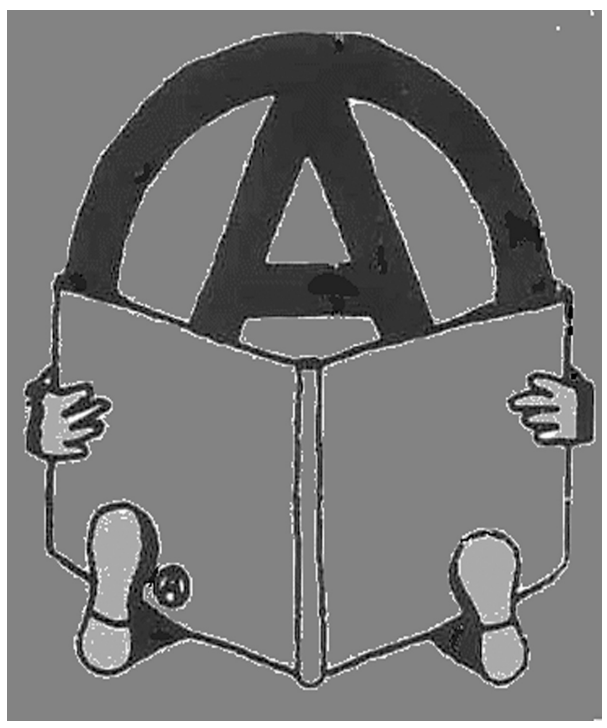

(Ne)sigurnost prvog mjesta

Nataša Petrinjak

U sjeni samita G20, istoga dana, 2. travnja u Zagrebu će boraviti i Eve Ensler jer će održati još jedan V-Day. Prema najavljenom programu u zagrebačkom kinu i kazalištu, ne u Londonu, moći će se čuti kako bi izgledao svijet u kojem je svačiji život – jednako vrijedan. Valjalo bi poslušati, jer to još ne znamo

Put People First – moto demonstracija kojim su desetine tisuća ljudi 28. ožujka 2009. na ulicama Londona ujedno postavile i glavni zahtjev trenutno najviše pozicioniranim političarima svijeta neki su hrvatski mediji preveli – ljudi su na prvom mjestu. U namjeri da što prije i sa što većim efektom udovolje zahtjevima poslodavaca za što brže plasiranom viješću koja bi još brže trebala donijeti profit zanemarili su čak i temeljno pravilo prevođenja – kontekst. A koji je u slučaju demonstracija uoči samita G20 bio i posve očigledan – ljudi nisu na prvom mjestu, zato uopće demonstracije i zato moto, zahtjev – stavite ljude na prvo mjesto! Ljude na prvo mjesto; od 2. travnja 2009, od dana kada bi ta šačica ljudi-političara i ekonomskih magova mogla inicirati promjenu za kojom vapi cijeli svijet, jedino mjesto gdje živimo svi. Prema izjavama i analizama koje su se mogle čuti posljednjih dana malo je nade da će to i učiniti – oživljavanje kapitalizma i razvoj temelj su koncepta oko kojeg će pregovarati. Gledano unatrag, riječ je o konceptu u kojem jedna manjinska grupa uživa blagodati što proizlaze iz rada većine i ono je bilo temeljnom postavkom svih društvenih uređenja, pa tako i kapitalizma.

"Napredak" u smislu razvoja odnosio se samo na izmišljanje što suptilnijih mehanizama za održavanje takva parazitiranja i utoliko su društvene formacije tijekom povijesti mijenjale nazive. Kapital, novac oduvijek je bio virtualan; digitalna virtualnost sadašnjice samo je pokazala da je tako u svim dijelovima svijeta, pa se održavanje ideje njegove "nevidljivosti" pojavljuje kao uvjet bez kojeg se ne može. Dosadno?! Koliko puta je već sve to ponovljeno, ispričano, potvrđeno….

Silovanje je najjeftinije oružje

Očigledno ne dovoljno. Jer dok će ta skupina odabranih mudrovati u ExCel Centru u londonskoj luci, tijekom samo tog 2. travnja nekoliko će tisuća ljudi umrijeti od gladi, nekoliko će tisuća žena biti silovano u Kongu, Afganistanu, Iraku… Iritantno?! Kakve sad veze imaju silovanja u Kongu s daleko važnijim organiziranjem skupa "na najvišoj razini", pa i protestnog marša ulicama Londona? Ima, naravno, zato i jest iritantno. *Put People First*, premda organizatori demonstracija to svakako nisu primarno imali na umu, tako se pojavljuje kao zahtjev da se razluči nevidljivost novca kao simbola i izmišljene, manipulatorske nevidljivosti njegove raspodjele. Nju, raspodjelu, čine ljudi. S imenom i prezimenom, datumom rođenja, državljanstvom, madežom na lijevoj nadlaktici, ožiljkom na koljenu… Potom da vide sebe same; hoće li ustrajati u tom zahtjevu da ih se vidi, postavi na prvo mjesto i da istu tu poziciju priznaju i svima drugima. Onom/onoj koji/a korača pored njih londonskim ulicama, kao i desetogodišnjoj Nadine koja od svoje osme godine ne može kontrolirati mokrenje. Jer su je prije dvije godine mjesecima silovali. Bez prestanka. Ne zna se točno koliko muškaraca jer bilo ih je više nego je ona znala brojati. Tko je Nadine? Nadine je djevojčica koju je od smrti spasio Denis Mukwege, liječnik u Bukavuškoj bolnici i koja je time upisana u registar imena tisuća žena (ne desetaka, ne stotina, nego tisuća!) koje vojnici svakodnevno siluju širom Konga. Ležala je u bolnici pored žene koju su danima silovali pred suprugom i troje djece, potom su je se još pedeset žena odveli u logor, gdje su je mjesecima ponovo silovali. Jednoj su trudnici rasporili trbuh i tjerali ih da jedu fetus. Ne sjeća se kako je pobjegla; krvavu, poludjelu netko ju je dovezao do bolnice u Bukavu. Doktor Mukwege svjedoči da je takvo divljačko nasilje počelo 1996. i svake godine sve je gore – zemlja je sve siromašnija, a nasilje prema ženama u enormnu porastu, jer "silovanje je najjeftinije oružje".

Varljiva slika sigurnosti

Sjeverna hemisfera sve to zna jer je sa svima njima razgovarala Eve Ensler, napisala potom brojne članke, jer kao i o svim ostalim slučajevima nasilja prema ženama neumorno govori obilazeći svijet, jer je ovogodišnjii V-Day, globalni pokret za zaustavljanje nasilja prema ženama i djevojčicama, čija je osnivačica, u cijelosti posvećen djevojčicama i ženama Konga. U sjeni londonskog samita "visokog rizika", tog istog 2. travnja Eve Ensler bit će u Zagrebu; na sceni Travno Zagrebačkog kazališta lutaka sudjelovat će u desetoj izvedbi *Vaginiih monologa*, teksta prevedena na više od 30 jezika i uprizorena na više od 150 pozornica. Teksta koji je krajem 20. stoljeća razotkrio kulturološki i sociološki najpotiskivaniji tabu – vaginu. Kojim je stvoren i do tada nepoznat jezik stoljetna nijema iskustva polovice ljudske populacije. Eve Ensler u zagrebačkom kinu Europa govorit će o užasima Konga, o svjedočanstvima nasilja koje su proživjele žene širom svijeta, o nasilju oca kojem je i sama bila izložena, o svijetu "opsjednutu sigurnošću" te zašto biti slobodan znači odricanje od varljive slike o "sigurnosti" i "zaštiti". I naposljetku kako je moguće promijeniti paradigmu žrtve, kako bol, fizičku i psihičku bol utisnutu nasilno, pretvoriti u moć, u snagu.

Bez novih jezika ni novog svijeta

Zahvaljujući Centru za ženske studije Zagrebu uz suradnju Ženske soba i Centra za žene žrtve rata, u sjeni "svjetskog" događaja dogodit će se svjetsko postavljanje ljudi na prvo mjesto. Svim ciničnim smijuljenjima unatoč – da su političari i ekonomisti kojima glačaju košulje pred odlazak u London doista raspoloženi za promjenu, kreativni, brižni, zainteresirani za život – sletjeli bi, dovezli se, bez posebnih sigurnosnih parada, na zagrebački Pleso. Ušli u zagrebačko kino, u zagrebačko kazalište i čuli što zapravo znači kad potpisuju "vojne budžete", "monetarne i fiskalne mjere", "razvijaju ekonomiju", "potiču razvoj". Čuli bi (ma koliko im nerazumljivo bilo) kako postoje sasvim konkretni i efikasni prijedlozi o svijetu gdje se uvažava punina svačijeg života (ne preživljavanja). Može se izdržati to smijuljenje; prije nešto više od godinu dana, u ograničenu prostoru akademske zajednice govorila sam o državama koje moraju početi "građane uzimati u obzir u prvom redu". Jer danas, slijedom načela supsidijarnosti, tek su na drugom mjestu. Zvučalo je jednako suludo; činilo se nevjerojatnim da će nakon samo nekoliko mjeseci netko razviti transparent – *Put People First*. Mala osobna zadovoljština, ali i znak da nikada ne treba prestati govoriti, izmišljati pa i sasvim nove jezike da bi nijema iskustva otvorila put spoznaji. Znanju koje još nemamo, jer još nikada nismo bili/e na prvom mjestu.

Dok će skupina odabranih mudrovati u ExCel Centru u londonskoj luci, tijekom samo tog 2. travnja nekoliko će tisuća ljudi umrijeti od gladi, nekoliko će tisuća žena biti silovano u Kongu, Afganistanu, Iraku… Iritantno?! Kakve sad veze imaju silovanja u Kongu s daleko važnijim organiziranjem skupa "na najvišoj razini", pa i protestnog marša ulicama Londona? Ima, naravno, zato i jest iritantno

HDD čita—onica

Hrvatsko dizajnersko društvo poziva na donaciju publikacija iz područja dizajna i svih srodnih područja za potrebe osnivanja dizajnerske čitaonice.
Svoje donacije molimo slati na adresu:
HDD
Boškovićeva 18
10 000 Zagreb
Dodatne informacije:
www.dizajn.hr

Sublimno ime emancipacije?

Stipe Ćurković

Komentari na konferenciju "Ideja komunizma" na Brikbeck Collegeu od 13. do 15. ožujka 2009.

Komemoracija marksizma?

Prije polaska na konferenciju o "Ideji komunizma" na Birkbeck Collegeu, od 13. do 15. ožujka u Londonu, jedan prijatelj i suputnik odvažio se na prognozu da ćemo prisustvovati "konačnoj komemoraciji marksizma". Prigušenim trijumfalizmom onoga dijela intelektualne ljevice koja je davno odustala od političke ekonomije i njezine kritike, a na spominjanje njezina mogućeg povratka reagira s neskrivenom iritacijom. Diskvalifikacije u pravilu vode u smjeru optužbi za "ortodoksiju" i "ekonomizam". U pravilu ih prati prešutno uvjerenje u inherentnu vezu između transformativnih društvenih nastojanja i teorijske inovacije, što isključuje tvrdoglave ili rezignirane povratke na davno utvrđene formule.

Odbacivanje Marxa na ljevici oslanja se na jedan od dva dominantna oblika. Ili uvjerenje da su se vremena u dovoljnoj mjeri promijenila da Marxovu kritiku čine neadekvatnim polazištem za transformativne projekte koje treba artikulirati danas. Ili stav da ta kritika adekvatno polazište nikad nije ni predstavljala. Prvi oblik uz sebe veže pitanje o kapitalizmu kao predmetu Marxove kritike. Je li kapitalizam nadvladao inherentna proturječja koja mu je Marx dijagnosticirao? Drugi počiva na inverziji odnosa ekonomija/politika. Marx je vjerovao da transformativna politika koja ne želi završiti u povijesnoj deplasiranosti za svoj predmet i polazište mora uzeti ekonomske odnose na kojima povijesno postojeće, kapitalističko, društvo počiva. Utvrđivanje autonomije i primata politike nad ekonomijom znači odbaciti to načelo i u konzekvenci degradirati analizu kapitalizma kao povijesnog načina proizvodnje do statusa manje ili više eksplicitne strategijske irelevantnosti. Ako se politiku može koncipirati kao zasebnu sferu, neovisnu o ekonomiji, strategijski fokus na "čistoj" političkoj inovaciji oslobađa potrebe da se ekonomijom analitički bavimo, jer očekivana transformativna intervencija neće biti posljedica logike povijesnog razvoja kapitalizma, nego će doći izvana. To su problemski parametri untar kojih se nisu vodile samo rasprave ove konferencije, nego su definirali i velik dio povijesti ljevice.

Nije teško priznati da se odbacivanjem marksizma dobiva određeni prostor za teorijske inovacije. Pitanje je, međutim, ne gubi li se istim potezom kategorije koje volji za političkom inovacijom omogućuje strategijsku procjenu vlastitih povijesnih uvjeta mogućnosti realizacije? Ako se apstrahira kapitalizam i njegovu konkretnu povijest u ime uzdavanja u performativnu snagu teorijsko-političke inovacije, kako takve strategije razlikovati od idealističkog voluntarizma koji se potpuno uzdaje u transformativnu snagu govornih činova? Ne riskiraju li strategije koje odbacuju potrebu za analizom konkretnih povijesnih konfiguracija vlastito katapultiranje izvan povijesti, u zrakoprazan prostor apstraktnih diskurzivnih manevriranja? To radikalnijih u svojoj objavnoj intenciji i formalnoj rigidnosti što manje uspijevaju ostvariti dodir s konkretnim povijesnim procesima kojih su na koncu i sami dio?

Širi povijesni trenutak održavanja ove konferencije tim je pitanjima dao novu akutnost. I postavio potencijalnu klopku za njezine sudionike: usred najveće krize globalnog kapitalizma od Velike depresije, što će o njoj kao (potencijalnoj) povijesnoj cezuri predavači biti u stanju reći?

Odgovor na prognozu o "komemoraciji marksizma" mogao bi dakle glasiti: komemoracija kapitalizma bilo je mnogo, ali rijetko su se u nedavnoj povijesti oni koji su ih uprizoravali našli izloženi tako neposrednom riziku povijesnog demantija. I opasnosti da će nijemost o aktualnoj krizi na koju napuštanje političke ekonomije osuđuje biti tumačena kao prvi simptomom historijskih granica njihovih vlastitih teorijskih projekata. Polemički hrabrija formulacija glasila bi da je možda došao trenutak da se ispita u kojoj su mjeri ti projekti više od reakcije na specifično iskustvo šezdesetih i sedamdesetih, odnosno teorijska perpetuacija konzekvenci iskustva krize marksizma kao institucionalizirana diskursa u doba kapitalizma bez krize. U međuvremenu i jedno i drugo povijesno je iščezlo: europske komunističke partije kao dio parlamentarnog aparata i iluzije zlatnog doba kapitalizma bez krize.

Tijek konferencije pokazao je da su se neka teorijska, a možda još u većoj mjeri strategijska razvrstavanja doista dominantno formirala po generacijskom ključu, svim nominalnim transgeneracijskom vjernostima unatoč.

Prvi dan

U uvodnim riječima Alain Badiou je govorio o potrebi za dekriminalizacijom riječi "komunizam" i povezao je s potrebom za inovacijom, potrebom da se "politički i filozofski mrtvoj riječi" daju nova značenja. Badiouova formula je glasila: "nešto u samome pojmu 'komunizam' odbacuje svako ponavljanje". Već na samome početku konferencije time je dao teorijski putokaz koji će slijediti i mnogi drugi sudionici.

Pitanje koje se moglo postaviti već u tom trenutku jest: ne briše li se takvom formulacijom distinkcija između komunizma kao imena za program realizacije novog egalitarnog društva i utopizma formalno novoga? Uz opasnost da potonji na koncu potpuno zamijeni i potisne prvi, kao njegov surogat i karikatura, kao što se dogodilo s određenim tipom povijesne avangarde.

Badiou je dodao da se konferencija neće baviti pitanjem konkretnih strategija revolucionarne politike. I doista, prijelaz s razine komunizma kao imena sublimna novuma na razinu povijesno konkretne strategije realizacije ideje komunizma stavio bi ga pred nemale teorijske probleme. Ovako je taj problem na samome početku stavljen u zagrade, ali time nije otklonjen. Niti su se svi sudionici konferencije s takvim rješenjem mirili.

Žižek se u svojim uvodnim riječima nije libio dolijevati vatru na ionako eksplozivnu konstelaciju povijesnog trenutka i teme rasprodane konferencije: "Došao je kraj vremenu u kojemu je riječ 'komunizam' funkcionirala kao moralna stigma. Vrijeme isprika je okončano! Sada je na vladajućim kriminalcima i liberalima red da se ispričavaju!" Ako se to doista smije tumačiti kao objava intencije, a ne samo demonstracija Žižekova talenta da intuicijom ili anticipatornim nestrpljenjem bježi uvijek jedan korak ispred konsenzualno utvrđenih protokola i mnijenja (uključujući i vlastita), onda se doista nalazimo pred pragom zaokreta dominantnog raspoloženja na ljevici.

Michael Hardt

Michael Hardt je svoje izlaganje posvetio konfliktu dvaju oblika vlasništva, materijalnog i nematerijalnog, i inverziji hegemonijskog odnosa između profita i rente. Ako je nekoć, po Marxu, profit dominirao nad rentom, danas je, po Hardtu, situacija obrnuta: kapital više nije presudan u organizaciji procesa proizvodnje, industrijska je proizvodnja izgubila hegemonijski položaj u korist nematerijalne proizvodnje. Autorska prava i drugi oblici rente pokušaj su kapitala da oblike proizvodnje, koji zbog svoje neograničene reproducibilnosti tendiraju tome da gube oblik robe, podčini sebi i tako ih pretvori u izvore akumulacije. Središnje proturječje današnjeg kapitalizma jest proturječje između tendencije nematerijalnih oblika proizvodnje prema sve većoj autonomiji od kapitala i pokušaja kapitala da si te oblike proizvodnje, kojima je izvanjski, podredi; proturječju između *zajedničkog* [the commons] i vlasništva.

Hardt uz nove oblike proizvodnje veže nadu u nove oblike subjektivnosti pozivajući se pritom na "biopolitičku agendu" u samoga Marxa, po kojemu se "u procesu proizvodnje ne proizvodi samo objekt za subjekt, nego i subjekt za objekt". Novi oblici proizvodnje nadići će oblik vlasništva i proizvesti nov, emancipiran subjekt. Budući komunizam karakterizirat će *zajedničko* raspolaganje rezultatima proizvodnje, u jednakoj distanci spram privatnog vlasništva, koje je konstitutivno za kapitalizam, i državnog vlasništva kao dominantna oblika vlasništva u socijalizmu. Najdalekosežnija posljedica Hardtova otklona od klasičnih teorija prijelaza jest da socijalizam ovdje eksplicitno gubi ulogu i legitimnost prijelaznog stadija iz kapitalizma u komunziam, koji se sada ima zbiti direktno, odbacivanjem prazne ljuske kapitalizma od strane porizvodnog procesa, koji je po svome karakteru već komunistički.

Iako na različite načine izvedeno, odbacivanje socijalizma u korist direktna prijelaza u komunizam ponavljat će se kod nekoliko izlagača. Dosljedni antietatizam je druga konstanta njegove artikulacije. Historijska rekonstrukcija njegovih uzroka vodi u do razočaranja propale projekte realno postojećih socijalizama. I da dijelom predstavlja pokušaj teorijskog preveniranja pristanka na lošu beskonačnost u koju prijeti skliznuti svaka posrednička etapa na putu u buduće egalitarno društvo. Odbacivanje socijalizma i svake uloge države u transformativnom procesu predstavlja način da se ostaje vjeran "ideji komunizma", a da se istovremeno unaprijed isključi opasnost proizvodnje legitimacijskog diskursa za potencijalne buduće oblike povratka birokratske i državne represije u ime uvijek iznova odgađane realizacije emancipacije.

Ako Žižek kaže da je vrijeme ispričavanja za ljevicu prošlo, smijemo li postaviti i polemičko pitanje vrijedi li to i za apriorni antietatizam kao oblik

Peter Hallward upozorio je da komunizam kao ideja mora biti više od antikapitalizma. Antikapitalizam koji se uzdaje u imanentna proturječja samoga kapitalizma na koncu postaje teško ili nemoguće razlikovati od apologetike kapitalizma

implicitne, teorijski ponunutrene isprike ljevice za pokušaj da se jednom odvažila ući u rizik povijesne realizacije svojih emancipacijskih projekata?

Na početku izlaganja Hardt je istaknuo potrebu da se od Lenjina vratimo Marxu; od pitanja političke strategije kritici političke ekonomije i kritici vlasništva. Za razliku od antietatizma, koji njega i Negrija približava Badiouu i Rancijereu, pitanje političke ekonomije i njezine uloge točka je njihova ponovnog razilaženja.

Za Hardta je Lenjin irelevantan jer se unutar njegove teorijske konstrukcije pitanje strategijskog pravog trenutka djelovanja ne postavlja. Unutar koncepcije koja najavljuje imanentno samoukinuće kapitalizma kapital sam proizvodi oblik vlastita nadilaženja u obliku *zajedničkog* i mnoštva. Lenjin je predstavljao oblik reakcije protiv pasivna evolucijskog imanentizma II. internacionale. Nešto slično moglo bi se reći za francuski maoizam šezdesetih i sedamdesetih, koji je formativno obilježio Badioua i Rancierea – da je predstavljao odbacivanje kvijetizma čekanja na pravi trenutak koji nikad ne dolazi.

Hardt i Negri su u sastavu ove konferencije ostali izolirani, bez naklonjenih sugovornika. Ako ostavimo po strani pitanje je li konferencija na Birkbecku doista bila i komemoracija, izvjesno je bar da je po intenciji bila kanonizacija Alaina Badioua. Hallward, Bosteels i Toscano su prevoditelji Badioua na engleski i dugogodišnji komentatori njegova rada, a Žižek je poglavljem posvećenom Badiouu u *Škakljivu subjektu* 1999. Badiouu priredio najprominentniju moguću pozornicu za stupanje na anglofonu scenu. Deset godina kasnije Žižek je sazvao

trodnevni sastanak na svojoj matičnoj instituciji, Birkbecku, da upriliči prijateljevu filozovsku krunidbu. U takvoj konstelaciji Hardt i Negri su prije svega služili kao dio pozadine, nužna mizanscena jednog drugačijeg modela teorijske ljevice u opreci prema kojoj će se Badiouova singularnost još jasnije isticati.

Bruno Bosteels

Bruno Bosteels je formulaciji o "ideji komunizma" protstavio Marxov diktum iz *Njemačke ideologije* po kojemu "komunizam nije ideal, nego stvarni pokret koji ukida postojeće stanje stvari". I tako problematizirao ono što je nazvao dominancijom spekulativnog ljevičarskog radikalizma na ljevici od sežđesetih naovamo. Bosteels upozorava da je ono što od "ideje komunizma" ostaje kada je se odvoji od povijesti marksizma oblik platonizma. Kada ideju komunizma odvaja od svake veze s pitanjima stranke i države, i sam Badiou se kreće unutar horizonta "ljevičarske hipoteze". Lenjin se suprotstavljao "ljevičarskom avanturizmu i desničarskom oportunizmu" kao oblicima devijacije od ispravne *Abecede marksizma*. Ljevičarstvo je odlučno otpisao kao "dječju bolest" komunizma. Bosteelsovo pitanje glasi: gdje mi danas stojimo u odnosu na polove ljevičarskog komunizma i *Abecede marksizma*?

Bosteels privlačnost ljevičarske hipoteze vidi u moralnoj uzvisini na koju smješta svoje protagoniste. Spekulativni radikalizam prijanjanja uz "čistoću" ideje komunizma pouzdano drži na sigurnoj udaljenosti od kompromisa institucionalizacije i strategijskih kalkulacija. Bosteels tvrdi da je dominantan reprezentacijski model ljevičarskog viđenja politike melodramatski, kao trop koji preostaje nakon "spljoštavanja" dijalektike: uvijek iste potlačene mase suprotstavlja uvijek istoj represivnoj državi, u direktnoj koliziji, bez instance posredovanja.

Bosteels ističe da je centralni aspekt francuskog svibnja1968. bila problematizacija neadekvatnosti partije kao modela reprezentacije. Maoizam je bio pokušaj pronalaska modela nadilaženja podjele između radnika i intelektualaca, u trenutku kada je i sama partija postala samo jedno od sredstava perpetuacije te podjele. "Ljevičarska hipoteza" jest aspekt i dio te historijske problematizacije modela partije. Ali u smjeru njezina potpuna odbacivanja, zajedno sa svakim oblikom tretiranja državnog aparata kao potencijalnog sredstva klasne borbe, u korist konzekventna antietatizma. Bosteels ljevičarstvo naziva "lijepom dušom komunizma", uz ogradu da bi bez nje komunizam ostao praznim tijelom, možda i lešom. Podsjetio je, međutim, da i politički imaginarij francuskih novih filozofa potječe iz istog račvanja. Reprezentacijske strategije kojima se oni služe predstavljaju hiperboličnu varijantu melodramatskog modela. S novim filozofima jedan od historijskih ishoda reprezentacijskih strategije ljevičarskih lijepih duša postaje redukcija države na model gulaga. Da bi se od njezinih apriorno represivnih interferencija s uzvisine nepomirljiva moralnog patosa to uspješnije branilo "slobode" tržišta.

Bosteels tome suprotstavlja suvremeni nastavak maoističkog projekta nadilaženja podjele na plebejce i intelektualce u radu Alvara Garcije Linere, potpredsjednika Bolivije u vladi Eva Moralesa. Linera djeluje s pozicije unutar državnog aparata, i time stoji izvan onoga što zahvaća melodramatska oprека na kojoj ljevičarska hipoteza počiva. U završnoj raspravi, gdje se Bosteels suprotstavljao ustrajavanju Judith Balso i Alaina Badioua da prostor za emancipatorne projekte uvijek treba tražiti na distanci od države, na novim mjestima radikalne inovacije, Bosteels će to inzistiranje tumačiti kao indikator kratkovidna eurocentrična provincijalizma i nesposobnosti da se percipiraju potencijali iskustava različiti od vlastitih. U političkoj geografiji emancipacije koja se iscrpljuje anticipatornim zazivanjem inovacije uvijek novih prostora za politička iskustva Južne Amerike očito nema mjesta.

Peter Hallward

Peter Hallward upozorio je da komunizam kao ideja mora biti više od antikapitalizma. Antikapitalizam koji se uzdaje u imanentna proturječja samoga kapitalizma na koncu postaje teško ili nemoguće razlikovati od apologetike kapitalizma. Potreba za pozitivnim, dekriminaliziranim određenjem ideje komunizma ne smije se dati zastrašiti prigovorima da pravu na govor o komunizmu mora prethoditi objašnjenje problema historijskog komunizma. Međutim uz ideal komunizma veže se opasnost da on postane regulativnom idejom umjesto programa, što je povezano s opasnošću pozicije lijepe duše. A to je opasnost koja vreba i Badioua. Kod Žižeka prijeti obrnuta opasnost: opasnost potpune identifikacije s realizacijom kao takvom, što onda vodi u zahtjev da se čini sve ili da se jednako emafatično ne čini ništa. I jedno i drugo su pozicije koje je Žižek znao zauzimati. Treća mogućnost jest zagovoranje opcije da se čini ono razumno moguće poput Moralesa, Chaveza i Aristidea. Hallward kaže da i dalje ostaje akutnim pitanje kako spojiti to dvoje: ideal i njegovu realizaciju.

Na to se nastavlja pitanje o modusima nadilaženja kapitalizma. Kada pitanje nadilaženja kapitalizma znači više od kvijetističkog iščekivanja da kapitalizam konačno obavi posao kopanja vlastita groba?

Hallward predlaže Jakobince kao model za mišljenje pojma kolektivne volje koja bi tranziciju trebala ponijeti izvan granica kvijetističkog uzdavanja u imanentno autodestruktivnu logiku kapitalizma. Napominje da je koncept volje u filozofiji 20. stoljeća imao vrlo problematičan status. Svako njegovo spominjanje brzo se suočilo s optužbama za voluntarizam. Očito se Hallward odlučio pred tom granicom ne ustuknuti.

Preko komentara (u prvom redu) na Rousseaua Hallward kolektivnu političku volju određuje kao ono što se formira u aktivnu htjenju. Kolektivna volja nadilazi socijalne i političke okolnosti i ograničenja s kojima se susreće. Demokratska kolektivna volja nužno je identična s voljom za općim dobrom. Nadilaženje individualne volje zbiva se njezinim ulijevanjem u kolektvinu volju. Onoga trenutka kada se kolektivna volja raspadne nestaje i kolektiv ili narod [a people]. Kolektivna volja konstitutivna je za narod. Njegova politička moć jest moć koju si sam umije dati ne čekajući da mu bude dodijeljena ili priznata. Hallward napominje da je to uvid koji marksizam dijeli s Jakobincima i citira Sartrea, koji kaže: "klasa je djelovanje... onoga trenutka kada prestane djelovati, prestaje postojati". Što podsjeća na Rousseauov diktum da "stati prije kraja znači iščeznuti". Hallward ističe da su i Marx i Rousseau kritizirali koncept političke reprezentacije, što izražava formulom: "narod ne može ući u emancipaciju kao objekt, da bi ljudskim bićima postali kasnije".

Međutim u pokušaju da odredi pojam naroda na način koji će spriječiti da se volju naroda krivo identificira s bilo kojim porivom koji u određenom trenutku može obuzeti veće skupine ljudi Hallward kaže da narod ne treba shvatiti kao "sociološku kategoriju, nego kao ime za one koji su se najneposrednije identificirali s općom voljom". Protivno vlastitu deklariranu nastojanju time ponovno uvodi potencijalan rascjep između masa koje nisu identične s kolektivnom voljom i povlaštenih predstavnika neposredna utjelovljenja opće volje naroda. A time dobiva varijantu reprezentacijskog modela u koji nije teško svrstati i Jakobince i lenjinističku partiju. Emfatičnim prihvaćanjem uloge organa samosvijesti proletarijata lenjinistička partija od samoga je početka u sebi nosila potencijal da se pretvori u legitimacijsku ideologiju beskrajne vladavine birokracije nad narodom.

Govoreći o militantnoj etici, Hallward kaže da ona poznaje samo jedno centralno pitanje: jesam li vjeran stvari ili nisam? Teorijom kolektivne volje Hallward Badiouovoj teoriji militantnog subjekta daje neposrednije i eksplicitnije kolektivističku teorijsku inkarnaciju. No prigovor koji mu se može uputiti isti je prigovor koji je sam Hallward u različitim tekstovima uputio Badiouu o pitanju procesa transformacije obične individue u militantni subjekt: on nije u dovoljnoj mjeri objašnjen. Za razliku od Badioua Hallward se ne poziva na *događaj* kao uvjet subjektivacije, što bi bilo rješenje koje bi tu problematiku bar na razini apstrakcije zaobišlo, ali ju ne bi ukinulo kao akutan problem na razini potrebe objašnjenja konkretnih povijesnih procesa. Pitanje je: kako se iz disparatnih individualnih volja konstituira kolektivna volja za općim dobrom?

Ako pojam "kolektivne volje" na trenutak zamijenimo pojmom "klasne svijesti", vidimo koliko duboko je Hallward zašao u teritorij klasičnih pitanja zapadnog marksizma. Gore spomenuti implicitni zametak rehabilitacije koncepta partijske avangarde upućuje na to da bi i odgovor mogao biti klasičniji nego što se na prvi pogled činilo. U prešutni koordinati Hallwardove problematike doista još oni isti koje su definirali Lukacs i Lenjin, pokazat će daljna teorijska razrada.

U slučaju potvrdnog odgovora pokazalo bi se da nova imena, koja su se na ovoj konferenciji zazivana na različite načine, ponekad predstavljaju paradoksalno najdirektniji način da se zađe duboko u stare problematike. Što ne mora biti diskvalifikacija, nego način afirmacije njihove daljne aktualnosti.

Hallward na kraju izlaganja priznaje da je danas zazivanje "volje naroda" možda samo apstraktna, prazna gesta. Ali sve dok je alternativa emancipaciji neki oblik "dobrovoljna" samopodčinjavanja, perspektiva mogućnosti jedne oprečne volje ostaje neophodna. Upadljiva razlika u današnjoj recepciji Jakobinskog terora i masakra Pariške komune, gdje prva fungira kao standardna figura totalitarnog užasa, a druga je zaboravljena, podsjeća nas da i dalje živimo u doba kampanje koja traje stoljećima: kampanje pacifikacije naroda. Z

Nastavak možete pročitati u idućem broju.

Pristup globalizaciji

Darko Suvin

Premda je pojam "globalizacija" postao simptomom konceptualne zbrke našeg doba, pa je došlo dotle da ga mnogi više i ne upotrebljavaju, taj fenomen današnjice valja okarakterizirati kao širenje tržišta, te upravo u tom pogledu sagledati i slom financijskog sustava

Pojam GLOBALIZACIJA čuven je po svojoj nepreciznosti pa ga jedan znanstvenik (Guehenno) prozvao simptomom konceptualne zbrke našeg doba. Ipak, taj je pojam postao važna metafora za sve veću povezanost i međuzavisnost različitih dijelova svijeta koju su omogućile nove elektronične i transportne tehnologije. Imenica je dobivena tako da je osnovi engleskog pridjeva "global" dodan sufiks "-izacija" (pa ona u strogu smislu riječi znači "učiniti nešto globalnim"). Pridjev je izabran po opreci prema pridjevima "univerzalno ili kozmopolitsko", koji su dio diskursa prosvjetiteljstva, te "internacionalno", koji je dio socijalističko-komunističkoga. Globalizacija je zamijenila hladnoratnu podjelu na tri svijeta: američki, sovjetski i svijet "nesvrstanih" ili onih oko kojih se vode borbe. Virilio napominje da je pojam dobio na važnosti u vrijeme "kad je sva istinska geopolitika zapostavljena... te kad se u nekim vojnim akademijama prestala predavati geografija" (*L'Université du désastre*): za bombardiranje bilo kojeg mjesta na zemlji dovoljno je imati globalno financijsko tržište i satelitsku navigaciju.

Širenje tržišnog sustava

Globalizaciju se najtočnije može opisati kao proces kojim se jedan tržišni sustav širi po cijelom svijetu i uglavnom ga ujedinjuje u jedinstven sustav eksploatacijske proizvodnje i distribucije kojim dominiraju usponi i padovi financijskog kapitalizma. Vrata su joj otvorila europska kolonijalna osvajanja, koja su nastupila nakon šesnaestog stoljeća (kad su se proširili "globusi" s kontinentima i zemljama, a slika planeta Zemlje kao jedinstvena, okrugla tijela postajala je sve učestalija) te kulminirala u imperijalizmu devetnaestog i dvadesetog stoljeća. Reakcije lijeve, a zatim i desne političke orijentacije na sve globalnije "svjetske ratove" i krize – na koje je kapitalizam odgovorio uspostavom socijalne i ratne države – zaustavile su taj proces nakon 1917; on se punim jedrima nastavio nakon raspada SSSR-a 1989. Globalizacija je ekonomski sustav koji se temelji na ideološkom uvjerenju i političkom (te vojnom) provođenju, njezini su protagonisti takozvane multinacionalne korporacije – čija sjedišta i kapital ostaju u nekolicini vodećih zemalja Sjeverne Amerike i Europe – a korisnici gotovo sve vladajuće klase sadašnjice.

To se najviše očituje u A/ pomaku korporacija s prirodnih resursa na bankarstvo, industrije, promet, uslužne djelatnosti i zabavnu industriju; B/ njihovu upravljanju svjetskom trgovinom proizvoda i ulaganja s malim ili nikakvim regulativnih ograničenjima, osim subvencioniranja nekih poljoprivrednih i tekstilnih proizvoda u Sjevernoj Americi i ograničenja na uvoz kulturalnih proizvoda (filmova, televizijskih emisija) u nekim zemljama, poput Francuske. Važno je napomenuti da na trgovinu proizvodima postoje veća ograničenja nego na ulaganja, na prijenos informacija više nego na trgovinu proizvoda, dok je kontrola najveća za seobu ljudi bez dovoljno sredstava za život (migraciju).

Glavno političko-ekonomsko sredstvo globalizacije jest smanjenje poreza na kapital, što dovodi do većeg poreznog opterećenja srednje i radničke klase te znatno umanjuje sposobnost vlāda da upravljaju svojom ekonomijom ili ponude programe javne potrošnje usmjerene na određena područja ili društvene klase. "Politika štednje" postala je veoma učinkovit oblik prenosa prihoda iz siromašnijih u bogatije klase i zemlje. Dok se novi poredak oslanja na države za provođenje njegove politike, država biva razvlaštena kako od nadnacionalnih financijskih i političkih tijela, tako i od vojnih diktatora, mafija i drugih lokalnih mreža "poliarhije". To ozbiljno koči odgovornost i demokraciju.

Globalizacija kao trajni nered

Potporu takvoj globalizaciji ne pružaju samo vodeće zemlje Sjevera kojima dominiraju multinacionalne korporacije, nego i rastuća međunarodna planska birokracija (MMF, WTO, Svjetska banka, niz nevladinih organizacija itd.) te druge domaće više klase, dok otpor pružaju sindikati i seljaci (ili drugi mali proizvođači) koji su njome ugroženi. Moguće neplanirane posljedice uključuju značajan porast prekogranična krijumčarenja proizvoda kao što su droga, drago kamenje, drvena građa, oružje te siromašno stanovništvo (za rad i prostituciju). Time se stvara velik neslužben i većinom ilegalan tržišni sustav usporedo sa sustavom velikih legalnih korporacija, no koji se također isprepliće i spaja s njim.

Nezaobilazna kulturološka i ideološka dimenzija globalizacije uključuje širenje novih normi i pravila utemeljenih na modelu "sjevernoatlantskih" zemalja ili takozvana "McSvijeta" putem tržišne integracije, odnosno globalnih brendova i reklama (prisutno na svim područjima, no većinom u novim medijima, počevši sa satelitskom televizijom). Novi odnos prema poslu i prihodima odgovoran je za novi životni stil koji određuje nedostatak sigurnosti, brzina, nemilosrdna konkurencija te težnja da se profit ostvari uvijek i odmah ili pak, u slučaju siromašnijeg stanovništva, težnja za mnoštvom loše plaćenih i honorarnih poslova (usp. Rifkin, *The End of Work)*. Interesi i očekivanja mnogih ljudi, osobito mlađe populacije, time se mijenjaju te se oni usmjeruju prema upadljivoj potrošnji koja postaje vrhovna društvena vrijednost. Učinak je dvostruk: u većini slučajeva nacionalizam i službene religije gube na privlačnosti, iako u nekim slučajevima dolazi, kao odgovor na globalizacijsku deteritorijalizaciju, do snažnijih pokušaja utemeljenih elita ili elita u usponu da "zaštite tradicionalne vrijednosti" (kao što su vjerski fundamentalizam, ili reteritorijalizacijski ratovi u Africi i bivšoj Jugoslaviji). Dezorijentiranost te iznimno veća ranjivost žena, radnika, mladih, malih proizvođača te perifernih predjela također može dovesti do stvaranja političke opozicije, npr. slučaj pokreta "Seattle people" ili nekih latinskoameričkih vlada.

Optimističan "neoliberalni" stav prema globalizaciji koji njeguje većina međunarodnih financijskih institucija te SAD oprečan je tumačenju globalizacije kao "trajnog nereda" (npr. Duffield, *Global Governance and the New Wars)* koje većina neovisnih promatrača smatra uvjerljivijim: "[G]lobalizacija nije uspjela smanjiti siromaštvo, ni osigurati stabilnost" (Stiglitz, *Globalization and Its Discontents*). Ti promatrači smatraju da se globalizacijom povećava siromaštvo: gotovo 3 milijarde ljudi daleko je od zarade od 2 dolara po danu, što je službena granica siromaštva po Svjetskoj banci (Pogge, "Reframing Economic Security and Justice", u Held i McGrew ur., *Globalization Theory*). To je popraćeno uništavanjem okoliša, ogromnom nejednakošću, marginalizacijom i prilikama za kriminal kako unutar pojedinih zemalja tako i u sve većem procjepu između Sjevera i Juga. Ostaje nejasno podržava li globalizacija bar parlamentarnu demokraciju (postoje dokazi za obje mogućnosti). Valja zaključiti s Barberom da ona ne jača stvarnu vlast naroda: "Tržišni fundamentalizam nije ojačao demokraciju. Izbjegava demokratske regulative s dogmatskim žarom te je zaljubljen u vlastiti princip globalne anarhije koliko i zločinačke i terorističke mreže kojima se suprotstavlja" (*Fear's Empire*).

Bez alternative?

Cijela je lepeza znanstvenika sa Zapada već zaključila da je društvena nemogućnost "neoliberalnih" globalizacijskih politika da omoguće pravedan ekonomski razvoj i životne standarde ljudima širom planeta (što je očito iz nezaposlenosti i podzaposlenosti koja je u znatnu porastu) važan strukturalni uzrok propasti država, što je dovelo kako do endemskog – te ponekad pandemijskog – nasilja, tako i do sve većeg broja ratova u posljednjih dvadeset godina (Callinicos, Cerny, Chesnais, Chossudovsky, Cooper, Cornia, Fitzgerald et al., George, Gilpin, Gowan, Gray, Kurtenbach & Lock, Lundberg et al., Rodrik, Rosenberg, Rugman, Saul, Singer & Wildawsky, Stewart, Wade, Wang, Willett itd.).

Sve u svemu, dakle, "globalizacija je nastavak nasilja novim sredstvima" (McGrew, "Organized Violence in… Globalization", u Held i isti). Nadalje, kao ekonomski sustav, globalizacija s jedne strane ovisi o konsolidaciji svjetske ekonomije jeftine radne snage, a s druge o potrazi za novim tržištima, pri čemu prvo potkopava drugo.

Konačno, to je dovelo do toga da se zbog svojih negativnih asocijacija pojam "globalizacija" ponekad izbjegava, što dokazuje citat iz Barbera i Derridina primjedba da "koncept svijeta upućuje na povijest te posjeduje sjećanje koje ga razlikuje od koncepta globalnog.... Svijet započinje označavanjem... određene povijesti okrenute bratstvu među ljudima…" ("Globalization, Peace and Cosmopolitanism", u *Negotiations,* Stanford UP). Alternativa se još nije pojavila.

DODATAK ožujak 2009.: Ovaj pregled napisan je u kolovozu 2008, prije financijskog sloma turbokapitalizma. Danas valja završiti bar ovako:

No potreba za sveobuhvatnom kontrolom globalnih odnosa proizvodnje i financija koju bi trebale vršiti neovisne demokratske strukture na nižim razinama postala je iznimno snažna kao i potreba za ukidanjem "strukturalne nezaposlenosti" i strukturalne gladi te radikalna redukcija potrošnje energije koja se temelji na nafti (na primjer kod automobila). Kapitalistička globalizacija nije uspjela zadovoljiti elementarne potrebe 99 posto ljudi na Jugu i 70 – 90 posto na Sjeveru globusa, dok je omjer životnih standarda najbogatije i najsiromašnije zemlje, koji je prije sto godina bio 10 : 1, sada i veći od 80 : 1; preko polovice radnika izvan poljoprivrede ili je nezaposleno ili ne može spojiti kraj s krajem. Danas nije najpreče spasiti krivce-bankare, nego skrenuti masivne investicije prema dostupnu stanovanju, zdravstvenom sustavu, penzijama, obrazovanju ("subprime" zaduživanje u SAD-u nastalo je da građani plate upravo te troškove). Jedina mogućnost da se to učini kako demokratski tako i trajno jest da obični ljudi ponovo ovladaju otuđenim moćima oblikovanja politike, osobito u makroekonomskim pitanjima, u nacionalnim i međunarodnim omjerima. Bacanjem novca poreznih obveznika u bezdan financijskih spekulacija to se odgađa te i samoj strukturi građanskog društva prijeti opasnost sloma.

S engleskoga prevela Monika Bregović

Kulturna politika

Za stvaralačku Europu

Biserka Cvjetičanin

Cilj je Europske godine 2009. promicanje kreativnosti, u prvom redu putem obrazovanja i stručnog osposobljavanja, koje se shvaća kao glavne pokretače inovacije i bitne čimbenike razvoja osobnih, stručnih, poduzetničkih i društvenih kompetencija

Ovih dana održana je u Pragu konferencija *Forum za stvaralačku Europu*, u okviru češkog predsjedanja Europskom unijom i Europske godine stvaralaštva i inovacije. Kada su u prosincu 2008. Europski parlament i Vijeće donijeli Odluku o Europskoj godini 2009. kao godini kreativnosti i inovacije, naglasili su da Europa mora jačati svoje kreativne i inovacijske sposobnosti iz društvenih i ekonomskih razloga "kako bi mogla djelotvorno odgovoriti na razvoj društva znanja, odnosno tranziciju u ekonomiju zasnovanu na znanju" (Decision no. 1350/2008/3). Cilj je Europske godine 2009. promicanje kreativnosti, u prvom redu putem obrazovanja i stručnog osposobljavanja, koje se shvaća kao glavne pokretače inovacije i bitne čimbenike razvoja osobnih, stručnih, poduzetničkih i društvenih kompetencija. Odlukom je predviđen niz manifestacija kojima bi se potaknuo interes široke publike za pitanja kreativnosti i inovacije te dala potpora dobrim praksama.

Rasprave o stvaralaštvu i inovaciji

Uloga i doprinos kreativnog umjetničkog sektora inovacijama u širem ekonomskom, socijalnom i kulturnom kontekstu, snaga kreativnosti u formiranju otvorenog civilnog društva i jačanju europske globalne kompetitivnosti, razlikovanje pasivna konzumerizma od aktivna djelovanja, kreativne umjetnosti kao srži kreativne ekonomije, kreativno partnerstvo, tek su neke teme o kojima će se raspravljati na skupovima predviđenim tijekom Europske godine 2009. Neke rasprave, koncentrirane u Bruxellesu, poslužit će kao platforma za razmjenu ideja koje bi mogle pridonijeti razradi razvojne politike u okviru stvaralaštva i inovacije. U tom pravcu već su održane dvije rasprave (u veljači i ožujku 2009) o kreativnosti, inovaciji i ekonomiji znanja te obrazovanju za kreativnost i inovaciju. U središtu je bilo pitanje kako ti čimbenici mogu pridonijeti modernizaciji Europe i njenu suočavanju s novim ekonomskim i društvenim izazovima.

Sljedeće rasprave obuhvatit će kreativnost i inovaciju u javnom sektoru, na primjer u zdravstvu, obrazovanju i socijalnim službama (svibanj 2009), kreativnost, inovaciju i održiv razvoj, osobito raspravu o ekološkim inovacijama (lipanj 2009), kulturnu raznolikost kao osnovicu kreativnosti i inovacije, na primjer u okviru interkulturalizma (listopad 2009) te kreativne umjetnosti i kreativne industrije i njihovu ulogu u razvoju (studeni 2009). Organizator je tih rasprava Centar za europsku politiku (EPC), a izbor tema pokazuje da je usvojen interdisciplinarni i intersektorski pristup, koji globalnu razinu (održiv razvoj, raznolikost) povezuje sa specifičnim razinama (socijalne službe itd.). Kada je riječ o individualnom umjetniku, "valja razmotriti njegovu ulogu i doprinos kreativnoj ekonomiji i kreativnoj ekologiji" (David Throsby, iz izlaganja na skupu u Pragu).

U 2009. velika važnost poklanja se primjerima dobre prakse, inovativnim partnerskim projektima u kojima sudjeluje više zemalja i koji povezuju ljude iz različitih sektora i sredina. Takav je projekt *eTwinning*, pokrenut 2005., koji omogućuje školama u Europi da pokažu svoju kreativnost i sposobnosti inovacije. Stvaranjem umrežena partnerstva na internetu, više od 50 000 učenika i nastavnika širom Europe unijelo je inovacije u nastavu, prije svega u komunikaciju, razmjenu ideja i provedbu zajedničkih projekata. Stvara se nova zajednica zasnovana na komunikaciji i suradnji, koja priprema, kao što naglašava povjerenik Europske komisije za obrazovanje i kulturu Ján Figel, mlade Europljane za društvo sutrašnjice. Promicanje kreativnosti i inovacije prisutno je u različitim projektima; na primjer, umjetničko stvaralaštvo u službi kulturne raznolikosti (u projekt je uključeno šest zemalja, Velika Britanija, Belgija, Estonija, Grčka, Poljska i Španjolska), modernizacija sveučilišta u Bosni i Hercegovini (Bosna i Hercegovina, Belgija, Poljska), uporaba novih tehnologija za razvoj kreativne inovacije u kazalištu (Češka, Francuska, Njemačka, Slovenija), glazba kao sredstvo promicanja raznolikosti i interkulturnog razumijevanja (Cipar, Makedonija, Bugarska, Grčka i Srbija).

Ekonomski dokumenti EU bez kreativnosti

Aktivnosti i napori koje poduzimaju zemlje članice u okviru Europske godine stvaralaštva i inovacije trebali bi imati odjeka u svim područjima, osobito ekonomskom. Međutim *Budapest Observatory* ističe činjenicu da se riječi *kreativnost-kreativno* uopće ne nalaze u sadašnjem dokumentu ekonomske strategije EU kao ni u godišnjem izvještaju Europske komisije od 120 stranica o napretku Lisabonske strategije, koji je objavljen početkom 2009. godine. Različito od stvaralaštva, riječi *inovacija-inovativno* prisutne su na svakoj stranici dokumenta. Sudeći po tome, značaj doprinosa kreativnosti ekonomskom oporavku i prevladavanju krize još nije prihvaćen. Članak 151.4 *Ugovora iz Maastrichta* prije sedamnaest godina otvorio je put uključivanju kulture u sve razvojne procese, ali vlade država-članica EU kulturu još smatraju marginalnom u ambicioznim društvenim i ekonomskim projektima. Možda će rasprave i dobre prakse od kojih su neke ovdje spomenute promijeniti takav pristup. Z

Ugovor iz Maastrichta prije sedamnaest godina otvorio je put uključivanju kulture u sve razvojne procese, ali vlade država-članica EU kulturu još smatraju marginalnom u ambicioznim društvenim i ekonomskim projektima

Leszek Kolakowski

Koliko izama potrebuje čovjek?

Hanspeter Born i Goswin Schwendinger

Poznati poljski filozof govori o nasljeđu marksizma, njegovim pogreškama, o razlici između komunizma i marksizma, o marksizmu koji još postoji u akademskoj formi i čiji je utjecaj posve malen

Kažete da se ne može razumjeti povijest našega vremena ako se ne razumije komunizam. Koliko je danas marksizam važan?

- Historijska je važnost komunizma posve jasna. Marksizam je druga stvar. Akademski marksizam još postoji, no njegov je utjecaj danas posve malen.

Bilo je drukčije prije dvadeset godina?

- Da. Posljednjih je dvadeset godina marksizam u akademskom životu izblijedio, no jednom se pseudomarksističkom frazeologijom i dalje koriste različiti politički pokreti koji se označuju kao antiglobalistički ili antikapitalistički. Naravno, ti ljudi nikada nisu čitali Marxa. Historijski uvjetovan marksizam ne igra tu nikakvu ulogu. Marx je bio iznimno eurocentričan. Nije imao nikakav respekt za neeuropske kulture. Pokreti koji se koncentriraju na treći svijet nemaju ništa zajedničko s marksizmom.

Pogreške marksizma

Francuski filozof Jacques Derrida tvrdi da nikada prije nasilje, glad i ekonomsko podčinjavanje nisu pogađali toliko ljudi koliko danas.

- To je besmisao i nema ništa s marksizmom. Polazište marksizma nije bijeda, nego klasna borba. Marx je svoja fantastična proročanstva temeljio na položaju proletarijata, a uopće ne na ljudima koji žive u bijedi.

Suvremeni su mislioci iznovice tumačili Marxa: u klasnoj borbi stoji bogati Prvi svijet naspram jadnoga Trećeg svijeta.

- To nema nikakav zbiljski marksistički sadržaj. Marksizam je bio ideologija. Njegova je teorija vrijednosti također bila ideologijska konstrukcija i nipošto nešto što se može provjeriti. S druge pak strane, sva su se Marxova proročanstva koja se mogu provjeriti pokazala pogrešnima. Sva. Proročanstvo da će srednji sloj nestati i da će nastupiti klasna polarizacija bilo je pogrešno. Dogodilo se obrnuto. Proročanstvo da će kapitalizam izgubiti sposobnost poticanja tehnološkog napretka bilo je također pogrešno. Veća bijeda proletarijata: pogrešno. Ideja proleterske revolucije: pogrešno.

Lenjinova revolucija nije bila proleterska?

- Boljševička revolucija nije nastala iz sukoba između radnika i kapitalista. Provedena je pod parolom koja nije imala nikakav socijalistički sadržaj: "Zemlja za seljake i slobode". Lenjin je rekao da su boljševici pobijedili jer nisu provodili vlastiti program, nego socijalno-revolucionarni. Jednoj proleterskoj revoluciji bila je najbliža *Solidarnost* u Poljskoj, jedan pokret radnika koji se usmjerio protiv socijalističke države, koji je imao papin blagoslov i bio pod znamenjem križa.

Ima i inteligentnih marksista?

Kako je onda Marx imao tako postojan utjecaj kada su sva njegova proročanstva bila pogrešna?

- Ideologijske konstrukcije nemaju zahvaliti, naravno, za svoje učinke sadržaju koji se dâ verificirati. One djeluju na čuvstva i na očekivanja, ne na um. No nije sporedna stvar za pristaše marksizma da je njegova teorija "znanstvena". Frazeologija znanstvenosti igrala je u marksističkom pokretu iznimno veliku ulogu. Postojalo je također u marksizmu puno elemenata koji su bili posve racionalni: to što je Marx tumačio povijest u kategorijama društvene borbe nije bilo glupo. On, naravno, nije bio prvi koji je vidio svezu između društvenog konflikta i kulturnog razvitka, nego je to Montesquieu zamijetio. No Marx je tu tezu zastupao konsekventno i također ju je preuveličao, vjerovao je da kultura, književnost i filozofija nemaju nikakvu vlastitu povijest. Sve je povijest klasne borbe. To je besmisleno. No u jednom opuštenijem smislu istina je da se društveni konflikti reflektiraju u književnosti. Marx je to naglasio. Marksizam je bio intelektualni pokret kojemu se puno ljudi priključilo, također i oni oštroumni.

Primjerice?

- Rosa Luxemburg. Ono što je rekla bilo je pogrešno, no bila je inteligentna osoba. I Lenjin je bio oštrouman. Marksistički je pokret bio važan i može se oprostiti što su ljudi nekoć vjerovali da će marksizam donijeti oslobođenje radničkoj klasi i cijelom čovječanstvu. No već je krajem 19. stoljeća bilo ljudi koji su vidjeli da bi marksistički socijalizam, ako bi bio realiziran, donio porobljavanje ljudi.

Nije li Marx morao računati na to da će na putu za oslobođenje moći doći do porobljavanja i nasilja?

- Nasilje da, ali ne porobljavanje. On nije vidio nikakvu svezu između slobode i vlasništva. Štoviše, kaže da se sav komunizam može sažeti u jednu formulaciju: ukidanje privatnog vlasništva. To se dogodilo u svim komunističkim zemljama i to su dakle bile zemlje koje su u Marxovu smislu bile komunističke. Moglo bi se odatle reći da je njegova teorija konsekventno produžena.

Marx zacijelo nije sebi predočio komunističku budućnost kao gulag. No da se njegova ideja ozbiljila kao gulag, nije bio nikakav slučaj

Britanski su mislioci tvrdili da je privatno vlasništvo pretpostavka slobode.

- To je od Johna Lockea.

Kako to da Britanci razmišljaju drukčije nego Marx i mnogi njemački filozofi?

- Njemačka je filozofija puno manje povezana sa zbiljnošću. Za nju je važnije da bude konsekventna. Uostalom, Marx nije izmislio totalitarizam.

Tko onda jest?

- Totalitarna je ideja bila prisutna već kod Fichtea. On je vjerovao da bismo mogli filozofski spoznati što je istinska narav ljudi. Iz toga se dâ izvesti da sve što potpomaže ponovno proizvođenje (Wiederherstellung) ljudske prirode može biti samo dobro – također i svako nasilje i svaka represija, ukoliko služe tom cilju. Totalitarne ideje imaju dugu povijest, sežu sve do Platonove *Politeje*. Rousseauova teorija o dobroj ljudskoj naravi, koja se kvari društvenim uvjetima, također se može uvrstiti u povijest totalitarizma. Marx zacijelo nije sebi predočio komunističku budućnost kao gulag. No da se njegova ideja ozbiljila kao gulag, nije bio nikakav slučaj.

Život u laži

Zašto je Lenjin podigao gulag?

- Ruska je revolucija bila prvi pokušaj praktična ozbiljenja socijalizma. Rano se pokazalo da je u tom pokušaju glavna alatka bilo nasilje. Drukčije se nije moglo postupati. Zbog ozbiljenja socijalizma moralo se ukinuti privatno vlasništvo; a da bi se to provelo, masovno je nasilje bilo nužno. Razlika između Lenjina i Staljina nije bila u tome, kako se obično smatra, što je Staljin aktivirao masovnu represiju, a pod Lenjinom je vladala sloboda. Postojala je međutim jedna razlika. Tek se pod Staljinom život udavio u moru laži. Lenjin u tom smislu nije bio lažljivac. Imenovao je različite stvari onakvima kakve jesu. Nije želio slaviti gubitke kao pobjede.

Lenjin je bio brutalan, ali ne i lažljivac, Staljin je bio brutalan i lažljivac?

- Da. Laž u slučaju Staljina nije bila sporedna stvar. Cijeli je život u Sovjetskoj Rusiji bio laž. Ljudi su bili prisiljeni lagati. Razlika između laži i istine bila je poništena. Ljudi su znali što je politički korektno i ponavljali su te laži. Mnogi su od njih upola u to vjerovali, jer je nelagodan osjećaj zbog straha da se laže, kad se točno zna da se laže. Ukidanje razlike izme-

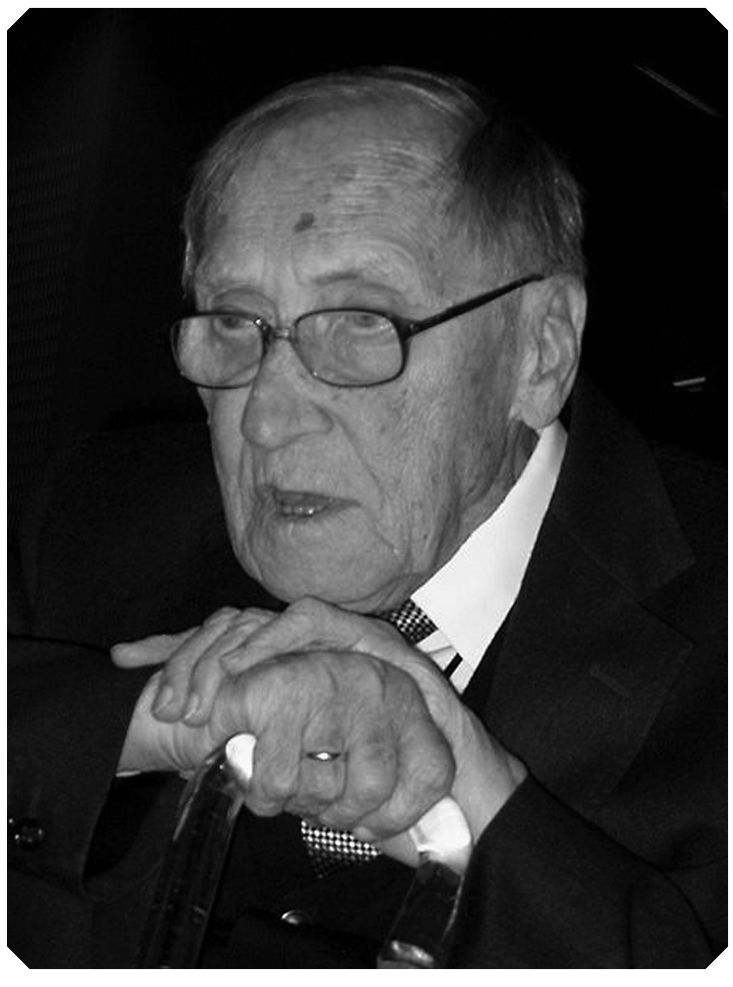

đu laži i istine bilo je na sustavu. Posvuda na svijetu državnici i vlade lažu, ali njihovom se laži ne ukida razlika između laži i istine. Kad je Nixon u povodu skandala Watergate izjavio da nije znao što su učinili njegovo povjerenici, to je bila laž. Kada je Clinton rekao da nije spavao s onom ženom, i to je bila laž. No obojica su znali da je to laž.

Kako intelektualci upadaju u zamku totalitarnih pokreta?

- Postoje dva različita pitanja: prvo, zašto su intelektualci u jednom totalitarnom poretku važni, važniji negoli u tržišnoj ekonomiji? Još postoje ideologijska izjašnjavanja francuskih intelektualaca i ništa se ne događa. U Poljskoj ili u Sovjetskom Savezu mogla je pak mala grupa intelektualaca, kojoj ništa nije bilo na raspolaganju osim riječi, izazvati nešto enormno. Oni su bili tako važni da je cijela država morala s njima pregovarati.

Drugo, zašto su intelektualci privučeni totalitarizmom? Neki su zbilja vjerovali da je plansko gospodarstvo djelo uma protiv slučajnosti. Prema njihovu mišljenju, trebamo zamijeniti slučajnost tržišta umnim poretkom. To je iluzija koja je razumljiva. Postoje također intelektualci koji uviđaju da samo u okviru jedne ideologijske države, kao njezine sluge, mogu imati utjecaj. U društvima tržišnog gospodarstva intelektualci se uzimaju manje ozbiljno. U Americi su intelektualci manje ugledni nego u Njemačkoj i Francuskoj. U Engleskoj postoje profesori, visoko obrazovani pojedinci, učenjaci – "intelektualci" nisu nikakav engleski fenomen.

Sudaranje slobode i sigurnosti

Vi sami biste u Poljskoj ili Njemačkoj imali puno veći prestiž nego ovdje u Oxfordu?

- Da. Zato su tijekom Drugoga svjetskog rata intelektualci iz Njemačke u Americi bili nesretni. Na njemačkim su sveučilištima bili polubogovi, dočim su u Americi bli radnici. To ih je u njihovu feudalnom praznovjerju činilo nesretnim. Željeli su praviti se važni svojom superiornijom kulturom: Mi slušamo Bacha! Mi čitamo Goethea! A vi Amerikanci lovite bizone! Emigranti se nisu mogli zadovoljiti time da su Amerikanci radom stvorili jedan novi svijet, jednu zbiljsku kulturu.

Žude li filozofi u Njemačkoj i Francuskoj za jednom sveobuhvatnom ideologijom?

- Da. To je jako izraženo u njemačkoj kulturi. Empirizam ne može to ispuniti.

Je li potrebna jedna zamjena religiji? Pisali ste: "Čovjeku treba nešto što nadilazi um. Njemu je potrebno objašnjenje".

- To je nešto što ljudima treba. Potreba za jednim sveobuhvatnim objašnjenjem svijeta neće utihnuti. Činjenica da nam to treba ne znači – međutim – da znanost, takvu kakva postoji, valja prezreti. No ti ljudi vide svezu između znanstvenog mišljenja i naše nesposobnosti da stvorimo globalan pogled na svijet. I to je točno – postoji sveza.

Je li islamizam novi totalitarizam?

- Svakako. Ti ljudi žele islamsku državu – totalitarnu konfesionalnu državu. Totalitarizam nije nužno u protuslovlju s ljudskim potrebama. Ljudima treba sloboda, ali im je potrebna i sigurnost. Sloboda i sigurnost često se sudaraju.

Nepogrešivi vođe

Je li ljudima potreba i životni sadržaj? Ne nudi li nacionalizam svojim pristašama također jedan san, čak i kada je to sumanut san?

- Jedan sumanut san. Sigurnost znači također duhovnu sigurnost. Nacionalsocijalizam je dao svojim pristašama duhovnu sigurnost – znamo što je ovdje u svijetu. Ako smo u nesreći i bijedi, znamo tko je kriv – Židovi. I plutokrati.

I zaštitu je nudio Vođa?

- Nepogrešivi je vođa nešto što ljudi često potrebuju.

I Staljin je bio nepogrešivi vođa?

- Da. Premda su Rusi živjeli u bijedi i bili potlačeni, njima je Staljin dao vrstu duhovne sigurnosti, napose u ratu. Unatoč svim porazima, rat je producirao duhovnu sigurnost, što nije imalo ništa s marksizmom. Štoviše: marksistička je tradicija u ratu bila ukinuta. Domovina, državna ideja i nacionalizam su ga zamijenili.

Jesu li Bin Laden i Sarkawi totalitarni vođe?

- Moguće, ali ih je nemoguće usporediti s Hitlerom ili Staljinom. Islamizam, doduše, nudi jedno totalitarno objašnjenje svijeta: čovjek ne treba više sam misliti, ideologija dopunjuje sve. To je pogibeljno, naravno. Nadam se da je zapadnjačka civilizacija kadra boriti se protiv toga.

Koliko je naša civilizacija otporna?

- Vrlo otporna, kako komunizam pokazuje. On je zbilja bio moćan; nepovezane grupe kao u islamu manje su moćne. Komunizam je bio imperij koji se neprestance širio u cijelom svijetu. Moglo se racionalno vjerovati da bi se to moglo okončati sovjetizacijom svijeta. Čini se da je naša civilizacija kadra kod ljudi probuditi umnu reakciju vazda kada nastupi pogibelj.

Odakle crpe tu snagu?

- Nama je potrebna sloboda; ona nije nešto umjetno, nešto što nam je netko donio. Ona pripada našoj duhovnoj strukturi. No postoji konflikt između slobode i sigurnosti. Nama je potrebna duhovna i, naravno, materijalna sigurnost. A ona može doći u konflikt sa slobodom. Z

Komunizam je bio imperij koji se neprestance širio u cijelom svijetu. Moglo se racionalno vjerovati da bi se to moglo okončati sovjetizacijom svijeta. Čini se da je naša civilizacija kadra kod ljudi probuditi umnu reakciju vazda kada nastupi pogibelj

Objavljeno u Weltwoche*, 19. listopada 2005.*
S njemačkoga preveo Mario Kopić

REPUBLIKA HRVATSKA
MINISTARSTVO KULTURE

Na temelju članka 4. Pravilnika o radu Odbora "Nagrade Vladimir Nazor" (NN 46/92), Odbor "Nagrade Vladimir Nazor" raspisuje

NATJEČAJ

za dodjelu "Nagrade Vladimir Nazor" za 2008. godinu

1. "Nagrada Vladimir Nazor" dodjeljuje se za najbolja umjetnička ostvarenja u Republici Hrvatskoj na području književnosti, glazbe, filma, likovnih i primijenjenih umjetnosti, kazališne umjetnosti te arhitekture i urbanizma.

2. Nagrada se dodjeljuje stvaraocima koji su državljani Republike Hrvatske.

3. Nagrada se dodjeljuje kao:
3.1. godišnja nagrada za najbolja umjetnička ostvarenja koja su bila objavljena, izložena, prikazana ili izvedena tijekom 2008. godine. Godišnja nagrada može se dodijeliti pojedincu ili grupi umjetnika za zajednička umjetnička ostvarenja.
3.2. nagrada za životno djelo istaknutim umjetnicima koji su svojim stvaralaštvom obilježili vrijeme u kojemu su djelovali i čiji je stvaralački put zaokružen, a djela i ostvarenja ostaju trajno dobro Republike Hrvatske.

Prijedloge za dodjelu "Nagrade Vladimir Nazor" mogu davati ustanove, tvrtke i druge zainteresirane organizacije i institucije, strukovne udruge te građani i njihove udruge, kao i pojedini kulturni stvaraoci i djelatnici.

Prijedlog za svakog kandidata treba sadržavati:
1. tijek rada i opis umjetničkog ostvarenja koje se predlaže za Nagradu;
2. područje za koje se predlaže Nagrada;
3. temeljito obrazloženje Nagrade za životno djelo;
4. osam primjeraka knjiga za područje književnosti

Prijedlozi se upućuju do 17. travnja 2009. godine na adresu:

Ministarstvo kulture,
Odbor "Nagrade Vladimir Nazor",
Runjaninova 2, 10 000 Zagreb.

ODBOR "NAGRADE VLADIMIR NAZOR"

Klasa: 061-06/09-01/0002, Urbroj: 532-06-01/3-09-01, Zagreb, 20. ožujka 2009.

Deset godina Istrakona

Milena Benini i Andrea Zlatar

Glavna tema ovogodišnjeg Istrakona bio je Mjesec, a tri dana popularne znanstvenofantastične istarske konvencije donijela su niz znanstvenih predavanja, razgovora, predstavljanja knjiga i dodjela nagrada

10. konvencija znanstvene fantastike i fantastike *Istrakon 2009*, održana u prostorijama pazinskog Spomen doma, od 20. do 22. ožujka 2009.

Hrvatska je po mnogim stvarima specifična. Jedna od manje poznatih specifičnosti jest i neobično velik broj "SF-konova" – konvencijskih okupljanja ljubitelja znanstvene fantastike i srodnih žanrova. Uz najveći i najstariji takav događaj, zagrebački SferaKon, koji će se ove godine održati trideset i prvi put, najduži staž ima istarska konvencija Istrakon (www.istrakon.hr), koju organizira pazinska udruga **SF&F Albus** – udruga za istraživanje i promicanje znanstvene fantastike, fantastike, mitologije i alternativnih znanosti.

O jedinom Zemljinom satelitu

Započet 2000. godine, Istrakon je gotovo svake godine postajao sve bolji, veći, ljepši, bogatiji sadržajima, a bogami i stariji. Za razliku od ostalih konvencija "opće prakse", Istrakon se izdvaja i time što svake godine ima neku osnovnu temu iliti lajtmotiv koji se provlači kroz cijelu konvenciju, a ove godine to je bio Mjesec. Stoga je među predavanjima bilo mnoštvo onih posvećenih jedinom Zemljinu satelitu. Kako je Mjesec oduvijek golicao ljudsku maštu, bilo da se radi o njegovoj ulozi u kozmogonijskim pričama ili o predžanrovskoj spekulativnoj fikciji, dva su vrlo nadahnuta predavanja bila posvećena literarnim interpretacijama: Milena Benini je govorila o *Mjesecu prije SF-a*, to jest o viđenjima Mjeseca prije no što se spoznalo da na njemu nema atmosfere, pruživši koncizan pregled najvažnijih proto-SF-djela koja su se bavila Mjesecom. Marko Fančović odradio je *Mjesec u SF-u*, uz osvrt na znanstvenofantastična djela posvećena osvajanju ili iskorištavanju Mjeseca. A da ga se nije promatralo samo literarno ili simbolički, dokaz je i prezentacija dr. sc. Ivana Šimatovića, koji je govorio i o navodnim tragovima izvanzemaljske prisutnosti na Mjesecu. Njegovo drugo predavanje imalo je veze s neabrazivnim oštrenjem žileta u energijskom sustavu Velike piramide, a u velikoj dvorani Spomen doma privuklo je popriličan broj i znatiželjnika i onih znanosti sklonih skeptika.

Kad smo već kod predavanja, može se zaključiti da je ovogodišnji Istrakon bio u velikoj mjeri u znaku znanstvenih i paraznanstvenih prezentacija. Osim već tradicionalna gostovanja najvećeg hrvatskog astronoma Korada Korlevića, dobitnika "Crvenog zmaja Istrakona" za svoj doprinos istarskoj konvenciji, počasni gost ove je godine bio i akademik Vladimir Paar, koji je održao predavanje o najnovijim razvojima fizike i proučavanja svemira. Osim toga, sudjelovao je, uz dr. sc. Davora Horvatića, dr. sc. Ivu Orlića i već spomenutoga Šimatovića, i u *Science Caffèu*, razgovoru na otvorenoj sceni koji je moderirao i vodio popularni voditelj HTV-ove emisije *Na rubu znanosti* Krešimir Mišak. Razglabalo se o "ljubavnom trokutu" filozofije, znanosti i religije, o neminovnoj biološkoj ustrojivosti ljudske percepcije i još o mnogočemu. Inače, *Science Caffe* najnoviji je dio Istrakonova programa, a drugi kafić te vrste vodio je Nino Vujičić, uz znakovit naslov *Quo vadis homine*. Sudjelovali su Ćirić, Korlević, Horvatić i Orlić, od kojih je svaki pojedinačno obogatio ionako raskošan prezentacijski dio Istrakonova programa u vidu zasebnih predavanja: dr. sc. Ivo Orlić govorio je o mjerenju subatomskih čestica, dr. sc. Davor Horvatić tumačio je znanstvene osnove za moguće putovanje nadsvjetlosnim brzinama, a dr. sc. Josip Ćirić povlačio je paralele između filozofije i znanstvenofantastične fikcije.

Austrougarski *steampunk*

Ipak, vjerojatno najveće zanimanje među posjetiteljima privuklo je predavanje Borisa Švela o "austrougarskom *steampunku*", u kojem je prikazao nekoliko izuma, često hrvatskog podrijetla, koji su započeli razvitak u doba Austro-Ugarske, ali zbog nedostatka interesa ili financiranja nisu ostvareni. Bili su tu prvi upravljivi zračni brod, hoverkraft, pa čak i prototip helikoptera iz 19. stoljeća.

Ni književni i medijski aspekti SF-a nisu ostali nezastupljeni: antologičar hrvatskog SF-a Aleksandar Žiljak tako je govorio o trideset godina *Aliena*, dok je Marko Fančović podsjetio na šarolik opus nedavno preminula i kod nas nedovoljno poznata velikana Philipa Joséa Farmera. U osnove SF-a uputio je svoje slušatelje predsjednik Albusa Mirko Grdinić, a ljubitelji *Zvjezdanih staza* došli su na svoje u predavanjima Teddee Pisek o paralelnom svemiru unutar startrek-svijeta, te Danijela Vasilja o moralno-etičkim problemima medicine *Zvjezdanih staza.* Zanimljiv je bio i razgovor o psihološkom profilu pripadnika fandoma, koji je istražila Ivana Delač-Horvatinčić.

Osim predavanja, Istrakon je ponudio i mnoštvo drugih događanja: predstavljeno je više knjiga, među kojima su najveće zanimanje pobudile *Štorice od štrig i štriguni* autora Drage Orlića u izdanju Naklade Zoro. Pričice o narodnim vjerovanjima protkane praktičnim savjetima o tome kako se zaštiti od zloćudnih nadnaravnih bića zanimale su sve uzraste. *Verba volant, scripta manent*, kaže stara sentenca pa se vrijedi nadati da bar taj dio narodne predaje neće samo tako nestati.

Vjerojatno najveće zanimanje među posjetiteljima privuklo je predavanje Borisa Švela o "austrougarskom *steampunku*", u kojem je prikazao nekoliko izuma, često hrvatskog podrijetla, koji su započeli razvitak u doba Austro-Ugarske, ali zbog nedostatka interesa ili financiranja nisu ostvareni. Bili su tu prvi upravljivi zračni brod, hoverkraft, pa čak i prototip helikoptera iz 19. stoljeća

Kvizovi, radionice za djecu, ispijanje bire…

Od "neobaveznih" aktivnosti bio je tu i tradicionalni lov na blago, u kojem je pobijedila zagrebačka ekipa, kvizovi, radionice za djecu, ispijanje bire te također tradicionalni istrakonski fažol na otvorenom. Profesionalci SF-a su pak iskoristili priliku i održali još jedan okrugli stol o stanju hrvatskoga SF-a, na kojem su predstavljena najnovija izdanja, a raspravljalo se i o mogućnostima plasmana hrvatskog SF-a u inozemstvo. Hrvatski SF, naime, nije posve nepoznat izvan zemlje: za to je najzaslužniji Aleksandar Žiljak, koji je u više inozemnih časopisa objavio svoje tekstove o stanju SF-a u Hrvatskoj, što je potaknulo zanimanje u široku rasponu zemalja, od Argentine, gdje su u časopisu *Axxon* objavljene priče nekolicine hrvatskih autora i autorica, pa do Poljske, gdje se sprema prijevod već druge knjige Zorana Krušvara.

Naravno, nije se moglo ne spomenuti ni medijsku halabuku koja se neposredno prije Istrakona digla oko Krušvarova "dječjeg horora" *Zvijeri plišane.* Prisutni su se dobro zabavili doznavši da je za bar dio galame odgovoran – sam autor, koji je pozitivan prikaz romana objavljen na sajtu udruge Kontra poslao medijima. No, kako je sam rekao, nije se ni približno nadao tolikim reakcijama, osobito zato što je u samom romanu gej-tematika zapravo posve sekundarna.

"Vražji Istrakon, ča je dobar"

U subotu navečer održana je i svečana dodjela nagrada, prije koje su djeca iz pazinske osnovne škole izvela igrokaz o deset proteklih Istrakona. Nagrade su inače dobile pripovijetke Borisa Švela *Razvod*, Marija Rosande *Savršene jednadžbe* te Zorana Krušvara *Gospođa Markežić*. Posebna istarska nagrada – cijeli pršut – pripala je Mileni Benini za pripovijetku *Prva koluna Margulje Krsnice*, čime je Zagrepčanka Benini postala tek druga dobitnica te nagrade koja nije iz Istre. Nagrada je inače namijenjena priči koja najbolje obradi neku istarsku temu, a počela se dodjeljivati kad je postalo jasno kako česti pohodi esefičara u Istru – u Pazinu se održavaju još i Dani Julesa Vernea te Dani fantastične književnosti – rezultiraju inspiracijom.

U ovogodišnjoj, osmoj po redu, zbirci s Istrakona, pod naslovom *Treća stvarnost*, objavljena je, uz nagrađene, još trideset i jedna kratka priča hrvatskih autora i autorica. Što će biti tema sljedećeg Istrakona, još nam nije znano, no ovaj ćemo zaključiti da nam urečljivac ne napakosti: "vražji Istrakon, ča je dobar".

Umrlo stablo iz *Lovca na jelene*

The Onion

Nakon što je kasnih 70-ih steklo status zvijezde dominantnom ulogom stara i otmjena crnogoričnog drveta u *Lovcu na jelene*, stablo je uskoro zapečatilo svoj ugled kao jedan od najpouzdanijih karakternih glumaca u Hollywoodu; s druge strane, salmonela napokon rehabilitirana!

PLANINA BLUE RIDGE, Sjeverna Karolina – Stablo najpoznatije kao istočnjački kukutu iz filma *Lovac na jelene* iz 1978. preminulo je u ponedjeljak ujutro na sjevernoj strani strma obronka koji je nazivalo svojim domom. Stablo je imalo 286 godina.

Nakon što je kasnih 70-ih steklo status zvijezde dominantnom ulogom stara i otmjena crnogoričnog drveta u *Lovcu na jelene*, stablo je uskoro zapečatilo svoj ugled kao jedan od najpouzdanijih karakternih glumaca u Hollywoodu.

Prema izjavi njegova publicista, šumska je biljka, i omiljen dio gotovo 40 cjelovečernjih filmova, umrla od komplikacija vezanih uz biljne uši i munje.

"Nedostajat će nam", rekao je kolega iz *Lovca na jelene*, Robert De Niro. "Istog smo se trena zavoljeli. To me stablo naučilo mnogočemu o glumi i životu."

Stari je zabavljač neprekidno radio tijekom svoje 43-godišnje karijere stekavši poštovanje u filmskoj industriji stoičkom, gracioznom prisutnošću, skromnim granama i dubokom predanosti umijeću glume. Većinu uspjeha duguje miješanju žanrova i sposobnosti da uvjerljivo portretira brojne bjelogorične sjevernoameričke vrste široka lista.

"Bilo je pravi profesionalac koji je stvarno živio za svoj rad", rekao je filmaš i prijatelj Michael Mann, koji je odabrao 30 metara visoko drvo za hvaljenu ulogu crne smreke na planini Adirondack u pozadini filma *Posljednji Mohikanac* iz 1992. "*Mohikanca* smo znali snimati po 30 ili 40 puta i svaki nam je put pružio nešto potpuno drugačije i zanimljivo. Ovo je tužan dan za kinematografiju."

Posađeno 1722. godine, stablo se prvi put okušalo u show businessu u ljeto 1972. kada se slučajno susrelo s uspješnom agenticom Sue Mengers dok je kampirala. Prema izjavama iz Hollywooda, Mengers je pomogla stablu da dobije ulogu kojom se probilo odnosno da glumi krošnju pored rijeke u klasiku Johna Boormana *Oslobođenje*. "Čak ste i tada mogli osjetiti tu posebnu vrstu privlačnosti koju je imalo", rekao je kolega iz filma *Oslobođenje* Jon Voight, koji se poslije ponovno udružio s vrstom Tsuga canadensis u trileru *Odbjegli vlak* iz 1985. "Sjećam se da mi se činilo vrlo nervoznim prvog dana na setu. No nakon nekoliko kadrova bilo je potpuno normalno i bilo je pravo zadovoljstvo raditi s njim." Uslijedili su brojni filmski i televizijski projekti uključujući nezaboravno gostovanje u ulozi podmukle jele u planinskom klancu u epizodi serije *Gunsmoke* iz 1974. No njegova najpoznatija uloga nesumnjivo je ona melankolična ali ponosna kukuta iz zapadne Pennsylvanije u Oskarom nagrađenu epu Michaela Cimina *Lovac na jelene*.

"U početku ga zapravo nisam htio uzeti zato što je uloga izvorno napisana za mlado bjelogorično drvo", rekao je Cimino, koji je upadljivo prikazao stablo u dva duga kadra na otvorenom u poznatoj sceni "posljednjeg lova". "No njegov nastup na audiciji bio je tako neustrašiv i dirljiv. Posjedovao je onu rijetku kvalitetu crnogoričnog glumca kada jednostavno vjerujete svemu što radi."

Ne iskoristivši uspjeh *Lovca na jelene*, stablo je pretrpjelo nekoliko mršavih godina u 80-ima koje uključuju ismijavan nastup u reklami za žitarice Honeycomb Hideout iz 1987. te u nizu oglasa za javne službe tijekom ekološke kampanje Smokey the Bear. Također je privuklo neželjenu pozornost 1989. godine kada su krenule glasine o ljubavnoj aferi s glumicom Margot Kidder.

No 1990. godina donijela je niz istaknutih povratničkih uloga, a stablo je osvojilo opću naklonost kritika 1993. kada se u *Bjeguncu* na njega naslonio Harrison Ford tijekom scene bijega kroz divljinu.

Nedavno je dobilo ulogu jednog od stabala koja se vide kroz prozor dnevnog boravka u *Balu čudovišta* te HBO-ovoj miniseriji *John Adams* gdje se nakratko razmatrala mogućnost glavne uloge sve dok nije došlo do nekih nesuglasica oko kreativnosti projekta.

Odvjetnici su objavili u ponedjeljak da će stablo, kako stoji u njegovoj oporuci, biti izrezbareno u kanue za siromašnu mladež.

Uprava za prehrambenu sigurnost odobrio salmonelu

WASHINGTON – Nazvavši je "uglavnom posve sigurnom" te "ni približno tako razornom ili smrtonosnom kao što se prije mislilo", Uprava za prehrambenu sigurnost ovog je tjedna odobrila konzumiranje enterobakterije salmonele.

Direktor Uprave za prehrambenu sigurnost Stephen Sundlof odobrava jedenje, pijenje te nanošenje bakterije izravno na kožu.

Uprava koja je posljednjih godina nastojala obuzdati patogen koji se prenosi hranom neuspješno sprečavajući da pokvareni proizvodi stignu do polica u trgovinama, u ponedjeljak je objavio da je salmonela sada sasvim O. K. i da svi Amerikanci mogu u njoj uživati. "Rigorozno testiranje pokazalo je da je salmonela… u redu", rekao je Sundlof. "Zapravo, naše istraživanje pokazuje kako nema potrebe za povlačenjem hrane iz trgovina. Ni sirove piletine. Ni zaražena špinata. Ni tisuća tegli štetna maslaca od kikirikija. Ničeg."

"Odobrena je", nastavio je Sundlof. "Zdrava, ukusna salmonela napokon je odobrena." Nakon te objave autoritet je izdao izvještaj dug 20 stranica koji uključuje dokaze da salmonela nije nimalo opasnija od drugih kultiviranih proizvoda kao što je, primjerice, jogurt. Zaključak je to kliničke analize tijekom koje su se sudionici koji su progutali salmonelu pune tri minute osjećali sasvim dobro. Niz proizvoda koji sadrže novoodobren mikrob stići će u tople vitrine ovog mjeseca.

U izvješću također stoji i zaključak da je salmonela već stoljećima prisutna u američkim kuhinjama te stoga mora biti barem bezopasna ako ne i dobra za nas. "Naravno, kao i kod svega ostalog, potičemo na umjerenost", rekao je voditelj istraživanja Phillip Millar. "Nemojte pojesti pola kile salmonele odjednom. Ona je poput sladoleda ili poput bakterije Escherichie coli." Miller je dodao kako "male stvari zlata vrijede."

Prema izvješću uprave, unutarstanična bakterija bit će dostupna u različitim oblicima. Već se planira ponuditi salmonelu kao ukusan preljev, namaz, napitak u prahu, desertnu želatinu ili običnu žutu tekućinu koja jamči poboljšanje ukupnog doživljaja hranjenja.

Salmonela navodno sadrži sedam osnovnih oblika bakterija potrebnih djeci u razvoju. Sa stotinama mogućih primjena, novoodobreni gram-negativni mikrob otvorit će put mnogim inovativnim i uzbudljivim proizvodima.

"To je izvanredna vijest", rekao je izvršni direktor Hellmannsa Robert Reichert. "Već desetljećima čekamo vladino odobrenje za proizvodnju salmonele. Zapravo, imamo čitav niz mlakih, užeglih i djelomično ukiseljenih majoneza koje će Amerikanci naprosto obožavati."

Jedan od nekoliko prehrambenih proizvoda koji će sadržavati pokretni mikroorganizam jest Salmonel-Os, žitarice u obliku slova O pakirane u krepke tifusne grudice koje bi do travnja trebale stići u trgovine.

Ostali proizvodi na kojima se trenutačno radi uključuju Salmonela Helper, Kraftov izuzetno bolan Mac, 'Nela kekse i maslac od kikirikija.

"Sad kad je salmonela odobrena, radimo prekovremeno kako bismo doveli naše proizvode na tržište", rekao je David Wellbrook, šef prodaje Oscara Mayera, vodećeg proizvođača hrane na bazi parizera. "Nikad nisam vidio da je toliko narudžbi pristiglo u jednoj godini, a kamoli u jednom danu. To je nevjerojatno."

Vijest o odobrenju salmonele također su pozdravila mnoga domaćinstva koja su dosad upozoravana na širenje bakterija.

"Nekoć je bila prava muka dezinficirati kuhinju", rekla je Margaret Thewles iz Chicaga. "Sada trebam samo jednu dasku za rezanje. Na njoj ću sjeckati sirovu perad, pripremati vegetarijanske salate, a zatim je upotrijebiti za serviranje deserta."

Otac dvoje malene djece Michael Weinback iz Kalifornije slaže se s Thewles.

"Ovo je… argh… super", rekao je Weinback s dna stepenica u dnevnom boravku. "O, Isuse…evo ga ope… uuuuuu, Kriste. Zovite pom… samo zovite… aaargh."

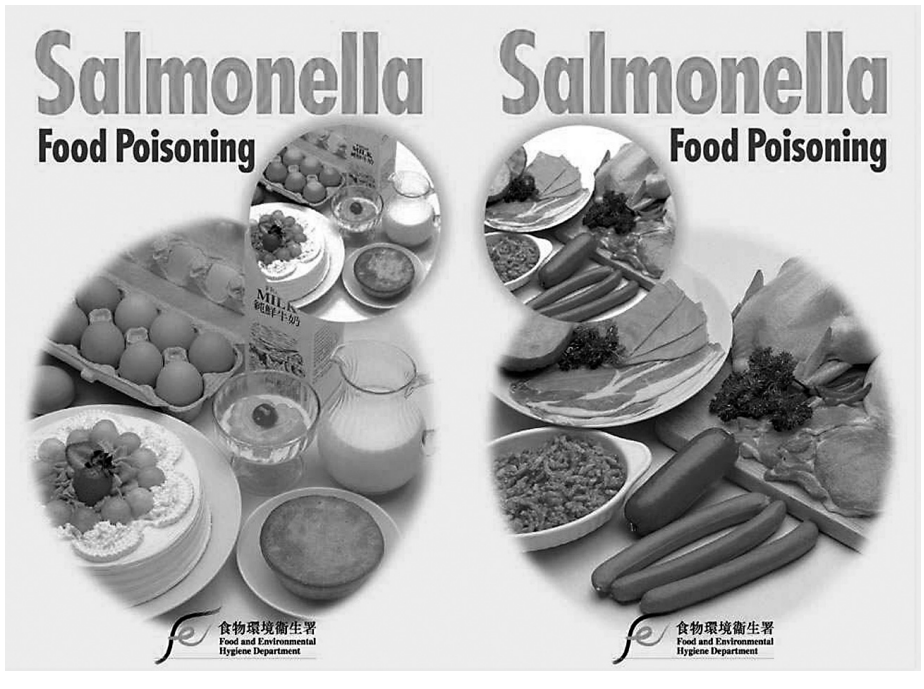

S engleskoga prevela Maja Klarić

kolumna

Čudna šuma

Zdravica za idiote*

Nenad Perković

Što bi moglo biti u čudnim korijenima sprege između novinarstva, politike i obrazovanja? Nimalo intimna ispovijest jednog idiota koji je, poput mnogih, idiotarijama muljao druge idiote za račun trećih idiota

ilustracija: Davor Krelja:
Crni ozon *(ulje na platnu)*

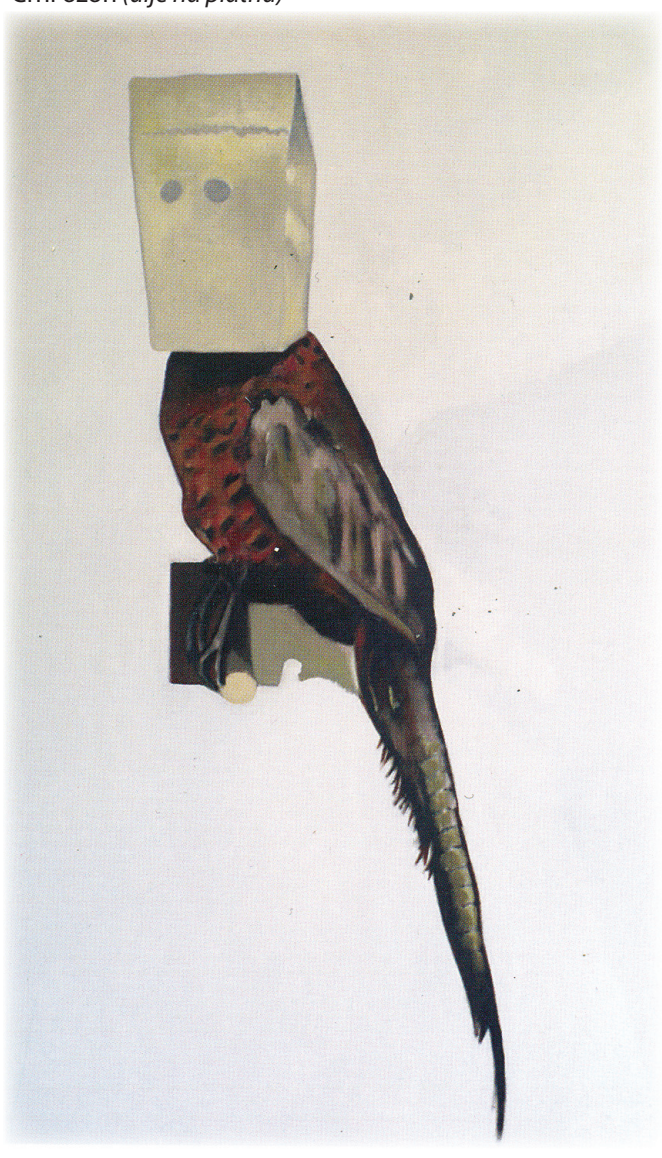

Što se događa kad idioti postaju cijenjeni ljudi? Ništa, baš kao što se ništa ne događa ni kad mrtvi fazani lete iznad naših glava (a ni jedan ne pada). A ne događa se ništa jer svi ionako slabo čitaju, a i to što čitaju, krive stvari čitaju.

Ova naoko čudna amalgamna posveta pukovničkom sinu koji se ne može vratiti u domovinu jer ju je negdje putem izgubio (i to se događa) nije slučajna, još manje je sentimentalna, a nadasve je praktična. Kad se diže čaša idiotima, nedopustiva je svaka dvosmislenost. Nedopustiva je i bilo kakva eliptičnost u izrazu, pa stvari zato treba potanko objasniti.

Opće mjesto kako je na skali idiotizma viši rang proporcionalan ugledu i poziciji u društvu nije, naravno, Johnimirov literarni domišljaj ni otkriće. U pravilu, nitko od nas ne misli lijepo ni o kome od nas. To je toliko raširena da se na neki način i objektiviziralo u činjeničnu prisutnost, što bi rekao Krleža, u "stanje fakata".

Koji sam ja idiot!

U zamućenom kolopletu svekolikog idiotizma slabo ili nikako dolazimo u doticaj sa svojim vlastitim (to je ona intimna situacija kad se pljesnete po čelu i u napadu tko zna čime izazvane iskrenosti kažete: "Koji sam ja idiot!"). Osim u svakodnevnim prigodama kad to zapravo i ne mislite iskreno, nego samo ponavljate automatiziranu frazu ("Ostavio sam ključeve u autu! Koji sam ja idiot!"), pomirba sa samosviješću o vlastitom idiotizmu događa se najčešće u doticaju sa sferom politike. Jasno, stvar nije sasvim "transparentna" jer je kolektivizirana ("Koji idioti su opet glasovali za ove idiote koji će mi sad četiri godine krojiti životne uvjete?"). I tu je onda stvarno teško ostati ravnodušan, trezven, neidentificiran. Likovi su pretjerano izraženi, kao karikature, a pri tome iskaču iz svakog medija.

Koji je on idiot!

Hajde, budite realni – tko bi od vas bez zadrške i spokojna srca dao bicikl da vam ga na deset minuta pridrži Dragi Barba Luka dok vi časkom skočite u ljekarnu? Pa, naravno da mu ne biste dali svoj skupi bicikl! Ipak, nekim čudom, taj *cijenjeni čovjek* je predsjednik najvišeg državnog tijela, tijela koje sve nas predstavlja. I ovdje sad uopće nije pitanje vrijeđam li ja ovog ili onog političara kojeg sam uzeo za primjer. U opisu im je radnog mjesta da trpe uvrede po novinama, za to su sasvim lijepo plaćeni. Ne, ovdje je u pitanju taj rubni prostor privatnog i javnog. Privatno, idiotu ne bih povjerio bicikl da kasnije ne bih sebi morao govoriti "koji sam idiot". U javnoj sferi netko je u moje ime povjerio idiotima (opet ne nužno na puno višoj ili nižoj poziciji na skali idiotizma od moje vlastite pozicije) da vode državu, upravljaju društvom, bogatstvima i našom srećom... i badava se lupati po čelu.

Kako jabuka ne pada daleko od stabla, pitanje je kakva li su idiotskog drveta plod, u kakvu su to tlu uzgojeni i odrasli svi ti "ti i takvi" idioti koji nas, naposljetku, čine još većim idiotima nego što uistinu možda i jesmo? Štulić se osamdesetih pomalo naivno čudio svom opažaju da idioti postaju cijenjeni ljudi, no još prije sto godina o tome se konkretnije i sveobuhvatnije izjasnio Janko Polić Kamov u noveli *Ćuška*. "Glupost je kod nas u zraku: ona se udiše i izdiše i – honorira, gospodine Dikiću, i honorira", progovorio je Kamov kroz jednog od likova. Znači, stvar je u atmosferi?

Tako stigosmo i do letećih mrtvih fazana, samo naoko nalik pečenim prepelicama i kopunima iz zemlje Dembelije. Dembelijske ptice ipak padaju, pečene, direktno u usta. Ovi fazani su mrtvi, ne zna se jesu li pečeni, ali nije ni važno – ni jedan ne pada. To ih čini pomalo jezivima, ali kad bi i popadali, ne bi se puno promijenilo. Asocijativna veza je sasvim jasna. Da bi svi ti idioti, svi ti seoski gedže, poluobrazovani indolentni mužeki, moralni i emocionalni invalidi, probisvijeti, kradljivci i njegovatelji niskih strasti koji su postali utjecajni i cijenjeni ljudi mogli figurirati međusobno kao takvi, a posljedično i više nego međusobno, potrebna im je odgovarajuća infrastruktura. To je carstvo *mrtvih fazana*, poznamo ga kao javno mnijenje, javnost, a još konkretnije kao medije i srodne sustave koji ih servisiraju. To je i carstvo marketinga, ne samo političkog. Carstvo nemrtvih gdje je sve živahno aktivno kao u ključalu loncu, gdje je novac krvotok koji pokreće stvari i opskrbljuje pijavice, a gdje je istovremeno sve tako beznadno patvoreno, neoriginalno, nesamoniklo, uvelo – mrtvo.

Koji smo mi idioti!

Ogoljeni *infotainment* s događajima koji se katkad nisu ni dogodili i protagonistima koji s tim ne bi ni imali veze da nije medija, sav taj *reality* koji nije realan, svi ti tiskani tračlaraji nikoga ni o čemu, sve te šunke na akcijskim rasprodajama, sponzoruše na vlastitim rasprodajama, političari na nemuštim verbalnim ringišpilima, komentatori koji frazama komentiraju fraze pa nikad ništa ne kažu, sve to kao u nekom mikseru uvijek po istom obrascu i po istoj formuli, uz neku gluhu buku, u mikseru iz kojeg se napokon cijedi mutan, otrovan i neprobavljiv talog koji pak, kao nekom mračnom vradžbinom, izdašno hrani političku, financijsku i medijsku moć i utjecaj.

Mrtvi fazani gledaju vas svojim staklenim okom punjene ptice i na koncu ne možete odoljeti toj hipnozi. Uređujete stan da izgleda kao u katalogu jer vjerujete da tako izgleda stvarnije, nosite odjeću koju poznati nose jer vam tako izgleda stvarnije, pijete i jedete i plaćate mrtvom fazanovom oku sve kako biste se osjećali stvarnije, a zapravo nalik na tu artificijelnu mrtvu nestvarnost.

Ako ste pak pomislili kako je nekad bilo bolje, ne bih se kladio na tu kartu. Skoro pedeset godina nekakvi drugi punjeni kopuni izdavali su direktive oboružani mrtvim, i živu čovjeku besmislenim citatima Marxa, Engelsa, Tita i Kardelja. Uporno su nastojali živu stvarnost ukalupiti u svoju neživu predodžbu, a ljude su tjerali u zatvore slično kao što ih se danas tjera u siromaštvo.

I ako je sav taj šareni medijski život koji nije živ, jer je mrtav kao punjena šljuka, nekoć predstavljao šarenu fasadu kojom se skrivaju prosječnom građaninu nepojmljive financijske muljaže i transferi moći, s vremenom se to prigodno Potemkinovo selo pretvorilo u industriju koja generira vlastitu moć i koja se već odavno otela kontroli. Sad je našla svoje mjesto u konstelaciji i širi idiotizam. Stratosfera je to iz koje, srećom, ne padaju mrtvi fazani, ali sigurno ne padaju ni blagotvorne kiše. Bez brige.

Idiot ostaje idiot

Sve bi se to još nekako dalo izliječiti, kad se već nije moglo spriječiti, da idioti malo više čitaju. I to bi bilo polovično rješenje, jer kako nam je pjesnik lijepo objasnio: "a i to što čitaju, krive stvari čitaju". Sad je već bjelodano i koje su to krive stvari. Prije svega – novine. Već smo spomenuli mrtve fazane, prepoznat ćete ih po idiotskim komentarima u kojima pasuse tekstova najčešće započinju sa "prvo, drugo, treće...". To je vrlo jednostavan obrazac po kojem se takav tekst kasnije zove "komentarom". Počinje nekim jučerašnjim događajem poput "slovenska vlada odbila je to i to...", nakon čega slijedi komentar: "pred našom vladom sada su tri mogućnosti: prvo, da se sastane sa Slovencima, drugo, da se odbije sastati sa Slovencima, treće, da pričeka nekoliko dana...". Ako godinama čitate takve ingenioznosti, pa ako ste u početnim fazama ovisnosti još i pljesnuli dlanom po čelu "koji sam ja idiot", s vremenom ste podlegli i svojim teško zarađenim novcem plaćate svoju ovisnost o idiotizmu. I ne, nema tu isprike. Galamit ćete kako su svi ti novinarski kopuni lažljivci i idioti, ali ćete uredno u društvu uz pijaču ponavljati njihove "prvo, drugo, treće...", i pretvoriti ih u potpuno nesamozvane, legitimne *opinionmakere*. Na neku čudnu foru, idiotizam kao da je zarazan. Tuđi, koji tako rado zlurado primjećujemo, kao da hrani naš vlastiti – slabo vidljiv vlastitim nam snagama. Pa uporno i dalje "krive stvari čitamo". Osim novina, u nježnom dobu formiranja ličnosti tijekom petnaest ili dvadeset godina školovanja prisiljeni smo pročitati čitavu literaturu krivih stvari. Sve te silne školske udžbenike i lektire, sve te naslage čudnih uspavanki čiji se nauk otprilike svodi na tvrdnju kako je čovjek nekakav probavni trakt s pripadajućim udovima za kretanje, što ga čini izuzetno složenim probavnim traktom, ponosom evolucije. I što sad; kad si jednom ustanovio svoj humani status hodajućeg probavnog trakta, ne preostaje ti previše opcija, osim da gutaš sve to smeće, bez obzira na udio hranjivih sastojaka. Postao si regularan idiot. Glad je tvoje najviše, ako ne i jedino emocionalno stanje, vučja glad koja ne bira, i koja se, s vremenom, od vučjeg pretvori u apetit svinje, ili morskog psa.

Ironično je što se na kraju ne radi o "svega gladnim" idiotima koji će baš sve progutati i, s druge strane, o vještim i pametnim, lukavim manipulatorima koji ih iskorištavaju. Kamo sreće! Klasna i kastinska podijela ne vrijedi kad je probava u pitanju. Bogate idiote od siromašnih ne dijeli ništa drugo doli jačina gladi i kapacitet pohlepe.

Jesmo li se razumjeli? Nismo? Takvo što sam i očekivao.

E, pa, živjeli! Z

** naslov posuđen i tekst posvećen znamenitom učitelju plesa i baletnom koreografu i pedagogu G. I. G.-evu*

Kultura protiv kulture

Katarina Luketić

Objavljujemo integralnu verziju reagiranja na tekst objavljen u *Jutarnjem listu* u kojemu je izneseno niz neistina o *Zarezu*. Ovo reagiranje je u bitno skraćenom obliku (na zahtjev uredništva *Jutarnjeg*) objavljeno i u rubrici *Pisma čitatelja* u *Jutarnjem listu* 24. ožujka 2009.

U tekstu *Na životu ih održava ugovor o nenapadanju* Adriane Piteše objavljenom u vašem listu 12. ožujka 2009. dvotjednik *Zarez* naveden je kao primjer za niz neistinitih i smiješnih tvrdnji koje ukazuju na to da autorica ne samo da se nije informirala o temi o kojoj navodno suvereno piše, nego i da nekompetentno iznosi apriorne sudove o odnosu kulture i ideologije te kulture i tržišta. Naime, analizirajući preko 90 časopisa i novina za kulturu koje financiraju Ministarstvo kulture i Gradski ured za kulturu, ona u početku teksta navodi niz općih ocjena od kojih se niti jedna ne može dovesti u vezu sa *Zarezom* koji je, između ostalih, apostrofiran u nastavku. Dakle, u slučaju *Zareza*:

nije istina da "izdavač ne podliježe rokovima", jer *Zarez* izlazi već deset godina u tempu od svaka dva tjedna s predviđenim pauzama ljeti i za novogodišnje praznike, i svake godine objavi 25 brojeva;

nije istina niti da "ne može opravdati sredstva", jer *Zarez* na kraju svake godine podnosi Izvješće o utrošenim sredstvima Ministarstvu kulture i kopije pojedinačnih uplaćenih računa za svoje troškove;

nije istina niti da je "rijetko sklon otvaranju prostora mladim ljudima", jer baš *Zarez* stalno daje prostor mladim autorima za afirmaciju, te sustavno piše o problemima kulture mladih, daleko češće i opširnije negoli se to čini u kulturnoj rubrici *Jutarnjeg lista*;

nije istina niti da *Zarez* "ne zanima stvarnost" (očito je samo da se slika "stvarnosti" koju ima redakcija *Zareza* prilično razlikuje od slike gđe. Piteše), jer samo broj 252, čija je naslovnica tiskana uz Pitešin tekst, donosi veliki temat o Viktoru Ivančiću, intervjuu s Jürgenom Habermasom o svjetskoj recesiji, komentar o medijskom tretiranju vijesti o smrti Australke u Dubrovniku, kritiku upravo usvojene Strategije održivog razvitka RH, ulomke iz proze svjetskih klasika koji uskoro izlaze na hrvatskome i sl.

nije istina; naravno, niti da *Zarez* "izlazi s godinama zakašnjenja". Ta se ocjena sigurno može pripisati nekim drugim časopisima, pa bi bilo profesionalno njih navesti a ne etiketu priljepiti onima koji s tim nemaju blage veze;

nije istina niti da "*Zarez* više ne čita ni publika kojoj se obraća", jer takvoj bi tvrdnji trebalo prethoditi mukotrpno terensko istraživanje, a ne trač partija u vlastitom društvancu odabranih;

besmislen je i zaključak teksta o postojanju "ugovora o nenapadanju" između Ministarstva kulture ili Gradskog ureda za kulturu i *Zareza*, ako se zna koliko je u *Zarezu* objavljeno kritičkih tekstova o npr. različitim aspektima državne kulturne politike ili interesnim poslovima gradske vlasti. Piteša prešućuje i da novine i časopise za kulturu procjenjuje određena komisija, pa bi u skladu s tim *ortačke ugovore* trebala tražiti kod svih aktera koji se financiraju iz državnog proračuna (od filmaša, muzealaca, arheologa... koji raspolažu daleko većim iznosima).

Uz te neistine novinarka sa zadivljuće nekritičkom samouvjernošću tvrdi kako je *Zarez* "više poligon određene ideologije nego ozbiljne novine za kulturu". E sad, s time što su to ozbiljne novine za kulturu?, koja je *Zarezova* ideologija?, kakav je uopće odnos kulture i ideologije?, jesu li druge novine, pa i *Jutarnji list,* oslobođene upliva ideološkoga?, što je s ideologijom tržišta? – moglo bi se naširoko polemizirati, no to traži poznavanje određene literature i sposobnost analiziranja, za što mislim da nisu kompetentni oni koji u novinarstvu propovjednički i bez zadrške obznanjuju svoje velike istine.

Umjesto toga, želim na kraju istaknuti zanimljiv novohrvatski fenomen lansiran ovim člankom, u kojemu se sami kulturnjaci žale na višak kulture (jer to je "najsuludije potrošen novac iz proračuna") te traže ukidanje one kulture koja se nije prilagodila tržišnim uvjetima i masovnoj potrošnji. Nakon što su ukinuti gotovo svi kulturni dodaci u dnevnim novinama – nad čime u tekstu plače i novinarka Piteša – sada valjda treba ukinuti i specijaliziranu novinu za kulturu, jer je čita manjina i jer ona u ovom društvu (kao i drugdje u svijetu!) nije sposobna voditi samostalnu tržišnu bitku. Baš zgodno, solidarnost novinara u kulturi na vrhuncu! Logika: ako mi ne možemo dobiti više stranica, neka zgaze i njih koji se na *dosadna kulturna zbivanja* usuđuju trošiti čak 48 novinskih stranica svaka dva tjedna. Getoizirajmo kulturu, tj. ostavimo na životu samo onu kulturu koja je pitešinski *ozbiljna*, ideološki *čista* i nas ne uznemiruje, koja se može prilagoditi kapitalu i lijepo *upasirati* s oglasima.

Poetične slike jezika i krajolika

Gioia-Ana Ulrich

U mnoštvu kratkih proznih komada, epizoda i minijatura, Reitzer niže neobične, poetične priče

Angelika Reitzer, *Svijetli predjeli*, s njemačkoga prevela Dorta Jagić; AGM, 2008.

Austrijska autorica Angelika Reitzer u svom fascinantnom romanu-prvijencu promatra odrastanje jedne mlade žene. Maria smeteno luta gradom, ona zapravo glavinja kroz svoj život pokušavajući pronaći vlastiti put. Na tom putu kroz "svijetle predjele" autorica, koja je vrlo precizna promatračica, opisuje svoje dojmove stvarajući nevjerojatno lijepe slike. Mnoge je pritom asociraju na proživljene trenutke sa, primjerice, bakom i mlađim bratom. Maria je u potrazi za samom sobom, vlastitim identitetom, uspješnim životom. Često se u mislima prisjeća ljubavnog odnosa s od nje znatno starijim redateljem Flammerom. To je velika, ali nesretna ljubav; njihov je odnos prožet velikom čežnjom i distancom.

Ta mlada žena ima nevjerojatnu moć promatranja, posebice same sebe. A ono što ona vidi, primjećuje, autorica pretvara u snažne, neobične poetične priče. Ona ne pripovijeda kontinuirano, tekst se sastoji od mnogih malih, kratkih proznih komada, od epizoda i minijatura. Epizode koje se nižu jedna za drugom ocrtavaju scene; pred očima čitatelja poput mozaika stvara se slika o jednome životu. Također se izmjenjuju slike određenih trenutaka, flešbekovi kojima se vraćamo u djetinjstvo glavnoga lika. Autorica je za to odabrala složenu tehniku pripovijedanja koja zahtijeva pažljivo čitanje i koja od čitatelja traži da se što više udubi u sâm tekst. Njezin je roman, kojega bi zapravo valjalo nazvati poetičnim proznim tekstom, u prvom redu pogodan za zahtjevniju čitateljsku publiku koja se rado bavi složenijim štivom i koja uživa u poetičnim slikama jezika i krajolika.

Slike koje Reitzer stvara djeluju fotografski, njezin pogled je kinematografski, a istodobno se koristi preciznim, jednostavnim jezikom. No svaka je njezina riječ pomno promišljena. Cjelokupan je tekst preplavljen rastancima i susretima; da bi se, čini se kao niotkud, odjednom pojavile svijetle slike iz djetinjstva, kao, primjerice, dan kada su se Marijini roditelji vratili kući s novorođenčetom, njezinim malim bratom. (*Tek je dan kasnije prestalo sniježiti. Ralica je uranila: čula sam je u snu. Pred kućom je izvodila zavoje kao piruete, zadržala se malo te potom otišla osloboditi put i ispred bakine kuće. Ostala je još malo stajati, jedna se vrata otvaraju i majka u gumenim čizmama iskače na svježe očišćeno dvorište, koje je sada sasvim glatko, ravno i sjajno. Vozač ralice iznutra joj dodaje mali smotuljak i majka nas budi.*) Ili kada joj je umrla baka. Riječ je o neobičnoj, gotovo crnohumornoj epizodi. Baka je, naime, umrla u najnezgodnijem trenutku: tijekom proslave Marijina rođendana.

Naravno, potraga za vlastitim identitetom i doba adolescencije dobro su poznate, česte teme u književnosti, no ni u jednom trenutku Reitzer ne zapada u klišeje. Naprotiv, ona se svjesno oslanja na te znane topose i čini to na posve originalan, oštrouman i zanimljiv način.

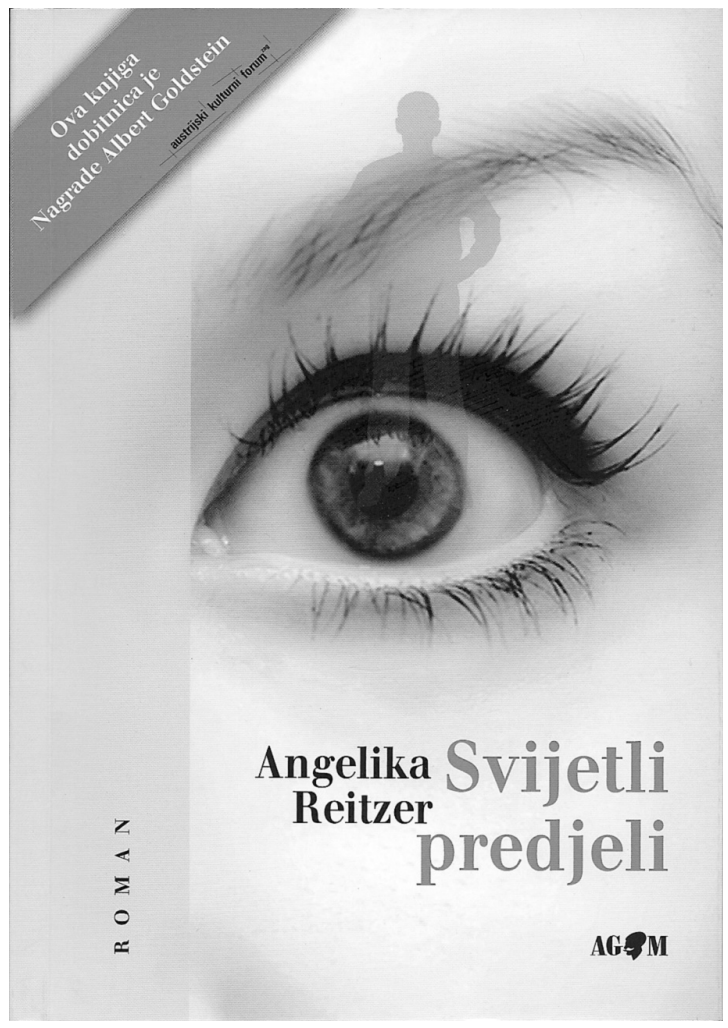

Angelika Reitzer

Ne želim zanijemjeti

Gioia-Ana Ulrich

Austrijska književnica čiji je roman *Svijetli predjeli* objavljen u hrvatskom prijevodu i izdanju AGM-a govori o svom prvijencu

Vaš prvijenac* Svijetli predjeli *roman je o odrastanju, ljubavi i obitelji. To su vrlo česte teme u književnosti, no Vaš je tekst poseban, moderan, a Vaš autorski glas neobičan. Kako je roman nastao?

– Najvjerojatnije je nastao zato što autori na početku karijere baš i ne žele objavljivati priče, nego svi radije počinju s romanom, pa tako i ja. No meni, kada sam počela pisati, nije bio toliko važan sadržaj, nego sâm čin počinjanja pisanja i ono na čemu počiva pisanje, kao što je to u ovom slučaju odrastanje i pretpostavka da tek tada počinje život. A iza toga stoji cijelo jedno djetinjstvo i, prije svega, podrijetlo. Mene je zapravo zanimalo kako čovjek percipira vlastiti život, za razliku od toga kako drugi doživljavaju tebe. To je tekst o spoznaji i o stvarnosti.

U kojoj je mjeri roman autobiografski?

– Sâm roman nije autobiografski, no postoje neke određene slike ili činjenice koje su autobiografske, kao, primjerice, jedna moja baka koja se pojavljuje u knjizi. Ali roman se može shvatiti kao autobiografski, a pritom je lijepo to što ljudi ono fikcionalno uglavnom doživljavaju kao autobiografsko. Čak i moja obitelj. Znaju reći: "Lijepo što se toga još sjećaš, tada si bila tako mala". A upravo to je izmišljeno.

Ne pišem zabavnu književnost

U jednom ste intervjuu rekli da ne želite pisati priče sa zapletom... Novinar koji Vas je intervjuirao imao je, naime, dojam da izbjegavate pripovijedanje. No Vi ste odvratili da ne znate pisati priče sa zapletom.

– Da. Mi živimo u 2009. godini i iza nas su mnoga književna strujanja kao, primjerice, modernizam, a s druge strane, mene ne zanima pisanje zabavne književnosti, jer, u konačnici, nakon što je sve ispripovijedano, čovjek shvati da je to zapravo gubitak vremena. Ono o čemu razmišljam dok pišem jest kako se još može pripovijedati. Nije mi važan sadržaj, nego oblik, način izražavanja. Smatram da sada živimo u vremenu u kojemu su pozornost i poimanje stvari drukčiji nego prije sto pedeset godina. Neću se pretvarati kao da živimo na početku 19. stoljeća, ali to ne isključuje činjenicu da se priče i dalje pripovijedaju. Želim reći da je danas moguće pisati priče, ali na drugi način.

Vrlo ste precizna pripovjedačica, sjajna promatračica svijeta. Studirali ste germanistiku i umjetnost. Što za Vas znači pisanje?

– Pisanje je na neki način isprobavanje stvarnosti, realnosti. Ne potječem iz umjetničkog okruženja i dobro su mi poznate situacije u kojima ljudima nedostaju riječi u kontaktu s drugim osobama. Možda je i moj strah da jednoga dana ne zanijemim razlog zašto se tako intenzivno bavim jezikom. Smatram da je komunikacija vrlo važna, no meni nije dovoljna.

Koje Vas teme zaokupljaju i odakle crpite inspiraciju?

– Pitanje kako nešto izreći, kako se izraziti, središnja je tema koja me zaokuplja. Mene zapravo zanimaju sve teme, no ne činim razliku između, recimo, velikih, važnih, javnih, političkih te malih i privatnih tema. A što se inspiracije tiče, često to može biti nekakva izjava koju sam slučajno čula, sitnica, jedan mali detalj, nekakva boja... atmosfera.

Mene ne zanima pisanje zabavne književnosti, jer, u konačnici, nakon što je sve ispripovijedano, čovjek shvati da je to zapravo gubitak vremena. Ono o čemu razmišljam dok pišem jest kako se još može pripovijedati. Nije mi važan sadržaj, nego oblik, način izražavanja

Ima li još velikih tema u književnosti njemačkog govornog područja i koje su?

– Sve ovisi o tome tko postavlja pitanje. U književnim se krugovima svakih nekoliko godina takoreći odabiru nove teme. U Njemačkoj se nakon pada Berlinskog zida očekivalo da će se pojaviti romani koji obuhvaćaju teme o padu Zida i ponovnom ujedinjenju Njemačke, kao i one o velegradovima. U mojoj struci, književnoj, obično se smatra da valja pisati o određenim temama. Za moju drugu zbirku priča *Žene u vazama* bilo je prigovora da se odveć bavim svakodnevnim temama. No meni je važno bavljenje temom svakodnevnice, ne vjerujem da se unaprijed može reći: ovo je velika tema, o njoj ću pisati. Nepotrebno je naručivanje tema. Osim toga, smatram da se u književnosti njemačkog govornog područja obrađuju neke teme koje čine svojevrstan okvir za tzv. velike teme. One će se za deset ili dvadeset godina možda smatrati velikima.

Dobro je čuti i negativne kritike

Prošle godine objavili ste zbirku priča* Žene u vazama. *Kako se prodaju zbirke priča i kakav je uopće položaj kratke priče u Austriji?

– Loše se prodaju. Što se moje zbirke tiče, neke su priče već bile objavljene prije mog prvog romana. No, kako sam u međuvremenu napisala dovoljno priča, odlučila sam ih objaviti u jednoj knjizi. Zanimljivo je da se zbirka u kraćem vremenskom roku prodala bolje od romana, a to se događa vrlo rijetko.

Godine 2008. sudjelovali ste na natjecanju za književnu nagradu Ingeborg Bachmann. Velika je čast biti pozvan na tu manifestaciju. Je li Vam to pomoglo u karijeri i kakvi su Vaši dojmovi?

– Na tom književnom natjecanju pozvani autori čitaju svoja djela pred žirijem, a cijeli dvodnevni događaj prenosi televizija. U žiriju se nalaze ugledni kritičari i glasoviti novinari koji vrednuju djelo svakog pojedinog autora i iznose svoje mišljenje. To je vrlo uzbudljiva priča. U mom je slučaju žiri bio potpuno podijeljen. Neki članovi žirija bili su oduševljeni, a neki nisu imali ni riječi hvale. Iako su svi sudionici onamo došli s namjerom da pobijede, smatram da je bilo dobro čuti i negativne kritike. Nije moguće zadovoljiti svačiji ukus. Ujedno mi je koristio velik publicitet, jer se o toj manifestaciji ne piše samo u Austriji, nego i u Njemačkoj i Švicarskoj. Zapravo je velika stvar kad se čovjek javnosti može predstaviti u okviru takva jednog događanja.

Dok pišem, razmišljam kako se još može pripovijedati. Nije mi važan sadržaj, nego oblik, način izražavanja. Smatram da sada živimo u vremenu u kojemu su pozornost i poimanje stvari drukčiji nego prije sto pedeset godina

Već više od četiri godine živite kao slobodna spisateljica. Može li se živjeti samo od pisanja?

– U ovom trenutku mogu živjeti od pisanja jer sam dobila austrijsku književnu stipendiju koja traje tri godine. Trenutačno pišem dužu priču u kojoj se bavim problematikom otkaza.

Roman* Svijetli predjeli, *s kojim ste debitirali, preveden je na hrvatski i to je njegovo prvo inozemno izdanje. AGM je za Vaš roman dobio nagradu "Albert Goldstein" Austrijskog kulturnog foruma.

– Da, to je prvi prijevod nekog mog djela uopće. Meni je to sve vrlo uzbudljivo. Gostovala sam na Sajmu knjiga u Puli. Tom smo prilikom hrvatskoj publici predstavili roman i to me veoma raduje. Z

cmyk

Više od glasova

Mario Slugan

Dokumentarno-animirano svjedočenje izraelskog režisera o pokolju nad Palestincima za vrijeme libanonskog rata

Ari Folman, *Valcer s Baširom*, gl. ul. Ron Ben-Yishai, Ari Folman, Ronny Dayag (glasovi), Izrael, 2008.

Ari Folman vjerojatno neće biti poznat široj hrvatskoj publici, ovo mu je tek treći cjelovečernji film te prvi sa širom distribucijom izvan Izraela. Ipak *Valcer s Baširom* osvojio je niz prestižnih nagrada (uključujući *Zlatni globus* te *Cezara* za najbolji strani film), a bio je i kandidat za Oscara. Folman u ovom filmu istražuje rat i sjećanje te osobne strategije izbjegavanja odgovornosti.

Valcer s Baširom izraelski je film koji se bavi pokoljem nad Palestincima koje su u izbjegličkim kampovima Sabra i Shatila u Beirutu izvršili pripadnici kršćanske Falange (libanonske paravojne organizacije) s prešutnim dopuštenjem izraelskih vojnih snaga za vrijeme ratu u Libanonu 1982. Pod izlikom eliminiranja preostalih neprijateljskih snaga te kao odgovor na uspješan atentat na novoizabrana libanonskog predsjednika Bashira Gemayela (Bashir iz naslova filma) kršćanska Falanga ušla je u izbjegličke kampove i sistematski organizirala pokolj nedefinirana broja Palestinaca (s gornjim procjenama od 3.500) u tri dana, od 16. do 18. rujna. Čitavo to vrijeme izraelske su snage držale kampove u okruženju te mirno stajale po strani usprkos informacijama koje su posjedovale, a koje su jasno upućivale na ozbiljnost situacije unutra. Tadašnji izraelski ministar obrane Ariel Sharon proglašen je indirektno odgovornim za pokolj te prisiljen podnijeti ostavku.

Intervjui s nekadašnjim suborcima

Film je organiziran kao niz intervjua koje režiser provodi sa svojim nekadašnjim suborcima, zapovjednicima te novinskim izvjestiteljima aktivnim za vrijeme rata. Razlog tomu režiserova je nakana da se prisjeti vlastite uloge u gore navedenim pokoljima, jer svega što se o svojoj vojnoj službi u Libanonu Ari inicijalno može sjetiti jest to da je naprosto bio ondje u Beirutu, nekoliko stotina metara od mjesta zločina. Intervjui su vođeni sa stvarnim ljudima tako da su svi protagonisti istinski akteri oružanog sukoba u Libanonu ili profesionalci čiji je posao bio usko vezan uz taj posao (psihijatri, novinari). Intervjui su snimljeni i predstavljaju zvučnu pozadinu filma (samo u dva slučaja likovi su fiktivni) dok je vizualni dio ostvaren kao animirani film i obično pokušava prikazati ono o čemu je u intervjuu riječ.

Film tako predstavlja svojevrstan dokumentarac kojemu animirana komponenta dopušta "slobodu" s iznesenim sadržajem, ali i mogućnost da se pokušaju dočarati fantazme u koje vojnici pod stresom nerijetko upadaju ili se upuštaju namjerno kako bi se na neki način nosili sa strahotama kojima svjedoče i u kojima sudjeluju. Drugim riječima, čitav projekt mogao bi se opisati kao lirski dokumentarac u kojemu je animacija s jedne strane ingeniozan način da se izbjegnu problemi nedostatka konkretnih videosvjedočanstava, a s druge prilika da se istovremeno ta iskustva prikažu što vjernije.

U prvom je redu važno navesti koliko se film trudi približiti igranofilmskom iskustvu, i to od osnova poput iskorištavanja klasičnih filmskih postupaka za pojedine efekte ili situacije (srednji planovi za intervjue, krupni za psihološko portretiranje itd.) pa sve do finih detalja kao simulacija podrhtavanja slobodne kamere ili divljačkih paniranja za vrijeme akcijskih sekvenci. No jednom kada se legitimira kao kompetentan u reproduciranju uobičajena filmskog iskustva, upravo animacijom *Valcera s Baširom* može učiniti i sljedeći korak. Nerijetko se rat prikazuje kao psihodelično iskustvo, što dopušta brojne ekskurzije u istraživanje takva stanja svijesti putem animacije. Tako se Carmi prisjeća kako za vrijeme svog prvog odlaska na bojište mašta o ženi koja će izroniti iz mora i uzeti ga prvi put prislanjajući ga na dojku. Kasnije će plutati na njenou ogromnom tijelu, a plavetnilo u koje su utonuli iznenada će se zakrvaviti i najaviti sudbinu broda kojim novaci stižu na bojište.

Zbiljsko ljudsko iskustvo

No animacija se pokazuje iznimno uspješnom i tamo gdje bi netko mogao tvrditi da jedino gluma uspijeva. U jednom od prvih *flashbackova* iz rata Ari se prisjeća zapovijedanja oklopnim vozilom koje prevozi mrtve i ranjenike. Njegov će suborac u jednom trenutku spustiti pogled u unutrašnjost vozila, a subjektivni kadar otkrit će niz trupala i jednog ranjenog vojnika koji se šćućurio i u nevjerici drži svoju unakaženu ruku dok mu pogled bjesomučno zuri u prazno. Sama činjenica što to nije glumljeno, što taj ikon nije ostvaren kao glumačka izvedba, a iskustvo gledanja igranog filma uvijek u sebi sadrži svijest o tome da ono što gledamo nije stvarno, kao da zaobilazi sve probleme dočaravanja istinskog ljudskog iskustva.

Pokušat ću biti precizniji. Od samog početka animirani format svojom stiliziranošću jasno daje do znanja da nema pretenzije na onaj tip realističnog prikaza rata kakav susrećemo u ratnim epovima poput *Spašavanja vojnika Ryana*. No time što se libio ovakvih namjera kao da je i eliminirao iskustvo obmane. Dakako da slika koju animacija prikazuje nije stvarna, to nije (niz) fotografija pa da predstavlja neki zbiljski odsječak svijeta. No to što je već *prima facie* shvaćena kao ne-stvarna ne izmamljuje u iskustvu gledanja ono *ali ipak ovo zapravo nije stvarno*. Čak i da gledamo igrani film snimljen prema istinitim događajima (ili kako se to češće najavi: temeljen na istinitim događajima), to iskustvo ne nestaje. To što gledamo još nije ono istinito, samo je glumačka izvedba tih događaja. Nadalje, to što je animacija ne-stvarna nipošto je ne oslobađa mogućnosti da označuje stvaran događaj, zbiljsko ljudsko iskustvo gledanja tih leševa i tog izbezumljenog ranjenika. (Što je stvarno u riječi pa da je veže s označenim?) Ali za razliku od bilo kakve glume ne može je se optužiti za obmanu. Zajedno s usmenim svjedočanstvom i oslobođeno terora vizualnog ikoničkog realizma, animacija je slobodna da kao ilustracija pomogne u prenošenju osobnog sjećanja.

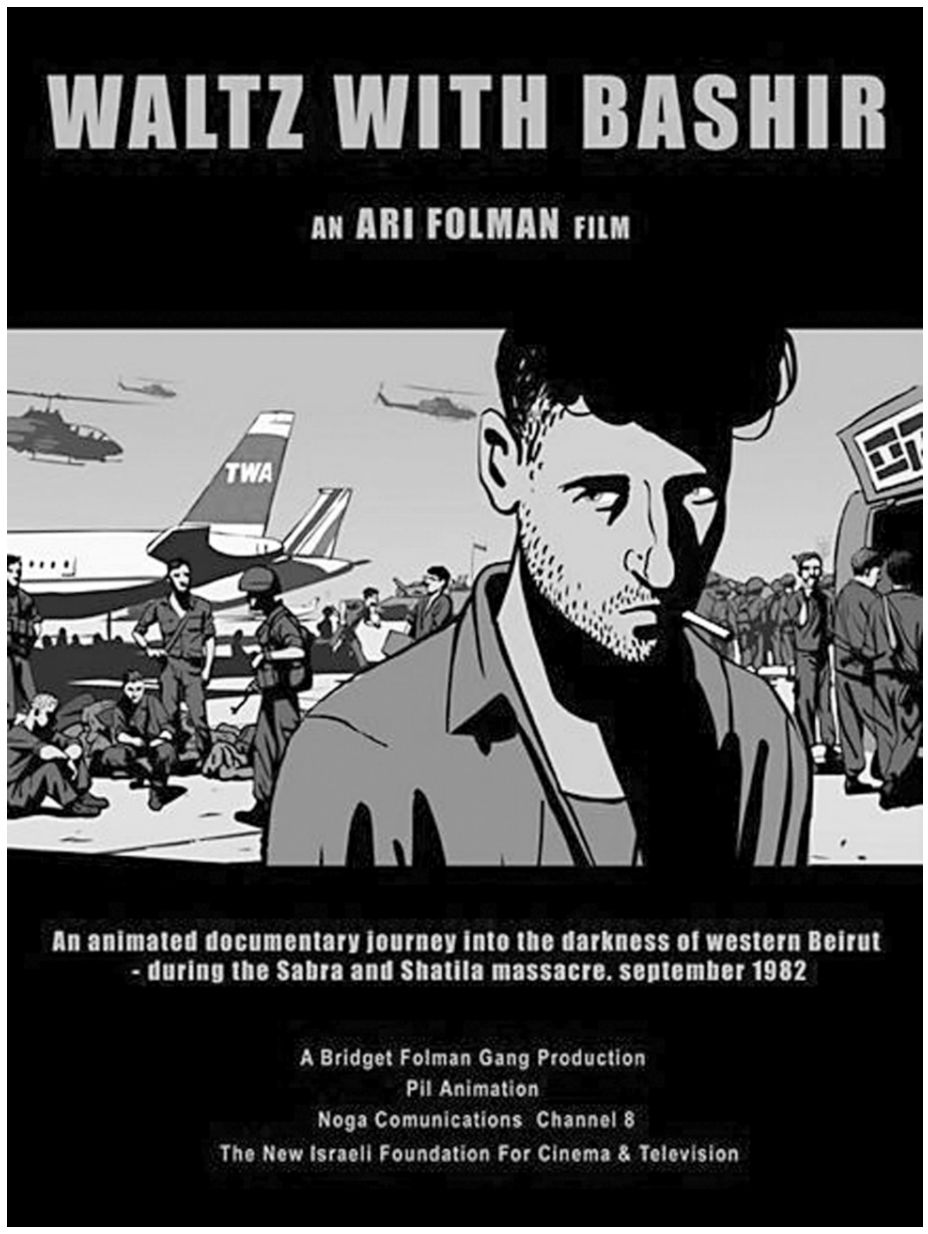

Arijevo prvo prisjećanje rata u Libanonu ujedno je i ono koje će se razriješiti posljednje jer se tiče onih triju kobnih dana u rujnu 1982. i Arijeve uloge u njima. Bez zvuka prizor je okupan u zagasito žuto i otvara se nijemim eksplozijama signalnih raketa na vranom nebu bez ijedne zvijezde. Daljnji opis sigurno ne bi učinio pravdu doživljaju koji ta kadar-sekvenca evocira, negdje na međi tuge, sjete i krivnje, te stoga neću ulaziti u detalje. No ono što je bitno za moju analizu posljednji je kadar te sekvence, onaj koji prati Arija s leđa, kada skreće u jednu od ulica. U tom skretanju kamera panira ulijevo da bi niz plakata s Bashirovim likom oblijepljenih po trošnim fasadama iznenada zamijenila rijeka očajnih žena koja je preplavila ulicu iz suprotnog smjera. Ari staje, a kamera nastavlja centripetalnu kretnju da bi kadar kulminirao njegovim krupnim planom.

Brikolaž tuđih svjedočanstava

Ono što Ariju napokon omogući da se prisjeti svega jest razgovor s novinarom Ron Ben-Yishaiom, prvim na mjestu događaja nakon što se Falanga povukla. Suočivši se s detaljima prizora sa stratišta iz Ben-Yishaiova očitovanja, Ari je napokon u mogućnosti posložiti i posljednji djelić slagalice koji sačinjava njegovo sjećanje o ratu. Ovdje postaje jasno da gore opisano prisjećanje koje Ari čitav film pokušava razriješiti nije o jednom konkretnom događaju te da je u biti brikolaž tuđih svjedočanstava i vlastitog osjećaja krivnje zbog participacije u izraelskom okruženju. Na to nas jasno upućuje komentar na onaj krupni plan koji se sada ne postiže kružnim gibanjem kamere. Naprotiv, kamera sada brza Ariju u susret započinjući onoj istoj masi žena s leđa da bi ih prestigla i unijela se Ariju u lice zahtijevajući odgovor i jednom za svagda onemogućujući strategiju zaborava i potiskivanja.

Koliko je stvarno to s čim se Ari napokon suočio, dokazuje sljedeća kadar-sekvenca, koja nastupa kao Arijev virtualni subjektivni kadar. Ovoga puta stvarni je to dokumentarni materijal koji je snimio Ben-Yishaiev kamerman, animaciju su zamijenili snimci televizijske kamere načinjeni na mjestu događaja, a plač i beznađe tako dokumentiranih palestinskih udovica nemoguće je zatomiti. To kao da sugerira i da animacija ipak ima svojih granica što se dokumentarnog žanra tiče i da, suočena sa stvarnim vizualnim dokumentom, mora stati na drugo mjesto. Osobno iskustvo izraelskog vojnika i njegov osjećaj krivnje tako ima zašutjeti i stati u drugi plan pred onom istinskom jezom pravih žrtava. Prikaz toga ipak na sebe mora preuzeti dokumentarni materijal.

Antropologija marginalnog

Vjera Bonifačić

Što me vraća na temu sveučilišnoga obrazovanja? Bezbroj institucionalnih i društvenih normi, uvjeta i pravila – uključujući sada i Bolonjsku deklaraciju – nam je dano. Ali kako će sve to Sveučilište i sami profesori interpretirati i primjenjivati u sveučilišnoj nastavi, koliko će studenti sami aktivno sudjelovati u obrazovnom procesu i formiranju svoga znanja i svojih osobnosti, i na koji će način društvo općenito usvojiti i primijeniti saznanja koja nude prirodne, društvene i humanističke znanosti, to nam je, na svu sreću, ali i na vlastitu i zajedničku odgovornost – ZADANO

Ne želim vam da živite u "interesantnim" vremenima, rekao je mudri Konfucije, misleći pritom na razdoblja velikih društvenih promjena. Profesori i studenti na hrvatskim sveučilištima dobro znaju o čemu to Konfucije govori, pogotovo u ovom razdoblju kompleksnih – a kod nas još i prebrzo provedenih – promjena u sveučilišnom obrazovanju prema Bolonjskoj deklaraciji. Ali i u takvim vremenima još su nam dostupna i ona iskustva jednostavne i stvarne komunikacije između profesora i studenata – od razmjene samog znanja do možda još važnijeg zajedničkog propitivanja prisutnosti (ili odsutnosti) univerzalnih ljudskih vrijednosti i načina na koji se one manifestiraju u znanstvenim istraživanjima, te njihova direktnog i indirektnog povratnog utjecaja na širu društvenu praksu.

Antropološka samokritika

Puno takvih pozitivnih iskustava, i to ustvari neočekivanih, za mene će ostati vezano uz generacije studenata sociologije na Hrvatskim studijima kojima predajem kolegij o suvremenim smjernicama u kulturnoj antropologiji. Zašto kažem neočekivanih? Uvijek se, naime, brinem kako u jednom kolegiju studentima sociologije objasniti refleksivnu kritiku koja se u posljednjih nekoliko desetljeća odvijala unutar njima tek rubno poznate discipline antropologije te na temelju toga predstaviti nove smjernice u antropološkim istraživanjima. Fokus antropološke samokritike sastojao se u prvom redu u propitivanju odnosa Zapada prema nezapadnim društvima, i to ne samo kritičkom analizom političke i ekonomske dominacije u periodima kolonijalizma, postkolonijalizma i neokolonijalizma, nego paralelno s time i kulturnom dominacijom, uključujući i antropološka znanstvena istraživanja. To je rezultiralo radikalnim promjenama, i to u sve tri dimenzije svake, pa tako i antropološke znanosti – ŠTO, KAKO i ZAŠTO istraživati. Danas se antropolozi sve više okreću istraživanju suvremene društvene stvarnosti vlastitih kultura, i pri tome se koriste interdisciplinarnim, a ne striktno antropološkim teoretskim pristupima, a u izboru samih tema nastoje biti društveno angažirani umjesto da kao nekad teže naći "apsolutne znanstvene istine" o tzv. tradicionalnim kulturama i općenito ljudskom razvoju prejudiciranu etnocentrički definiranom ideologijom "progresa".

Ono što je ostalo nepromijenjeno jest korištenje prvenstveno (iako ne isključivo) etnografskih metoda istraživanja, odnosno direktna sudjelovanja putem promatranja i razgovora. Međutim i tu je došlo do radikalnih promjena u samoj interpretaciji prikupljenih etnografskih podataka. Oni se danas analiziraju ne samo unutar lokalnog konteksta istraživane zajednice, nego i šireg "makro" konteksta, i već samim time definiraju sve kulture kao otvorene sisteme podložne promjenama. Osim toga, u samom pisanju antropoloških tekstova ili etnografija neki antropolozi danas svjesno odbacuju monološki diskurs koji svojim stilom neizbježno sugerira i nameće autoritet "objektivnih" znanstvenih istina. Umjesto toga oni teže dijaloškom i polifonu stilu pisanja u kojem još na objektivan način opisuju teoretski pristup i neke od tentativnih ciljeva i rezultata svojih istraživanja, ali istovremeno direktnim citiranjem daju glas osobama u istraživanoj grupi, uključuju neka od svojih iskustava i promišljanja te prema potrebi dodaju i vizualne materijale. Takvom kombinacijom znanstvenog i literarnog/umjetničkog pristupa u cjelokupnoj prezentaciji i interpretaciji prikupljenih materijala antropolozi nastoje stvoriti "kolaž" koji nudi otvoreniji prikaz odabrane teme, uključujući i pitanja na koja nemaju uvijek spremne, a još manje konačne odgovore. Time se antropolozi u svojim etnografskim tekstovima ne odriču autorstva, nego samo neupitna autoriteta te istovremeno pružaju priliku i izazov čitateljima da aktivno sudjeluju u interpretaciji predstavljenih materijala i same istraživane stvarnosti.

Dostupnost marginaliziranih zajednica

Pri tome možda treba naglasiti da sada, kada se fokus antropoloških interesa sve više okreće vlastitim društvima, u principu se rijetko kada istražuju moćne društvene grupe koje ne bi olako pristale na detaljna etnografska istraživanja. Umjesto toga pretežno se istražuju marginalizirane zajednice (bile one klasne, rasne, rodne, religiozne ili etničke manjine itd.), no to ne znači da su rezultati takvih istraživanja manje učinkoviti ili društveno relevantni. Učiniti vidljivim društveno "nevidljive" ili "manje vrijedne" grupe znači na možda još efikasniji način razotkriti društvene odnose moći kao i veliku simboličku moć različitih društvenih kategorizacija i stereotipa. Antropolog/antropologinja tako može putem znakovito odabranih tema i kreativno pisane etnografije doprinijeti društvenom dijalogu i razumijevanju društvene dinamike ukazujući na postojeće probleme ali i na potencijalna rješenja i mogućnosti bogatijega suživota.

Na početku nastavne godine uvijek se pitam kako predstaviti svu kompleksnost i relevantnost tih izazova koje nudi suvremena antropologija. U svakoj me generaciji puno studenata uspije iznenaditi time što onako mladi prvo instinktivno reagiraju na izazov ponuđena promišljanja o mogućnostima potencijalna angažmana u znanstvenim aktivnostima, da bi onda tom istom mladenačkom agilnošću smisleno povezali i svladali zadanu literaturu. Tako mi je jedne godine nakon položena ispita prišla studentica Irena Barić s molbom da joj budem mentorica u izradi diplomskoga rada. Bila je vrlo konkretna sa svojim prijedlogom. Objasnila je da se radi o kulturi gluhoslijepih i da je ona već odradila etnografska istraživanja – iako tada nije znala da bi to tako mogla nazvati, Naime, nekoliko je godina polazila tečaj znakovnoga jezika i nakon toga i volontirala u zagrebačkoj udruzi za gluhoslijepe osobe. Ono što ju je zanimalo bilo je da ta svoja iskustva pokuša artikulirati pisanjem etnografije i time ih podijeli s drugima. S tim zanimljivim prijedlogom, naravno, odmah sam se složila. Zbog ograničenosti prostora ovdje su predstavljeni samo odabrani dijelovi tog diplomskog rada.

Ostvarujemo se tek u dijalogu s Drugim

U toj suradnji i sama sam puno toga naučila o kulturi gluhoslijepih i njenu današnjem razvoju na razmeđu institucija i svakodnevnoga života, kako bi to Williams definirao. To me je sve na svjež način podsjetilo koliko toga istinskim dijalogom, bilo u privatnom ili javnom životu, možemo dobiti. Drugim riječima, prema Bahtinu, sebe stvaramo i ostvarujemo tek u dijalogu s Drugim. Isto sam tako potvrdila da ima puno mladih studenata koji su itekako društveno senzibilni, a ponekad već na svoj način i angažirani, i koji traže načina da to povežu sa svojim sveučilišnim obrazovanjem i kasnije radom u struci.

Što me vraća na temu sveučilišnoga obrazovanja? Bezbroj institucionalnih i društvenih normi, uvjeta i pravila – uključujući sada i Bolonjsku deklaraciju – nam je dano. Ali kako će sve to Sveučilište i sami profesori interpretirati i primjenjivati u sveučilišnoj nastavi, koliko će studenti sami aktivno sudjelovati u obrazovnom procesu i formiranju svoga znanja i svojih osobnosti, i na koji će način društvo općenito usvojiti i primijeniti saznanja koja nude prirodne, društvene i humanističke znanosti, to nam nije dano. To nam je uvijek – na svu sreću, ali i na vlastitu i zajedničku odgovornost – ZADANO.

Kultura gluhoslij

Irena Barić

Donosimo ulomak diplomskoga rada Irene Barić o kulturi gluhoslijepih osoba u Hrvatskoj na temelju iskustva koje je stekla u udruzi Dodir, koja je jedina takve vrste udruga u Hrvatskoj

Čitajući rad Jamesa Cliffordа *Neobjektivne istine* (*Uvod: Neobjektivne istine*, *Dometi*, 3-4, 1992), ostala mi je urezana u misli rečenica: "Kulture ne miruju da bi ih se opisalo". Bilo koji pokušaj da se živuća, suvremena kultura "zaustavi" ili "umiri" i tako prouči podrazumijevao bi pojednostavljivanje, izostavljanje. Kulturu nije moguće definitivno interpretirati jer se radi o procesu, o nastajanju čiji su sastavni dio i etnografski prikazi.

Prema Cliffordu, pisanje etnografije nekad je bilo svedeno na vođenje dobrih terenskih bilješki, pri čemu istraživač ostaje superioran, racionalan, sveznajući promatrač koji unaprijed ima svoj cilj i metode interpretacije. Danas antropologija više ne govori s automatskim autoritetom u ime onih za koje se smatra da ne mogu govoriti sami za sebe ("primitivni", "bez pisma", "bez povijesti"), a samo pisanje etnografije postaje jedna od središnjih djelatnosti. Dolazi do miješanja znanstvenoga i književnoga diskursa, odnosno prožimanja književnih postupaka u kulturno prikazivanje.

Filozofija odgoja

Pavao Vuk-Pavlović (*Filozofija odgoja*, Zagreb, 1996) smatra da je bitni dio svake kulture odgoj te da se kultura odgojem povijesno obnavlja. On je utemeljivao filozofiju odgoja, a ne pedagogiju kao znanost jer odgoj nije nešto "dano", nego nešto "zadano" (što tek ima biti), pa stoga znanost o odgoju ne može imati svoj predmet koji bi po svojim zakonitostima mogao biti podvrgnut teorijskoj analizi i uopće znanstvenom istraživanju. U ovom diplomskom radu mogu se pronaći crte upravo takva odgoja ili, drugim riječima, učenja, koje iznosi Pavao Vuk-Pavlović, učenja koje je obostrano, odnosno s uzajamnim elementima obogaćivanja, učenja koje se odvijalo ili stvaralo sudjelovanjem u životima "drugih".

Odabrala sam obraditi temu o kulturi gluhoslijepih osoba u Hrvatskoj na temelju iskustva koje sam stekla u udruzi Dodir (www.dodir.hr). U početku se osvrćem na samo osnivanje te udruge, jedine takve vrste u Hrvatskoj, na njenu važnost, na njen rad na poboljšanju kvalitete života gluhoslijepih osoba, na njen napredak i razvoj. Neizbježno je i upoznavanje čitaoca s gluhosljepoćom i problemima koje ona donosi, mogućnostima prevladavanja istih podrškom u komunikaciji i kretanju te time i pred-

epih

stavljanja gluhoslijepih osoba i njihove svakodnevnice – aktivna djelovanja, kreativna rada, druženja.

Clifford nas isto tako upućuje da znanstveni radovi ne bi trebali služiti samo znanosti, nego povratno i sudionicima istraživanja kao i široj publici, odnosno trebali bi doprinositi društvenom dijalogu. Smatrajući da tako čitaocima mogu bolje približiti kulturu gluhoslijepih osoba, uključila sam i opise svojih osobnih iskustava i razmišljanja, čime sam istovremeno htjela istaknuti i slobodu pisanja ovoga rada. Upravo ta iskustva i razmišljanja, da bih ih naglasila, pisana su kurzivom.

Osnivanje i aktivnosti hrvatske udruge Dodir

Udruga Dodir je nacionalna, nevladina i neprofitabilna organizacija osnovana s ciljem promicanja interesa gluhoslijepih osoba ostvarivanjem njihovih temeljnih ljudskih prava na edukaciju, rehabilitaciju, komunikaciju i socijalizaciju te je jedina takve vrste u Hrvatskoj. Ideja o potrebi osnivanja jedne takve udruge krenula je od gluhe i slabovidne osobe Sanje Tarczay, koja je sama nailazila na brojne zapreke u životu i poteškoće u obavljanju svakodnevnih aktivnosti. Kako je objavljeno na službenim internetskim stranicama udruge (www.dodir.hr), za Sanju Tarczay dovoljno je napisati četiri riječi koje sve o njoj govore: inicijatorica, utemeljiteljica, misionarka i vizionarka Hrvatske udruge gluhoslijepih osoba. Ona je danas predsjednica Udruge, voditeljica i koordinatorica programa za edukaciju odraslih gluhoslijepih osoba, koordinatorica i instruktorica za tečajeve komunikacijskih načina kojima se koriste gluhoslijepe osobe, članica upravnoga odbora Interpreting Deafblind Networka te urednica glasila Udruge. Uz njezin materinji hrvatski znakovni jezik, dobro govori i piše hrvatski jezik, služi se švedskim i američkim znakovnim jezikom te engleskim jezikom.

Još treba napomenuti da je zajednica gluhoslijepih osoba heterogena. Jer iako je prema međunarodnoj definiciji gluhosljepoća jedinstveno oštećenje, ono u pravilu uključuje različite kombinacije oštećenja sluha i vida, što onda rezultira i jedinstvenim poteškoćama u kretanju i posebno u komunikaciji. Kako gotovo sve informacije iz okoline dobivamo putem sluha i vida, slijepe osobe mogu svoj nedostatak vida kompenzirati sluhom, dok gluhe osobe mogu svoj nedostatak sluha kompenzirati vidom i upotrebom znakovnog jezika. Gluhoslijepe osobe se naprotiv služe čitavim rasponom kombinacija govornog i znakovnog jezika te taktilnog načina komuniciranja, ovisno o specifičnu stupnju oštećenja sluha i vida. Zbog toga obrazovanje intervenora i prevoditelja uključuje i znakovni jezik i taktilne načine komunikacije, a traži i kreativnost u samoj praksi u nalaženju najprikladnijega načina komunikacije sa svakom pojedinom osobom.

Znakovni jezici i njihovi dijalekti

Odlazeći dva puta tjedno na tečaj znakovnog jezika, sve me je više počeo zanimati taj jezik. Jedan od ispita, gotovo na samom početku tečaja znakovnog jezika, kojega se i danas dobro sjećam, bio je ispit nakon obrađene cjeline brojeva na znakovnom jeziku. Umjesto naše mentorice, na dan ispita pojavio se njezin prijatelj. Kada smo samo njega ugledali u predavaonici, poradovali smo se da je ispit odgođen, no on se smiješio i dijelio nam ispite. Počeo je pokazivati brojeve na znakovnom jeziku, a mi smo morali u prazna polja upisati koji je broj pokazao. Naime, i on je, kao i naša mentorica, gluha osoba, no imao je potpuno drugi način pokazivanja brojeva. Bio je i dosta brz te je samo jednom ponovio pokazani broj, no brže nego prvi put, naglašavajući da više nema ponavljanja.

Znali smo da ocjene neće biti najbolje, zapravo lošije nisu mogle biti; većina nas je dobila dovoljan. Nisam znala jesam li bila više ljuta, zbunjena ili razočarana. Dolazila sam na tečaj puna entuzijazma jer sam na satovima znakovnog jezika učila i istovremeno se zabavljala; iskreno, jedva sam čekala ta dva dana u tjednu kada sam polazila tečaj. No sav taj moj entuzijazam kao da je pao u vodu nakon tog ispita. Počela sam shvaćati da je znakovni jezik zapravo JEZIK, da ga nije tek tako lako naučiti te da i on kao i svaki drugi jezik ima svoje "dijalekte".

Tek sam kasnije u jednom trenutku pomislila da je to bila moguća "strategija" Udruge da sami, na svojoj koži, osjetimo kako je gluhoslijepim osobama kada trebaju informaciju – kada žele npr. upitati nekoga gdje dolazi vlak, a ta osoba zauzvrat promrmlja nešto sebi u bradu, ne trudeći se da odgovori razgovijetno, sporije negoli uobičajeno govori te, ako je potrebno, da ponovi više puta ili napiše na papir velikim tiskanim slovima. Možda su željeli da i mi osjetimo upravo takvu frustraciju, ljutnju, nemogućnost da išta učinimo.

Taktilna komunikacija

Kada sam počela dolaziti u Udrugu na druženja, otkrila sam da, posebno kod upoznavanja, gluhoslijepe osobe vrlo često traže fizički kontakt, dodir. Osobito ako se radi o potpunoj gluhosljepoći, traže da opipaju kosu, lice, da vide imamo li naočale, da opipaju majicu koju imamo na sebi. Meni je sve to u početku bilo nešto potpuno novo. Ne želim time reći da mi je smetalo, nego nisam bila navikla na toliku blizinu u razgovoru, na kontakt rukama i tijelom s osobama s kojima komuniciram. Družeći se tako sve češće s gluhoslijepim osobama, bilo dok sam prevodila, vodila ili dolazila na njihova druženja, sve mi je to postalo normalno.

Ubrzo, nakon nekoliko prevođenja dobila sam zadatak da pratim jednu gluhoslijepu osobu. Kako nema ostatke vida i sluha, a ranije se koristila govornim i pisanim jezikom te se i školovala, s njom se komunicira tako da joj se piše na dlan velikim tiskanim slovima, a ona uzvraća i govori govornim jezikom. Vrijeme provedeno vodeći je ponekad u kupovinu i jednoj i drugoj bilo nam je zanimljivo. Opisivala bih joj pojedini predmet koji bi je zanimao do potankosti, dok bi ga ona drugom rukom opipavala ne bi li stvorila sliku. Vrlo se često događalo da bi trgovci ili kupci te osobe u prolazu zastali pored nas znatiželjno promatrajući kako komuniciramo. Kada bih joj rekla da smo ljudima zanimljive i da plijenimo pozornost poput poznatih osoba za kojima se ljudi okreću i koje neumorno promatraju, uvijek se nasmijala. Poneki bi znatiželjnici i ponešto upitali, obraćajući se uvijek meni, nikada njoj. Objasnila bih im da joj samo prevodim i da se slobodno mogu obratiti i njoj kao gluhoslijepoj osobi; no to se činilo gotovo nemoguće. Naime, i kada bi upitali gluhoslijepu osobu, gledali su u mene čekajući moj odgovor. Bilo je i onih koji su pristali pokušati joj se predstaviti na dlan, upitati je ponešto misleći u početku da to sami ne mogu izvesti; i obično nakon već prvog pokušaja shvate da to uopće nije problem. Ona je djelovala sretno, na licu bi joj se uvijek zadržavao osmijeh dok bi upoznavala nove ljude.

Kreativno stvaralaštvo

U sklopu udruge Dodir održavaju se tjedno osim druženja i kreativne radionice. Na likovnoj radionici koriste se razne tehnike – akvarel, pastele, ulje na platnu, olovka, ugljen i dr., dok na kiparskoj prevladava glina. Likovni se radovi izlažu ne samo u prostorijama Udruge, nego i na samostalnim i grupnim izložbama. Primarno slijepe osobe koje imaju dovoljno sluha bave se i glazbom, a literarne radove imaju prilike objavljivati u glasilu Udruge. U dramskoj radionici potiče se posebna dramska izražajnost. Predstave se naime temelje na neverbalnoj komunikaciji, odnosno na upotrebi znakovnog jezika s iznimnom mimikom, gestom i pantomimom. Nevjerojatnom lakoćom igre, spontanošću i humorom progovaraju o problemima na koje nailaze u društvu koje obezvređuje i odbacuje ono neuobičajeno i nepoznato, u društvu koje prilagođava sve sebi i svom načinu komunikacije. Također i krojačka radionica ne ostaje nezamijećena jer je i ona ogledalo njihova kreativnog stvaralaštva. Tu se izrađuje niz edukativnih materijala za djecu, ali i kostimografija za sve predstave koje se realiziraju u sklopu dramske radionice.

Ne treba ni spomenuti veliko zadovoljstvo gluhoslijepih osoba kada njihovi radovi dožive izložbe, kada osjete škripanje kazališnih dasaka pod stopalima, kada u novinama izađu osvrti i kritike njihovih radova jer to im na drugačiji način omogućuje komunikaciju sa širom publikom, kao i rast u vlastitom imaginativnom i umjetničkom izričaju.

Most povezivanja

Gluhoslijepe osobe zbog svojih posebnih potreba trebaju podršku, no ako ta podrška dolazi samo iz uska kruga obitelji i prijatelja, dolazi do toga da gluhoslijepa osoba stvara "otok" na kojemu živi, ostaje izolirana, a time i društveno neprihvaćena. Educiranjem gluhoslijepih osoba te volontera i zaposlenika Udruge, informiranjem i upoznavanjem javnosti s gluhosljepoćom, organiziranjem radionica te raznih druženja, izložbi, izleta, putovanja, ljetovanja, Dodir čini most povezivanja, most s kojega se pružaju novi vidici.

Prije sasvim slučajna susreta i suradnje s tom udrugom nisam znala što je to zapravo gluhosljepoća. Upravo sam na to neznanje obratila pozornost, polazeći tečaj znakovnog jezika, neznanje koje mi je pobudilo želju za otkrivanjem te jedne stvarnosti za koju do tada nisam uopće znala te me "tjeralo" da nekoliko sati slobodnoga vremena tjedno poklonim drugima. Ubrzo sam shvatila da ne poklanjam samo, već štoviše i primam.

Odrađivala bih sate kada sam mogla. Kontaktirala bi me Služba podrške, te ako sam bila slobodna, drage sam volje prihvaćala. Istovremeno sam se družila, upoznavala nove ljude, stjecala uvijek jedno iskustvo više, učila cijeniti male stvari, trenutke smijeha i pažnje koji me prije tog iskustva nisu činili toliko sretnom, na koje često nisam ni obraćala pozornost. Vidjela sam isto tako kamo upornost može voditi jer gluhoslijepe osobe svojom upornošću dokazuju kvalitete, kreativnost, ističu ljudskost, razbijajući time duboko ukorijenjene predrasude. Uvidjela sam da srž problema gluhoslijepih osoba nije u njihovu oštećenju sluha i vida, nego u odnosu okoline prema njima, uvjetima koji im se (ne) pružaju da bi se obrazovali, primali informacije, komunicirali, a time i sudjelovali u društvenom životu, te da nije potrebno ništa veliko ili teško da bi se te poteškoće i problemi prevladali.

Ovim diplomskim radom željela sam podijeliti svoja iskustva s čitaocima ne bih li tako i druge potaknula na razmišljanje, na uvid u mogućnosti koje nudi prožimanje kultura, a time i na pomicanje barijera u našem društvu i stvaranje promjena koje nije teško ostvariti. U znanstvenom pogledu ovakav rad kao "etnografsko istraživanje" predstavlja primjer potpuna angažmana s istraživanom grupom te time i primjer međusobnoga kulturnog obogaćivanja. Z

Robert Mapplethorpe (1946 – 1989)

Ljubav je hladnija od smrti

Leila Mehulić

U povodu dvadesetogodišnjice smrti kontroverznoga američkog fotografa

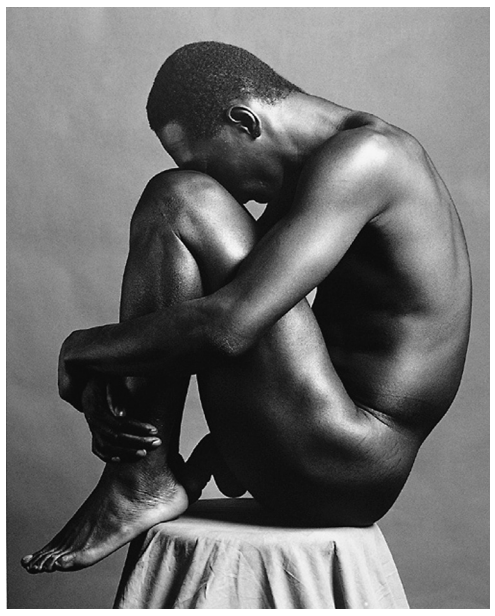

Na jednoj od posljednjih snimaka načinjenih u njujorškom domu, izgledom bližeg puritanskim interijerima novoengleskog višeg sloja no skloništu njujorškog *clubbera*, AIDS-om izmučen Robert Mapplethorpe doimao se upravo plaho. Unatoč različitu kontekstu takvo je izlaganje vlastite smrtnosti značenjski istovjetno djelu koje je načinio desetak godina ranije. Autoportretu s bičem uguranim u anus u prvome planu. Beskompromisna iskrenost navedenih istupa, upriličenih na suprotnim polovima njegova divljeg života, trajno će izazivati gnušanje onih kojima je istina nedosežna. Razmišljajući o Mapplethorpeu, Susan Sontag je zaključila kako on ne prikazuje "istinu o nečemu, nego najsnažniju verziju toga". Snimci koprofagije, *fistfuck* čina, seksualnih robova, olančanih i depersonaliziranih kožnatim maskama, koji su ga učinili glasovitim i omraženim, djeluju subverzivno ne samo zbog svojeg sadržaja, već i zbog visokoumjetničkog vokabulara kojim je on opisan. Mapplethorpe je do krajnosti doveo po fotografiju negativističku tvrdnju Waltera Benjamina: "Time što se prema krajnjoj bijedi ophodila na pomodan, tehnički savršen način, uspjela ju je pretvoriti u predmet uživanja." Može li se ljubavništvo koje predočava Mapplethorpe uistinu nazvati krajnjom bijedom? Moglo bi se, ali tek kada bi naspram njega postojalo obilje uzajamno nesebične ljubavi. Iako je ponavljao da se pornografskim sadržajima bavi samo zato što to nitko prije nije činio, tek stoga što su mu zanimljivi, Mapplethorpe je njima radikalizirao univerzalno ljubavničko odnošenje, uvjerljivo iskazano riječima Reinera Wernera Fassbindera: "Je li moguća ljubav bez upliva moći? Odgajani smo na način koji to čini nemogućim. Onaj koji voli ili je više vezan za odnos automatski gubi. To ima veze s činjenicom da je moćniji onaj koji voli manje. Za prihvaćanje tuđeg osjećaja, ljubavi, potrebe, potrebna je veličina koju većina ljudi ne posjeduje. Zbog toga odnos obično postaje ružnim. Teško da mogu zamisliti ikakav odnos, između bilo kakvih ljudi, koji bih nazvao lijepim... Ljubav izaziva nasilje, a nasilje izaziva ljubav."

U potrazi za vlastitim izrazom

Smjelost da se istupi iz okvira tradicionalističkog roditeljskog doma mnogim je subverzivnim umjetnicima bio temelj emancipacije. Mapplethorpe je odgajan u smjernoj katoličkoj obitelji, u njujorškom predgrađu, koje je opisao kao "idealno mjesto za odrastanje i idealno mjesto od kojeg valja pobjeći". Glasovita fotografija "Muškarac u poliesterskom odijelu" (1981), u kome je Mapplethorpe golem, besramno istaknut penis kontrapunktirao jeftinu trodijelnu odijelu koje "glumi" otmjenost, jedan je od najduhovitijih komentara društvenih normi, koje je rano odbacio. Nakon petogodišnjeg studija umjetnosti na bruklinskom Institutu Pratt 1969. godine uselio je s prijateljicom Patti Smith u sobičak kultna hotela Chelsea. Tragajući za vlastitim izrazom, anonimni je par svaku večer provodio u klubu Max's Kansas City, koji je udomljavao najrazličitije pripadnike njujorške scene, od Williama Burroughsa i Roberta Rauschenberga do Andyja Warhola i Briana Epsteina. Uzbudljivo ozračje kluba, ispunjeno glazbom Velvet Undergrounda, praktički je odgojilo Mapplethorpea i Smithovu. Pod utjecajem pop arta, Mappelthorpe je izvodio kolaže i asamblaže u koje je ugrađivao fotografije izrezane iz pornografskih časopisa, kupljenih na 42. ulici. U jednom mu se trenutku učinilo bržim i jeftinijim poslužiti se vlastitim fotografijama, pa je kupio polaroid-kameru. Modelima njegovih instant-fotografija postali su Smithova te brojni prijatelji i znanci, koje je pronalazio u gej-BDSM-klubovima tada zloglasne industrijske četvrti Manhattana, Meatpacking District. Činjenica da je bio djelatnim sudionikom, a ne tek promatračem, Mapplethorpu je pomogla da nakon velikog Weegeeja stvori najuvjerljivija svjedočenja o životu supkulturne pozornice uzavrela grada. Mapplethorpeov New York bio je znatno opsukurnije mjesto od Weegeejeva *Golog grada* 1940-ih, pa je trebalo i više odvažnosti da ga se iskreno portretira. Rane polaroid-snimke, često društveno neprihvatljivih prizora, zbog svoje su neposrednosti i odsutnosti režije posjedovale intimističku auru. Nakon prelaska na sofisticiraniji način snimanja, Mapplethorpe se često vraćao ranom poglavlju svoje umjetnosti. Osobit učinak koji je uspio postići jednostavnim postupkom razvidan je iz triptiha *Jim i Tom, Sausalito* (1977), s prizorom muškarca koji mokri u usta svom ljubavniku. Opora slika posjeduje eteričnost istovjetnu fotografiji buketa uvela cvijeća položena na uzglavlje kreveta.

Ljubavnici i znanci kao modeli

Prijeloman trenutak Mapplethorpove karijere zbio se 1972, kada je otpočeo vezu s karizmatičnim Samom Wagstaffom. Diplomac Sveučilišta Yale i marinac normandijske bojišnice poslije rata je na Aveniji Madison stvarao modernu reklamnu industriju. Nakon studija povijesti umjetnosti Wagstaff je početkom 1960-ih pridonio revolucionariziranju američke likovne pozornice promičući minimaliste, performance, land i pop art. Njegov umjetnički svjetonazor stubokom se izmijenio nakon obilaska njujorške fotografske izložbe i susreta s dvadeset i pet godina mlađim Mapplethorpeom, u kome je prepoznao moćna fotografa. Preobraćeni Wagstaff napustio je mjesto kustosa u detroitskom Institutu za umjetnost, prodao zbirku umjetnina i postao nezasitnim kolekcionarom Daguerreova medija. Golema zbirka, koju će 1984. prodati Muzeju J. Paula Gettyja, uspostavila je novu povijest fotografije reanimirajući fotografe poput Nadara, Gustava Le Graya i Carletona Watkinsa, a Wagstaff je, uz Johna Szarkowskog i Susan Sontag, postao ključnom osobom u zakasnjelu priznanju fotografije kao ozbiljne umjetničke grane. Iako se tašti Mapplethorpe volio smatrati samosazdanim, zbirka mentora i ljubavnika, koji mu je poklonio prvu Hasselblad kameru, a poslije i pola milijuna dolara vrijedan manhattanski atelje, nesumnjivo je bila odlučna formativna sastavnica njegova opusa. Mapplethorpovo nagnuće aproprijaciji do danas se rijetko spominjalo, a razvidno je podjednako iz portreta, aktova i mrtvih priroda. Više nego aktovima Wilhelma von Glödena, rad kojega je citiran fotografijom modela Ajitta, Alberta Rudomina i Herberta Lista, Mappelthorpove snimke nagih tijela bliske su djelima Georgea Platta Lynesa, fotografa koji mu je i životopisom blizak. Upečatljive ljepote i osobnosti, Lynes se još kao dvadesetogodišnjak, 1920-ih godina, našao u središtu intelektualnih homoseksualnih krugova. Istaknutu portretistu i modnom fotografu omiljena je tema bio muški akt, istaknutih genitalija i mišića, a modele je, poput Mapplethorpea, tražio među ljubavnicima i znancima, od kojih su mnogi bili plesači. U Mapplethorpovoj zbirci fotografija bili su i radovi Minora Whitea, glasovita po umijeću predočavanja teksture objekta. Skroviti dio Whiteova opusa, objavljen javno tek 1989, nakon njegove smrti u zatvoru zbog paleža i zločina iz strasti, bili su muški aktovi. Većini tih autora zajednička je antikizirajuća idealizacija modela svojstvena stilskim odrednicama 19. stoljeća, koje su oblikovale Von Glödena, i njemačkom neoklasicizmu Lisztove mladosti, ali ne i duhu Mapplethorpova vremena. Odabir crno-bijele tehnike, atletski građenih tijela, mišića naglašenih dramatičnom rasvjetom sazdanom iz dnevnog svjetla i električne rasvjete, i, često, *cropping*-postupka upućuje na nadahnuće antičkom skulpturom koje prisvaja posredovanjem svojih prethodnika. Navedeni stil Mapplethorpe je u potpunosti ostvario *Crnom bilježnicom*, zbirkom crnačkih aktova, u kojoj se nalaze i fotografije u kojima je model Ajitto smješten poput skulpture na postolje. Snimanje tamnoga tijela za sve je fotografe tehničko iskušenje, koje je Mapplethorpe osobitim postupkom osvjetljavanja objekta uspio savladati, postigavši uvjerljivu predodžbu sjajne i baršunaste negroidne kože. Upravo je baršunastu kožu Mapplethorpe navodio kao razlog česta odabira žena i crnih mladića za modele, čime nije uspio utišati optužbe da je seksist, izrabljivač i rasist, koji crni model svodi na animalnu razinu. Ipak, Mapplethorpeov mišićavi model ukrućena spolovila nije seksualno dostupan zbog svoga ustezajućeg, ustrašena ili oštra pogleda koji upućuje promatraču. Zanimljiva je umjetnikova pošteda crnoga modela od sadomazohističkog konteksta, protagonisti nasilnih prizora uvijek su bijelci.

Penis kao cvijet, cvijet kao penis

Posebno poglavlje Mappelthorpeova opusa čine fotografije takozvana "njujorškoga" cvijeća, koje pokazuju utjecaj mrtvih priroda Edwarda Westona. Iako je nadahnuće Westonovim radovima poricao, Mapplethorpe objektu pristupa na zapanjujuće sličan način. Poput Westonovih paprika Mapplethorpeovo cvijeće doimlje se konzistentnim poput ljudskoga tijela, a zbog sličnosti spolovilu nose snažne seksualne konotacije. Mapplethorpe je izjavio kako spolovilo ne smatra znatno različitijim od cvijeta i da penisu pristupa kao cvijetu, a cvijetu kao penisu. Mapplethorpova misao: "Da sam rođen stotinu ili dvije godina ranije, vjerojatno bih bio kipar, a fotografija je vrlo brz način da se predoči i načini skulptura", najviše se zrcali u preobražavanju krhke biljke u konzistentno tijelo.

Nasuprot toj hladnoj objektivaciji stoje Mapplethorpovi portreti, redom iskazi oštroumna i empatična promatrača. Poput *Ljudi 20. stoljeća* Augusta Sandera, čiji je opus Mapplethorpeu bio dobro poznat, pogledom su najčešće prikovani za leću. Time je osnažen utisak njihova postojanja. Jedan od Mapplethorpeovih modela Leo Castelli, dotaknuvši se nehotično dviju okosnica Mapplethorpeova djela, izrazio se najpreciznije. Taj ga je galerist opisao kao portretista izražene svijesti o smrtnosti i sposobnosti da je izrazi, a poziranje pred njegovom kamerom kao ljubavnu aferu do kojoj vam je stalo i nakon koje žalite što ljubav niste izrazili onoliko koliko ste željeli.

Mapplethorpeova pandemonična seksualnost u uskoj je vezi s temeljnom teškoćom modernoga čovjeka, gubitkom duhovnog opravdanja egzistencije. Kada su ga pitali što mu je sveto, Mapplethorpe je odgovorio: "Seks". Društvu koje je napustilo religijski svjetonazor seksualno oslanjanje na Drugog pruža zaborav bolna iskustva besmisla. Erotsko posvećenje tijela poništava njegovu smrtnost. Pišući o Mapplethorpeu kome je "seks zamijenio Boga" , Janet Kardum i Arthur Danto sadomazohističke prizore njegovih fotografija tumače kao mutaciju kršćanskog martirizma, u kome trpljenje tijela pročišćuje dušu. Njihovoj zanimljivoj pretpostavci proturječi epikurejska narav umjetnika, koji je jednom izjavio: "U seksu s nekim zaboravljam tko sam. Na trenutak čak zaboravljam da sam čovjek. Isto je i kad sam iza kamere. Zaboravljam da postojim." O izvornosti Mapplethorpeova djela može se raspravljati, ali nepobitno je: univerzalnu težnju za zaboravom banalnosti života i uzaludan način kojim ga nastojimo doseći malo je tko uspio opredmetiti kao Mapplethorpe.

U potrazi za *pravom umjetnošću*

Silva Kalčić

***Josip Račić 1885 – 1908*, Retrospektiva u povodu 100. godišnjice smrti slikara, Moderna galerija Zagreb, od 16. prosinca 2008. do 15. ožujka 2009; Umjetnička galerija Dubrovnik, od 2. travnja 2009.**

Što je čovjek? Brod što ga i najmanji potres i odbačaj lomi… Slabo i krhko tijelo, golo, u prirodnu stanju posve nezaštićeno, ovisno o tuđoj pomoći i izloženo svim udarcima Fortune.
Seneka, *Utjeha za Marciju*, XI.3

Optimalan bi odnos između kulture i forme bio onaj uspostavljen kao usklađivanja, tako da forma odražava kulturalne vrijednosti *milieua* spram kojega bi u tom smislu bila u zavisnu odnosu. Stoga je vrlo teško valorizirati povijesni oblik bez pravog uvida u kontekst u kojemu nastaje, i koji mu daje njegovu društvenu snagu; tako u modernizmu utjelovljen (umjetnički) subjekt postaje čvorište na kojem se presijecaju i sukobljavaju ideološki i politički diskursi koji određuju njegovu poziciju i identitet unutar društvenog poretka i uspostavljenih društvenih vrijednosti. Josip Račić, rođen u selu Horvati, danas u Zagrebu 1885, ustrijeljen iz revolvera (možda u činu samoubojstva) u pariškom hotelu 1908, živio je na jednom od najuzbudljivijih – ikad – prijeloma stoljeća, *Belle Époque*, dobu kad još vladaju stilovi i post-stilovi u umjetnosti, postimpresionizma, simbolizma i secesije (*Sezessionstil*, od lat. *secessio* u značenju *odcjepljenje* – što je naziv koji preuzimamo od Austrije s obzirom na naše bivanje u Monarhiji) te odlazi na školovanje u München (želi upisati crtačku školu Akademije likovnih umjetnosti, no kako mu je odbijena stipendija, prvo upisuje privatni tečaj kod Antuna Ažbea koji u pouci u crtanju "osobito naglašava načelo kugle i kristalizaciju boje") gdje taj stil upravo doživljava opadanje, iako je nazvan mladim, Jungendstilom, a Račića smeta njegov "površni ornamentalizam".

Početkom stoljeća dva su izvora utjecaja na hrvatske umjetnike s obzirom na mjesto njihova školovanja: München i Pariz. Protiv "kolorističke ekstaze" impresionizma, koja dominantno određuje duktus i kromatsku paletu slikara u Parizu u to vrijeme – zahvaljujući izumu sintetičkih boja u tubama, tehnologija slikanja je pojednostavljena pa se slikati moglo pleneristički, u prirodi, bilježiti svjetlosne titraje, pa čak i boju iz tube istiskivati izravno na platno – istupa u okviru Akademije u Münchenu takozvana *Die Kroatische Schule* (hrvatska škola), u hrvatskoj povijesti umjetnosti poznata pod nazivom *minhenski krug* ili *minhenska četvorka* – čine je Josip Račić, Miroslav Kraljević, Oskar Herman i Vladimir Becić, naslanjajući se na slikarstvo Wilhelma Liebla, Edouarda Maneta te barokne uzore Halsa, Goye i Velasqueza.

Dirljiva svečanost trenutka

Račić "preskače" Jungendstil i impresionizam iako dodirnut njime i vraća se na Maneta, Manetovo preispitivanje tradicije slikanja, ali još bivanja dijelom tradicije: Manetova tehnika poznata kao "čisto slikarstvo" (franc. *peinture claire*) podrazumijeva sklonost k uplošnjavanju oblika i korištenje boja blizu na kromatskoj ljestvci pod utjecajem japanskih drvoreza te kvalitativno izjednačavanje vizualnih elemenata kompozicije i teme slike. Čvrste forme i struktura slike, modeliranje oblika prema Cezaneovu postulatu, da su sve pojavnosti, sav vizualni inventar svijeta svodiv na kuglu, stožac i valjak (slijedeći slučajnu estetiku: pritom je "lijepo" fundamentalno intelektualni koncept, sadržaj koji se ne može izraziti drugim sredstvima, primjerice riječima), dramatično kontrastiranje svijetlih i tamnih ploha: slikanje *chiaro-scurom*, tonsko a ne koloristično koje u to vrijeme dovodi do ekstremna poimanja grupa fovista na čelu s Henrijem Matisseom (razlikujemo dosadne i zabavne boje, prema Wölflinu; J. von Goethe je u *Teoriji o bojama*, *Zur Farbenlehre,* 1810. pisao o optičkim i psihološkim učincima boja, koje su teorija po sebi, a suprotna bojama je tama) nisu mjera vrednovanja Račićeva opusa: više je to dirljiva svečanost trenutka svakodnevnice, zaustavljena na slici.

Münchenski slikarski krug izlazi u javnost kao grupa nastupom na Drugom proljetnom salonu 1919. Mladi slikari žive "dendizam": tulumare, druže se s polusvijetom, njihove obitelji očajavaju jer ne rade neki društveno i osobno koristan posao. Dvojica od njih umiru vrlo mladi, Kraljević od sušice, Račić se vjerojatno zbog neizlječive bolesti (vjerojatno sušice) ustrijelio u pariškom hotelu – bile su to dvije u nizu "velikih smrti" uzrokovanih razaranjem organizma neimaštinom, pijanstvom ili hedonističkim prenaprezanjem, a *Weltschmerz* (njem. svjetska bol) poima ih romantičarski: čovjek naizmjence muči (ubija) i liječi svoje tijelo, i tijelo drugog čovjeka; danas na svakom koraku vodimo bitku protiv boli, u doba imperativa kontinuirana zadovoljstva, stanja sreće, iako je *priroda čovječanstvo podvrgnula vlasti dvaju suverenih gospodara: boli, i zadovoljstvu*. U to su doba kavana (dominantan motiv na slikama kubizma) i kabare bili mjesta umjetničke inspiracije, tu su se također sklapali poslovi u politici (na način starorimskih termi) i događao intenzivan društveni život. Milivoj Uzelac, kojemu je Zvonko Maković u Umjetničkom paviljonu nedavno priredio retrospektivu, umjetnik poznat po izjavi "Da nije bilo slikarstva, postao bih bandit", svijet javnih kuća i barova, milje koji poznaje, pretače u dominantne motive svojih djela. Josip Račić to ne čini iako je, poput Jamesa Deana, živio brzo, umro mlad i bio lijep leš. Promijenio

je nekoliko poslova, čak je nastupao u amaterskim kazališnim predstavama, i stigao se iz Münchena preseliti u Pariz prije smrti u 24. godini. 1907. slika *Autoportret*, gotovo akromatsku sliku, ulje na platnu, gdje dominiraju crna i bijela i boje puti (inkarnata): lik koji zrači istodobno plemenitošću i oštrinom, tvrdoglavošću, gleda nas odozgo (ptičja ili žablja perspektiva radikalno preispituje frontalno gledanje koje je kao pravilo nametnuo slikarski perspektivni iluzionizam – ruši antropocentrizam percepcije) ispred plošne, neutralne pozadine karakteristične za Račićevo slikarstvo (na način baroknih uzora). Shvaćanje ljudskog lika, osobito lica i ruku, otkriva naviku pomna promatranja drugih ljudi, i kontemplativnu usredotočenost na sebe: *ja* kao autokonstrukt. Lik je geometriziran, kompozicija (kao i svjetlo na slici) naizgled je statična, no u nju je pokret uveden tordiranjem torza u poluprofil, dok je lice prikazano frontalno. Detalji su naslikani "štedljivim" stilom, sumarnim potezima kista. Forma je čvrsto modelirana i zatvorena. Na kasnijim slikama boja se žari, organizacija elemenata slike je ležernija, plohe boja postaju široke mrlje. Umjetnik slika neprofesionalne modele, koje izabire na temelju "slikarske" pojave, a u Parizu je za petomjesečna boravka u "gradu svjetlosti" (danas je Montmartre tužan, pa čak i karnevalski imitat bohemštine iz toga vremena) očaran vedutama te mijenja stil (i medij, koristeći se učestalo akvarelom) slikanja na način koji čitamo kao "oslobođenje" u smislu fakture slike (potezi kistom u činu slikanja nezaglađeni su, suprotstavljanjem i križanjem poteza stvara kinetičke svjetlosne vizualizacije) te s obzirom na sve širi dijapazon korištenih boja, koje se također rasvjetljavaju.

Slikar društvenih odnosa

Pont des Arts, most čija je silhoueta danas naručena stalnim protokom turista, slikan je širokim mrljama u reduciranoj ljestvici boja (modrikasto sa sivim i srebrnastim, "prosijavanje" žutog, crveni akcenti), smjerom protezanja na slici most se smjelo suprotstavlja masi teglenice. U naizgled "slučajnoj" mizanscenu preuzetoj iz tada novog medija filma "odrezan" je predmet slijeva. Na slici nalazimo figuru *flâneura* (Walter Benjamin): pješak svojom šetnjom, tj. prolaženjem i aktivnostima/interakcijama u njemu oblikuje javni prostor. Ideja da gradski prostor mora biti otvoren kako bi ga svi koristili i uživali u njemu te da potrošačko društvo koje se u gradski prostor smjestilo mora biti dostupno svima, srž je koncepcije gradskog života, utjelovljene u modernom Parizu: urbani prostor prožet je društvenim odnosima; on ne samo da je poduprt društvenim odnosima već ih također stvara i stvoren je njima (Lefebvre, 1991). Primaran problem s kojim se je suočava čovjek prve polovice dvadesetog stoljeća jest akutna anksioznost izazvana kaotičnim iskustvom modernog grada, mjesta "intenzifikacije nervne stimulacije" (*Nervenleben*), prema Georgu Simmelu, na koju individua odgovara blaziranošću, ravnodušnošću prema vrijednostima i osjećaju pripadnosti zajednici pa čak i obezvređivanja cijelog izvanjskog svijeta radi samoočuvanja; što je (tj. njega, pojedinca) paradoksalno vodi do osjećaja vlastite bezvrijednosti. Površinske se kvalitete arhitekture modernizma zasnivaju na igri refleksija i loma svjetlosti medijem stakla zida-zavjese, naizmjenično transparentna, reflektivna ili refraktivna, ovisno o uvjetima dnevne svjetlosti i poziciji promatrača,

i tako apsorbirajući, odražavajući ili iščašujući (distordirajući) slike gradskog života. Sličan prijelaz, od igre svjetlom i sjenama (tipične za plastičnu artikulaciju pročelja tradicionalne arhitekture) na bilježenje efemernih senzacija, poput titraja, nalazimo u Račićevu slikarstvu. Ovo je druga monografska izložba Josipa Račića, nakon izložbe održane u Modernoj galeriji u Zagrebu 1971. te nakon Memorijalne izložbe *Josip Račić – Miroslav Kraljević 1885 – 1985*. Na aktualnoj izložbi, čiji je autor Zdenko Rus, gotovo su sva Račićeva sačuvana djela, njih više od stotine, osim iz fundusa Moderne galerije također na posudbi iz drugih institucija i privatnog vlasništva te djela čija je atribucija Račiću još nesigurna i arhiv osobne ostavštine. Zanimljiv marketinški moment izložbe jest da su njezini posjetitelji iz drugih hrvatskih gradova mogli ostvariti znatan popust na povratne karte drugog razreda vlaka, čime se promiču oblici prijevoza alternativni automobilskome.

Münhenski krug nije imao program niti je svoje djelovanje temeljio na manifestu, poput mnogih umjetničkih kolektiva toga vremena, no zalaganjem za "čisto slikarstvo" u glavnoj je struji umjetnika koji traže da se umjetnost oslobodi reprezentacijske zadaće, podržavanja prirode ili vladajuće ideologije (u nas nacionalističkih strategija "medulićevaca"): no i sama je fotografija ubrzo od dokumenta postala medijem i formom umjetnosti. Prisjetimo se i Karamanova "tri pojma" kojima se autor uključuje u tokove opće teorije umjetnosti. Različite pojave u umjetnosti "hrvatskih krajeva" svrstao je u okvire triju kategorijalnih pojmova: provincijalizirane, granične i periferijske umjetnosti (navedena po stupnju vrijednosti). Granična sredina nalazi se na razmeđi ili spoju dvaju kulturnih krugova, odnosno ima dva izvorišta. Perifernu umjetnost autor razlikuje od "provincijske" kao dotadašnjeg sinonima: periferna umjetnost ima izrazito pozitivne konotacije, nalazeći se između dva velika kulturna kruga, dovoljno udaljena od oba da ne bi bila pod pritiskom nijednog, a dovoljno blizu da "crpe" iz oba izvora kao njihova kreativna sinteza, "dijalektičko jedinstvo suprotnosti". Takva situacija rezultira umjetničkom slobodom stvaranja kakva ne bi bila moguća u "dogmatičnu" centru. Primjeri periferne umjetnosti jesu Radovanov portal u Trogiru (kao sinteza istočne i zapadne ikonografije, romaničkih i gotičkih strukturalnih elemenata), ili ostvarenja Jurja Dalmatinca – Trogirska kapela ili katedrala u Šibeniku. "Provincijalizirana" umjetnost je, naprotiv, imitativna, nikad ne doseže uzore, ovisna je, pretežno ima negativan predznak. Račić je u Parizu radio perifernu umjetnost u centru; kopirao je djela u Louvreu, što je bio sastavni dio pouke u slikanju, i spremao se s prijateljima otići slikati "na selo", vjerojatno u Normandiju.

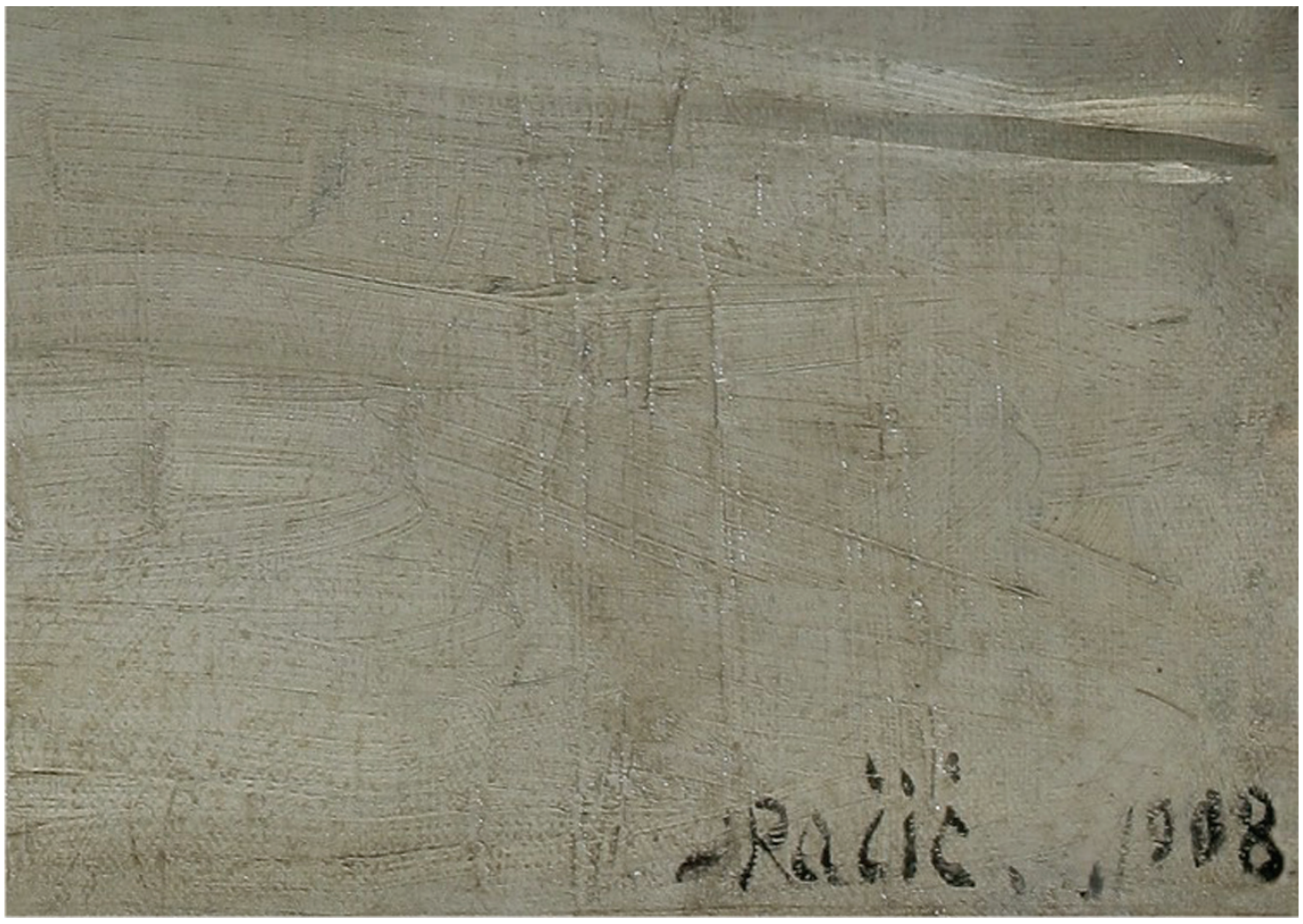

"Pobijediti" bolest ili joj podleći

Budući da su od tuberkuloze primarno obolijevali mlađi, radno sposobni muškarci i žene, bio je to velik ekonomski udar na europske države (Njemačka krajem 19. stoljeća stoga uvodi sustav radničkog zdravstvenog osiguranja). Moderna arhitektura, prateći novu socijalnu filozofiju/svijest, integrira praktičan i ekonomski dizajn masovne proizvodnje; krovne terase, veliki balkoni, i u zemljama čija klima ne podržava tu vrstu gradnje, djelomično su odgovor na raširenost bolesti za koju je do Kocha i Waksmana jedini lijek bio *Freiluftkur*, svjež i suh zrak (a čiji iscjeljujući učinak spominju već Hipokrat te Galen) te helioterapija (*heliothérapie*). Lajtmotiv moderne – krovna terasa i veliki balkoni i u zemljama gdje klima ne podržava tu vrstu gradnje – nadahnut je tipologijom sanatorija. Mladi Nijemac Hans Castorp u *Čarobnoj gori/ Der Zauberberg*, noveli inicijacije odnosno edukacije (*Bildungsroman*) Thomasa Manna, posjećuje rođaka oboljela od tuberkuloze u introspektivnu svijetu, kao mješavina smrti i zabave, sanatorija u Davosu, visoko u Švicarskim Alpama, stalno odgađajući povratak u planirani slijed vlastita života jer i sam pokazuje simptome tuberkuloze, što njegov boravak u sanatoriju produljuje na sedam godina. Castorp zaključuje da postoje dva načina življenja: zdravlja i bolesti – koja može biti prijelaz ka spoznaji, zdravlju i životu, ili smrti. Glavni lik novele ozdravlja, po povratku kući je unovačen, a radnja završava nagovještajem njegove skore smrti na bojnom polju. Planina simbolički predstavlja suprotnost domu; rendgenski laboratorij u podrumu usporeden je s Hadom grčke mitologije, a sâma narav Castorpova boravka na Planini kao prolazna gosta (čija izočnost iz *prostora doma* postaje perpetuirano stanje) prispodobljuje ga liku Odiseja. Mann je u *Čarobnoj gori* pokazao fascinaciju smrću predratne Europe. Sanatorij je paradigma Europe koja "uživa" u bolesti bez posljedica, pomiješanoj s neograničenim osjećajem slobode. Pacijenti gube osjećaj za vrijeme uslijed strogo regulirane dnevne rutine, zbog koje se jedan dan ne može razlikovati od drugog – pet obroka dnevno, dva sata obavezna odmaranja, stalno mjerenje temperature…

Razliku između tuberkuloze i raka u manifestacijama i karakteru bolesti Susan Sontag prispodobljuje razlici ranog i razvijenoga kapitalizma, čijim karakterima ne odgovaraju (u odnosu su kontrasta) osobine za to vrijeme dominantne bolesti: ekonomija ranog kapitalizma ovisi o racionalnu obuzdavanju prohtjeva i zasnovana je na štednji odnosno disciplineranoj potrošnji (suprotno karakteru bolesti sušice). Razvijeni kapitalizam zahtijeva ekspanziju, mobilnost, kupnju na kredit i stvaranje stalno novih potreba, dakle zasniva se na potrošnji (suprotno raku koji je suzbijanje energije). Sontag razlikuje danas demistificiranu (u smislu da se može izliječiti i nije smrtonosna) bolest tuberkuloze od koje bolesnik "izgara" (bolesnici u *Čarobnoj gori* nose rendgenske snimke u prednjem džepu ogrtača), za razliku od oboljelog od raka koji se "smežurava" ili "smanjuje"; odnosno, bolest raka djeluje protiv čovjekova digniteta. Obje bolesti Sontag smatra bolestima strasti: jedna je pretjerane strasti (zbog čega biti zdrav u romantizmu nije bilo u trendu), druga nedostatka strasti, odnosno inhibiranosti i nespontanosti, dakle obje korespondiraju karakteru oboljeloga. Karakter je važan i u smislu reakcije oboljeloga na činjenicu bolesti, tj. bolest je ekstremna situacija koja otkriva čovjeka u njegovoj biti. Kao što je nekoć bolest smatrana kaznom za ponašanje pojedinca, tj. smatralo se da ju je zaslužio, danas je uvriježeno vjerovanje da je oboljeli od raka na neki način utjecao na pojavu bolesti, ili ju je izazvao. I mogućnost ozdravljenja uvjetovana je njegovim ponašanjem odnosno činjenjem ("pobijedio je" ili je "podlegao raku"). Možda je mladi Račić bio pod utjecajem tragična kraja Vincenta van Gogha, koji je u sebe pucao iz revolvera u polju vrana i čempresa u Saint-Rémyju. U isto se vrijeme Freud uništavao opijumom, baš kao i austrijska carica Sissi koje desetljeće ranije.

Koliko identiteta?

Koliko identiteta?

Srećko Pulig

Jedna plodonosna politika može početi tek kada se u binarnim opozicijama domaćeg i stranog, našeg i njihova, većinskog i manjinskog, muškog i ženskog, srpskog i hrvatskog, pojavi ono treće: želja za istinskim, političkim, ali i ne samo političkim, univerzalizmom. To što ćemo u tome nastojanju udariti u ogromnu količinu "stranačkog" mišljenja, dobro izabranih činjenica koje nekoj strani idu u prilog, dok su druge, "nezgodne", zanemarene, samo je izazov u nastojanju da se napokon ljudski osovimo

Primjer toga da se i prije posljednje mode riječ kriza doista zloupotrebljavala, čine oni koji događaje oko palestinske samouprave već više od pola stoljeća nazivaju krizom na Bliskom istoku. Iako, s druge strane, to je tek prava kriza kapitalizma na djelu, čije se trajanje ne mjeri više čak ni svjetskim ciklusima akumulacije kapitala, a kamoli tek trenutačnom krizom trgovine energentima.

Istina je da je ta "kriza" u jednom povijesnom vremenu, koje nije bilo biblijsko, proizvedena na određen način, pa se, na drugi način, u drugom ne-biblijskom političkom vremenu, može i razriješiti. Samo što se to ne čini, već se čini sve baš obrnuto. Stvaraju se uvjeti za "permanentnu krizu". Čini se sve da se proizvodi jedno "nerješivo stanje", jedan krvavi "mir ubijanja", koji se onda površinski krpa, raznim trulim kompromisima, "prekida neprijateljstava", s tri fige u džepu itd. i sl.

Eksperti to onda nazovu *trajnim žarištem*, pa krenu izučavati performanse vrhunske vojne tehnologije i začudne promjene koje ona ostavlja na materijalu ljudskoga tijela i uvjeta života za ljude izložene tim napravama. Naravno, na strani koja tu tehniku ima, a to je ona izraelska. Tradicionalniji materijalisti tu bi direktnije uveli pojam kapitalskog interesa, mi se još moramo baviti i drugim pitanjima.

Granice analogije – analogija bez granica

Jer dok su civili u Pojasu Gaze, ali i u Iraku i drugdje masovno ginuli, a slike smrti s televizijskih ekrana svojom preučestalošću politički nisu mobilizirale one njima izložene, pa makar oni poput nas koliko jučer, barem na tren, i sami bili jedno svjetsko krizno žarište, mi ćemo si dozvoliti uočavanje jednog posebnog političkog problema. Preskočit ćemo dakle prevažno pitanje o našem "dobro prepariranom", potpuno bezličnom (ako se to uopće još treba govoriti za države) i "neza-interesiranom" sudjelovanju u radu Vijeća sigurnosti UN-a, kada se ono bavilo zadnjim razvojem događaja u Gazi. Usredotočit ćemo se na nešto drugo: na fenomen *prepuštanja političkog polja raznim civilnim političkim inicijativama, čvrsto utemeljenim u identitetskim politikama*.

To prepuštanje, ili *izborena pozicija*, gledano sa stanovišta identitetskih aktivista, teško da ima veze s problemom zaštite manjina: etničkih, narodnih, vjerskih, rodnih i seksualnih. A naročito ne političkih. Ne radi li se, ostanemo li u pojmovnom paru većina-manjina, ali sada bitno politički-univerzalno, samo o "napumpavanju" politika koje su, doduše na raznim stranama, ionako već uglavnom većinske, ali dobrim dijelom i dalje politički nepoopćive? Zato takvo političko zastupanje često ima "zaštitnu funkciju", na jedan način koji je u najmanju ruku osnaživanje problema (sigurno ne i njegov izvor), a ne rješenja. Još točnije, možda bi se već moglo konstatirati kako su sami subjekti toga civilnog identitetskog "rješavanja" povijesno-političkih, u sadašnjosti antipolitički "zamrznutih" zapetljaja, i nastali kao simptom i "kolateralna korist" političke krize ili nemoći "velikih ideja" u politici. Svugdje gdje kriza narasta. Koliko jučer činilo se da je tako, na jedan jedinstveni "balkanski" način samo u nas, a sada vidimo

Očito je da su tri glavna sudionika "rata protiv terorizma", a to su SAD, Izrael i Arapi, uspjela nametnuti sebi i drugima sliku sebe kao žrtve i iskorištavaju tu poziciju da bi, kada im odgovara, legitimizirali vlastitu ekspanzionističku politiku. Filozof Slavoj Žižek to naziva "žrtvenom osovinom", koja, potaknuta događajima od 11. rujna, funkcionira po matrici: sada kada smo i mi žrtve, smijemo se obraniti i uzvratiti udarac

Ideju za jedan ovakav tematski svijest o tome da bi on bio nužan, dobio sam radeći svoj redovni tjedni posao zaštite manjina, onako kako ga ja vidim. U mome slučaju okvir mi daje hrvatski tjednik srpske manjine *Novosti*. Tamo sam pisao u tri navrata, ne toliko o nedavnim ipak općepoznatim samim zločinačkim događajima u Gazi, koliko o recepciji i kritici tih događaja u nas. Usred toga posla, kada sam mislio da će dva članka i uzete izjave od javnih osoba koje se bave bilo samim izraelsko-palestinskim sukobom bilo promišljanjem i praktičkim upražnjavanjem zaštite manjina u nas, a po meni je nemoguće ne vidjeti vezu i između tih "područja" (Ivo Goldstein, Tarik Kulenović i Davor Gjenero)[1], susrela me zabrana izrečena književnici Vedrani Rudan. Te svi oni isto tako uglavnom poznati događaji koje je ta afera, sa i bez navodnika, pokrenula[2]. Zato smo Leonardo Kovačević i ja odlučili napisati i urediti ovaj izbor članaka iz kojega bi, osim jednog drukčijeg informiranja o stanju intelektualne diskusije oko rasizma, šovinizma, identitetske politike i nadasve antisemitizma u Zapadnoj Evropi (naravno, uz SAD i Izrael, što sve zajedno čini glavni materijal naših vijesti iz "širokog svijeta"), u sretnijoj varijanti trebalo postati jasnije još nešto. A to je da su problemi u nas, uz sve ratne repove, koji sve manje utječu na formiranje političke scene ili scena, unutar pojedinih država i među njima, postali u promišljanju jednog multikulturnog, na identitetskim politikama ("većinskim" i "manjinskim") zasnovanog društva, vrlo slični tamošnjima – Zapadnima.

A ta vijest može se onda interpretirati barem u dva ključa. U prvome, pro-zapadni integralisti nazdravit će našoj već gotovo potpunoj (makar po "vrijednostima" pasivnoj, primalačkoj) uključenosti u tzv. euroatlantske integracije. Po drugom ključu, ksenofobni šovinisti vidjet će u novom razvoju događaja, naoko paradoksalno, samo zagađenost svoga "nacionalnog prostora" dekadentnim zapadnjačkim običajima, a sve uz retoriku čuvanja Evrope od nje same. Jedna plodonosna politika može početi tek kada se u tim binarnim opozicijama domaćeg i stranog, našeg i njihova, većinskog i manjinskog, muškog i ženskog, srpskog i hrvatskog, židovskog i arapskog pojavi ono treće: želja za istinskim, političkim, ali i ne samo političkim, univerzalizmom. To što ćemo u tome nastojanju udariti u ogromnu količinu "stranačkog" mišljenja, dobro izabranih činjenica koje nekoj strani idu u prilog, dok su druge, "nezgodne", zanemarene, samo je izazov u nastojanju da se napokon ljudski osovimo. Da se iz Židova, Evropljana, muškaraca – a u Hrvatskoj prije svega Hrvata, sa i bez navodnika – pretvorimo u ljude. Bez iluzije da smo ekskluzivni posjednici univerzalnog znanja, ali i bez olaka odustajanja u potrazi za njime. I sa sviješću da to u bitnom i nije moguće, pod ovakvom dominacijom "individualističke paradigme", kojoj su "kolektivistički ekscesi" samo naličje.

Bilješke:

1 U svome članku *Lekcija o političkoj korektnosti* (*Identitet*, br. 131, Zagreb, februar 2009) Davor Gjenero jasno iznosi stavove za koje mislim da su vladajući, pa onda time i značajni. Tamo piše kako su se "u nekim reakcijama na međunarodnu krizu u Gazi mogle u Hrvatskoj očitati natruhe anti-semitizma. Još gora od toga bila je, međutim, činjenica da se u mnogo njih na neki način od židovske zajednice u Hrvatskoj tražilo očitovanje, preciznije osuda ponašanja izraelske države. Svatko tko je i pomislio tražiti takvo ponašanje ili ne razumije temeljne odrednice o položaju manjine u društvu ili nije spreman poštivati osnovna načela zaštite manjinskih prava." Gjenero uz to podsjeća na neslavnu nedavnu prošlost potrage za "poštenim" pripadnicima manjinske zajednice (tzv. lojalnim Srbima), kao primjer politike "koja suštinski ne prihvaća bilo kakav pa niti nacionalni pluralizam i dugoročno je usmjerena na potiskivanje i poništavanje političkih identiteta manjinskih nacionalnih zajednica." Gjenero u tom tonu i zaključuje kako je pretpostavka političke korektnosti pripadnicima manjina ne postavljati pitanja kojima bi se učinila upitnom njihova "dvostruka lojalnost", ona državi koje su državljani i državi matičnog naroda. U svome zagovaranju "nacionalnog političkog pluralizma" Gjenero ne vidi ili neće da vidi moment nasilne unifikacije u ime takve "pluralističke" "etničke demokracije", većinske i manjinske. Zato iz tog horizonta i ne može komentirati realnu situaciju, u kojoj duhovni i svjetovni vođe "manjina", ni od koga pritisnuti, sami iznose svoje slobodno, uglavnom pristrano i spram "matica", a ustvari konkretnih politika država, sudjelujuće mišljenje u tekućim političkim konfliktima. To je legitimno, ali je legitimna i kritika tih identitetskih političara. A tako je bilo i u nekim slučajevima "svrstavanja" oko nekažnjene zločinačke politike u Gazi.

2 Da se od ovdašnjih židovskih zajednica, kojih je "pluralistički" dvije, nije samo tražilo da se izjasne o događajima u Gazi, već da su i one same preuzele ulogu svjedoka i učesnika, dokaz je tribina *Sukob na Bliskom istoku* održana 13. siječnja 2009., gdje je, po riječima organizatora "na poziv Europskoga židovskog kongresa izražena solidarnost sa Izraelom." Po novinskom izvještaju govornici Boris Havel i Ivo Goldstein, a kao glavni krivci za događaje optuženi su Iran i Hamas: "Kada je u pitanju Hamas moguće je jedino vojno rješenje", rekao je Goldstein.

da smo i mi u devedesetima bili eksperimentalna prethodnica za "dom i svijet", kakav se sada globalno stvara. Ta kriza ili svojevrsno redovno "izvanredno stanje" (Agamben), ne znamo to od jučer, globalna je, no ne i civilizacijska, na način samoispunjavajućeg programa navodnog "sukoba civilizacija", koji je postao samo jedna podvrsta u širokoj lepezi ponude stalno rastućeg programa "kulturalizacije" političkog polja. Ta je kriza, pa i kada se danas reinterpretira ekonomicistički, u bitnom politička.

Pokušavamo dakle, još prerano, a već prekasno, skicirati (samoskrivljene) ćorsokake u koje se uvijek iznova mnogi u civilnom društvu sami guraju ući. I to na jednom tako "udaljenom" problemu, zahvalnom za pomodne projekcije i velikim dokazom za (ne)moć analogija u povijesti.[3]

Pa ipak smo mišljenja da je u tim "idealnim" i neizbježnim pretvaranjima "nas" u "njih", u kojima bi i prezrelo državotvorni Srbi i Hrvati voljeli vidjeti sebe "Izraelcima", dok se oni nezrelo državotvorni, koji misle da rat za njihovu državu još nije gotov, identificiraju s "Palestincima", prilika da se još jednom prozove *manipulativna priroda granice* na kojoj se delegira ili oduzima legitimacija demokratski izabranim i neizabranim identitetskim liderima. Uvijek istodobno i simultano "manjinskim" i "većinskim", ovisno o vrsti kvantificirajuće statistike i mjesta s kojega se baca pogled.

Volja za služenjem

Manje apstraktno to je u jednoj televizijskoj emisiji HRT-a nedavno izgledalo ovako: voditelj i tri gosta u diskusiji o novom krugu sukoba u Pojasu Gaze i na Zapadnoj obali trebali su osigurati "objektivnost" diskusije, pretpostavljeno zbog svojih *različitih političkih gledišta*, koja će ući u diskusiju. No kako je to izvedeno? Tako da su jednostavno "privedena" tri identitetska zastupnika, koja su naoko već svojim pukim etničkim imenom, svojom funkcijom u manjinskoj zajednici, ili – po konzekvencama najznačajnije – defetističkim pogledom na većinsku zajednicu kao manjinsku[4], a ponajviše svojom *jedinstvenom političkom voljom da služe* kao davalac legitimiteta različitim vladajućim političkim projektima (hrvatskom, izraelskom i muslimanskom, uz sve razlike i navodnike koji uz takvo političko kvalificiranje, iz nemoći, idu), bez obzira na formalne kvalifikacije, tu igrala ulogu tri (nejednako) pomirljivo-sukobljena branitelja nad i pred-političke "židovske", "muslimanske", ali i "hrvatske" stvari. Moglo bi se to reći i ovako: u studiju su (gosti izvan studija bili su artikuliraniji, ali i namijenjena uloga bila im je drukčija) govorili jedan nejasno ovlašteni hrvatski Hrvat, jedan hrvatski Židov i jedan hrvatski musliman. Rezultat takva "političkog dijaloga" bilo je lako predvidjeti: zastupnici muslimanske i židovske "stvari" su se kako se emisija bližila kraju, tako sve bolje tek počinjali sukobljavati, zastupnik hrvatske stvari je to flegmatično promatrao, a krajnji rezultat bio je 3:0 za Hrvatsku.

U tome je u krajnjoj liniji sadržana sva mistična tajna koristi identitetskih politika za vladajuće političke kaste, nacionalno i internacionalno. Iako one "kulturalistički" iznajmljuju (zanemarivo male) dijelove vlastitog političkog naroda "stranim silama", ipak pri tome te "manjine" obavljaju i jednu neusporedivo korisniju, naoko paradoksalnu, antipolitičku političku misiju. Pa koliko je ugodnije imati grupicu manjinskih i vjerskih vođa koji pred svojim vjerskim objektom grme protiv genocida nad svojim narodom negoli politički osviještenu i u političkim krizama angažiranu "apstraktnu" "građansku" političku javnost[5]? Samo što se politika identiteta uvijek "vraća kući".

Politički nastali problemi jednom se moraju politički razriješiti. Politička voda identiteta ne može vječno ispirati krv nastalu na zločinačkim politikama, a da se jednom i sama ne pretvori u političku krv. U toj razlici "tople vode identiteta" i "tople krvi politika" sva je "demonija" političkog prostora koji se nudi za vođenje identitetskih politika. I ne lak odgovor na pitanje: čime bi se trebali baviti politički zastupnici manjina?

Ima li antisemita u našem avionu?

U tome je kontekstu pitanje optužbi pojedinaca za antisemitizam specijalan slučaj "opće identitetske hipokrizije", koja posvuda vlada. Što se tiče (zlo)upotrebe Holokausta, kao načina da se sebe izuzme iz lanca povijesnih nepravdi i pukih *zamjena* jedne nepravde drugom, one izvorne onom nadomjesnom, najbolji put

Kritika izraelske politike nije antisemitizam

stvarnom pravednom rješenju u suočenju s užasom Holokausta jest uvijek u tome da se pogleda u genezu problema. No očito je da su tri glavna sudionika "rata protiv terorizma", a to su SAD, Izrael i Arapi, uspjela nametnuti sebi i drugima sliku sebe kao žrtve i iskorištavaju tu poziciju da bi, kada im odgovara, legitimizirali vlastitu ekspanzionističku politiku. Filozof Slavoj Žižek to naziva "žrtvenom osovinom", koja, potaknuta događajima od 11. rujna, funkcionira po matrici: sada kada smo i mi žrtve, smijemo se obraniti i uzvratiti udarac. U tom je kontekstu i problem eksploatacije nekog novokomponiranog nepovijesnog holokausta, za razliku od povijesnog nacističkog Holokausta, kako tematiku luči i Norman G. Finkelstein (N. G. Finkelstein: *Industrija holokausta*; *Razmišljanja o izrabljivanju židovske patnje*, Naklada Hasanbegović, Zagreb, 2006), očito stvaran, iako se ne moramo složiti sa svim polemičkim tvrdnjama protiv nekih međunarodnih židovskih organizacija s američkim središtem iznesenima u toj knjizi. Dokaz da problem postoji jesu rastući prigovori na američku i zapadnoevropsku cenzuru, pa i oni iz Izraela. Ne samo u medijima. Nego i u inače lijevo-liberalnoj (iako su to samo "elitistički" otoci u tamošnjem obrazovnom sustavu) američkoj akademskoj javnosti. Ljudi poput spomenutog Finkelsteina, ali i Joel Kovel i Nadie Abu El-Haj, zbog svojih knjiga koje kritički govore o cionizmu ili o stvarima kao što su ideologije u arheologiji, koje služe verifikaciji izraelskog podrijetla u biblijskoj prošlosti, imaju problema na radnim mjestima i s distribucijom svojih radova. Izloženi su optužbama jakih lobija za antiameričku, antiizraelsku, te na kraju, ali najvažnije, za antisemitsku djelatnost (vidi npr. članak Martine Topić *Knjiga koja je podijelila Ameriku*, na www.zamirzine.net). Očito je da sada i mi, s optužbama na račun u ovom slučaju kritičarke Vedrane Rudan, uzimamo priključak baš na zapadne trendove. Zato možda i bude neka korist od ponovnog otvaranja "židovskog pitanja", sa i bez navodnika, u nas? To pitanje, tek što je u javnosti postavljeno, shvaćeno je odmah u kulturalnom prijevodu na "hrvatsko pitanje". To znači uglavnom redukcionistički: *kao tzv. nacionalno, odnosno manjinsko pitanje, u državno-sigurnosnoj (ugroza-opstanak) perspektivi*. A ne kao sadržajno problematiziranje odnosa između političke i ljudske emancipacije, na tragu autora od Anne Frank do Karla Marxa i natrag[6].

Ta dva partikularizma, "Židovi" i "ljudi", koja su na tren trgla mnoge uspavane svijesti, ovdje nećemo imenovati npr. kao opreku između političkih Židova i Palestinaca, sa i bez navodnika. Ni kao opreku Židovi i ne-Židovi. Ili kao samo: Hrvati i ne-Hrvati, sve ostajući u nacionalnom kao političkom horizontu. Lako shvaćamo da bi i pretvaranju "Židova u ljude", pa makar i kao pretvaranju jednog partikularizma u drugi, u nas trebalo prethoditi nekakvo pretvaranje "Hrvata u ljude". I tek tu nastaje prava nevolja s tom opozicijom između pripadnika nacionalnih zajednica (većinskih i manjinskih) i ljudi. Iako smo sve poduzeli baš navodno samo zato da bi većina o manjini mogla donositi kvalificirane sudove (a onda i obrnuto), kao što se to na ovom primjeru traži. I da bi manjine bile zaštićene.

Naime, očito je da su u "hrvatskoj ideologiji" (po preslobodnoj analogiji s "Njemačkom ideologijom", kako je naslov još jednog Marxova i Engelsova djela) riječ Hrvati i riječ ljudi gotovo pa sinonimi. No to nije ništa originalno. U "nacionalnoj situaciji", koja danas ovdje vlada, institucija takva naroda tendira prema idealu *nultog stupnja* svoje prisutnosti. A to znači: hrvatski je narod sveprisutan i nevidljiv. Vidljivo strše samo odstupanja od te "norme". Ali ono što jest (polu)originalno jest stvaran politički sadržaj koji nude ti određeni, partikularni, "Hrvati", "Židovi", "Srbi", pa onda i "ljudi". A taj je (pre)često u svakom smislu politički nepoopćiv, cenzuriran od svakog, npr. etičkog univerzalizma. Naš odsutni centar političke ontologije. Da li sve u ime stvaranja i trajanja jedne kapitalističke nacionalne države, koja nije Izrael? Ono što nam nedostaje jest, još jednom parafrazom iz klasika, "kritika hrvatskog kapitalizma u njegovim različitim prorocima". Z

Bilješke:

3 Mnogi sudionici u raspravi oko izraelske politike u Gazi naglašavaju neumjesnost analogije između tamošnje i ovdašnje političke situacije. A onda i između tamošnjih "sukobljenih strana" i ovdašnjih donedavno sukobljenih, sa i bez navodnika, političkih zajednica i njihovih "glasnogovornika". Neki svaku usporedbu nazivaju groteskom. Pa ipak se i od najvulgarnijih poistovjećenja s "drugima" uporno ne odustaje. Tu prije svega mislimo na fascinaciju militarističkim Izraelom i u srpskih i u hrvatskih političara. Ona je, da ne uđemo preduboko u neku pseudoznanstvenu etnopsihoanalizu, u Srba više razgaljeno srdačna (dva drugarska "nebeska naroda" ugrožena fašistima svuda oko sebe; pisma podrške "ugroženi" izraelski narod dobiva u kontinuitetu od političara Vuka Draškovića, do Milorada Dodika /informaciju dugujem Nebojši Jovanoviću iz Sarajeva/), a u Hrvata diskretno prožeta zajedničkom vjerom u funkcioniranje "etničke pravne države" u "etničkoj demokraciji" (smišljenoj samo za Izraelce i Hrvate; te u sve većem približavanju u načinu sjećanja na žrtve fašizma, kao alibi strategiji za šutnju o posljedicama svojih novijih postfašističkih "ispada"). Ljekovit izlazak iz binarna srpsko-hrvatskog kruga bio bi uvođenje u analizu i "bošnjačke strane" i načina na koji se njima danas prelama "arapski svijet". Na nekoj bosanskoj televiziji gledao sam recitacije učenika i njihovo slanje pisama podrške, sve baš dirljivo "socijalistički", već neizvedivo u Hrvatskoj, svojim palestinskim vršnjacima u Gazu.

4 Pretvarajući tako stalno isponova i "većinu" u "ugroženu manjinu", što je glavni ideološki postupak u samo oslabljenu, ali ne i napuštenu, institutu stvaranja "ugroženih naroda" na ovim (mentalnim) prostorima. U tom, i samo u tom smislu, u svome je radikalizmu više nego poticajna, naoko lapidarna, teza koju je u Beogradu formulirao Branimir Stojanović, a glasi: "Manjine su izvor fašizma". To bi se možda moglo čitati i kao situacija u kojoj se sve "nove" države-nacije (uključujući Srbiju) osjećaju "manjinski" ugrožene od duha svog ubijenog jugoslavenskog oca. Spram toga još dugo "nerješivog" generalnog problema pitanje optužbi za antisemitizam pojedinih sudionika u toj "ostavinskoj raspravi" izgleda kao važan, ali ipak samo jedan poseban slučaj "stanovišta u sporu".

5 U svojoj izjavi za Samostalni srpski tjednik *Novosti*, datoj meni, sociolog i politički analitičar Tarik Kulenović ne vidi nikakav problem u preklapanju vjerskog, etničkog i političkog npr. u demonstracijama protiv zločina u Gazi, održanima pred zagrebačkom džamijom, u kojima su govorili muslimanski vjerski dužnosnici, ali i politički predstavnici bošnjačke manjine: "U demokratskim sustavima normalno je i javno izjašnjavanje o identitetu kojem pripadamo i o problemima s kojima se suočavamo želimo li ustrajati u svom identitetu. Religijske zajednice to čine kada nema političkih predstavnika da ukažu na političko pitanje ili problem koji postoji. Sjetimo se npr. katoličkih svećenika u Poljskoj za vrijeme komunističke vladavine ili biskupa Desmonda Tutua u Južnoj Africi za vrijeme aparthejda... Kod nas su često vjerske zajednice bile mjesto čuvanja identiteta. Dovoljno je sjetiti se uloge u očuvanju nacionalnog identiteta koju je imala npr. hrvatska katolička misija u Beču ili židovske zajednice širom svijeta" (*Novosti*, br. 475, Zagreb, januar 2009). Zbilja zanimljivo gledanje na naš politički pluralizam, u kome sudjeluje i nekoliko bošnjačkih stranka.

6 Diskursi i njima pridružene politike značajno su se promijenili od vremena kada je mladi Marx pisao svoj *Prilog židovskom pitanju*. Sama podjela između univerzalističkog ideološkog idioma, s jedne, i raznih autohtonističkih i autenticističkih identitetskih ideologija, s druge strane, na ovom se primjeru dobro pokazuje kao lažna, pa onda i kao ona koja je i sama ideološka. Zato navodni sukob "identitetsko partikularnog" s "apstraktno univerzalnim" stalno prijeti da će uvesti logiku gole moći između "nas" i "njih". Između svijeta obrazovanih, uljuđenih, civiliziranih i onog drugog svijeta: divljaka, barbara i njihove "civilizacije", koja se ne da poopćiti. A uvijek je riječ o jednom *određenom*, dakle više posebnom, ako ne i pojedinačnom, "univerzalnom" i jednom određenom "partikularnom". Tako da sve mirne duše možemo svesti na sukob dva partikularizma, samo s različitim strategijama puta do priznanja (vidi Rastko Močnik: *Diskurzivne strategije u promjenama individualističke paradigme*, i ovdje izabrana dva odlomka iz toga teksta).

Rasizam i društveni konsenzus

"Blagdan demokracije"

Leonardo Kovačević

Da bi se efikasno zamijenio politički čin *par excellence* – osporavanje – potrebno je neprestano pozivati na odgovornost, na razboritost, na pristojnost i strpljenje. Pitanje rasizma sada više nije političko pitanje, više se ne artikulira u antagonizmu univerzalnosti i jednakosti naspram partikularnosti i rasnih ili nacionalnih hijerarhija. "Rasist" je sada onaj tko ne poštuje novu identitetsku igru, novu podjelu važnosti nacionalnih označitelja i zagovara univerzalne vrijednosti. Ukratko, rasist više nije desničar, koji je naučio da samo treba redovito posjećivati do jučer mu omražena mjesta poput Jasenovca ili Izraela

Društveno stanje u Hrvatskoj već se predugo opisuje pojmovima tranzicije i normalizacije. To tobožnje vrijeme fina uštimavanja mehanizama pravne države i usklađivanja s mehanizmima civilnog društva u osnovi je tek lukavo kupljeno vrijeme moralnom maksimom namijenjenoj građanima: "Uvijek imajte strpljenja za našu mladu državu!" Odatle i neprestana podsjećanja na "nedavno" minuli rat, a da to međuvrijeme bude trajno komprimirano i pamćenje na njega izbrisano, brine se i novo ustoličena sakrosanktna braniteljska kasta. No to kupljeno vrijeme nipošto nije protraćeno. Politička elita i njezino intelektualno vlastelinstvo pobrinulo se da se društveni prostor u međuvremenu maksimalno teritorijalizira: da se jasno znaju granice djelovanja i područja ovlasti, a da pri tome ne ostane nikakva praznog prostora, po mogućnosti ni najmanje pukotine.

Demokratski i rasistički?

To se prije svega odnosi na dobro utvrđene dojučerašnje ideološke podjele. U roku od manje od jednog desetljeća predstavnici "suprotstavljenih" strana pohvatali su konce globalne političke modernizacije i spretno implementirali njezine aksiome o multikulturalnoj društvenoj harmoniji i svetosti kulturno-društvenih identiteta kao zamjenu za dotrajalu i odviše konfliktnu ideju demokracije. No zamjena ideja ne zahtijeva i zamjenu riječi. Napravljen je zavidan teorijsko-semantički napor, od raznih pravnih i politoloških eksperata, da riječ demokracija više ne označava nekakav antagonistički proces, tj. zajednički politički čin preustroja onog zajedničkog. Zauzvrat, općeprihvaćen semantički doseg ideje demokracije uopće više na nadilazi ono što se u našem katoličkom društvu zove "blagdanom demokracije": izlazak na izbore. Radikalna redukcija pojma naroda kao temeljna demokratskog subjekta na dio populacije koji izlazi na izbore način je da se ta populacija podijeli na onaj dobar, napredan, za "politiku" prijemljiv dio, i onaj loš, anakron, nezainteresiran i inertan dio populacije. Parlamentarni izbori kao jedini kriteriji "demokratičnosti" nekog društva ili vlasti omogućit će potom dijelu intelektualne vlastele da ideološki neutraliziraju vlasti kojima služe. Poznat je primjer izjava Žarka Puhovskog u intervjuu *Glasu Slavonije* 13. augusta 2007. da mu je "metodički" prihvatljiviji Tuđman nego Tito jer je ovaj prvi izabran "demokratski", dakle na izborima. Slijedimo li tu logiku intelektualca šibicara, odjednom se posve lako pomiruju predikati "demokratski" i "rasistički" s obzirom na to da je i Hitler odabran na isti taj "demokratski" način. Naravno, postavimo li tu enigmatičnu "metodičnost" na njezinu pravo mjesto – u ladicu s ostalim retoričkim alatom političkog sofizma.

Dirnula u "sveti označitelj"

Idila postideološkog konsenzusa

Taj čin političkog inženjeringa nipošto ne ukazuje na kaskanje nekog društva za "modernim" vrijednostima, nego na zrelu fazu kovanja novog postdemokratskog društva: na idilu postideološkog konsenzusa u kojem vlada razborito usuglašavanje, a kojemu je cilj homogenizacija društvenih vrijednosti kako bi vlast imala što manje poteškoća s vladanjem. U toj harmoničnoj viziji najprije treba neutralizirati osnovnu negativnu silu: rasnu mržnju. Društvo s bogatom anamnezom u tom pogledu, s dugom poviješću poricanja fašističkih, a potom i nacionalističkih zločina i s, toj povijesti sukladnom, ideologijom žrtve, čini se odviše bezizlazan slučaj. No već spomenuti akteri te društvene preobrazbe ne gube nadu. Ona donedavno neutaživa mržnja prema svemu nehrvatskom, dobro poznat osjećaj na hrvatskoj desnici, sve se više utažuje novim slavljenjem svakovrsnih kulturnih i nacionalnih identiteta. Ono što se, zauzvrat, više ne tolerira jest protivljenje razularenim identitetima koji sada, tek uz poneku manju iskru, uglavnom mirno koegzistiraju. Nakon što je *demos* pretvoren u populaciju sortiranu na nacionalne i kulturne identitete, na *etnos*, preostaje samo pobrinuti se za novo društveno vezivno tkivo: za moral. Da bi se efikasno zamijenio politički čin *par excellence* – osporavanje – potrebno je neprestano pozivati na odgovornost, na razboritost, na pristojnost i strpljenje. Pitanje rasizma sada više nije političko pitanje, više se ne artikulira u antagonizmu univerzalnosti i jednakosti naspram partikularnosti i rasnih ili nacionalnih hijerarhija. "Rasist" je sada onaj tko ne poštuje novu identitetsku igru, novu podjelu važnosti nacionalnih označitelja i još k tomu zagovara univerzalne vrijednosti. Ukratko, rasist više nije desničar, koji je naučio da samo treba redovito posjećivati do jučer mu omražena mjesta poput Jasenovca ili Izraela.

Sveto ime, a nije Dinamo

Nedavni slučaj navodna antisemitizma Vedrane Rudan i njezina promptna stigmatizacija mogla bi tako zaista uvjeriti nekog stranca da je Hrvatska postala osjetljiva na antisemitske ispade. Iako realne osnove za takvu optužbu jedva da postoje, osim ako smo odjednom odlučili da se svakodnevna zlouporaba načela *pars pro toto* (u ovom slučaju: izraelski vlastodršci – svi Židovi) prelomi baš na njezinim leđima, ona je idealan suvremeni antisemit: vulgarna, nepristojna žena, inkarnacija neumjesnosti. Zato se hrvatska stvarnost pobrinula da brzo ponudi protuprimjer. Nekoliko dana poslije slušam tzv. urbani, građanski radio na kojem voditeljica ne dopušta slušateljima da izraelskom veleposlaniku postave pitanja o prekomjernim palestinskim žrtvama iz Gaze. Taj bojažljivi i uznemireni glas voditeljice koja se boji neugodnih pitanja – istih onih slušatelja koji prate tobože šarmantnu urbanu vulgarnost istog radija – postaje, naravno, razboritim glasom liberalne tolerancije koji brižno bdije nad svakim znakom moguće erupcije mržnje.

Donedavno neutaživa mržnja prema svemu nehrvatskom, dobro poznat osjećaj na hrvatskoj desnici, sve se više utažuje novim slavljenjem svakovrsnih kulturnih i nacionalnih identiteta. Ono što se, zauzvrat, više ne tolerira jest protivljenje razularenim identitetima koji sada, tek uz poneku manju iskru, uglavnom mirno koegzistiraju

No treperenje glasa ljupke i tolerantne voditeljice posve je razumljivo. Ona svoga gosta, izraelskog veleposlanika u Hrvatskoj, mora bez većih neugodnosti provesti kroz neoznačeno minsko polje, mora naći taj nemogući put između bijesa onih građana koji jednostavno svakodnevno prate događaje u Gazi i od legitimna predstavnika izraelske države žele čuti razloge krvoprolića te bijesa onih koji jednostavno mrze židovski narod te svoju mržnju svakodnevno opskrbljuju različitim razlozima i povodima. No tog uskog prolaza nema, on štoviše ne smije ni postojati. Njegovo bi postojanje bilo naime odviše riskantno za već spomenuti proces "normalizacije" i "tranzicije", tj. za idiličan sklad identitetskih koegzistencija, nad kojima vijori ono paralizirajuće ime, "Židov", koje Alain Badiou naziva "svetim označiteljem".

Paradoksalno, buđenje svijesti o rasizmu postalo bi glavnim indikatorom evolucije jednog društva trajno mučenog traumama svoje prošlosti. I upravo to pitanje danas prijeti svakoj politizaciji društva, kako prisilom šutnje čije kršenje može prouzročiti rasističku stigmatizaciju od onih koji su nedavno dobili svoju javnu antirasističku svjedodžbu, tako moralnom prisilom neuplitanja u nove podjele čije bi rasplinuće navodno uništilo sav učinjeni napredak. No oni kojima odgovara postojeći društveni konsenzus zaboravljaju da je preusmjerenje utaženja rasističkih strasti unutar svoje identitetske cjeline uvijek privremeno, i da se prije ili kasnije one okreću prema van. Možda će to očitovanje stvarnog stanja netko smatrati regresijom, ali onima zainteresiranima za politiku riječ progres ionako ne znači mnogo. Z

identitetsko nasilje

Eyal Sivan

Izraelska demokracija

Srećko Pulig

Izraelski redatelj niza politički angažiranih dokumentaraca govori o izraelsko-palestinskom sukobu, ljudskim pravima u Gazi, odnosu društva prema žrtvama i prema počiniteljima

S Eyalom Sivanom, izraelskim političkim dokumentaristom koji već dva desetljeća živi između Izraela i Pariza, a sada već dvije godine predaje u Londonu, govorili smo nakon diskusije u kojoj je sudjelovao u okviru zagrebačkog Human Rights Film Festivala. Na tom festivalu prikazana su tri njegova filma: *Specijalist*, *Iz ljubavi prema narodu* i *Građani K.* Tema izlaganja i diskusije s posjetiteljima bila je: *Ljudska prava u Gazi*. Naš sugovornik, kada se u svojim filmovima bavi Izraelom i izraelsko-palestinskom sukobom, kritički dotiče politike sjećanja, cionizam i ideologiju Holokausta. Budući da o svemu tome progovara na jedan univerzalan način, idealan je sugovornik za ekspliciranje svih onih iskustava u kojima se pravo, red i poredak pretvaraju u svoju suprotnost – sredstvo nasilja, zločina i tlačenja, bez kazne. A o tome se i u nas ima što govoriti. Kao i o višestruko zamjenjivim ulogama stvarnih i imaginarnih krvnika i žrtava, kojima manipuliraju identitetske ideologije "ugroženih naroda", većinskih i manjinskih.

Mi smo američka armija!

Počnimo bez okolišanja, a to znači da ne možemo govoriti samo o politici ljudskih prava, a da ne govorimo i o politici uopće. Govorili ste o sukobu na Bliskom istoku, događajima u Gazi, pred publikom iz zemlje koja se upravo hvali svojim ulaskom u NATO. A da ta dva događaja nitko od Vaših domaćina i sugovornika nije povezao. U diskusiji ste insistirali na razlici između pojmova demokracije i "izraelske demokracije". U "hrvatsku demokraciju" spada nepotrebnost izjašnjavanja o NATO-u na referendumu.

Želim Vas pitati o današnjem stanju izraelsko-američkih odnosa. Postoje analize koje govore da, naravno, barem od šezdesetih godina prošloga stoljeća do danas traje to čvrsto savezništvo. No da bi sada točnije bilo govoriti da se u slučaju države Izrael radi o američkom protektoratu na Bliskom istoku?

– Sigurno. To je već vic u Izraelu, da smo 53. američka država. Bez američke podrške Izrael ne bi postojao. Dio smo federacije, poput drugih udaljenih teritorija koje ima npr. Francuska ili još neke zemlje EU, ili poput američkih Havaja. Za SAD Izrael nije vanjskopolitičko, nego unutarnjepolitičko pitanje. Na djelu je bilateralizam one vrste u kojoj je Izrael jedini uvijek pouzdan američki saveznik. Usput, jedini bliskoistočni saveznik u kome nema američke vojske. Kao što znate, ona je prisutna u Saudijskoj Arabiji, Kataru, posredno i u Egiptu. Samo u nas je nema. Razlog je jednostavan: mi smo američka armija.

Onda je možda sada ni mi nećemo dobiti. Interesantna je Vaša opaska da izraelska država tzv. okupirana područja ne smatra dijelom Izraela, pa se onda i ne smatra odgovornom npr. za kršenja ljudskih prava na tom području. I to s dvije, ali i više strana? Preuzet ću rizik analogije, u kojoj ne mislim da Hrvati i Srbi sebe trebaju bezostatno identificirati sa stranama u palestinsko-izraelskom sukobu (iako mnogi to čine). Još manje da je srpska autonomija u Hrvatskoj usporediva s palestinskom. Pa ipak: slučaj Krajine u nas govori o nepreuzimanju odgovornosti hrvatske države da zaštiti svoje građane, kako od dijelova svoga represivnog aparata tako i od tzv. krajinskih vlasti.

– To je igra koju uvijek objašnjavam: nazivati Zapadnu obalu i Gazu okupiranim teritorijima znači pretvarati se da se radi o provizoriju, nečemu privremenom, iako npr. traje 42 godine. Želi se proizvesti situacija "izvanrednog stanja", o kojoj možemo govoriti i sa stanovišta ljudskih prava. Onda ispada da postoje dva entiteta: jedan demokratski i drugi okupirani. Iako onaj "okupirani" to faktički više nije. Tako imamo "dvije jurisdikcije", što je za Izrael vrlo komforna pozicija. Ona omogućuje permanentno toleriranje kršenja ljudskih prava od svih.

Etnička demokracija

Postoje li uopće u Izraelu optužbe i suđenja za zločine počinjene na "okupiranim teritorijima"?

– Ne. S vremena na vrijeme samo se inscenira suđenje pokojem malom izraelskom vojniku, koji biva osuđen na koji mjesec zatvora, jer je npr. na graničnom prijelazu pucao nekoj starici u noge i sl. To su igre koje se priređuju da se nekoga uvjeri kako pravosuđe funkcionira. Izvještaji organizacija za ljudska prava u Izraelu govore kako u više od 90 posto zločina izraelske vojske koji dobivaju sudski epilog počinitelje sud oslobađa krivnje.

Kada govorimo o mirovnom pokretu, za koji stižu vijesti da je u Izraelu jak, sjećam se da je u nas u devedesetima i mali civilni mirotvorni krug koji je postojao, puknuo po "patriotsko-nepatriotskom" ključu. U stilu: mi smo načelno protiv svakog rata, ali u ovome posebno... i onda je slijedila litanija o "svome" ugroženom narodu. A kada je rat prošao, cijela je scena opet postala jako "nenasilna".

– U stranim novinama čitamo o izraelskom pacifističkom pokretu. Sranje. Pa taj "pokret" čine uglavnom vojnici, koji su "pacifisti" izvan radnog vremena. Tako da se o nekom pravom antiratnom pokretu ne može govoriti.

Što je to onda "izraelski tip demokracije"?

– To je važno naglasiti, da mislim kako je ona potpuno nepoopćiva. Tko može biti građaninom Izraela? Samo Židovi ili oni koji su u braku sa Židovima. U slučaju da palestinski građanin Izraela oženi Palestinku s okupiranog teritorija, oni ne mogu zajedno živjeti. Imam rođaka koji je imao taj problem. Kada im se rodilo dijete, morali su otići u Kanadu da bi živjeli zajedno. Izrael je etnička demokracija. A što bi to bilo "etnička demokracija"? Ideja demokracije jest ravnopravnost, bez obzira na etniju, rasu, spol itd., a ovdje je sve obrnuto. Sva se prava brane u ime "židovske demokratske države" i za nju.

Govorilo se kako u svijetu, pa onda ni u Hrvatskoj, nema dovoljno reakcija na posljednje masakre u Gazi. No u "hrvatskoj demokraciji" veći dio "advokatiranja" u tome sukobu prepušten je nacionalnim i vjerskim manjinama, židovskim i muslimanskim, koje su na tome pitanju mobilizirale svoje članstvo. Etničkoj većini ostaje samo da se zabavlja tim (samo) delegiranjem političke (ne)odgovornosti?

– To je zamka manjinske politike. Trebalo bi dobro lučiti što je tu političko, a što etničko.

I kako se ponovo slažu, "komponiraju" manjine. Iza istih starih imena Židovi, Srbi, Muslimani, nastaju fenomeni koji su u velikoj mjeri novoproizvedeni. Uostalom, kao i "hrvatska većina". I u funkciji su novih identitetskih politika, koje rastvaraju "staro" političko polje. Npr. naš politički analitičar Davor Gjenero napisao je, valjda protiv nas koji to propitujemo, da je dio političkog bontona da se nacionalne manjine ne smije preispitivati s obzirom na njihovu lojalnost "maticama". Ma kako one bile konstruirane.

– Za primjer "matice" i "dijaspore" uzmite samo manipuliranja činjenicom rođenosti u Izraelu. Većina Palestinaca, sada u Gazi, rođeni su u mjestima koja su sada dio Izraela, dok je najveći dio Židova doseljen...

Segmentizacijom do kontrole

A svi Židovi, i sada dolazimo do najosjetljivijeg područja, samom činjenicom da su bilo gdje, pa i u SAD-u, živjeli za vrijeme Drugog svjetskog rata – žrtve su Holokausta. A to su i njihovi potomci. U nas je od kritičke literature na te teme izašlo malo, npr. Finkelsteinova* Industrija holokausta; Razmišljanja o izrabljivanju židovske patnje. *Ne moramo se složiti sa svim tezama iznesenim u njenom polemičkom žaru. Meni najsporniji dio jest stav spram teme ponovljivosti ili jedinstvenosti povijesnog Holokausta. Kao da to što se događa Palestincima nije dovoljno strašno i bez toga da se nazove holokaustom? Ili zločini koje su Srbi napravili u Srebrenici? Spomenuli ste da se taj perverzni viktimološki žanr zove "natjecanje među žrtvama"?

– Moj prvi posjet Balkanu dogodio se devedesetih, kada sam bio u BiH. Bio sam šokiran koliko se tamošnji srpski nacionalisti identificiraju s Izraelom. Govorili su kako smo mi dva ista naroda, žrtve nacizma. Cijelo vrijeme govorilo se o bratstvu u žrtvi. Posvuda sam vidio napuštene kuće i ako sam mogao zamisliti neku analogiju, bila je to ona s osnivanjem izraelske države 1948, iako tada još nisam bio rođen.

U nas je, kada su se posljednji zločinački događaji u Gazi odvijali, jedna književnica i medijska osoba, Vedrana Rudan, imala problema i bila kritizirana (a onda i branjena) zbog svoje izjave, retoričkog pitanja: kada će Židovi napokon postati ljudi? Interesantno je da je to na trenutak u glavni tok javnosti "vratilo" i tekst mladog Marxa* Prilog židovskom pitanju. *No važnije od toga jest što su se pojedinci iz državnog aparata, koji su zaduženi za zaštitu manjina, pridružili osudi književnice. I, posredno, cenzuri.

– U Izraelu je npr. rad na ljudskopravnoj zaštiti homoseksualaca puno razvijeniji od zaštite prava Arapa. Homoseksualnost ili prava životinja velika su pitanja, a ovo potonje nije. Tako da je pitanje cenzure svugdje drukčije.

Mislim da je to dio općenite priče o "slabljenju političke sfe-

Za mene se "identitetska politika" najbolje definira kao postupak segmentacije društva, da bi se ono lakše kontroliralo. I u tome je perverznost takvih strategija. Što više segmentiraš, stratificiraš, to bolje. I to je loša beskonačnost

re". Kada više vladajućima ne odgovara nikakva rasprava o "velikim" političkim ideologijama (osim* kao *muzealizacija socijalizma), svaka identitetska pseudopolitika, većinska i manjinska, jest dobro došla pomoć u daljnjoj depolitizaciji stanovništva.

– To je moj problem u Britaniji, gdje živim već dvije godine i predajem na univerzitetu. Britanci imaju razvijenu strategiju identitetske politike. Moje sveučilište, University of East London, "najraznolikije" je, ne-bjelačko sveučilište. Na njemu je većina muslimanska. Pa ipak je tu na djelu baš ta "identitetska politika". Za mene se ona najbolje definira kao *postupak segmentacije društva, da bi se ono lakše kontroliralo*. I u tome je perverznost takvih strategija. Što više segmentiraš, stratificiraš, to bolje. I to je loša beskonačnost.

Getoizacija. Koga, kao "različitog" nisi uklonio, daješ mu "posebna" prava. Anglo-američki svijet ima izreku: suviše nije dovoljno.

Fascinacija počiniteljima zločina

Danas se puno priča o politici sjećanja i "nasljeđivanja" trauma. Pričali smo i kako se, ne samo izraelska, već i američka židovska zajednica izborila za to da bude u cjelini percipirana žrtvom Holokausta.

– Gledajte, većinu izraelskog društva čine Židovi koji su došli iz arapskih zemalja. Dakle, uglavnom nikakve žrtve Drugog svjetskog rata. No nešto drugo je tu bitno: a to je da je židovstvo reducirano na Holokaust. U židovstvu se danas u bitnome ne govori o religiji, etnicitetu, pripadnosti: da ste npr. Hrvat i Židov. Odjednom biti Židov znači biti stvarni ili potencijalni preživjeli. Biti figurom žrtve. Onda je manje važno jeste li stvarna ili samo potencijalna, imaginarna, žrtva.

Što Vam znače teoretizacije poput Agambenove o "golom životu"?

– Zanimljivo je to. No mene, u prvom redu kao filmskoga autora, više zanimaju počinitelji zlodjela negoli njihove žrtve. To beskonačno raspredanje o viktimizacijama, to mi je suviše u kršćanskoj tradiciji. Imaš svoju crkvu, svoga Židova i onda se razbaškariš u svome suosjećanju, u svome "humanizmu" spram žrtve. Za razliku od toga počinitelj, krvnik, jest ogledalo. Tu nema osjećaja iskupljenja.

Uz opasnost da neumjesno psihologiziramo nešto što je potpuno političko pitanje, strane u nasilnim, ratnim i "ratnim", sukobima, bliskoistočnim i balkanskim, što kažete na figure poput "zaljubljenosti žrtve u krvnika", narcizma malih razlika i sl.?

– Ne vjerujem u plodotvornost istraživanja ambivalentnog, ljubav-mržnja, odnosa između počinitelja zlodjela i žrtve. No mislim da se može govoriti o fascinaciji počiniteljima zločina. Kao u Nietzscheovu pismu Wagneru, gdje ovaj kaže: "Vaša me muzika fascinira. Zato ću se boriti protiv vas." To je i moj motiv. Da s počinitelja zločina skinem aristokratsku auru.

Finkielkraut s advokatom.

I Vi predajete na fakultetu koji u nazivu ima društvene znanosti, medije i kulturalne studije. Nije li ta sveopća kulturalizacija političkih sukoba, kojoj i mi doprinosimo razglabajući o nedavnim zločinima u Gazi u jednom časopisu za kulturu, a uz jedan filmski festival, a da nismo nikako politički organizirani, potpun ćorsokak? Raspredamo kulturološki, s navodnicima i bez njih, oko jednog konflikata koji je ustvari sasvim nepotreban, sasvim imaginaran. U potpunosti politički proizveden, pa onda i u promijenjenoj politici bezostatno rješiv?

– Kulturalni pristup dozvoljava nam da ponovno propitamo stvarno političko postupanje. Da postavimo i pitanje političke promjene, a ne samo puke analize. U posljednjih dvadesetak godina, u bavljenju filmom, iskristaliziralo mi se shvaćanje kako kinematografija može biti i oružje u političkoj borbi. Dakle ne samo sredstvo reprezentacije, nego i oruđe političke borbe. Dakle, radimo na politizaciji, a ne kulturalizaciji svijeta oko nas.

Trebao bi nam još jedan razgovor posvećen umjetnosti i estetskim strategijama. Da odemo dalje od sada već suviše reciklirane parafraze Benjamina, o politizaciji umjetnosti, kao odgovoru na estetizaciju politike.

– Rekao bih to tako da zagovaram politizaciju umjetnosti, protiv vladavine političke umjetnosti.

Eksperimenti nadziranja

Vratimo se ipak za kraj identitetskim politikama, većinskim i manjinskim. Zašto one danas toliko pale, dok ideologije liberalizma, marksizma, anarhizma i sl. kao da su ušle u potkulturu eksperata, iz koje ne mogu van?

– Mislim da to moramo staviti u kontekst tržišne politike.

Na tragu Adornove analize o žargonu autentičnosti? Razne etničke, rodne, spolne itd. razlike dobar su "znak" oko koga se može stvarati proizvode. Npr. činjenica da je maloljetni romski par dobio dijete prije samo desetljeće ili dva ne bi izazvala rad nikakvih socijalnih službi. Još bi manje bila medijska vijest. Sada stručnjaci u medijima oko toga rastežu* huntingtonijadu, *o sukobu kultura i civilizacija.

– Radi se o binarnu modelu, na koji se društvo reducira. Prvo kreirate tržište, tako da na njemu označite, kao u ekonomskoj propagandi, "ciljane grupe". Kada imate grupu, ona, naravno, ima i određena prava, koja ćete im baš vi omogućiti da zadovolje. I tako je vaše "tržište" formirano. To je danas bit onoga što zovemo identitetskom politikom.

A to objašnjava i činjenicu da je i najcrnji šovinizam dobra ulaznica u globalnu ekonomiju.

– Kao što su i sve manjine "ulaznica" za globalnu ekonomiju. Kao što je to i ekologija...

U tom smislu, griješe li oni postmoderni ljevičari, npr. Hardt i Negri, kojima su sukobi poput ovih u Palestini potpuno retrogradni? Jer da živimo u post-teritorijalnom vremenu, u kome opsjednutost teritorijem i nacionalnom državom može biti samo još patološka?

– A možda baš ta "izvanvremenskost" na izvanredan način uvodi pravo vremenovanje? Pokazuje da postoji pravi, a ne samo virtualni, konflikt. Tu se radi o kolonizaciji, ali ne i o kolonijalističkom izrabljivanju, jer Palestinci ne mogu raditi ni kao izraelski radnici. Radi se o aparthejdu, koji opet nema sva obilježja aparthejda. Isto možemo reći za elemente militarističkog fašizma. Dakle, na djelu je sasvim suvremen konflikt, čiji su mnogi elementi novi. To je i istočno-zapadni sukob. Ali i jedinstven laboratorij eksperimentiranja s potpunom kontrolom stanovništva.

Za kraj cinično pitanje: hoće li kriza novčarskog sektora ili kapitalizma u cjelini utjecati i na rješenja u ovom sukobu?

– Prošli tjedan održao sam jedan seminar u Veneciji zajedno s Giorgiom Agambenom. Upitao me znam li etimologiju riječi kriza? Po njemu ona glasi: izbor! To je trenutak prosudbe. Trenutak slobode. Volim krizu. Z

Preneseno iz samostalnog srpskog tjednika Novosti, *br. 485, Zagreb, 3. travnja 2009.*

Sivan vs. Finkielkraut

Ulomak iz transkripta sa suđenja Sivan protiv Finkielkraut

Ujeljači 2004. Eyal Sivan podnio je tužbu na pariškom sudu protiv filozofa Alaina Finkielkrauta. Predmet spora bile su Finkielkrautove javne optužbe protiv Sivana za *židovski antisemitizam*, za "poticanje na mržnju" i "poziv na ubijanje". Na taj javni čin antisemitske stigmatizacije Finkielkrauta je nagnao film *Route 181: Extracts from Palestinian-Israeli Journey* (2004), koji je Sivan snimio s palestinskim filmskih režiserom Michelom Khleifijem i u kojem se iznose svjedočanstva i prikazuju tragovi nasilna progona oko 700 000 Palestinaca s teritorija koji je trebao postati teritorijem Države Izrael. Finkielkrautove denuncijacije Sivana prouzrokovale su niz odbijanja javnog prikazivanja filma *Route 181* u Francuskoj, dok je film u Izraelu bio redovito javno prikazivan.
Nekoliko ulomaka iz transkripta s tog suđenja dobro prikazuje iskrivljenu Finkielkrautovu logiku reprezentacije antisemitizma kao i nekoliko sada već općih mjesta dislokacije pitanja rasizma iz politike u novi moral sublimnosti.
Cijeli dossier te "kontroverze" donio je časopis *Cabinet*, u broju 26, 2007. Iz njega preuzimamo i sljedeće ulomke.

Predsjedavajući sudac: Slijedi čitanje optužnice, utvrđivanje činjenica i čitanje spornih tvrdnji (koje je Finkielkraut iznio na radiju):
"Sivan je, ako hoćete, jedan od čimbenika u toj posebno bolnoj, posebno alarmantnoj stvarnosti židovskog antisemitizma koja danas bjesni. Njegov je stav potpuno drukčiji: Židovi koje on prezire u njegovim očima ne personificiraju obnovljenu prošlost, nego više buntovnu sadašnjost. Taj se stav miri s njihovim ubijanjem, s njihovim nestankom kako bi se omogućio događaj emancipacije za sve ljude. Ali, kao što sam već rekao, čuvajte se onih koji bi zašili svastiku na naša prsa, a za sebe tražili žutu zvijezdu."
Predsjedavajući sudac: Prihvaćate li točnost transkripta koji je priložen kao dokaz ovog procesa?
Finkielkraut: Ne osporavam ga.
Predsjedavajući sudac: Što je s Vašim nedavnim kritikama Sivana?
Finkielkraut: Taj sam film gledao na *Arteu* i smatrao sam ga nepodnošljivim. On u potpunosti počiva na analogiji između sudbine Palestinaca od 1947. do današnjeg dana i sudbine Židova pod nacizmom. Riječ je u cijelosti o plagijatu Lanzamannova filma. On predstavlja cionizam kao golemu prijevaru i kao genocidan pothvat, a napade samoubojica kao čin otpora protiv politike dnevnog ponižavanja. Zaključio sam da u tom filmu djeluje logika ubijanja. Prizor s brijačem najočigledniji je primjer toga. Nekoliko scena kasnije slijedi razgovor s kiparom, koji govori o čistu proizvodu cionizma koji oplakuje sjećanje na ono što se dogodilo njegovoj majci tijekom Šoah – kojem Sivan kaže: "To ti pomaže da bolje razumiješ", a on odgovara: "Nemam skrupula o tome pitanju". Drugim riječima, film govori da je Šoah stvorila čudovišta!
Na kraju se Sivan poziva na *Banalnost zla* Hanne Arendt, koja na kraju govori o pitanju smrtne kazne. Tu je dug prizor s Palestincem ispred uništenih kuća koji, pred kamerom koja se kreće, objašnjava da nemaju drugog izbora osim samoubojstvenih napada. Ništa ne čujemo od Palestinaca koji su protiv nasilja.
Predsjedavajući sudac: Prema Vama, te kritike nadilaze kritiku intelektualnog rada, i osobno vas pogađaju?
Sivan: Ja poučavam film u Izraelu. Ovaj je film prikazan na mojem sveučilištu u Izraelu. Otvorio je akademsku godinu. Do sada nitko nije upotrijebio takve riječi. Živio sam između Francuske i Izraela dvadeset godina i radio filmove o svojoj domovini. Moji filmovi često izazivaju polemike i rasprave. To je smisao mog rada kao filmskog režisera, kao borca. Ne bih podnio ovu tužbu da je bilo mogućnosti za raspravu; Alain Finkielkraut nije odlučio raspravljati, jer je bolje ubiti nekoga kada se ne slažete. Finkielkraut je nazvao mog bratića Ronya Braumana "poganskim psićem", a emigrante naziva "divljacima". On igra igru u kojoj nema mjesta za raspravu, nego samo za napade. Pozvao sam francuske Židove na pomoć u komunikaciji da moramo prihvatiti oslobođenje Palestinaca. Ubijen je rabin jer je bio prozvan nacijem, "ubojicom Židova", antisemitom.
Dolazim ovdje da obranim svoju čast, ali i čast svoje obitelji. Biti prozvan antisemitom najgora je uvreda, ona potječe iz volje da me se gurne na stranu, da me se istjera iz ljudske zajednice. Podnio sam mnogo udaraca, do te mjere da sam dobio prijetnje smrću. Tijekom konferencije na sveučilištu u Izraelu na kojem predajem Finkielkraut je povikao: "Nikada nisam vjerovao da ću morati braniti Izrael u Izraelu", kao odgovor dobru dijelu prisutnih profesora koji su bili kritični prema Finkielkrautovim gledištima.
Želio bih se vratiti na osnovno pitanje: na usporedbu sa Šoah. Odrastao sam u Izraelu pod sjećanjem na Šoah i na njezine pouke. Godine 1989, tijekom prve Intifade, živio sam u Jeruzalemu, baš nasuprot palestinskom selu. Jednog dana zapucalo se, potom je bilo pokušaja bijega, i ispaljen je suzavac. Puhao je vjetar i plin je ulazio kroz otvoren prozor. Majka ga je zatvorila i zaplakala. Rekla je: "Sada razumijem zašto su njemački susjedi zatvarali svoje prozore". Ušao sam u taj okvir, u okvir židovske tradicije davanja glasa odbačenu govoru. Z

S francuskoga preveo Leonardo Kovačević

Sedam pravila za pomoć širenju rasističkih ideja u Francuskoj

Jacques Rancière

O pomoći širenju rasizma na tri načina: maksimalnim razglašavanjem svog pogleda na svijet, poklanjajući mu palminu grančicu mučeništva i pokazujući da nas samo istinski rasizam može sačuvati od nečista rasizma

Danas se širenje rasističkih ideja u Francuskoj čini poput nacionalnog prioriteta. To što se rasisti hvataju tog posla nije osobito važno. U vremenu u kojem ne vjerujemo u ideje, u kojem postoji potreba da ih se nadiđe u natjecanju s njihovom suprotnošću, napor propagandista nekih ideja ima svoje granice. U tome se sastoji neobičnost francuske situacije: političari, novinari i eksperti svih vrsta znali su posljednjih nekoliko godina pronaći vrlo djelotvorne načine da svoj antirasizam stave u službu najintenzivnijoj propagandi rasističkih ideja. Tako su dolje izrečena pravila već bilo iskorištena. Ali često na empirijski i anarhičan način, bez jasne svijesti o njihovu dosegu. Kako bi se osigurala njihova maksimalna učinkovitost, činilo se dakle poželjnim predstaviti ih njihovim potencijalnim korisnicima u eksplicitnoj i sistematskoj formi.

Pravilo 1 – Svakodnevno otkrivajte rasističke teme i dajte im maksimum publiciteta. Izdašno ih komentirajte, neprestano preispitujte njihovu važnost za svijet i obične ljude. Pretpostavimo, na primjer, da se nekom rasističkom vođi koji se obraća svojim četama omakne pa kaže da kod nas ima mnoštvo pjevača s osunčanim tenom i mnogo imena sa stranim suglasnicima u francuskoj nogometnoj reprezentaciji. Mogli biste smatrati da ta informacija nije osobito važna i da je banalna, štoviše, da rasist, koji se obraća rasistima, govori rasističke teme. Taj bi stav mogao imati dvije neugodne posljedice: najprije, propustili biste manifestirati svoju budnost prema svakom trenutku širenja rasističkih ideja; drugo, same te ideje manje bi se širile. Važno je, dakle, da o njima stalno razgovaramo, da one trajno fiksiraju okvir onoga što vidimo i onoga što čujemo. U ideologiji u prvi plan ne dolaze teze, nego osjetilne evidencije. Nije nužno da potvrđujemo rasističke ideje. Dovoljno je da neprestano gledamo u ono što nam se daje vidjeti, da neprestano govorimo o onome o čemu nam oni govore, da odbijajući njihove "ideje", prihvaćamo datosti koje nam one nameću.

Pravilo 2 – Nikada ne propustite popratiti svako širenje tih ideja svojim najživljim snebivanjem. Vrlo je važno da se to pravilo dobro shvati. Radi se o tome da se osigura trostruk učinak: najprije, rasističke se ideje svojim neprestanim širenjem moraju banalizirati; drugo, one se neprestano moraju prokazivati kako bi se istodobno sačuvala njihova moć skandala i privlačnosti; treće, samo se to prokazivanje mora učiniti kao dijabolizacija koja rasistima predbacuje da govore ono što je ipak banalna očiglednost. Vratimo se našem primjeru: potrebu da g. Le Pen primijeti ono što svi vide golim okom – da golman francuske momčadi ima crnu kožu – možete smatrati bezazlenom. Tako bi vam promaknuo suštinski učinak: dokaz da rasistima kao zločin pripisujemo to što govore ono što svi vide golim okom.

Pravilo 3 – U svakoj prigodi ponavljajte da postoji problem s emigrantima koji treba riješiti ako želimo da se rasizam zaustavi. Rasisti i ne traže od nas više nego da se njihov problem upravo prepozna kao problem, odnosno kao glavni problem. Problema s ljudima kojima je zajedničko da imaju obojenu kožu i da dolaze iz bivših francuskih kolonija ima zaista mnogo. No to ne nije emigrantski problem iz jednostavnog razloga zato što je "emigrant" nejasan pojam koji se odnosi na heterogene kategorije, u koje spada i mnoštvo Francuza, onih rođenih u Francuskoj i od francuskih roditelja. Zahtijevati da se pravnim i političkim mjerama riješi "problem emigranata" znači zahtijevati nešto savršeno nemoguće. No, čineći to, najprije dajemo konzistentnost neodredivoj figuri nepoželjnog, a potom pokazujemo da smo nesposobni bilo što učiniti protiv tog nepoželjnog i da samo rasisti predlažu rješenja.

Razglasiti se mučenikom.

Pravilo 4 – Čvrsto insistirajte na ideji da sam rasizam ima objektivnu osnovu, da je on učinak krize i nezaposlenosti te da ga možemo suzbiti samo suzbijajući te probleme. Tako mu dajete znanstvenu legitimnost. I kao što je nezaposlenost sada strukturalni zahtjev dobrog tržišta naših ekonomija, potpuno se prirodno izvlači zaključak: ako ne možemo suzbiti "dubinski" uzrok rasizma, jedino što preostaje učiniti jest suzbiti njegov "okazionalni" uzrok vraćajući emigrante natrag kući objektivnim i očiglednim rasističkim zakonima. Ako vam neki površni duh predbaci da druge susjedne zemlje koje imaju visoku nezaposlenost nemaju rasističke izljeve kao kod nas, pozovite ga neka bolje istraži što te zemlje može itekako razlikovati od naše. Odgovor se nameće sam od sebe: to da one nemaju toliko emigranata kao mi.

Pravilo 5 – Dodajte da je rasizam povezan s fragilizacijom socijalnih slojeva ekonomskom modernizacijom, s onima koji kasne za napretkom, s "običnim ljudima" itd. To pravilo dovršava prethodno. Ono ima dodatnu prednost jer pokazuje kako antirasisti imaju iste reflekse u stigmatiziranju "nazadnih" rasista kao i ovi u pogledu "inferiornih rasa" te pojačava te "nazadnjake" u njihovu dvostrukom preziru prema inferiornim rasama i prema antirasistima iz dobrih četvrti koji im pokušavaju dijeliti lekcije.

Pravilo 6 – Pozovite na konsenzus sve odgovorne političare protiv rasističkih ispada. Neprestano pozivajte ljude na vlasti da se apsolutno ograde od tih ispada. To je važno jer će ti političari dobiti tako antirasističku svjedodžbu koja će im omogućit da, ako potreba nalaže, s odlučnošću primjene i poboljšaju rasističke zakone kojima je svrha, naravno, da zaustave rasizam. Isto tako je važno da se ekstremna rasistička desnica pojavi kao jedina konzekventna snaga koja se usudi glasno reći ono što drugi potiho misle ili da otvoreno predloži ono što drugi sramežljivo rade. Napokon, važno je da se ona, u tu svrhu, pojavi kao žrtva urote svih ljudi koji su u pitanju.

Pravilo 7 – Zahtijevajte nove antirasističke zakone koji omogućavaju sankcioniranje same namjere poticanja na rasizam, neku vrstu provjere koja priječi ekstremnu desnicu da zauzme mjesta u parlamentu i sve ostale mjere u iste svrhe. Najprije, represivni zakoni uvijek iznova mogu dobro poslužiti. Potom, možete dokazati kako se vaš republikanski legalitet može prilagoditi svim pogodnostima koje nude okolnosti. Napokon, posvetit ćete rasiste u njihovoj ulozi mučenika istine, potlačene zbog zločina mišljenja od ljudi koji rade zakone po svojoj volji.

Riječ je, ukratko, o pomoći širenju rasizma na tri načina: pomoću maksimalna razglašavanja svog pogleda na svijet, poklanjajući mu palminu grančicu mučeništva, pokazujući da nas samo istinski rasizam može sačuvati od nečista rasizma. Na tom trostrukom zadatku već smo uposleni i to sa zavidnim uspjehom. No, s metodom, uvijek možemo učiniti više. Z

S francuskoga preveo Leonardo Kovačević
Objavljenu u Le Mondeu, *21. ožujka 1997.*

Uporabe riječi "Židov"

Alain Badiou

Ponekad se tvrdi da je Država Izrael jedina "demokratska" država u regiji. Ali činjenica da se ta država predstavlja kao Židovska Država izravno proturječi toj tvrdnji. O tome možemo reći da je Izrael zemlja čije je samo-predstavljanje još arhaično

Posljednjih nekoliko desetljeća intelektualna situacija u Francuskoj bila je obilježena bezbrojnim raspravama o statusu koji se treba dodijeliti riječi "Židov" unutar podjela mišljenja.

To je bez ikakve sumnje povezano sa sumnjom, utemeljenom na nekim nesumnjivim i nekim izmišljenim činjenicama, da se antisemitizam "vratio". No je li ikada nestao? Ili, nije li važnije vidjeti veliku promjenu koja se dogodila u prirodi oblika i kriterija antisemitizma i njegova upisivanja u diskurs posljednjih trideset godina? Prisjetimo se da je 1980, nakon napada na sinagogu u rue Copernic, sam premijer, u svoj svojoj smirenosti, napravio razliku između onih žrtava koje su otišle na bogoslužje i "nedužnih Francuza" (sic!) koji su bili samo u prolazu. Osim razlikovanja Židova i Francuza s nekom vrstom lažne zabrinutosti, čini se kako je dobrica Raymond Barre mislio da je naslijepo građanin Židov morao na ovaj ili onaj način biti kriv. Ljudi su rekli da je to bila jezična omaška. Taj čudesni način gledanja na situaciju razotkriva, međutim, ustrajnost rasističke podsvijesti od tridesetih godina. Danas, u pogledu uporabe riječi "Židov", takvo bi diskriminacijsko povjerenje bilo nezamislivo na razini države, i zbog toga nam može biti samo bezrezervno drago. Proračunate antisemitske provokacije i lažna diskriminacijska naivnost, poput nijekanja postojanja plinskih komora ili nacističkog uništenja europskih Židova, ograničene su na ekstremnu desnicu. Shodno tome, iako je posve neispravno reći da je antisemitizam nestao, s pravom se može smatrati da su se njegovi uvjeti mogućnosti promijenili do te mjere da više nije upisan u bilo koju vrstu prirodnog diskursa, kao što je bio slučaj u vrijeme Raymonda Barrea. U tome smislu Le Pen je u Francuskoj nešto poput iznurena čuvara historijskog antisemitizma, koji je javno mnijenje tridesetih prihvatilo u potpunosti kao opće mjesto. Sve u svemu, moglo bi biti da je ta nova osjetljivost prema antisemitskim činima i upisivanjima temeljna sastavnica dijagnoze da se antisemitizam "vratio". Taj bi povratak u velikoj mjeri mogao biti jednostavno efekt povećana i pogodna smanjenja praga od kojeg javno mnijenje više ne tolerira tu vrstu rasističke provokacije.

Dolje ću se vratiti temi rođenja nove vrste antisemitizma, artikulirane tijekom sukoba na Srednjem istoku i danas, u Francuskoj, zbog velike manjine radnika afričkog podrijetla i muslimanskog uvjerenja. Za sada je dostatno reći da je postojanje te vrste antisemitizma nesumnjivo, i da je gorljivost kojom neki poriču njegovu opstojnost – općenito u ime potpore Palestincima ili manjinske radničke klase u Francuskoj – krajnje štetna. S obzirom na taj slučaj ne čini mi se da su informacije, koje su slobodno dostupne, takve da opravdavaju širenje potpuna opreza, premda bi trebalo biti jasno da u tim pitanjima imperativ bdijenja ne prihvaća nikakav prekid.

Sveti označitelj

Ono što je ishodišna točka ove zbirke tekstova, ono što je rasvijetlilo njezinu opstojnost nije očiglednost antisemitizama, starih i novih. To je rasprava s dale-

kosežnim posljedicama, ili bolje, rasprava koju treba pravovremeno uglaviti, a koja uključuje i one koji se slažu da ne treba trpjeti ni najmanju antisemitsku aluziju. Ono što je zaista pitanje jest čini li, u općem polju javne intelektualne rasprave, riječ "Židov" izvanredan označitelj, tako da bi bilo opravdano da igra ulogu konačna ili čak sveta označitelja. Očigledno je da se iskorjenjivanjem oblika antisemitske svijesti bavi na različite načine, i s različitim subjektivnostima, ovisno o tome smatramo li te oblike svijesti suštinski različitima od drugih oblika rasne diskriminacije (npr. od antiarapskih osjećaja ili od segregiranja crnaca na njihove komunitarne aktivnosti); ili smatramo – nakon što su zadani određeni, različiti i nesvodljivi, historiciteti – da svi slični oblici rasističke svijesti pozivaju na istu egalitarnu i univerzalnu reakciju. Nadalje, ta se zajednička odbojnost prema antisemitizmu mora odijeliti od određenog filosemitizma koji ne tvrdi samo da napad na Židova kao takav predstavlja dno zločina, nego da se riječ "Židov", kao i zajednica koja tvrdi da stoji iza nje, mora postaviti u paradigmatsku poziciju u odnosu na polje vrijednosti, na kulturne hijerarhije te u odnosu na evaluaciju državne politike.

U pogledu pitanja starog i novog antisemitizma te procesa njihova iskorjenjivanja dovoljno je reći da postoje dva sukobljena pristupa, u kojima je riječ o tome od čega bi se mogao sastojati suvremeni univerzalizam i je li kompatibilan s bilo kojom vrstom nominalne ili komunitarne transcendencije.

Danas je očigledno da snažna intelektualna struja, koja obilježava najprodavanije publikacije i znatan medijski utjecaj, zaista smatra da sudbina riječi "Židov" leži u komunitarnoj transcendenciji tako da se taj usud ne može mjeriti s usudima drugih imena koja su, unutar ideoloških registara, ili registra politike, ili čak filozofije, bila podvrgnuta sukobljenim procjenama.

Osnovna se argumentacija poziva, naravno, na istrebljenje europskih Židova od nacista i njihovih pomagača. U žrtvenoj ideologiji, koja predstavlja artiljerijski pohod suvremenog nihilizma, to se besprimjerno istrebljenje smatra paradigmatskim. U istrebljenju i istrebljenje samo bi učvrstilo političku, pravnu i moralnu nužnost da se riječ "Židov" postavi iznad svih uobičajenih korištenja identitetskih predikata i da joj se da neka vrsta nominalne sakralizacije. Postupno nametanje riječi *Šoah* kako bi opisala ono što je njezin najeminentniji povjesničar Raul Hilberg s najtreznijom preciznošću imenovao "uništenjem europskih Židova" može se shvatiti kao verbalna faza te sakralizacije žrtava. Time, nevjerojatnom ironijom, dolazimo do toga da na ime "Židov" primjenjujemo tvrdnju koju su najprije kršćani usmjerili protiv samih Židova, naime da je "Krist" ime vrednije od svih drugih imena. Danas nije neuobičajeno pročitati da je "Židov" zaista ime koje je iznad običnih imena. I čini se kako se pretpostavlja da, poput nekog prekrenutog istočnoga grijeha, milost bivanja neusporedivom žrtvom može prijeći ne samo na potomke i na potomke potomaka, nego i na sve one koji dolaze s tim predikatom, pa bili oni šefovi država ili vojski koje se upuštaju u snažno tlačenje onih čiju su zemlju preoteli.

Drugi pristup toj vrsti fiktivne transcendencije jest historijski. On pokušava pokazati kako je židovsko pitanje definiralo Europu od doba prosvjetiteljstva tako da bi postojao zločinački kontinuitet između ideje koju Europa ima sama o sebi i nacističkog istrebljenja, koje se predstavlja kao "konačno rješenje" tog problema. Nadalje, postojao bi osnovni kontinuitet između istrebljenja i europskog neprijateljstva prema Izraelskoj Državi, za što bi prvobitna očiglednost bila trajna podrška – po meni zaista vrlo nekonzistentna, ali ostavimo to po strani – Europske zajednice Palestincima. Europa bi pobjesnjela na činjenicu da je "konačno rješenje" bilo poraženo u posljednjem činu iznenadnom pojavom židovske države ratnom bilancom. Kao ishod toga postojalo bi legitimno nepovjerenje prema svemu arapskom, jer polazeći od podrške Palestincima, dolazimo uskoro do potkopavanja Države Izrael, potom od potkopavanja dolazimo do antisemitizma, a od antisemitizma do istrebljenja – ukratko, logika mora biti čvrsta.

Užas ne daje višak vrijednosti

Želim što je više moguće pridonijeti poziciji u potpunosti nepomirljivoj s gornjim tvrdnjama. Želim izložiti poziciju koja je posve očigledno moja. U takvim stvarima, i ukazujući na strasti koje se neizbježno javljaju sa svakom raspravom o moći kolektivne nominacije, bolje je odmah ustvrditi da se govori samo za sebe, ili preciznije, u vlastito ime.

Očigledno, ključna je stvar da nikako ne mogu prihvatiti žrtvenu ideologiju. Jasno sam objasnio svoju poziciju o toj stvari u svojoj knjižici *Etika* 1999. To da su nacisti i njihovi pomagači istrijebili milijune ljudi koji su se zvali Židovi ne daje, po mojem razumijevanju, nikakvu novu legitimnost identitetskom predikatu o kojem je riječ. Naravno, onima koji su, općenito iz religioznih razloga, smatrali da taj predikat obilježava komunitarni savez s arhetipskom transcendencijom Drugoga prirodno je misliti da nacistički užasi djeluju tako da opravdavaju u užasnu i začuđujućem paradoksu odabir "naroda" koji njegov predikat takorekuć okuplja. Nadalje, nužno bi bilo objasniti kako i zašto se nacistički predikat "Židov", kao što je bio korišten da organizira razdvajanje, potom deportaciju i smrt, podudara sa subjektivnim predikatom pod kojim je zapečaćen taj savez. No za svakog tko ne ulazi u religioznu priču o kojoj je riječ istrebljenje dovodi do toga da čuje sud o nacistima koji je apsolutan i bez prava na priziv, bez bilo kakve vrste uspostavljanja dodatne vrijednosti za žrtve, osim one duboka suosjećanja. Usput, smatram da se istinsko suosjećanje samo po sebi ni najmanje ne dotiče predikata u ime kojih je počinjena krvoločnost. I prema tome više je nego krivo misliti da užas dodjeljuje višak vrijednosti tom predikatu. Niti neki užas može djelovati tako da iznađe bilo kakvu vrstu posebna poštovanja prema bilo kome tko danas očekuje da se sakrije iza takva predikata i zahtijeva izvanredan status. Iz tih beskonačnih krvoprolića trebali bismo, zauzvrat, izvući zaključak da svako deklamatorno uvođenje komunitarnih predikata u ideološkom, političkom ili državnom polju, bilo da ih se kriminalizira ili posvećuje, vodi prema onom najgorem.

Dodat ću još nešto u afektivnijem tonu. U potpunosti je nedopustivo biti optužen za antisemitizam od nekoga samo zato što se ne želi osobito tolerirati da se iz čina istrebljenja izvodi predikat "Židov" i njegova religijska i komunitarna dimenzija koju prima od osebujne valorizacije – navještanja transcendentnog! – kao ni Izraelova utjerivanja, čija je kolonijalna narav očigledna i banalna. Predlažem da nitko nikada više ne prihvati, privatno ili javno, tu vrstu političke ucjene!

Bez stvaranja predikata

Apstraktna varijacija moje pozicije sastoji se u ukazivanju na to da je od apostola Pavla do Trockog, uključujući Spinozu, Marxa i Freuda, židovski komunitarizam podržavao kreativni univerzalizam samo dok je bilo točaka rascjepa s njim. Jasno je da je današnji ekvivalent Pavlova religijskog rascjepa s etabliranim judaizmom, Spinozina racionalnog raskida sa Sinagogom ili Marxova političkog prekida s buržujskom integracijom dijela njegove zajednice podrijetla, subjektivni rascjep s Državom Izrael, ne s njezinom empirijskom opstojnošću, koja nije više ili manje nečista od svih država, nego s njezinim isključivim identitetskim zahtjevom da bude Židovska Država, i s načinom na koji neprestano izvlači povlastice iz tog zahtjeva, osobito kada gazi po onome što nam služi kao međunarodno pravo. Istinski suvremene države ili zemlje uvijek su kozmopolitske, savršeno neodređene prema svojoj identitetskoj konfiguraciji. One prihvaćaju totalnu kontingentnost svoje povijesne uspostave, i na potonju kao opravdanu gledaju samo pod uvjetom da ne zapada pod bilo koji rasni, religijski ili, općenitije, "kulturni" predikat. I zaista, posljednja uspostavljena država u Francuskoj koja je smatrala da se treba zvati "Francuska Država" bila je ona pod Pétainom i njemačkom okupacijom. Islamske države zasigurno nisu naprednije kao modeli od različitih verzija "arapske nacije". Čini se da se svi slažu oko toga da Talibani ne predstavljaju put modernosti za Afganistan. Moguća moderna demokracija jest dakle ona koja ubraja svakoga, bez stvaranja predikata. Kao što se *Organisation Politique* izjašnjava prema reakcionarnim francuskim zakonima protiv radnika bez dokumenata; "Tko god je ovdje, odavde je". Nema prihvatljiva razloga da se Država Izrael izuzme od tog pravila. Ponekad se tvrdi da je to jedina "demokratska" država u regiji. Ali činjenica da se ta država predstavlja kao Židovska Država izravno proturječi toj tvrdnji. O tome možemo reći da je Izrael zemlja čije je samo-predstavljanje još arhaično.

S francuskoga preveo Leonardo Kovačević
Ulomak iz uvoda: Alain Badiou, Circonstances 3: Portées du mot "juif", *Paris: Leo Schéer, 2005.*

Istinski suvremene države ili zemlje uvijek su kozmopolitske, savršeno neodređene prema svojoj identitetskoj konfiguraciji. One prihvaćaju totalnu kontingentnost svoje povijesne uspostave, i na potonju kao opravdanu gledaju samo pod uvjetom da ne zapada pod bilo koji rasni, religijski ili, općenitije, «kulturni» predikat

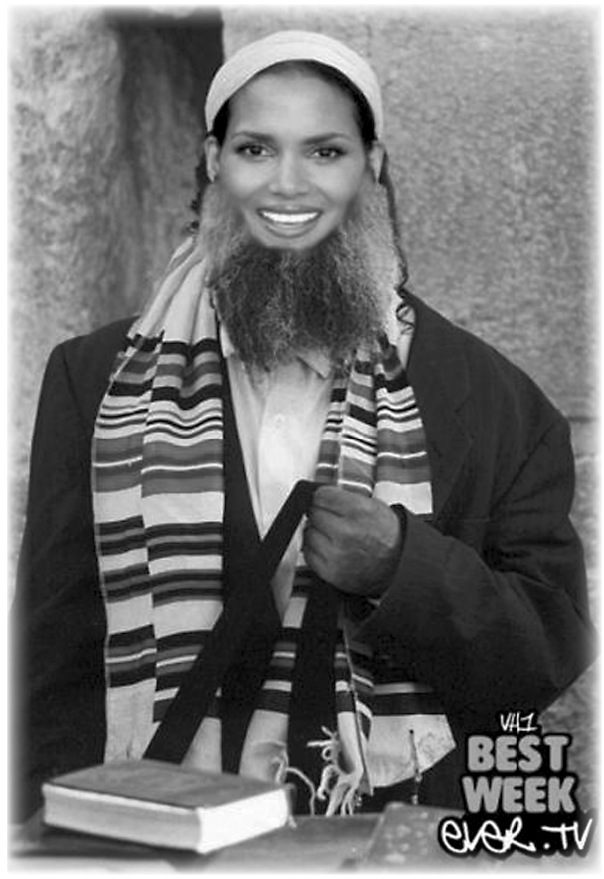

Promjene univerzalističke paradigme

Rastko Močnik

Ako ne možeš biti u dilemi, potraži neko univerzalno pravo, čije ćeš kršenje prikazati kao razlog zašto ne možeš imati dileme; potom doduše još nećeš biti u dilemi, pravo si ionako već cijelo vrijeme imao – ali imat ćeš barem identitet

Pokušat ću pokazati kako je prevlast *univerzalističke* paradigme u polju pravno-političkih ideologija omogućila da su se razrasle diskurzivne strategije, za koje se uobičajilo ime "*identitetski* diskursi". Sa stajališta koje ću proizvesti u nastavku *identitetska strategija* jest argumentativan postupak koji pretpostavljenu korist ili "interes" pretpostavljene "identitetske grupe" legitimira pomoću neposredna pozivanja na neko univerzalno načelo, najradije na načelo iz ideologije "ljudskih prava". "Priznanje", koje trebaju identitetske grupe da bi se uopće mogle uspostaviti i održati, iz perspektive koju ću razviti učinak je te identitetske argumentacije – naravno, ako argumentacija uspije. Naime, tko priznaje da je neki pretpostavljeno grupni "interes" moguće "legitimno" izvesti iz nekakva univerzalističkog načela ("ljudskih prava" ili nečega sličnog), taj je na nivou pretpostavke priznao još i pravo na postojanje grupi, kojoj argumentator pripisuje "interes", a kojemu pak pomoću svoje argumentacije pribavlja važenje.

Iz zornoga kuta koji se nadam postaviti u nastavku nema dakle proturječja između univerzalističkog ideološkog idioma i raznih autohtonističkih i autenticističkih identitetskih ideologija. Identitetski diskurs s toga je gledišta samo jedna od mogućih strategija na horizontu koji postavlja univerzalistička politička paradigma. Zato si u našoj optici univerzalizam i identitarnost ne proturječe. Uvažavamo dakle pogled koji se razlikuje od opće podloge brojnih dobronamjernih napora da uzmimo razne rubne narode istrgnemo iz njihova identitetskog etnocentrizma i pomognemo im da se uspnu na nivo kulturnoga univerzalizma. Prosvjećujući poduhvati koji proizlaze iz tih, već neko vrijeme omiljenih, opozicija (identitetski-partikularno *vs.* apstraktno-univerzalno i izvođenja na tom tragu), u neobičnu su skladu s apologijama gospodstva, koje svoju opoziciju između "kulturnoga svijeta" i "rđavoga svijeta" isto tako temelje na semiotici "univerzalnoga i partikularnoga".

Pokušat ću pokazati da je ta semiotika ideološka i da služi reprodukciji univerzalističko-individualističkoga horizonta i njegovih ustanova. Zato što ta ideološka semiotika pripada "predmetu analize", ne može, naravno, biti "analitičko oruđe". Identitetske su strategije samo jedna od povijesno dokazanih mogućih varijanti za očuvanje i obnavljanje gospodstva, u ideološkom obzorju univerzalističkoga individualizma.

***

Identitetska strategija

NAGOVOR: *Ako ne možeš biti u dilemi, potraži neko univerzalno pravo, čije ćeš kršenje prikazati kao razlog zašto ne možeš imati dileme; potom doduše još nećeš biti u dilemi, pravo si ionako već cijelo vrijeme imao – ali imat ćeš barem identitet*.

Zato što će rješenje konflikta biti artikulirano u idiomu univerzalističkih "prava", konflikt treba unaprijed formulirati tako da bude "prevodiv" u liberalni žargon "prava". Dakle potrebno je bit konflikta prikazati kao nemogućnost "imanja dileme", a to znači kao prikraćenost za sudjelovanje u racionalnoj deliberaciji, u prihvaćanju sadržajno promišljenih odluka i sl. Politički konflikt potrebno je "prevesti" u pravnu ideologiju i prikazati ga kao uskraćivanje pristupa do tih i sličnih čuda iz zlatne špilje parlamentarne mitologije. Identitetska strategija zato izvor konflikta prikazuje kao kršenje nekoga univerzalnog "prava", koje njegov nositelj uvažava tako što "ima dilemu", tj. tako što je "slobodan subjekt" koji se slobodno odlučuje između raznih mogućih činova. Taj strateški obrat, kada govornik ili govornica svoje djelovanje artikuliraju kao "borbu" protiv kršenja ovoga ili onoga "prava", možemo nazvati *hipohondrični obrat*. Mogućnost za takvu hipohondričnu strategiju upisana je u samu strukturu odnosa, koji su konstituirani kao odnosi između pojedinki i pojedinaca s neotuđivim (i ne-naredivim) "ljudskim pravima": zato što je granica svakog prava svakoga pojedinca i pojedinke u pravima drugoga, svi već unaprijed svoje odnose spram drugih *artikuliraju sa stajališta tog potencijalno povrijeđenog drugoga*. Zajednica "ljudskih prava" jest zajednica poniženih i uvrijeđenih – zajednica individua koji neprestano vrebaju hoće li im susjed i susjeda možda stati na žulj. U toj *hipohondričnoj zajednici* svi se neprestano pipaju, gdje ih nešto bode, trga ili žulja… a krivicu za tu neprestanu *i konstitutivnu "malaise", koja tvori zajednicu, svatko pak pripisuje svome bližnjemu*.

Hipohondrični obrat ispunjava još jednu bitnu funkciju: omogućava *upis govornice i govornika, subjekta izjavljivanja, u izjavu*. Naravno, hipohondrični obrat nije jedini mehanizam koji osigurava tu svakako bitnu funkciju: ali jest jedan od najznačajnijih mehanizama koji tu funkciju garantiraju u polju *univerzalističke ideologije*, *artikulirane po modelu "(individualnih) prava"* – ako već nije u tim okolnostima možda čak jedini mehanizam. Hipohondrični obrat, koji *odvaja* društvene individue jednu od druge – *povezuje* te individue s njima samima, osigurava *identičnost* individua "kao subjekta izjavljivanja" s tom istom individuom "kao subjektom izjave", ukratko, *individuu osigurava "identitet"*[1].

Identitetska je strategija istovremeno način argumentacije i *način na koji se subjekt upisuje u retoričku argumentaciju.* Identitetska strategija, koja se izvršava kroz obrazac hipohondrijskog obrata, omogućava da se u retoričko izvođenje s opće strane, koja je formulirana "bezlično", općenito, uvodi subjekt: taj subjekt bit će, naravno, neka posebna vrsta subjekta, ta i strategija je posebna, specifična – taj subjekt bit će "identitetski subjekt". Bude li u jednini, bit će identitetski subjekt individualne vrste; bude li u množini, bit će kolektivni identitetski subjekt, bit će identitetska zajednica, neka posebna vrsta *"mi"*.

Kolektivni identitetski subjekt

Pozabavit ćemo se samo s tom posljednjom vrstom identitetskog subjekta: s kolektivnim identitetskim subjektom. Mislimo naime kako je to ishodišni oblik identitetskog subjekta i da je individualni identitetski subjekt samo izvođenje iz kolektivnoga. Identitetska je strategija naime po našoj koncepciji poseban mehanizam, koji osigurava društvenu ili, bolje, "zajedničku" koheziju.

Zato što će dakle subjekt, koji u argumentaciju unosi identitetska strategija, biti "kolektivni subjekt" identitetske zajednice;

– jer smo također kazali da identitetska strategija osigurava upis subjekta izjavljivanja u izjavu na način "identiteta" između subjekta izjavljivanja i subjekta izjave;

– i što smo na kraju rekli da je identitetska strategija vezana na univerzalistički horizont ljudskih prava, koja inače "razlikuju" individue jednu od druge;

– možemo već sada donijeti ovaj opći zaključak: "identitet" je prema tome način društvene kohezije u okolnostima individualističkog *odvajanja* pripadnika i pripadnica društva jednih od drugih, jedan je od mogućih "oblika, formi" ideološke interpelacije u horizontu individualističke hegemonije. Sasvim precizno: "identitet" je način društvene kohezije u okolnostima hegemonije ideologije "ljudskih prava".

Identitetska strategija

Ono što individue *odvaja* jednu od druge kao individue, to ih jednu s drugom *povezuje* kao identitetska zajednica. A ujedno smo rekli kako "identitet" nije ništa drugo nego identičnost subjekta izjavljivanja i subjekta izjave: identitet "individuum povezuje s njim samim", nosilac je individuine *"pri-sebnosti"*. Moramo reći da odatle ono što individue povezuje s njima samima, njih povezuje i u zajednicu posebne vrste – a *ujedno* ih dijeli jednu od druge. Pod hegemonijom univerzalističke ideologije, koja odnose između individua strukturira po modelu "prava", izniče posebna vrsta "društvenosti", gdje *isti mehanizam* ("identitet") uređuje odnos individue spram sebe same *i* povezuje te individue u zajednicu ("identitetsku zajednicu") – ali ih *ujedno i* odvaja jednu od druge kao individue. Liberalni univerzalizam, univerzalizam u juridičkom ključu, tako proizvodi karakterističnu "atomiziranu" masu, u čijem integrativnom mehanizmu karakteristično koincidiraju individualno-psihički mehanizam identifikacije i kolektivno-kohezivni mehanizam identitetskog međusobnog prepoznavanja. Jedna od mogućih daljnjih tvorbi u tome povijesno-društvenom kontekstu jest tvorba *frojdovske mase*, tj. one mase koja je nekada bila oslonac fašističkih i nacističkih politika, a sada nosi "post-fašističke" politike u njihovim više ili manje "liberalnim" varijantama. Između liberalizma i fašizma postoji dakle kontinuitet.

U takvoj zajednici pojedinke i pojedinci nemaju "dilema": postoji samo jedan idiom međusobnih odnosa, pravni idiom "prava i obaveza", s moralnim dodatkom "lojalnosti spram identitetske grupe"; i postoji samo jedna "tvar" koja se cijedi kroz to sito: "racionalni interes". Doduše, istina je da se identitetska strategija izvršava u ime "prava na dilemu": ali njen rezultat jest *nemogućnost dileme*, ili, pozitivno formulirano, identitetska zajednica.

Mehanizam za tvorbu identitetske zajednice proizlazi iz "sposobnosti" identitetske strategije da u topički argumentacijski postupak unese aktualizaciju na *"mi"*. Znamo da će identitetski mehanizam biti nekakav "hipohondrični obrat". Pa ipak moramo tu "formu interpelacije" razumjeti u donekle proširenu značenju: kao pitanje o tome što može subjekt (u našemu primjeru: što može "mi") utržiti iz ovoga ili onoga općeg mjesta, iz *topos*-a. Hipohondričnomu obratu moramo dodati *kalkulantsko* značenje. Uostalom, stvar će najbolje razjasniti analiza konkretnih povijesnih izjava. z

Dva odlomka iz eseja Rastka Močnika Diskurzivne strategije u promjenama individualističke paradigme; u knjizi Teorija za politiko, **cf., Ljubljana, 2003. Sa slovenskoga preveo Srećko Pulig*

Temat priredili Srećko Pulig i Leonardo Kovačević

Stvaranje vrhunskog glazbovanja

Trpimir Matasović

Vrlo temeljito proučivši partituru, Tonči Bilić si niti u jednom trenutku nije priuštio da umjesto Haydna govori nešto što skladatelj nije kanio reći. Poruka koja je na taj način iznesena možda i jest pomalo naivna iz današnje perspektive, ali je i dalje neraskidivo vezana sa supstancom Haydnovog glazbenog svijeta

Joseph Haydn, *Stvaranje svijeta*, Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog, Zagreb, 26. ožujka 2009.

Jedilična slika svijeta koju je u svom oratorijskom remek-djelu ponudio Joseph Haydn danas se može učiniti u najmanju ruku naivnom. Doduše, ona je odraz prosvjetiteljskog načina razmišljanja, u kojem se Boga ne slavi više bespogovorno, nego na temelju konkretnih dokaza njegove božanstvenosti. No, njih se ne dovodi u pitanje, jer Haydn, posve u skladu s Leibnizovom filozofijom optimizma, vjeruje da živimo u "najboljem od svih mogućih svjetova". Tu je tezu već ranije bespoštedno ismijao Voltaire u svom *Candideu*, ali to Haydna nije zanimalo. Nisu ga zanimale niti ratne strahote koje su se događale u Europi njegovog vremena, barem dok Napoleonovi topovi nisu počeli pucati po Beču, ali tada je *Stvaranje svijeta* već bilo iza njega.

Fascinantna jednostavnost

No, ako je temeljna ideja ovog djela danas neuvjerljiva, i dalje ostaje puno toga što ga čini još uvijek relevantnim. Haydnu jednostavno ne možemo ne zavidjeti na njegovoj poziciji vjerojatno posljednjeg skladatelja koji si je mogao priuštiti da bude neprikosnoveni klasik. U vrijeme nastanka *Stvaranja svijeta* on je svoj stil već izgradio i nije ga imao potrebe propitivati, jer ga nije propitivala ni njegova okolina. Fascinantnost ovog oratorija ne leži u kompleksnosti njegovih monumentalnih brojeva, nego u bezbrižnoj jednostavnosti brojnih odsjeka. U njima je Haydn dosegao ideal kojem je težio već i Gluck – stvoriti ljepotu jednostavnošću koja nikad neće prijeći u banalnost.

I upravo u tome leži i najveća zamka za svakog interpreta *Stvaranja svijeta*. Jer, ta će zbunjujuća jednostavnost navesti neopreznog izvođača da Haydnovu glazbu zakomplicira, čime bi joj, u konačnici, bila oduzeta sâma bît. Srećom, Tonči Bilić dovoljno je inteligentan dirigent da si takvu grešku nije priuštio. Vrlo temeljito proučivši partituru, on si niti u jednom trenutku nije priuštio da umjesto Haydna govori nešto što skladatelj nije kanio reći. Poruka koja je na taj način iznesena možda i jest, kao što je već istaknuto, pomalo naivna iz današnje perspektive, ali je i dalje neraskidivo vezana sa supstancom Haydnovog glazbenog svijeta, i treba je prihvatiti kao takvu.

Ushićena predanost ideji djela

Bilić je imao sreće i s odabirom svojih suradnika. Zbor HRT-a je ansambl kojem je šef-dirigent, pa stoga zna iz njega izvući realno ostvariv maksimum. S druge strane, HRT-ov Simfonijski orkestar pod vodstvom Nikše Bareze već se niz godina ozbiljno bavi i primjenom načela povijesne obaviještenosti na djela bečke klasike, pa je i u tom smislu teren bio dobro pripremljen. Premda je riječ o orkestru koji svira na suvremenim glazbalima, Bilić se, koliko god je to bilo moguće, nastojao približiti zvuku povijesnih instrumenata, uključivši u ansambl prirodne trublje i rogove, kao i povijesni fortepiano, umjesto uobičajenog, ali, zapravo, anakronog čembala. Haydnova partitura nudi pregršt prilika za isticanje svakoj sekciji ansambla, i manje-više svi članovi orkestra te su prilike itekako znali iskoristiti.

Naposljetku, najsnažniji su stupovi ove izvedbe bili vokalni solisti. Austrijski bas Robert Holzer bio je, doduše, donekle suhoparan u svojoj rutiniranosti. No, zato su sopranistica Ivana Kladarin i tenor Krešimir Špicer ostvarili upravo ono što se od interpreta *Stvaranja svijeta* najviše očekuje – ne samo vokalnu suverenost, nego i ushićenu predanost ideji djela, a to su svoje oduševljenje znali i prenijeti na publiku. Ukratko, ovaj je koncert, bez imalo pretjerivanja, pokazao razinu kvalitete kakva se na oratorijskim koncertima u Zagrebu rijetko događa, i koja može biti postavljena kao mjerilo i drugim sličnim projektima u budućnosti. Z

Proizvod (s) Obamine inauguracije

Philip Kennicot

Klasični bi glazbenici trebali stvarati glazbu, a ne proizvode. Ako slušatelji ne vjeruju glazbenicima, klasična je glazba izgubila jednu od posljednjih i najboljih stvari koje je razlikuje od drugih zabavnih "proizvoda""

Tako je ispalo da je prvi skandal Obamine administracije glazbeni skandal. Samo nekoliko dana nakon povijesne inauguracije, procurile su vijesti da je glazba koju je izvodio kvartet u kojem su bili i Yo-Yo Ma i Itzhak Pearlman bila unaprijed snimljena. Premda su oni zaista izveli djelo, meditaciju Johna Williamsa na klasičnu šejkersku pjesmu *Simple Gifts*, većina od milijuna koji su nazočili događaju, kao i deseci milijuna koji su gla uživo gledali na televiziji, čuli su umjetnu verziju, snimljenu prije sâme prisege.

U naravi je skandala da osciliramo između toga da ga preuveličamo i da ga preumanjimo, iscrpljujući svoje strpljenje nad njegovom temom prije nego što dođemo do ikakve perspektive pravog zločina. No, u ovom sam slučaju sklon ne umanjiti ovu prevaru. Smatram da je vrlo loše za klasičnu glazbu kad se dogode ovakve stvari, bilo da je riječ o Pavarottijevom pjevanju na *playback* na masovnom koncertu ili o tome da su dvojica od naših najboljih gudača dopustili korištenje snimke, bez da su to razjasnili u sâmom početku.

Tehnološko čarobiranje

Naravno, bio je to nevjerojatno hladan dan. Znam to, s obzirom da živim tek nekoliko blokova od Capitola i bio sam odlučio provesti veći dio večeri u sofi pred televizorom, umotan u pokrivače. Bio sam impresioniran kako su glazbenici uspijevali zvučati tako dobro i izgledati tako mirno, ne pokazujući ni najmanjeg drhtaja na temperaturi ispod ništice.

Kad u Washingtonu vidite takve čudne stvari, prirodno je da posumnjate kako je na djelu najtajnije od strane vlade financirano tehnološko čarobiranje. CIA mora da je, bez sumnje, stvorila satelitski navođenu lasesku grijaću zraku, koja može stvoriti oazu ugodnog vremena kamo god bila usmjerena. No, čini se da to nije slučaj, a ionako smo već odavno trebali prestati imati dobro mišljenje o CIA-i. Ako ne mogu barati osnovnim informacijama, vjerojatno ne barataju ni čudesnim laserskim grijaćim zrakama.

Nakon što je izbio skandal, različiti su glasnogovornici to objasnili na sljedeći način: bilo je hladno, umjetnici su strahovali za sigurnost svojih vrijednih i delikatnih glazbala i odlučili su svirati predsjedniku i njegovim gostima

na rezervnim glazbalima, istovremeno odašiljući masi bolju, unaprijed snimljenu verziju. Nije to baš tako strašno kao pjevanje na *playback*.

"To su profesionalni glazbenici, kojima je bila čast što su bili tamo, i htjeli su biti sigurni da će biti predstavljen najbolji mogući glazbeni proizvod", rekao je jedan glasnogovornik zadužen za glazbeni program.

Intelektualna autentičnost

Riječ "proizvod" je ona koja mi grebe uši i objašnjava zašto smatram da je ovo veći grijeh od nekih drugih. Autentičnost je ključna za klasičnu glazbu, na puno dublji način nego što to često shvaćamo. Klasični bi glazbenici trebali stvarati glazbu, a ne proizvode. Ako slušatelji ne vjeruju glazbenicima, klasična je glazba izgubila jednu od posljednjih i najboljih stvari koje je razlikuje od drugih zabavnih "proizvoda".

Ako je glazba kruh, on ne treba samo biti spravljen ručno, nego i u peći na drva, od organske, genetski nemodificirane prirodno uzgojene pšenice. No, ni ta analogija nije posve ispravna, jer bît autentičnosti klasične glazbe nije nužno samo u jednostavnoj vezi sa zemaljskim tradicijama. Riječ je o intelektualnoj autentičnosti. Definiraj autentičnost. Žao mi je, ali ne ovdje, u prostoru kratke kolumne. Svaki oblik kulture ima svoj specifičan tip autentičnosti. Ključan je dio autentičnosti klasične glazbe nepoljuljana vjera da je ono što čujete ono što se svira. Različite glazbe čine različite stvari – podižu razinu energije, hipnotiziraju, ispunjavaju blaženstvom. No, bît je klasične glazbe u cjelovitosti slušanja u realnom vremenu, pozornom slušanju, sve do škripanja struna po metalnoj žici. Što se više tehnologije postavi između glazbenika i slušatelja, to je više skepse prema vrijednosti pozornog slušanja.

Slušanje i stvarnost

Ako ovu tezu dovedemo do logičnog zaključka, ona je prilično stroga ideologija glazbe i baca sumnju čak i na vrijednost snimaka. Ali, priznajem, smatram da postoji gomila tehničkih intervencija koje su u konačnici pogubne: amplifikacija, studijsko uređivanje, uplitanje u akustiku i slično. Moglo bi se naći argumenata, od slučaja do slučaja, za povremenu upotrebu svake od tih stvari. No, što je svijet više dom za glazbene datoteke koje se mogu skinuti s Interneta, poslati e-mailom i presnimiti na iPod, a izvučene su iz digitalnog etera u studijima koji mogu stvoriti glazbene krajobraze uz minimalno sudjelovanje pravih glazbenika, to sam više uvjeren da je ključ preživljavanja klasične glazbe u razlikovanju od tog nematerijalnog svijeta glazbenih "proizvoda".

Glazba koju su Yo-Yo Ma i Itzhak Pearlman svirali tog hladnog siječanjskog dana bila je temeljena na pjesmi koju svatko poznaje iz obrade Aarona Coplanda. Početni je stih gotovo poslovičan u Americi: "Dar je biti jednostavan, dar je biti slobodan". No, draža mi je rečenica iz jednog drugog stiha: "I kad čujemo što drugi stvarno misle i stvarno osjećaju, svi ćemo zajedno živjeti s ljubavlju koja je stvarna".

"Čujemo... stvarno misle... stvarno osjećaju... koja je stvarna". Ta nepokolebljiva veza između slušanja i stvarnosti bît je glazbe koju volimo. Z

S engleskoga preveo Trpimir Matasović. Objavljeno u časopisu Gramophone, *April 2009. Oprema teksta redakcijska*

kazalište

Neposlušnost objekta

Ivan Kralj

Čini se da davanjem života objektu cirkuser uspijeva donirati i dozu slobode – kroćeni predmeti žele prakticirati slobodu, oni ne žele tek bespogovorno slijediti iluzionistove naredbe. Tu je neposlušna papirnata zmija, opasno stvarna. Opire se krotitelju, čak i kad joj u naletu gnjeva odsiječe glavu

Uz izvedbe predstava *Gaff Aff* Martina Zimmermanna i Dimitrija de Perrota u Théâtre de Rungis (Rungis), *Un Ezeca Le Floc'ha* u Zagrebačkom kazalištu lutaka (Zagreb), Le soir des monstres Étiennea Saglioa u Théâtre de La Foudre (Petit-Quevilly) i *L'Oratorio d'Aurélia* Aurélije Thierrée u Théâtre du Rond Point (Pariz)

Aktualni cirkus, suvremeni cirkus, plesni cirkus, žonglerski balet, žonglerska multimedija, cirkusko kazalište, kazalište s elementima cirkusa, novi cirkus, cirque nouveau, cirkus manipulacije objektom, teatar objekta, akrobatsko kazalište, zračni cirkus, zračno kazalište, vertikalni ples, gestualni teatar, fizički teatar, burleskni cirkus, klaunerija, komedija, magija, performans, ulični cirkus, kazališni ulični cirkus, gastronomski cirkus, biljni cirkus, glazbeni cirkus, cirkuski kabare, kabaretski cirkus, fakirski spektakl, konjičko kazalište, piromuzički spektakl, participativni performans, diabolski ples, hipercirkus, hibridni spektakl, funambulski spektakl, poetski cirkus, transžanrovski cirkus, radikalni cirkus, katkad, nećete vjerovati, i samo cirkus (što li tek misle pod tim?)... To su tek neke od klasifikacijskih odrednica u koje se danas ubrtvljuju cirkuske izvedbe. Kompanija Mariepaule B. - Philippe Goudard svoj je žanr, ismijavajući očito ovu hiperpotentnu nomenklaturnu praksu, nazvala *cirque chic et pas cher* (šik i ne skup) – ne znam koliko im je to pomoglo u traženju producenata. A kad je Jordi Aspa, katalanski bacač noževa i organizator festivala Trapezi, u jednoj opuštenoj atmosferi izlanuo sintagmu *fresh circus*, nije niti pomišljao da će se doista tako i nazvati prvi sveeuropski seminar na temu cirkuskih kulturnih politika koji se u rujnu prošle godine održao u Parizu. Da – bio je to seminar "Svjež cirkus". A on je, molim!, bio održan u sklopu Les Pop's – festivala turbulentnih umjetnosti!

Što je u imenu?

Ova heterogena masa nazivlja ukazuje ne samo na činjenicu očitog bogatstva "turbulentnog" žanra koji stoga onda mora inzistirati na podžanrovima, nego i na često potiskivan kompleks autoidentifikacije, uvjetovan pokleknućem pred borbama za dostojanstvo profesije koju neki kreatori kulturne politike zaobilaze kao irelevatnu iz puke ignorancije. Istodobno, riječ je o umjetničkoj vrsti apsolutno prostituiranog imena, koje pandan može tražiti još jedino u svijetu ostatka menažerije doktora Dolittlea – svinjcu ili kokošinjcu. Možda bismo i ovdje mogli tražiti razloge zašto suvremeni ples ili kazalište nisu išli na isti umjetan način u konstantno jezično redefiniranje rodova.

U želji da im se otvore vrata javnih i privatnih fondova (spomenimo ovdje da se i u Hrvatskoj katkad cirkuskim projektima odbija sufinanciranje uz objašnjenje "ali mi vam ove godine sva sredstva usmjeravamo u kazališne projekte", ili još strašnije – "ove godine smo odlučili financirati samo kulturu"), ili pak prozori "necirkuskih" festivala i "necirkuskih" izvedbenih prostora, cirkuski autori često pribjegavaju maskiranju vlastitih projekata iza nazivlja koje u glavu poručuje "nije to ONAJ cirkus". Tako i uspijevaju – ući u repertoare konzervativnijih kazališta ili, primjerice, plesnih festivala. Neki od najuspješnijih cirkuskih projekata gotovo inzistiraju na praksi da ih se NE naziva "cirkuskima" – navodno se upravo francuska Compagnie 111 Auréliena Boryja vrlo meškoljila kad ih je prošlogodišnji BITEF predstavio kao "novi cirkus". Je li tajna profitabilnosti Boryjeve skupine upravo u infiltriranju populističkog sadržaja van gabarita populističkog nazivlja?

Zanimljivu bazu za proučavanje ovog obrasca nudi "žongliranje" iliti "manipulacija objektom". Dakako, činjenica jest da je nemali broj vrsnih svjetskih žonglera napustio standardne žonglerske prakse brojenja kaskada i trikova s tri, četiri, pet, šest, sedam loptica... (Finci Ville Walo i Maksim Komaro pokrenuli su, primjerice, Festival novog i eksperimentalnog žongliranja kao legitimnog pravca! Gotovo da se potreba za raskidom "starog" i "novog" mora mjeriti mesijanskim trenutkom – baš kao što je Kristov dolazak rascijepao biblijske zavjete na Stari i Novi) Uspjesi se više ne broje prema Guinnessovoj knjizi rekorda. Budi ti žongler s jednom lopticom!

Nepodilaženje marketingu

Donekle stoga i stoje razlozi što, radi percepcije cirkuski nedovoljno educirane javnosti, terminološki pribjegavamo "manipulaciji objektom" kao adekvatnoj istoznačnici, a koja uz to nudi i niz drugih asocijativnih slojeva koji se naizgled jednoznačnim "žongliranjem" ukidaju pa ono postaje tek bacakanje predmeta u zrak, uz trud da se spriječi njihov sudar s tlom. Potrebu da se uspjeh cirkuske predstave valorizira gravitacijskim skalama ismijavalo se i u Zagrebu, u sklopu međunarodnih gostovanja na Festivalu novog cirkusa. Nathan Israël u predstavi *[Taïteul]* (koja već i naslovom ispituje tu potrebu da se djelo mora imenovati i klasificirati da bi postojalo) naopačke je izvrnuo standardnu rutinu žonglerske točke – odmah počinje sa sedam čunjeva da bi, svakim padom žonglerskog objekta, krenuo na manji broj i kulminaciju vještine iskazao žonglirajući – bez čunjeva. Ili primjerice Simon Yates, voditelj australske skupine acrobat, koji na vrhuncu predstave *smaller, poorer, cheaper* izvodi salto, iznova i iznova, doskačući svaki put na sve viši i viši stol – dramatično je to iščekivanje konačnoga pada, akrobat traga za neuspjehom kao završnicom svoje točke.

U svijetu u kojem se vokabular dva puta važe i gdje je čak oportuno napuštati cirkuske terminologije, držim iznimno vrijednim primjere umjetnika koji će čak i predstave lišene fascinantne cirkuske vještine i dalje hrabro nazivati cirkusom. Dakle, i u situaciji kad se komotno mogu odreći tog nazivnog "bremena", ostaju vanserijski borci za pravo profesije, koji ne popuštaju pred marketinškim konceptima festivala i kazališnim strategijama privlačenja "prave publike", već se postojano identificiraju s vlastitim školovanjem cirkuskog umjetnika, bez potrebe da svoje predstave opisuju kao mješavinu "cirkusa, plesa, kazališta i vizualnih umjetnosti". Ta vrlo česta kombinacija riječi isključivo je marketinška paradigma, pomalo pleonastična, jer izraz "cirkus" već sadržajno podrazumijeva pojmove i plesa, i kazališta, i dizajna... I baš kao što se dramska predstava nužno ne treba opisivati kao zbroj govora i tišine, pokreta tijela i mimike lica, prostora i zvuka kao izvedbenih planova..., tako i multidisciplinarno klasificiranje cirkuske predstave nije samo gomilanje viškova, nego i propuštanje stvarne valorizacije žanra koji je u prirodi hibridan. Dakle – cirkus! Dovoljno.

Vrtnja

Martin Zimmermann, švicarski cirkuski umjetnik, možda će na vlastitoj web stranici i predstavljati svoj rad kao fuziju glazbe, cirkusa, plesa i vizualnih umjetnosti (opet, bolje fuzija, nego konfuzija), ali nikad neće poreći da je zapravo cirkuski umjetnik. Svoj bi (uvjetno i donekle) klaunerijski angažman u predstavi *Gaff Aff* mogao pravdati kazališnim kontekstom, no on izlazi na scenu kao cirkuski umjetnik, bez salta i zapaljenih baklji. Uz pomoć glazbenog laboratorija Dimitrija de Perrota, on materijalizira ogledalo NAŠE svakodnevne akrobatike i žonglerskih egzibicija, uz koje bi svako razmetanje nedohvatljivom vještinom doista bilo suvišno. I mi tu predstavu doista snažno doživljavamo kao cirkusku, iako je lišena većine obrazaca koji povijesno kontekstualiziraju žanr. Ostaje tek (kao scenografija nagrađivan) predimenzionirani gramofon, majušna rund bina, scensko rješenje koje

Gaff Aff je izvanredan primjer teatra objekta u kojem objekti uzvraćaju udarac. Naizgled fascinantne kartonske kreacije manipulatora objektom okreću silnice manipulacije, priušćuju centrifugu upravo kreatoru-pojedincu, koji i doslovce mora plesati kako de Perrotove kartonske ploče sviraju

bi nas moralo podsjetiti na čaroliju cirkuskoga kruga, no umjesto piljevine – tu su razbacane kartonske kutije. I umjesto galopirajućih konja, to naši odrazi trče u začaranom krugu papirnatog svemira koji smo kreirali.

Baš kao što se beskućnik u hladnu večer zaklanja u kartonski dom, i Zimmermann uspijeva novog bogataša smjestiti u naizgled krhki kućerak od kartonskih zidova. U njegovim se rukama kartoni pretvaraju u stolce, televizore, svjetiljke, mačke, kutije za pizzu i pizzu samu, sav onaj konzumeristički rekvizitarij kojim napučujemo našu stvarnost, misleći da ju time obogaćujemo i činimo "ljudskijom". Zimmerman, osim preispitivanja značaja civilizacijskog otpada, nudi i kritički ogled uspjeha pojedinca – on na pijedestal stiže gazeći druge kartonske "sebe", nalazeći to kao jedino rješenje birokratiziranog sustava u kojem se sve kupuje papirima, čak i kartonskim kovanicama. Papir je krhki materijal oko kojeg se, pred uzdignutim siluetama kartonskih nebodera, vrti cijelo postojanje pojedinca. Glumcu i fizički isklizava tlo pod nogama dok pokušava uhvatiti ritam sa svijetom koji se vrti čas lijevo, čas desno, ali nikad naprijed, već uvijek u krug. U jednom trenutku tu nastaje manična potreba da se u tako potresnoj egzistenciji sačuvaju papiri. Kakvi su papiri vrijedni takvoga trka? Možda scenarij solucija, neka kuharica rješenja, upute za upotrebu te pomahnitale ješmašine? Kad Zimmermann staje na centralnu poziciju gramofona (kojem očito ne zna "okrenuti ploču"), njegov molećiv pogled prema publici i neizmjerna želja za ljudskim kontaktom odaju neizbrisiv napor. Svijet se, naime, pod njegovim nogama i dalje polako vrti u krug, njegove noge strogo ukopane u tlo vrte se za svijetom, a Zimmermannov torzo odlučno pokušava biti okrenut prema publici. Meškolji se, žulja ga, jer nije sigurno ugodno kad ti vrši nožnih prstiju zakreću prema leđima, dok gramofonska rund bina testira fleksibilnost pojedinca, okrećući mu donje udove za 180 stupnjeva... *Gaff Aff* je izvanredan primjer teatra objekta u kojem objekti uzvraćaju udarac. Naizgled fascinantne kartonske kreacije manipulatora objektom okreću silnice manipulacije, priušćuju centrifugu upravo kreatoru-pojedincu, koji i doslovce mora plesati kako de Perrotove kartonske ploče sviraju. Švicarska predstava domišljato je upozorenje o sustavima kontrole koje smo razvili da bi nam bili od pomoći.

Nepredvidljivost predmeta

U sklopu Dana frankofonije hrvatsku je mini-turneju odradio Ezec Le Floc'h s predstavom *Un* (Jedan). Iako naslovno sam na sceni, francuski manipulator *bilboquetom* (igračkom sastavljenom od kugle i stalka povezanih konopcem, pri čemu je cilj igre zabaciti kuglu dovoljno precizno da se njezina rupa "nabode" na stalak) scenski zapravo isporučuje duet žonglera i žongliranog, pri čemu dvoje izmjenjuju uloge. Iako je sama predstava razočarala mnoga očekivanja, primarno činjenicom svoje razvučene jednoiposatne sporosti, ali i nespretnošću poigravanja s konceptom nespretnosti (kad nespretnost prestaje biti scenski osmišljena, i kad se izvođač čak treba zamisliti kako li se postiže - spretnost), neposlušnost Le Floc'hova *bilboqueta*, u trenucima kad je glumljena, baš kao i u onima kad je stvarna, nije se svela samo na pokušaj razigravanja subjektnih osobina objekta, već se na neki način translatirala i van scenskog čina, kroz participacijske elemente s publikom. Kad previše puta na pozornicu pozivan direktor Francuskog instituta Stéphane Ré na kraju odbije apsolutno se povinovati umjetnikovu zahtjevu da mu pospremi zamršene rekvizite, kad na scenu iz publike ulijeću djeca, svako sa svojom zamisli kako pomoći izvođaču da dohvati nedostižne mu igračke, ili kad dječak iz publike doživi "scenski trenutak" te ostane na pozornici izvoditi spontanu plesnu koreografiju na oduševljenje gledatelja, ali ne i svoje majke (koja ga onda ide pomalo bezuspješno loviti, poput kakvog zvrkastog *bilboqueta*), neposlušnost se događa van poslušnih rituala scenske izvedbe, kako to već "treba biti u kazalištu". Taj spontani iskok iz obrazaca zagrebačkoj je izvedbi predstave *Un* dao dodatnu edukativnu dimenziju o tome kako se misleće organizme ne da svesti na objekte – i kako oni vrlo jasno znaju ignorirati čak i norme "javnog nastupa" radi očuvanja vlastitog digniteta kao osobe ili kao djeteta.

Treba ovdje napomenuti da je Le Floc'h posve neuspješno i čini se bezidejno pomiješao klaunerijsko manipuliranje raznolikim vrstama *bilboqueta* (glavnina scenskog vremena) s otvarajućim snovitim prizorom kružnog letenja papirnatog zmaja i završnim mračnijim prizorom manipulacije vatrenim loptama. Ono što je u početku moglo izgledati kao čežnja za igrom, slobodom, djetinjstvom, ili na kraju završiti kao izgaranje za umjetnost, sredinom predstave bilo je raskrinkano kao tek pokušaj ukrašavanja interaktivnog klaunskog gega koji, paradoksalno, više sliči uličnom performansu, a istodobno potvrđuje da ulicu – s ovakvim konceptom dinamike – ne bi preživio.

Olakotna Ezecova okolnost može biti ta da je ovu predstavu premijerno izveo davne 1996. godine, nedugo nakon školovanja i rada s, tada mu se možda moglo činiti nedostižnim, velikanima žongliranja kao što je Jérôme Thomas. Pogledajmo na trenutak s kakvom hrabrošću (drskošću?) izlaze današnji školarci iz CNAC-a, te edukacijske cirkuske tvrđave u Châlons-en-Champagne, u Ulici cirkusa, na broju 1. Recimo, Étienne Saglio. Svježe diplomirani CNAC-ovac, što je apsolutno najviša francuska referenca školovanog cirkuskog umjetnika, upriličio je u gradiću Petit-Quevillyju premijeru svoje prve solo predstave *Le soir de monstres* (Večer čudovišta). Treba nam kategorija? OK, otvorimo ladicu "žongler-manipulator objektima-iluzionist".

Štap, žica, cijev

Stavimo li na stranu sve naše predodžbe o Davidu Copperfieldu ili Davidu Blaineu, Étienneovu estetiku magije prije ćemo pronaći u devetnaestom stoljeću, možda i zlatnom dobu iluzionizma, kad su čuda još bila doista "moguća". Naime, nestajanje Kipa slobode ili vađenje srca u televizijskom programu uživo mogu polučiti masovno čuđenje, ali istodobno nam *ratio* govori kako je riječ o optičkoj iluziji, činjenici koja je tu da nas zabavi. Istodobno, Étienne kao da priziva ona doba kad televizije još nije bilo i kad se magija u teatru prodavala kao proizvod visoke kulture, a ne popularne. Publika bi događaj lakše tumačila nadnaravnom prisutnošću i onostranim silama, a nježnije dame (katkad i gospoda!) padale bi u nesvijest ili darivale vrisak. Eto, to vrijeme nekim neobičnim talentom i posvećenošću oživljava Étienne Saglio. Čak i nazivom predstave prizivajući koncepte toga vremena (veliki zagovornik visokokulturne magije Jean Eugène Robert-Houdin svoja je iluzionistička remek-djela predstavljao pod nazivom *Soirées fantastiques* – gdje se primjerice mogao vidjeti čuveni trik s drvom naranče koji bih rado prepričao: Iluzionist posuđuje rupčić gospođe iz publike, potom ga "utiskuje" u jaje, jaje utisne u limun, limun u naranču, a naranču istrlja u prah. Prah ubaci u neku tekućinu, zapali je, i dok pare dosegnu lišće – drvo procvjeta, a potom narastu i narančini plodovi. Sve osim jedne podijeli publici, a toj zadnjoj naredi da se raščetvori – u jezgri se razotkrije rupčić. Dva leptira primaju rupčić za krajeve i, mašući nježnim krilima, podižu ga u zrak da bi ga svi vidjeli), Étienne Saglio uspijeva manipulirati objektima na način da kreira jednaku začudnost. Kao da je poslušao i Robert-Houdinovu uputu da iluzionist mora biti dostojanstveno odjeven, kao viktorijanski džentlmen, ničime se izdvajati iz visoke klase socijaliziranog gospodina 19. stoljeća kojem pripada.

S katkad neposlušnim štapom, Étienne nam se predstavlja kao krotitelj čudovišta kreiranih od komadića žice ili cijevi. Čudovišta su puki objekti, on im daje život, no čini se da davanjem života objektu uspijeva donirati i dozu slobode – kroćeni predmeti žele prakticirati slobodu, oni ne žele tek bespogovorno slijediti iluzionistove naredbe. Tu je neposlušna papirnata zmija, opasno stvarna. Opire se krotitelju, čak i kad joj u naletu gnjeva odsiječe glavu. Žicom ispletene lopte također imaju svoj život – čudom se multipliciraju – Étienne žonglira s njih tri, a brojka onda postupno neobjašnjivo raste. Trljanje očiju ne pomaže. Žičane loptice jaja su koja sprema u žičanu vreću, no i ona je neposlušna – pretvara Étiennea u klauna, u žrtvu svoje spletke, zbog koje ga čak za nožni članak vješa naopačke. Žičana jaja dobivaju krila i lete po sceni poput kakvih lirskih mehaničkih ptica – dok ih iluzionist ne uhvati u mrežu. U završnoj sceni nekoliko krilatih žičanih jaja prelijeće i publiku.

Za razliku od Ezeca Le Floc'ha, Étienne Saglio, iako po godinama neiskusniji izvođač, fascinantno uspješno spaja čarobnost večeri s nespretnošću klauna. Daleko dosljednije brani lutkarski koncept u kojem je sposoban biti čas lutkar, čas lutka. Istodobno, kako i nalaže *Večer čudovišta*, uspješno se, između smjehova, poigrava i emocijom straha. U sceni kad raskriljenih ruku tek stoji na sredini pozornice, a s leđa ga guta neki oživotvoreni mrak, osjetljivost je toliko zgusnuta, trenutak napet i stravičan – kolegica koja u publici sjedi do mene ispušta vrisak! Takve trnce po tijelu već dugo nisam iskusio u kazališnoj dvorani. Tajna Étienneove uspješne začudnosti sigurno je u poigravanju s paranormalnim – ta on je sposoban toliko zaigrati naš um da izađe kroz lijevu ulicu pozornice, a sekundu potom iskorači iz desne (prilično pouzdano znam da nema dvojnika – stoga je igra kojom odvuče našu pažnju daleko intrigantnija i nalikuje suvremenim marketinškim trikovima i subliminalnim manipulacijama protiv kojih ne postoji učinkovito odupiranje). Uz korištenje mudro osmišljenih *apparatusa*, vješto postavljeno svjetlo i dizajn zvuka, snažnu scensku prisutnost i manipulatorsku vještinu, te rabljenje tehnika kojima su se u tim istim starim cirkusima pred našim očima muškarci doslovce pretvarali u vukodlake, ovaj mladi umjetnik otkriva staro kao novo i svježe. Pritom, sasvim sigurno, izvedbeno citira i Johanna Le Guillerma, nositelja Cirque Ici, koji doduše svoje limene kante kroti više opipljivim matematičkim izračunima i znanstveničkom posvećenošću, negoli skrivenim iluzionističkim napravama i „nevidljivim" koncima.

Aplauz marioneta

Igra Aurélije Thierrée, u režiji majke Victorije Chaplin, vraća scensku magiju na mjesto dječjeg užitka. L'Oratorio d'Aurélia ne želi zavoditi magičnim pojmom neobjašnjivosti niti nas siliti da razmišljamo o mehanici trika – užitak koji nudi gledatelju prvenstveno je idejni, čak i kad ga znamo vrlo jednostavno raskrinkati, u scenama u kojima joj električni dječji vlakić prolazi kroz utrobu ili kad se njezino tijelo raspe u prah nakon što joj haljina razotkrije zastore kao teatralni pješčani sat. Zamjena uloga manipulatora i manipuliranog kod Aurélije se manifestira vrlo doslovno: u svom naopakom i pomalo Antuntun univerzumu ona je ta koju papirnati zmaj razvija na vjetru i ona je ta koja u dječjem marionetskom kazalištu nastupa – pred marionetama (koje joj plješću, osim dakako nezainteresiranog lutka u zadnjem redu koji zaspe već na prvom činu dosadne mu predstavice; kasnije lutke čak uzvraćaju udarac – ubijajući lutkaricu). Možda vizualno najdojmljivija scena je lutkarsko kazalište sazdano od čipke, gdje Aurélia u snježnom okruženju biva napadnuta od strane čipkastog čudovišta koje joj pojede nogu do iznad koljena. Kao manipulatorica iglama koje su ionako sve to isheklale, izvođačica uspijeva ponovno isplesti vlastite udove.

Zanimljivo je pritom da je predstava nazvana oratorijem, koji dakako predviđa izostanak scenske izvedbe. Tek povremeni vokalni zazivi imena očito usnule autorice žele nam možda doista propustiti ulaz u područje snova, gdje se manipulacije objektima i manipulacije od strane objekata najlakše "zamjenjuju". Njezina je predstava ionako dramatično raščlanjivanje izvedbene pozornice, od samog početka kad scenski zastori ožive, kulise se počnu cvileći ljuljati i gutati radnju, likove, objekte. Možda je upravo to, oživljavanje kazališne pozornice, daleko glomaznijeg objekta od kartonskih kutija Martina Zimmermanna, *bilboqueta* Ezeca Le Floc'ha ili krilatih jaja Étiennea Saglioa, najintrigantniji segment pitanja o manipulaciji izvedbenog čina. Za umjetnika on je svakako najživotniji – kako se obraniti od povratnog udarca kazališnog proizvoda kojem si tako nadobudno dao dušu?

To je *moja* zemlja?!

Nataša Govedić

Ne mislim da je slučajno što tako različite predstave kao što je Šeparovićeva */ fuck on the first date*, Hamerova *Samo jučerašnja vijest* te *Raditi! Raditi...* Marine Petković Liker paralelno progovaraju o gubitku čvrstog tla pod nogama, odnosno o potpunoj neuvjerljivosti domoljubnih identifikacija i propandističkih slogana "neumorne izgradnje" boljih budućnosti

Uz predstave *I fuck on the first date* Boruta Šeparovića (mjesto izvedbe: poslovna zgrada Eurocentar), *Samo jučerašnja vijest* Igora Hamera (Teatar EXIT) te *Raditi! Raditi...* autorskog tima pod vodstvom Marine Petković Liker (Teatar &TD)

Sporost kretanja geološke mase vjerojatno je jedan od razloga zbog čega se tlo po kojem se svega par milijuna godina nepravilno raspoređujemo percipira kao da nam "pripada" u većoj mjeri od zraka (voda je također nastradala u geopolitičkim prisvajanjima). Ne prestaje prisilno utiskivanje nacionalnih granica u ljudska tijela, kao ni gomilanje mrtvaca po rubovima teritorijalnih distopija. Imamo i zbirke atlasa kroz koje možemo precizno pratiti u čijim se sve omčama koprcao isti komadić planine ili gradskih ulica. Otvorimo li dnevne novine, vidjet ćemo da između slovenske i hrvatske trave postoji nepremostiva politička razlika, dok se recimo dio Zemaljske kugle poznat kao Srbija, inače smješten u našem najneposrednijem susjedstvu, doživljava kao *nepoznata* i krajnje *barbarska* civilizacija (v. starogrčki model kulture).

Visoko gore

U predstavi *I fuck on the first date* Boruta Šeparovića malo smo, doduše, odmaknuti od tog patološkog svojatanja tla. "Lebdimo" na šestom katu neugodno zagušljive zagrebačke poslovne zgrade, ali pripovijest o potrebi razaranja granica, kao i činjenica da nemamo nijedno "čvrsto tlo" o koje bi se recimo mogla osloniti kultura ili umjetnost ili znanstvena djelatnost (i to u legitimnoj pred-europskoj državi!), nekako sama po sebi uvlači u razgovor terorističku ideologiju.

Nesumnjivo jest riječ o ideologiji: teroristi su već dva milenija nevelika grupa političkih "djelatnika" koji ubijanjem vrhova piramide ustaju protiv dominantnih religija, zatim protiv vladajućih političkih vođa, od dvadesetog stoljeća i protiv banaka i MMF-a, ali kako vrijeme protječe sve ih više karakterizira bogato narativizirani napad na simboličke objekte, a sve manje precizno pogubljenje kraljeva s jakobinskom diktaturom u nastavku. Po mišljenju Boruta Šeparovića, terorizam je povezan i s načinom na koji se 1976. godine sanjana samostalna hrvatska država: kad je Julienne Eden Bušić, supruga Zvonka Bušića, iz otetog američkog zrakoplova distribuirala letke označene kao "poziv na borbu protiv srpske hegemonije", njezin je čin (omogućen postavljanjem bombe u njujorškoj podzemnoj željenici – inače naprave čije je deaktiviranje odnijelo nekoliko policijskih života) zapravo *utemeljio* kasnije nacionalističko nasilje. Budući da teroristi sebe doživljavaju kao elitu i avangardu, bez obzira nastupaju li iz pozicija "nužnog fašizma", "nužnog nacionalizma" ili "nužnog komunizma", Šeparović se fokusira na temu terorističkog narcizma.

Terorizam kao *umiranje za izvedbu*

Tri čirliderski unificirane izvođačice predstave *I fuck on the first date* – Roberta Milevoj, Petra Zanki i Ana Stunić - pozvane su na više načina izjednačiti "jebanje" (iz naslova komada), "razaranje" i "samorazaranje". Smrt im je navodno apsolutni afrodizijak za generalno "usmisljenje" vlastita postojanja. Odatle njihova izvijanja, stenjanja, zavodljiva pjevušenja i rastezanja uz povike *seksi, seksi*. Rasprskavanje u terorističkom činu *za domovinu* ili pucanje od bijesa unutar imaginarnog prostora vjerovanja prepuno je paradoksa: smrt možda ima romantizirano orgazmički učinak ispadanja iz svih poredaka (doduše, u predstavi *I fuck on the first date* odigrana je s mnogo modnih detalja "ženske torbice" iz koje "iskače" u trenutku *večernjeg izlaska* na avionski let), ali rasijavanje zbiljskog tijela ne pretvara automatski "idejno tijelo" u političkog pobjednika (čak ni ako usput citiramo koreografiju Trishe Brown). Suvremena teroristkinja, baš kao i PTSP-ovski samoubojica, često završava u rubrici "jučerašnje vijesti", dakle veliko je pitanje koliko se isplatilo umrijeti za izvedbu. Kad Borut Šeparović povlači usporedbu između Chrisa Burdena (perfomera poznatog po primanju legendarnog hica koji je u njega ispaljen 19. 11. 1971. iz ruke prijatelja) i eksplozija putničkih aviona pod terorističkom palicom, usporedba jednostavno nije točna. Chris Burden jako je dobro znao što čini i izabrao je povredu kao "način da se umjetnost konačno shvati ozbiljno", dok su žrtve terorističkih akcija ljudi koji ni na koji način nisu pristali na sudjelovanje, niti ih itko shvaća ozbiljnije od slučajnog ideologijskog *otpada*. Umiranje za vlastitu *ili* za tuđu izvedbu podosta se razlikuje. Terorist je u svakom slučaju performer, ali perfomer nije terorist. Sigurno je da "radikalna umjetnost" želi *odjeknuti poput bombe*, ali ova je eksplozija ipak retorička. Jezik i stvari u njoj nisu dovedeni do potpunog znaka jednakosti. Inače bi perfomerice u Šeparovićevoj predstavi zbilja morale otvoriti oružanu vatru na T-comov toranj čija svjetla tijekom izvedbe trepere u daljini. Nisam sigurna da bi time bile "subverzivnije". Bile bi destruktivnije, kao što bi i završno citiranje pjesme *To je moja zemlja* u interpretaciji Vice Vukova zvučalo još sardoničnije, no sumnjam da ijedan gledatelj biva "prosvijetljen" eksplozivnim napravama. Politički uvid je počinje od političke rečenice, a ne detenacije.

Šank

Ako Šeparović (nizom citata) propituje princip ubijanja koje nastaje iz posvemašnjeg konzumerističkog "tupeža", iz teške apatije društva obilja i njegova Eurocentra, novopečeni glumac i autor Igor Hamer u predstavi *Samo jučerašnja vijest* (Teatar EXIT) bavi se ubijanjem kao posljedicom kvartovske psihologije života na ekonomskom, pa onda sigurno i kulturnom minimumu – *ili si s nama, ili si protiv nas*, glasi geslo protagonistove "ekipe". A ako si protiv "nas", nemoj se čuditi kad lokalna *predstava* nađe načina da te eleminira iz postojanja. Kvart je, nadalje, veoma razrađeni sustav teatralnog ponižavanja svojih najodanijih sljedbenika. Igor Hamer igra "dobroćudnu", neupitnu odanost lokalnoj mladeži kroz prizmu Domovinskog rata, u kojem ubijanje funkcionira kao logički nastavak potisnutih agresija za šankom. Nevolja je u tome što predstavi nedostaje moment političkog buđenja: jednu samosažalnu vinjetu slijedi druga, iz jedne priče o eksplozijama bijesa i ubilačkim "oduščima" prelazi se u drugu, kao što se iz jednog zataškanog kvartovskog ubojstva s lakoćom skače u rat kao državno propisane orgije dozvoljenih zločina. "Moja zemlja" Hamerove predstave zapravo je beskonačni niz pijanih teturanja prema smrti. I dok se tri Šeparovićeve teroristkinje odlično snalaze u tehnološkom okolišu korporacijskog zdanja, s ružičastim pilates loptama za razgibavanje i zavodljivim glazbenim numerama u pozadini njihovih *mrkih pogleda*, Hamerov je monologist jedva sposoban malo dulje uspravno stajati na nogama. On se osjeća prevareno, iznevjereno, ostavljeno, nerealizirano, ali i dalje sanja o *družbi Pere Kvržice* s kojom će slušati Hendrixa i cugati pivo uz logorsku vatru. Štoviše, Hamer se izravno obraća dragom bogu, tražeći od njega "objašnjenje" za generalno stanje poraza na svim frontovima. Ova je naivnost gotovo predrenesansna, srednjovjekovna. Jer koliko god da junak pripovijeda, (stojeći na pozornici u pozama Krista) "nered" svijeta i permanentnu ljudsku nepravdu, i dalje se njegova reakcija svodi na suznu ŽALBU najvišem vjerskom autoritetu! Uopće se ne nazire mogućnost političke analize i pobune, niti je igdje prisutna ideja da bi odgovornost za ljudske zločine eventualno mogla biti ovozemaljska. Naprotiv: kvartovski terorizam miješa se s molitvama, buncanjima o vječnoj ljubavi i usputnom seksu, kao da bi ovaj "pijanac" želio istovremeno biti i performer i terorist, ali na kraju ostaje samo sjena u čijoj se ruci slučajno nalašlo ubojito oružje. Pa i kad isprazni šaržer u neku od meta, time nije "osvećena" pasivnost njegova dugogodišnjeg sljedbeništva uličnih vođa i navijačkih slogana. Kao što su odlično pokazale Kerempuhove *Metastaze*, smrtonosno je opasno kvartovske "legende" pomiješati s članovima najuže obitelji.

Šeparović odlazi najdalje u kritici *lijepe naše*, jer njezinu najuzvišeniju utopiju "postignute samostalnosti" reducira na zatočeništvo publike u rušenju "aviona" jugoslavenske države (s perspektivom pada *novog* aviona koji će vjerojatno završiti raznesen na tisuću komadića, po imenu Europska unija)

Zemlja Ležernija

I tako stižemo do predstave *Raditi! Raditi...* Marine Petković Liker (Teatar &TD), u kojoj okupljena grupa profesionalnih i neprofesionalnih izvođača razmatra krizu radne motivacije nekoliko generacija. I dok junakinje Čehovljeve drame *Tri sestre*, teksta koji je očito poslužio kao polazište uprizorenja, žale za mogućnošću rada koji ljude ne bi fizički i psihički satirao, već obogaćivao, društvo iz predstave *Raditi! Raditi...* žudi za parcijalnim ukidanjem radnog vremena i prepuštanjem utopiji posvemašnje dokolice. Njihova priča dramaturški je organizirana kao stalno zapinjanje na nedostatku volje za bilo kakvom pobunom. Ili promjenom. "Na osnovu čega da se ja bunim?! " – temeljno je, glasno izgovoreno pitanje ovog uprizorenja. Kad god predstava stigne do nekog revolucio-

narnog zanosa, brzo nas obaviještava da je čak i '68 godina u Hrvatskoj bila otkazana zbog lošeg vremena. Izgleda da ovdje ulazimo u prostor jake inercije: "moja zemlja" samo što ne zaspi od generalne nezainteresiranosti svojih građana (moram priznati da je taj učinak tijekom čitave predstave potencijalno veoma komičan). No umjesto Hamerova zaplakanog glasa i "dragog boga", sad je tu Velika Mačka, čijoj se figurici obraćaju izvođači, tražeći nje odgovore na prva i posljednja pitanja (od spora Slovenija-Hrvatska, preko pitanja o zagrobnom životu do rješavanja pojedinačnih zdravstvenih boljetica). Nismo, dakle, daleko odmakli. Tri koraka dalje od šanka, ali i dalje smo blizu metafizičkih spasitelja, makar i u ironičnoj formi Svete Mačke. I dok Čehovljeve junakinje gledaju U SEBE, prihvaćajući poraz kao akumulaciju namjernih, koliko i nehotičnih izbora, protagonisti predstave *Raditi! Raditi...* završavaju pomalo rastresenim letom na zajedničkom "čarobnom ćilimu", koji će ih valjda odnijeti na neko Bolje Mjesto.

Zbog toga je „lako" gledati ovog razvodnjenog i infantiliziranog Čehova – u njemu nema odrastanja, citiraju se dječji filmovi i francuske šansone, malo se razmješta namještaj i priča o receptima, nitko ne strada, po potrebi se pojedinim izvođačicama ogrne kraljevski plašt i svečano kliče o njihovoj ljepoti. Zgodno. Bezbolno. Posve suprotno groznoj osuđenosti Čehovljevih junakinja da zauvijek ostanu u svojoj pustoj, okrutnoj, kulturno devastiranoj provinciji.

U Moskvu, iz Moskve

Možda mi se samo čini, ali ne mislim da je slučajno što tako različite predstave kao što su Šeparovićeva *I fuck on the first date*, Hamerova *Samo jučerašnja vijest* te *Raditi! Raditi...* Marine Petković Liker paralelno progovaraju o gubitku rodnih gruda, odnosno o potpunoj neuvjerljivosti domoljubnih identifikacija i propandističkih slogana "neumorne izgradnje" boljih budućnosti. Šeparović odlazi najdalje u kritici *lijepe naše*, jer njezinu najuzvišeniju utopiju "postignute samostalnosti" reducira na zatočeništvo publike u rušenju "aviona" jugoslavenske države (s perspektivom pada *novog* aviona koji će vjerojatno završiti raznesen na tisuću komadića, po imenu Europska unija). Marinu Petković Liker više zanima "ispuhanost" svih mogućih balona na kojima bi se nekamo moglo odletjeti, ali onda ih na kraju zamjenjuje bajkovitim vozilom dječje mašte – kao da ne može podnijeti prejasno svjetlo opustošene svakodnevnice. Njezin je eskapizam srodan ranom Medvešeku: ako se dovoljno zaigramo, možda nećemo primjetiti da su tvornice u bankrotu, profesori na prosjačkom štapu, bolnice bez potrebne opreme, lijekova i kvalificiranog osoblja. Što se pak tiče očaja iz predstave *Samo jučerašnja vijest*, u kojoj je Igor Hamer ujedno i autor teksta, rekla bih da njegova ukopanost u skrušenu molitvu za Velikog Brata, pardon: Svevišnjega, predstavlja pogonsko gorivo svakog nacionalizma. Kad Hamerov junak ne bi vjerovao da mu je "suđeno" piti i ratovati, vjerojatno bi oslobodio svoj slikarski potencijal, o kojem predstava također govori.

Njegova bi se "zemlja" sastojala od pigmenta boje, a ne krvi i tla.

Ali to je već neka sasvim druga geografija.

Autorska prava i Jugoslavensko dramsko pozorište

Miloš Lazin

Ne postavlja se ovde pitanje samo nedostatka učtivosti prema autoru čije ime se koristi u informacijama pozorišta, već poštovanja autorskih prava kao temelja profesionalnosti svake izvedbene institucije

Kakvo je to pozorište u kojem se predstava počinje raditi bez pristanka i znanja jednog od "potpisnika dramatizacije"? A nastavlja, tokom dva meseca, prenebregavanjem rada drugog, Ane Đorđević?

Jugoslovensko dramsko je 15. marta u Beogradu izvelo premijeru *Švabice*, prema pripovetci klasika srpske književnosti Laze Lazarevića a u dramatizaciji i režiji Ane Đorđević.

Ali, još 3. januara, na sajtu beogradskih "Večernjih novosti", se pojavila najava iste premijere (www.novosti.rs/code/navigate.php?Id=12&status=jedna&vest=135056) u kojoj se kao "potpisnici dramatizacije" navode "Miloš Lazin i Ana Đorđević" (do informacije sam došao slučajno, zahvaljujući jednom prijatelju). Istog dana sam video identičnu najavu i na zvaničnom sajtu JDP-a (www.jdp.co.rs, tada još uvek www.jdp.co.yu): "Dragamatizaciju (*sic!*) pripovetke Laze Lazarevića potpisuju Miloš Lazin i Ana Đorđević" (nakon nekoliko dana štamparska greška je korigovana i "dragamatizaciju" je postala "dramatizaciju"). Pretpostavio sam da se radi o nesporazumu ili zabuni.

Šutnja JDP-a

Ja jesam pre trideset godina, režirajući *Švabicu* u Narodnom pozorištu u Somboru, sačinio scensku verziju Lazarevićeve pripovetke (predstava je osvojila desetak nagrada na tada "saveznim" festivalima, među kojima i Sterijinu "za dramatizaciju", i gostovala u gotovo svim "republičkim centrima"), ali nisam mogao da verujem da bi je ugledna beogradska pozorišna kuća danas mogla povampiriti a da me predhodno ne konsultuje. U želji da otklonim nesporazum (pomislio sam da se u Beogradu možda pojavio moj, mnogo mlađi, imenjak i prezimenjak) pokušao sam, po okončanju novogodišnjih praznika u Srbiji, da kontaktiram upravnika Branka Cvejića. Tri pokušaja i obećanja njegovog sekretara, da će se upravnik "obavezno javiti", nisu dala rezultata. Na kraju mi je sekretar 13. januara ljubazno stavio do znanja da Branko Cvejić ne namerava da se odazove na moje poruke ali mi obećava da će se lično raspitati oko razloga pojave mog imena u najavi *Švabice*, te mi se javiti.

Ni nakon četiri nedelje – nema vesti iz JDP-a a pominjana najava premijere na sajtu kuće, i na srpskom i na engleskom, i dalje stoji. Na moju inicijativu, beogradski advokat Slobodan Tomić šalje pismo upravniku pozorišta sa molbom za objašnjenje i zahtevom da se, ukoliko se za buduću predstavu koristi verzija koju sam sačinio pre 30 godina, ispoštuju moja autorska prava, odnosno sačini ugovor o novčanoj nadoknadi.

Konačno, 11. februara telefonski poziv iz Jugoslovenskog dramskog: dramaturg Jelena Kovačević se izvinjava za zakasnelo javljanje, da bi me odmah zamolila da – za program predstave napišem tekst o svojoj dramatizaciji. Nisam odbio, ali sam zatražio da se predhodno reši pitanje autorskih prava. Pet minuta kasnije, javlja mi se, opet na moj pariski mobilni, umetnički direktor Gorčin Stojanović. Izbegava odgovore na kritike o dotadanjoj ćutnji pozorišta te me obaveštava da je on pre godinu dana lično uzeo primerak dramatizacije iz somborskog pozorišta, predao ga reditelju koga veoma ceni, Ani Đorđević, te se sa njom dogovorio o postavci. Reditelj je, prema Stojanovićevim rečima, tokom priprema proba izvršila radikalne izmene moje dramatizacije, ali ona ostaje polazište njene predstave. I umetnički direktor JDP-a me tom prilikom poziva da za program napišem članak o ličnom viđenju Lazarevićeve pripovetke te mi nudi da mi pošalje adaptaciju Ane Đorđević. Izričito tada naglašavam da nemam ništa protiv da se moja dramatizacija adaptira, da je to pravo svakog reditelja (neki put i deo reditelskog autorskog čina) te da, pogotovo u jeku proba, ne vidim potrebu da "pogledam" adaptaciju (ne mogu biti "cenzor" nečije režije, tako sam rekao). Ali tražim da se ugovorom preciziraju autorstva, odnosno, Ani Đorđević prizna umetničko pravo i odgovornost za adaptaciju, a moje ime odvoji kao "dramatizatora" (identične pozicije su iznete i u pismu advokata Slobodana Tomića Branku Cvejiću od 11. februara). Telefonski razgovor se završio obećanjem Gorčina Stojanovića da će se sutradan javiti kako bi se dogovorili oko pitanja mojih autorskih prava.

Ni nakon dve nedelje – niko se ne javlja. U međuvremenu otkrih da su sa sajta JDP-a nestala imena i jednog i drugog "dramatizatora" Lazarevićeve pripovetke (ostaju u verziji na engleskom jeziku, *A new productions in the new year 2009*, verovatno iz nemara). Ni advokatu Slobodanu Tomiću ne stiže odgovor upravnika Branka Cvejića. Na ponovljeno Tomićevo insistiranje reaguje konačno Gorčin Stojanović: telefonom nam 3. marta saopštava da je upravo nanovo pregledao dramatizaciju Ane Đorđević i da ona nema nikakve veze sa mojom. Ali, premijera se i dalje najavljuje bez imena ni adaptatora ni dramatizatora (od tog dana i u engleskoj verziji).

Prava?

Ne postavlja se ovde pitanje samo nedostatka učtivosti prema autoru čije ime se koristi u informacijama pozorišta, već poštovanja autorskih prava: ne samo mojih (mimoilaze se, kako je telefonom priznao sam Gorčin Stojanović, već godinu dana), gažena su prava i Ane Đorđević. Dok je u premijernom programu, kako saznajem iz beogradske štampe, navedeno njeno ime kao dramatizatora, na sajtu Jugoslovenskom dramskog se i danas navodi samo kao reditelj predstave.

Ja bih mogao da razumem i da je reditelj "pošla od moje dramatizacije", kako me je obavestio Gorčin Stojanović, a da je tokom rada sa ansamblom (započetom, prema Stojanovićem rečima, još prošle godine), sa svim saradnicima, došla do nove, svoje. Ali i u tom slučaju ostaje pitanje: kako je Jugoslovensko dramsko pozorište moglo da započne probe bez pristanka jednog od "dramatizatora", bez ikakvog obaveštenja, ugovora ili dogovora s njim? Kako je moglo da mu na mesec dana pre premijere kao jednom od aktera predstave zatraži tekst za program a da sutradan izbriše na zvaničnom sajtu pozorišta njegovo ime iz najave premijere? U profesionalnim pozorištima rad na predstavi započinje potpisivanjem ugovora: ko je krajem prošle godine u ime Miloša Lazina potpisao ugovor sa Jugoslovenskim dramskim? Ili se u tom pozorištu počinje raditi i bez pristanka i znanja jednog od "potpisnika dramatizacije"? A nastavlja, tokom dva meseca, prenebregavanjem rada drugog, Ane Đorđević?

Pošto nisam video predstavu niti mi je, za sada, dostupan tekst dramatizacije Ane Đorđević (koju je, kako saznajem od beogradskih medija, JDP i štampao), nemam razloga da sumnjam u njenu originalnost. I ne sumnjam! Prinuđen sam nažalost da posumnjam u profesionalnost pozorišta koje se, na svom zvaničnom glasilu i u obraćanju javnosti, mesecima poigrava autorstvom svojih predstava. Osetio sam potrebu da javnost na to upozorim.

U Parizu, 22. marta 2009.

Ja jesam pre trideset godina, režirajući *Švabicu* u Narodnom pozorištu u Somboru, sačinio scensku verziju Lazarevićeve pripovetke (predstava je tada osvojila desetak nagrada), ali nisam mogao da verujem da bi je ugledna beogradska pozorišna kuća danas mogla povampiriti a da me predhodno ne konsultuje

Treći program HR

Treći program HR, četvrtak, 02.04.2009.
00:00 **EUROCLASSIC NOTTURNO - noćni program BBC-a**
06:00 ŠEST MINUTA POEZIJE U ŠEST - Tjedan Dorte Jagić
06:06 U APOLONOVU OKRILJU: Haydn, Koželuh, Benda, Gluck, Mozart, Beethoven
08:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA PROGRAMA
08:05 JUTARNJI KONCERT: Reger, Bridge, Sibelius
09:30 RADIO ROMAN: Kazimir Klarić: "Godina nemilosrđa"
09:55 IZ BAROKNIH ODAJA: Babell, Daquin, Muffat
10:30 RIJEČI I RIJEČI: "Prodavačica", "Nina - Haben"
11:00 KLASIKA I OKO NJE: Eric Serra - filmovi Big Blue i Atlantis
12:00 KULTURA DEMOKRACIJE: Bosna i Hercegovina danas
12:45 SLIČICE ALBUMA: Chopin, Weber
13:00 ELEKTROSFERA - Od kibernacije do interakcije
13:30 OPERNI KONCERT: Bizet, Massenet, Gounod, Bellini, Donizetti, Glinka, Delibes
15:30 U SVIJETU OPERE - Razgovor s basom Tomislavom Neralićem, 1. dio
16:00 ZNAK TOČNOG VREMENA I NAJAVA PROGRAMA
16:03 KAZALIŠTARIJE - Razgovor s Ivanom Sajko, 2. dio
16:35 ŽIVOT GLAZBE: Za korizmeno vrijeme (Bach, des Pres, Pachelbel, Allegri, Charpentier)
18:00 RADIO DRAMA: Ödon von Horvath: "Vrtna zabava"
19:00 PJESMA ZVIJEZDAMA U MENI ZVONI
20:00 IZ SALONA OČIĆ - KUĆNI KONCERTI: Izravni prijenos
22:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA PROGRAMA
22:03 ZVUKOPIS: James Horner: Kronike Spiderwick (1)
22:30 POEZIJA NAGLAS: Robert Duncan "Ustajanje iz mraka"
23:00 PROBRANICE - Louis-Antoine Dornel
23:25 OGLEDI I RASPRAVE: Jean Améry: Koliko je zavičaja potrebno čovjeku?, 2.dio

Treći program HR, petak, 03.04.2009.
00:00 EUROCLASSIC NOTTURNO - noćni program BBC-a
06:00 ŠEST MINUTA POEZIJE U ŠEST - Tjedan Dorte Jagić
06:06 U DUHU EPOHE: Beethoven, Mozart, Haydn
08:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA PROGRAMA
08:05 MUSICA MUNDANA: Sauguet, Satie, Offenbach
09:30 RADIO ROMAN: Kazimir Klarić: "Godina nemilosrđa"
09:55 KONCERTANTNA NADMETANJA: Copland, Zimmermann
10:30 ŽIVOT PROSTORA - Arhitektura osjetila, 5.dio
11:00 PUTOVI HRVATSKE GLAZBE
13:00 PROJEKT: BROADCASTING: Anne Roads-Peres: Oblici filmofilije
13:30 SIMFONIJSKI KONCERT: Čajkovski, Liszt, Respighi, Berlioz
16:00 ZNAK TOČNOG VREMENA I NAJAVA PROGRAMA
16:03 DOBA ZNANOSTI - Neuroetika
16:35 ŽIVOT GLAZBE: Sa svjetske glazbene scene
18:00 PORTRET UMJETNIKA U DRAMI - Scenograf Dalibor Laginja
19:00 U HRAMU PJEVA
20:00 KLJUČEVI STOLJEĆA - Eurofest
22:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA PROGRAMA
22:03 ARS ACUSTICA - Iz produkcije Češkog radija - Arno Peeters, Jaroslav Karan
22:30 SLIKA OD ZVUKA – Svjetlosti i upozorenja
23:00 EURO JAZZ - Oddarrang/Music Illustrated
23:25 DALEKI GLASOVI: John Bradley: Egipat iznutra, I: neuspjela revolucija

Treći program HR, subota, 04.04.2009.
00:00 EUROCLASSIC NOTTURNO - noćni program BBC-a
06:00 ŠEST MINUTA POEZIJE U ŠEST - Tjedan Dorte Jagić
06:06 KODA OD SNA: Eberl, Neruda, Romberg, Hummel, Field
08:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA PROGRAMA
08:05 JUTARNJI KONCERT: Bach, Ariosti, Haydn, Mozart
09:30 BAŠTINA, MI I SVIJET – Barokna tradicijska baština u Hrvatskoj
10:00 MILJENICE MALENIH MINUTA: Lisinski, Zajc
10:30 SKRIVENA STRANA DANA
11:00 PRO MUSICA: Skladatelji izvode svoja djela (Bernstein, Enescu, Šulek, Kreisler, Bartok, Britten, Hačaturjan)
13:00 FILMOSKOP
13:30 SOLO-TUTTI: Reprodukcija koncerta Trija Tecchler održanog 30.11.2008. u Amsterdamu (Beethoven, Bartok, Brahms) i Martina Filjak (Ravel, Brahms)
16:00 ZNAK TOČNOG VREMENA I NAJAVA PROGRAMA
16:03 BIBLIOVIZOR - Nova proza Yasmine Khadre, Andrea Brinka i Tima Wintona
16:35 ŽIVOT GLAZBE: Victor Hugo u operi
18:00 FORUM TREĆEG PROGRAMA
19:00 ANTOLOGIJA PRIPOVIJETKE: Franz Kafka: Blumfeld, jedan stariji neženja, pripovijetka iz ostavštine
19:30 NA LAKU DOBU - Hume, Byrd, Dowland, Purcell, Giramo, parać
20:00 OPERA NA TREĆEM - EBU OPERA: G.Ligeti: Le Grand Macabre
23:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA PROGRAMA
23:03 DJECA PONOĆI - Takemitsu, Castiglioni
23:25 ALTERNET: Marco Lanzagorta: Smrt i religija; JamesHoward Kunstler: Budućnost će donijeti povratak u predcivilizaciju

Treći program HR, nedjelja, 05.04.2009.
00:00 EUROCLASSIC NOTTURNO - noćni program BBC-a
06:00 ŠEST MINUTA POEZIJE U ŠEST - Tjedan Dorte Jagić
06:06 NADAHNUĆA: Iz raznih krajeva svijeta (Bebey, Rogers, Ping, Hačaturjan, Borodin, Leifs, Nystroem, d'Indy)
08:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA PROGRAMA
08:05 SAČUVANE GLAZBE: Izvedbe Filharmonije iz Los Angelesa sa Zubinom Mehtom (Ives, Skrjabin, Schonberg, Liszt)
09:30 NA OBZORIMA DUHOVNOSTI: Veliki tjedan u Provansi
10:30 GUBITAK SREDIŠTA: Religija nije cool:Razgovor Petera Sloterdijka i Karla Kaspera
11:00 PRO MUSICA: Bernstein, Gorecki, Lutoslawski
13:00 SATURNOVA DJECA: Edmund White: Zaljubljeni u Durasovu
13:30 SEDAM DANA GLAZBE
14:30 POSLIJEPODNE JEDNOG SKLADATELJA: Louis Spohr-rođen 5.4.1784.
16:00 ZNAK TOČNOG VREMENA I NAJAVA PROGRAMA
16:03 INTERPRESS - Pokrivalo muslimanskih žena - zar; Badante - Bugarke u Italiji
16:35 ŽIVOT GLAZBE: Riječ je glazba je riječ: Ljubavni jadi Guillaumea de Machauta
18:00 ZOOFON. Zvijeri Literarne
18:45 GLAZBENI INTERMEZZO: Weill
19:00 FONOARHIV: Iz produkcije Hrvatskoga radija
20:00 MUSICA VIVA: Koncerti rane glazbe iz međunarodne razmjene
22:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA PROGRAMA
22:03 ITALSKE MUZE: Francesco Cavalli: Messa concertata (1)
22:30 ZNACI VREMENA: Seksualna noć
23:00 GLAZBENI ATLAS: Žene, glazba i mističnost lovaca u Maliju
23:25 AVANT-POP: Plush

Treći program HR, ponedjeljak, 06.04.2009.
00:00 EUROCLASSIC NOTTURNO - noćni program BBC-a
06:00 ŠEST MINUTA POEZIJE U ŠEST: Tjedan Gaja Valerija Katula
06:06 CONCERTO DA CAMERA: Mendelssohn, Raff, Weber
08:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA PROGRAMA
08:05 MATTINATA: Rahmanjinov, Ravel, Janaček, Prokofjev
09:30 RADIO-ROMAN: Julijana Matanović: "Bilješka o piscu"
09:55 PARTITE ZA JUTRO: D'Indy
10:30 RAZGOVOR S POVODOM
11:00 POZIV NA KONCERT: Roussel, Debussy, Saint-Saens, Ravel, Franck, Faure
13:00 EUROSTORIJE: Ljudska prava i okoliš
13:30 DIRIGIRA MAESTRO: Dmitrij Kitajenko (Korsakov, Čajkovski, Dvorak)
16:00 ZNAK TOČNOG VREMENA I NAJAVA PROGRAMA
16:03 EPPUR SI MUOVE
16:35 ŽIVOT GLAZBE: Romantički naraštaj (Gustav Mahler)
18:00 RADIO - IGRA: Filip Šovagović: "2001"
19:00 TRADICIJSKA GLAZBA
20:00 EUROPEUM - EURORADIO: Prijenos koncerta iz Ljubljane, skladbe Rodiona Ščedrina
22:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA PROGRAMA
22:03 VOX HUMANA: Arvo Paert
22:30 HRVATSKA PROZA: Maja Gregl: Ana, Beta i Svirač, Tri kratke priče
23:00 ART OF THE STATES:#84 Ursula Mamlok
23:25 OGLEDI I RASPRAVE: Zadie Smith: Dva usmjerenja romana, 1.dio

Treći program HR, utorak, 07.04.2009.
00:00 EUROCLASSIC NOTTURNO - noćni program BBC-a
06:00 ŠEST MINUTA POEZIJE U ŠEST: Tjedan Gaja Valerija Katula
06:06 KLASIČNI KROJ: Haydn
08:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA PROGRAMA
08:05 JUTARNJI KONCERT: Proljetne glazbe… (Delius, Kabalevski, Goldmark, Roussel, Debussy, Kozlovski)
09:30 RADIO-ROMAN: Julijana Matanović: "Bilješka o piscu"
09:55 VOKALNA SUZVUČJA: Schumann, Brahms, Wolf
10:30 POD POVEĆALOM
11:00 PRO MUSICA - ODRAZI VREMENA: Goldmark, Wolf, Liszt, Stravinski, Mendelssohn
13:00 POGLED U SUTRA
13:30 OPERNI KONCERT: Verdi: Ernani i Lombardijci
16:00 ZNAK TOČNOG VREMENA I NAJAVA PROGRAMA
16:03 TRIPTIH: Umjetnički rad Jeniffer Allora i Guillerma Calzadille
16:35 ŽIVOT GLAZBE: Antologijske koncertne snimke HR
18:00 DOKUMENTARNA RADIO DRAMA: Kulturni portrait: Višnja Biti: "Disciplinirani boem"
19:00 VRIJEME ZA JAZZ
20:00 OD PODIJA DO PODIJA: Reprodukcije koncerata komorne glazbe
21:00 VEĆ SUTRA: Krajolici zvuka
22:30 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA PROGRAMA
22:33 DNEVNICI I PISMA: Ryszard Kapuscinski "Lapidarij"
23:00 GLAS, NAJLJEPŠI INSTRUMENT: Beethoven, Schubert
23:25 OGLEDI I RASPRAVE: Zadie Smith: Dva usmjerenja romana, 2.dio

Treći program HR, srijeda, 08.04.2009.
00:00 EUROCLASSIC NOTTURNO - noćni program BBC-a
06:00 ŠEST MINUTA POEZIJE U ŠEST: Tjedan Gaja Valerija Katula
06:06 JUTARNJE HARMONIJE: Schubert, Brahms, Weber, Mendelssohn
08:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA PROGRAMA
08:05 UMIJEĆE JAZZA
09:30 RADIO ROMAN: Julijana Matanović: "Bilješka o piscu"
09:55 GLASOVIRSKA MAŠTANJA: Jurica Murai (Sorkočević, Beethoven, Pintarić, Schumann, Debussy)
10:30 PITOMA MISAO: Rene Girard: "Prvi kamen"
11:00 SVIJET GLAZBE
13:00 HRVATSKI IDENTITET
13:30 SA SVIH STRANA SVIJETA
15:20 IZVORI I UVIRI: Michael Ryklin
16:00 ZNAK TOČNOG VREMENA I NAJAVA PROGRAMA
16:03 DRUŠTVENI OBZOR: Deficit EU
16:35 ŽIVOT GLAZBE: Giacomo Puccini: La Boheme-3. i 4. čin
18:00 FANTASTIKA U RADIO DRAMI: Štefan Fuček: "Hištorije posljednjih dugovanja"
19:00 TUMAČI GLAZBE: Dirigent Graham O'Reiliy (Esteves)
20:00 IZLOG SADAŠNJICE: Full Pull festival-ekspermentalna glazba i sound-art
22:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA PROGRAMA
22:03 NA RAZMEĐI STILOVA: Duhovna i scenska glazba u doba pretklasike (Christoph Willibald Gluck)
22:30 SVJETSKA PROZA: Patricia Higsmith, Carol-cijena soli
23:00 MUSICA FUTURA: Nurse with wound
23:25 OGLEDI I RASPRAVE: Alain Badiou u razgovoru: Trebanam narodna disciplina-suvremena politika i kriza negativnoga

Treći program HR, četvrtak, 09.04.2009.
00:00 EUROCLASSIC NOTTURNO - noćni program BBC-a
06:00 ŠEST MINUTA POEZIJE U ŠEST: Tjedan Gaja Valerija Katula
06:06 U APOLONOVU OKRILJU: Graun, Boyce, CphE Bach
08:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA PROGRAMA
08:05 JUTARNJI KONCERT: Goldmark, Chabrier, Respighi, Lhotka, Darzinjš, Sibelius
09:30 RADIO ROMAN: Julijana Matanović: "Bilješka o piscu"
09:55 IZ BAROKNIH ODAJA: Lecalir, Tartini
10:30 RIJEČI I RIJEČI
11:00 KLASIKA I OKO NJE: Nana Mouskuri (Hernandez, Jimenez, Velasquez, Capo, Ruiz, Dominguez, Gil, Lara, Guerra)
12:00 EKONOMSKI GLOBUS
12:30 SLIČICE ALBUMA: Handel, Schubert, Schumann, Papandopulo
13:00 ELEKTROSFERA
13:30 OPERNI KONCERT: Glazba za Veliki četvrtak - ulomci Requiema (Verdi, Brahms, Webber, Faure, Durufle)
15:30 U SVIJETU OPERE: Razgovor s basom Tomislavom Neralićem (2.dio)
16:00 ZNAK TOČNOG VREMENA I NAJAVA PROGRAMA
16:03 KAZALIŠTARIJE
16:35 ŽIVOT GLAZBE: Za Veliki četvrtak (Liszt, Bruckner, Vaughan Williams, Elgar, Barber, Parać, Howells, Papandopulo, Poulenc, Roussel)
18:00 RADIO DRAMA: Kazimir Klarić: "Bili smo u Europi"
19:00 PJESMA ZVIJEZDAMA U MENI ZVONI: Alfons X-Mudri
20:00 OD PODIJA DO PODIJA- Sada i nekada:…
22:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA PROGRAMA
22:03 ZVUKOPIS: James Horner: Kronike Spiderwick (2)
22:30 POEZIJA NAGLAS: Miroslav Kirin "Zbiljka"
23:00 PROBRANICE:Händelov Treći concerto a due cori
23:25 OGLEDI I RASPRAVE: Marie-Helene Boblet: Je li *Putovanje na kraj noći* roman demokratske sućuti

QueerZagreb

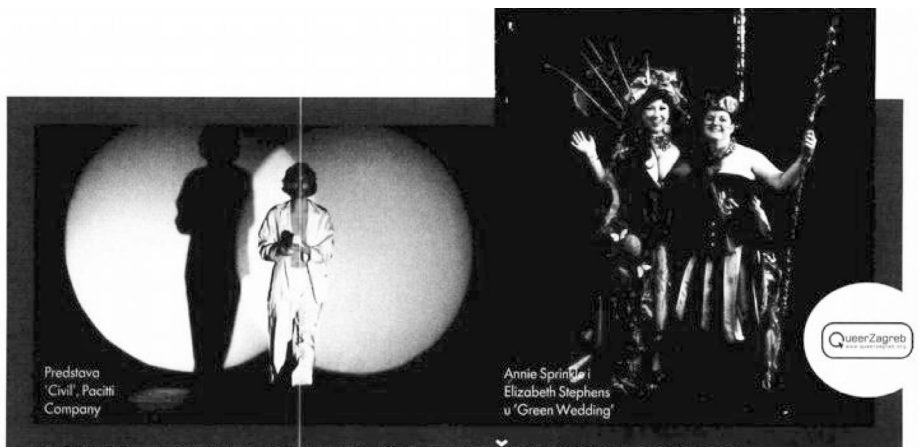

QUEER - PRAVA PRILIKA DA PROŠIRIMO POGLEDE

Šesti po redu međunarodni multimedijalni projekt Queer Zagreb održava se od 1. do 9. listopada. Festival godinama propituje odstupanja od norme, podrazumijevajući pritom da je norma heterocentrična, patrijarhalna i rodno binarna. U prošlim izdanjima načeo je pregršt tema, od postsocijalističkog identiteta do heteronormativnosti djetinjstva. Ove godine propituje tematsku cjelinu "Zločin, seksualnost i rod", u čijem će znaku ples, performans, film, teatar i vizualna umjetnost mapirati cijeli grad: 30 događanja održat će se na desetak lokacija u gradu. U HDLU i galeriji VN pogledajte izložbe, u kazalištima GDK Gavella, Vidra i Teatar&TD rezervirajte mjesto za "Civil" Pacitti Company, "Dancing Inside Out" Stevena Cohena, "Almost the Same" Julije Bardsley i "Green Wedding Queer Zagreb" Annie Sprinkle i Elizabeth Stephens. U kinu Europa pogledajte filmove "XXY" Lucije Puenzo, "Be Like Others" Tanaza Eshagiana, "Derek" Isaaca Juliena... Sjećate li se da je Elle najavio festival već u ožujku, kad smo vam doveli ekskluzivnu premijeru filma "Lagerfeld povjerljivo"? O detaljima programa informirajte se na www.queerzagreb.org (A.H.)

Queer festival Kazališno-multimedijska priredba zanimljvija od Eurokaza

30 umjetnika na Green Weddingu

Od 1. od 10. l0. gostuju umjetnici iz Brazila, SAD-a, Južne Afrike, Velike Britanije, Francuske...

●TOMISLAV ČADEŽ
●ZAGREB

Kulturna jesen u metropoli, kao i ona klimatska, nudi paletu najrazličitijih boja: od 1. do 9. listopada održat će se šesti Queer festival, kazališno-multimedijska priredba sa sve većim renomeom. Štoviše, proteklih je godina Queer Zagreb često bio zanimljiviji od razvikanog Eurokaza.

Originalan Steven Cohen

Ove godine, kako najavljuje Zvonimir Dobrović, programski voditelj festivala, organizirali su tridesetak događanja.

Gostuju, među ostalima, umjetnici iz Brazila, Sjedinjenih Američkih Država, Južne Afrike, Velike Britanije i Francuske. Dobrović kao posebno zanimljive ističe šokantne, intrigantne goste Annie Sprinkle i Elizabeth Stevens iz SAD-a, koje će u suradnji s Marijem Kovačem i tridesetak domaćih umjetnika organizirati performans "Green Wedding Queer Zagreb". Kao posebnu senzaciju najavljuje Stevena Cohena iz Južne Afrike, čiji rad na eksplicitan, direktan i originalan način govori o socio-ekonomskim prilikama u toj zemlji.

Najava manifestacije

Kao svojevrsna najava festivala nedavno je na Trgu žrtava fašizma otvorena izložba "Nacistički teror nad homoseksualcima od 1933. do 1945.", a održan je i okrugli stol na temu "Biopolitike seksualnosti".●

Zvonimir Dobrović, programski voditelj festivala, najavio je tridesetak događaja s intrigantnim sudionicima. CROPIX/DRAGAN MATIĆ

QueerZagreb

Što je film bez stila?

Martina Perić

Nova Turkovićeva knjiga bavi se filmskom retorikom i pionirski je pokušaj akademske teorijske artikulacije tog područja

Hrvoje Turković, *Retoričke regulacije – stilizacije, stilske figure i regulacija filmskog i književnog izlaganja*; AGM, Zagreb, 2008.

Svaka se znanstvena ili teorijska disciplina (ili barem neko teorijsko područje koje pretendira na službeni status priznate discipline) neizostavno susreće s problemom uspostavljanja vlastita, autonomna područja proučavanja te metoda i zadataka kojima će se taj status učvrstiti. Mogli bismo reći da se s istim problemom "borbe" za vlastiti operativni teren susrela i filmska retorika. Za razliku od lingvističke retorike (i književne stilistike), koja se još od Aristotela izborila za svoje područje, status i dugotrajnu tradiciju proučavanja različitih uporaba jezika – od "obične", komunikacijske pa do poetske, tj. literarne – filmska se retorika sve donedavno kretala u prostorima teorijske egzotike: "Pa, i ne zvuči loše, ali... postoji li to zaista?!"

Metadiskursna funkcija

Činjenica da se nedavno na policama knjižara pojavila nova knjiga Hrvoja Turkovića naslova *Retoričke regulacije – stilizacije, stilske figure i regulacija filmskog i književnog izlaganja* svjedoči nam da ipak postoji. Glavni predmet autorova interesa upravo je pitanje područja filmske retorike, koje dosad zapravo i nije bilo određeno, a posebno ne u akademskom smislu. Stoga se već u prvom poglavlju autor bavi analizom stilizacija, odnosno stilskih figura koje se javljaju kako u književnim tekstovima tako i u filmu. Dobro uhodan status književne stilistike otvara mogućnost uhodavanja i filmske stilistike. Stilske figure imaju, među ostalim, dvije važne osobine: one, kao prvo, "odskaču" od ostatka teksta u kojem se pojavljuju, dakle, izrazito su uočljivi elementi u tekstu i drugo, one kao takve nisu samo "za ukras", već imaju određenu funkciju u čitateljevu/gledateljevu doživljavanju teksta. Tu funkciju Turković naziva *metadiskursnom*, zbog toga što je riječ o regulaciji samog tijeka diskursa, izlaganja (književnog ili filmskog). S obzirom na to da se i retorika tradicionalno bavila analiziranjem stilskih figura, to bi onda bilo prvo jasnije određenje područja filmske retorike.

No, osim stilskih figura i stilizacija u širem smislu riječi, Turković uočava postojanje cijelog niza elemenata u filmu koji se ne mogu svrstati u tzv. *osnovni ili glavni izlagački sustav*, ali imaju već spomenutu metadiskursnu funkciju, tj. pomažu gledatelju u praćenju glavnog tijeka filmskog izlaganja (dakle, prizornih zbivanja, radnje filma, a to načelno jest razlog zbog kojeg idemo u kino gledati film). Ti su elementi filmska špica, filmski natpisi, optičke intervencije (filmska interpunkcija, kao što su npr. zatamnjenja i pretapanja), zatim popratna, neprizorna glazba (i općenito svi neprizorni zvukovi) te umetnute montažne ili opisne sekvence. Koliko god navedeni elementi bili šaroliki i različiti, svima im je zajedničko jedno, a to je, kako kaže Turković, "da olakšavaju snalaženje u samom tijeku filmskog izlaganja", što ih svrstava u retoričke regulacije filmskog izlaganja.

Naravno, samo teorijsko određenje područja filmske retorike ne bi imalo mnogo smisla bez konkretna oprimjerenja, pa se cijelo drugo poglavlje knjige bavi uporabom stilskih figura kod Hitchcocka (prvenstveno u njegovu filmu *Mahnitost* iz 1972, ali se koriste i primjeri iz drugih Hitchcockovih filmova – *Ozloglašena*, *Psiho*, *Sjever-sjeverozapad*, *Začaran*) te analizom popratne glazbe, verbalnih elemenata i filmskih natpisa u Curtizovoj *Casablanci* iz 1942. Upravo takav odabir filmova koji su, pretpostaviti je, dobro poznati svakom obrazovanom čitatelju (tj. gledatelju), a ujedno su i izvrsni primjeri klasičnog narativnog filma, približava nam na prvi pogled podosta apstraktno i "teoretizirano" područje filmske retorike.

A filmska pragmatika?

No, kako je zadatak ove knjige ustanoviti, teorijski utemeljiti područje filmske retorike, treće i završno poglavlje posvećeno je pitanju postoji li i filmska pragmatika, tj. možemo li već opisane retoričke regulacije koje se javljaju u filmskom izlaganju ujedno shvatiti kao regulaciju procesa komunikacije? Autorova je teza da film možemo shvatiti kao komunikacijski fenomen i u tom smislu postoji filmska pragmatika, odnosno da neprizorni elementi koji se javljaju u nekom filmu (stilizacije, neprizorna glazba, filmski natpisi) upravo imaju metakomunikacijsku funkciju. Oni, dakle, služe reguliranju gledateljeva komunikacijskog odnosa s filmom. Međutim problem je u tome što se film itekako razlikuje od izravne komunikacije ("licem u lice"), o kojoj inače pragmatika govori. Komunikacija uvijek ima dvije temeljne razine: razinu sadržaja (onoga o čemu se komunicira) i razinu odnosa između onih koji komuniciraju. U svakodnevnoj ljudskoj komunikaciji itekako je važna ta razina odnosa, a pragmatika se uglavnom bavila jezičnom komunikacijom, i to interaktivnom stranom komunikacije, koja podrazumijeva određena komunikacijska očekivanja i reakcije onih koji komuniciraju (to inače Paul Grice sažima u svojem poznatom načelu kooperativnosti). Neposredne interakcije u slučaju filmskog izlaganja nema, ali postoje neki aspekti načela kooperativnosti (npr. odabir optimalne vizure za gledatelja, raskadriranje filmskih dijaloga pomoću tzv. kadrova reakcije itd.) pa Turković misli da film isto tako možemo smatrati komunikacijskim fenomenom kao i dijaloške situacije u svakodnevnom životu te da ga u tom slučaju možemo sagledati iz pragmatičke vizure. U tom smislu i filmsku retoriku možemo shvatiti kao proučavanje upravo tih metakomunikacijskih (tj. regulacijskih) aspekata filmskog izlaganja. Retoričke regulacije zapravo reguliraju gledateljev odnos prema onome što gleda iako nema izravne komunikacije, dijaloga. Naravno, ne moramo se ograničiti samo na film, sve o čemu Turković piše da se primijeniti i na književne tekstove (uostalom, i sam autor uzima neke književne primjere za svoje analize, poput tekstova Dubravke Ugrešić i Ivana Slamniga).

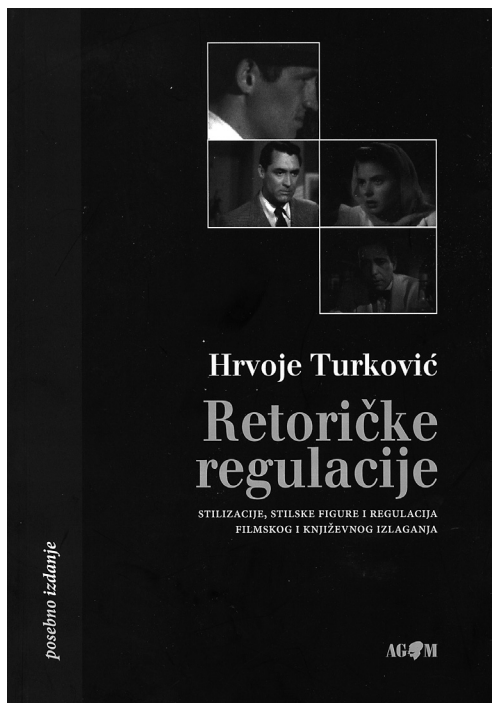

Film bez stila, tj. stilizacija i drugih elemenata koji imaju regulacijsku funkciju, gledateljima otežava ili gotovo onemogućuje doživljajni i spoznajni odnos prema viđenome. Stil tu nije samo stvar ukusa i ukrasa, on u filmskom izlaganju jamči i određen stupanj komunikabilnosti koji bi inače bilo teško postići s obzirom na nepersonalnu prirodu filmske komunikacije

Izlazak iz prostora teorijske egzotike

Sve navedeno značilo bi da se filmska retorika zaista nije morala sve dosad skrivati u prostorima teorijske egzotike, ona očito ima svoje legitimno područje proučavanja, koje je zasad, nažalost, uglavnom neistraženo. To samo može dati dodatan zamah daljnjim istraživanjima. Turković je ovom svojom knjigom svakako dao onaj temeljni poticaj, a već jedan pogled na bibliografiju korištenu u knjizi, u kojoj su većinom strana imena, svjedoči nam o potrebi domaćih znanstvenih doprinosa u pitanjima filmske retorike i pragmatike.

Za kraj se možemo vratiti pitanju iz naslova – što je film bez stila? Na temelju svega dosad rečenog te pročitanog u *Retoričkim regulacijama* mogli bismo reći da film bez stila, tj. stilizacija i drugih elemenata koji imaju regulacijsku funkciju, gledateljima otežava ili gotovo onemogućuje doživljajni i spoznajni odnos prema viđenome. Stil tu nije samo stvar ukusa i ukrasa, on u filmskom izlaganju jamči i određen stupanj komunikabilnosti koji bi inače bilo teško postići s obzirom na nepersonalnu prirodu filmske komunikacije. Naravno, cijela se stvar može dovesti i do krajnje suprotnosti, pa bi tako film u cijelosti sadržan od stilizacija bio jednako nekomunikabilan, neprohodan. Očito su potrebna oba konstituirajuća sustava filmskog izlaganja – onaj glavni, prizorni te ovaj drugi, neprizorni, regulativni sustav, koji nam olakšava snalaženje u prizornome. Vrijednost najnovije Turkovićeve knjige svakako je u tome što prepoznaje važnost postojanja onog neprizornog, stilističnog u filmu, kao i važnost daljnjeg znanstvenog istraživanja tog područja.

Kupujte hrvatski sapun!

Renata Jambrešić Kirin

Metodološki rigorozna, dosljedna i kreativna studija kroz analizu reklamnog diskursa progovara o "protoglobalizacijskom" istarskom društvu s kraja 19. i početka 20. stoljeća

Mislava Bertoša, *Jamči se za uspjeh kano i za neštetnost, o reklamnome diskursu iz sociosemiološke perspektive*; Srednja Europa, Zagreb, 2008.

Tralala djeco, ovdje sam i donosim konačno mineralne tablete od sode i za dodatak prstenove od Faya. Vidjet ćete kako će kašalj nestati i kako ćete noćas dobro spavati. Kod strica Filipa i kod njegovih mališana napravile su čuda i držat će ih se uvijek u kući. Ovamo, mama, mlijeka sa šest pilula. I svakom dječaku pet komada za sisanje i sutra će sve proći.
(Il Giornaletto di Pola, 1907, prijevod s talijanskog M. Bertoša)

Već svojom prvom knjigom *Djeca iz obrtaljke* (2005) Mislava Bertoša se nametnula kao zrela, samosvojna i kreativna lingvistkinja – istinska učenica svog prerano izgubljenog mentora Dubravka Škiljana – koja se posvetila semiološkim istraživanjima. Poput svog mentora, Bertoša koristi precizan i sistematičan lingvistički instrumentarij (koji mnogo duguje strukturalističkoj paradigmi) kako bi istražila jednu povijesnu mikrozajednicu, to jest sociosemiološke osobitosti komunikacijske prakse koja tu zajednicu odvaja od susjednih i susljednih, ali i čini dijelom šireg europskog kulturnopovijesnog prostora. Tako je u *Djeci iz obrtaljke* autorica pokazala kako je stigma izvanbračne, neželjene i "prekobrojne" djece iz tršćanskih sirotišta trajno urezana u identitet stigmatiziranih od trenutka nadijevanja nepotvrđenog, nekonvencionalnog (danas bismo rekli kompjutorski generiranog) imena što su ga ova djeca bila prisiljena nositi kao etiketu njihove esencijalne drugosti u patrijarhalnom društvu, drugosti važnije od njihova etničkog ili socijalnog podrijetla. Lingvistička doksa o arbitrarnosti znakova i imena u ovoj netipičnoj onomastičkoj studiji poprima potpuno novu dimenziju u društvenom polju gdje su modusi građanske egzistencije biopolitički i lingvistički markirani patrilinearnim i patrilokalnim praksama imenovanja.

Parni stroj kapitalističke želje

I svojom novom studijom, *Jamči se za uspjeh kano i za neštetnost*, analizom prvih oglasa iz 18 talijanskih, 2 njemačke, 2 hrvatske i 1 trojezične novinske publikacije objavljivane (mahom u Puli) između 1883. i 1918, Bertoša ponovno poseže za višejezičnom, višeetničkom i multikulturnom austrougarskom sredinom da bi u njoj iščitala kako lokalno specifične, tako i opće semiotičke karakteristike oglašavanja u "protoglobalizacijskom" društvu na dinamičnom rubu jednog respektabilnog Imperija. Zaključak je opet poticajan za daljnja sociološka, antropološka i kulturnopovijesna istraživanja: prve reklame su, unatoč svojim konvencijama i pragmatičnim ciljevima, predstavnice diskursa kojeg pokreće zahuktali kapitalistički stroj želje i koji dovodi u pitanje podjelu na stvarno i fantazmatsko, tjelesno i duhovno, potrebno i luksuzno, normativno i devijantno, istinito i lažno. Naime, već krajem 19. st. dolazi do "otkrića mase" i složenih mehanizama posredovanja javnosti. U kapitalistički segmentiranom, merkantiliziranom i omasovljenom prostoru javnosti, roba se po prvi put spektakularizira u svrhu poticanja potrošnje; otvaraju se prve robne kuće, trgovački pasaži, uređuju izlozi i reklamni stupovi, organiziraju se svjetske trgovačke izložbe, a novi hramovi potrošačke Arkadije po broju posjeta nadmašuju sve dotadašnje reprezentativne građanske institucije i prostore – muzeje, kazališta, gradske parkove.

Autorica ove historiografski temeljite i semiološki minuciozne analize 437 oglasa koji se odnose na proizvode za vanjsku i unutarnju njegu tijela, te na medicinske usluge, terme i lječilišta, sugerira nam da su pulske građanske, konzumerističke i čitateljske prakse možda zaostajale za onim pariškim ili bečkim iz istog doba, ali da je ekspanzivan reklamni diskurs (baš kao i danas) proizvodio simulakrum društva u kojem kulturne, mentalitetske i jezične granice ustupaju pred novim, simbolički markiranim, razlikama utemeljenima na kupovnoj moći i socioekonomskom statusu. Moderni je reklamni diskurs započeo kao oglašavanje filantropskih aktivnosti da bi u 19. stoljeću konstruirao ideal zdravog, njegovanog, lijepog i dokonog građanina i građanke koje uz moralni imperativ resi i estetski ukus, uz sposobnost odgovornog ponašanja i racionalnog prosuđivanja slabost prema lijepim stvarčicama, suvenirima, kozmetici i mondenim lječilištima.

Sociosemiološka perspektiva

Najveći dio ove opsežne studije posvećen je tipografskoj, likovnoj i sociosemiološkoj analizi oglasa kategoriziranih prema tipu reklamiranog proizvoda ili usluge, prema strategijama naslovljavanja i profiliranja njihovih potencijalnih korisnika te prema narativnoj shemi unutarnje strukture reklamnog oglasa. Autorica složen instrumentarij diskurzivne analize razlaže na postupan, jasan i pregledan način, sretno "udomljuje" semiotičku terminologiju iz francuskih i talijanskih izvornika, a različitim modelskim prikazima reklamnog insceniranja komunikacije

ravnopravnih partnera daje zajednički aksiološki okvir. Oglašivački je diskurs izazovan za analizu jer kombinira niz retoričkih figura, diskurzivnih logika, iskaznih instanci, režima diskursa i režima narativnosti kako bi naslovljeniku poruke sugerirao točno određena emocionalna stanja, izbore, namjere i pomisli a komunikaciju usmjerio na način da se i oglašivači i čitatelji prepoznaju u ulogama u kojima se žele prepoznati. Kako nas upozorava autorica, u svim ovim slučajevima nagovora i uvjeravanja, ne možemo jednostavno govoriti o prevari i obmani. Pojam prevare je tvrdi orah svake semiotičke teorije, uključujući teoriju govornih činova, jer podrazumijeva izvanjezično, ideološko i etičko vrednovanje socijalne konstrukcije stvarnosti. I za sociosemiologiju koja pronalazi korelacije između mnogolikog "carstva znakova" i društvenih struktura, prevara i obmana ne sadrže imanentni skup iskaznih obilježja koji bi "obmanjujuću" reklamu razlikovao od informativnog teksta. Stoga umjesto deterministič kih pojmova manipulacije, indoktrinacije i zavođenja, Bertoša koristi fini instrumentarij diskurzivne analize persvazivnih tehnika koji su za potrebe analize reklama, a na temelju Greimasove semiološke teorije, razvili talijanski i francuski semiotičari – J. M. Floch, U. Volli, A. Semprini, M.-P. Pozzato, G. Ferraro – a koji nudi sheme mnogostrukih semantičkih parova i binarnih opozicija.

Reklamne su strategije krajem 19. st. bile manje ili više nagovaračke, distancirane ili podilazeće, egzistencijalne ili duhovne, utilitarno ili utopijski usmjerene – a imale su za cilj pridobiti potrošače da povjeruju kako njihov društveni, rodni i profesionalni identitet ovisi o izvanjskim entitetima koje treba posjedovati i o unutarnjim osobinama koje treba razviti. Unatoč prevlasti "kauzalnog režima" reklamnog diskursa s dominantno "praktičnom valorizacijom" predmeta/usluga utemeljenom na "logici kupnje", unatoč općeg tona koji je težio nalikovati znanstvenom ili stručnom iskazu, autorica ustvrđuje kako su ondašnje reklame generirale i kopirale popularnokulturne i pučke naracije te bile važan izvor informacija, kolektivnih spoznaja i novih modela ponašanja u istarskom društvu. Prepoznatljiv i pamtljiv figurativan jezik reklama prenosio je kontradiktorne poruke i vrednote, egzaktne spoznaje kalemio na pučke pripovijesti o čudotvornim ozdravljenjima i pomlađivanjima. Ipak, isticanje spektakularnosti, dopadljivosti i provokativnosti proizvoda, baš kao i ludičko poigravanje "simboličkim kapitalom" robnih marki, uglavnom je nepoznato.

Uslijed gomilanja topografskih, slikovnih i verbalnih znakova dolazilo je do redundantnosti i didaktičnosti ranog reklamnog diskursa, međutim u nekim aspektima – npr. u jednolikoj zastupljenosti muških i ženskih lica/likova – pokazao se neočekivano korektan i "progresivan". Naravno, imajući na umu da je opći sociomemski naboj marketinških poruka u još-ne-sasvim-industrijaliziranom kontekstu ipak pridonosio konzerviranju društvenih odnosa te propagirao jasnu podjelu muških i ženskih društvenih uloga, obveza i prava.

Prevlast patrijarhalne ideologije

Dakle, prije unosa fotografije u reklamnu priču, elementi vizualnog prikaza muškaraca i žena bili su uravnoteženiji s obzirom na njihovu učestalost i simetričnost. Izostaju "rituali rodne subordinacije" ili hijerarhizirani prikazi maskulinih i femininih figura u međusobnoj interakciji (po modelu odnosa roditelj – dijete) koji su, prema E. Goffmanu, ikonografska stilizacija društvenih odnosa dominantnih muškaraca i subordiniranih žena. Činjenica da u analiziranom korpusu gotovo i nema prikaza muško-ženske interakcije, posredno svjedoči o segregaciji ženske i muške domene djelovanja i javnog pojavljivanja. Ideološka uloga prijemčivog reklamnog jezika, u okružju žive usmene kulture, bila je da proizvodi simulakrume harmoničnih odnosa između pripadnika različitih socijalnih, etnojezičnih i rodnih skupina.

Među narativnim stereotipima dominira onaj o velikodušnom kapitalistu koji skrbi o dobrobiti čovječanstva, naspram ideje o racionalnim i pragmatičnim potrošačima koji sami odlučuju što je za njih nužno i korisno, a što robovanje konvencijama i modi. No preduvjet ovog "reklamnog ugovora" između (ne) ravnopravnih komunikacijskih partnera upravo je merkantilistički sustav vrijednosti, fetišizacija robe i porobljavanje ljudi, svijet u kojem ne postoji stanje ravnoteže, harmonije i blagostanja, u kojem obećana sreća i zadovoljstvo ovise o dozi *štetnosti* i rizika koje izrijekom navode samo upozorenja na kutijama cigareta. Kao što pošiljatelj poruke - vlasnik manufakture, liječničke ordinacije ili termi – nije preuzeo odgovornost za neuspjeh, kontraindikacije, smrt ili negativni saldo, tako ni naslovljenica oglasa za čudotvorni eliksir ili pomadu nije mogla slijediti svoju volju jer, prvo, najčešće nije raspolagala kućnim budžetom, a drugo, teško da je mogla izbjeći društveno nametnute imagološke i identifikacijske okvire što, i nekoć i danas, promiču slike lijepih, njegovanih i zadovoljnih kućanica. Zbog njih žene i djevojke u drogerijama i *wellness*-centrima ne zadovoljavaju svoje zdravstvene i estetske potrebe, koliko udovoljavaju marketinškim "identifikacijskim stilizacijama" koje su otporne na promjene društvenih praksi.

Premda ne uzima u obzir feminističku kritiku reklamnog diskursa, Bertoša je ukazala na dominaciju muškog glasa u istarskim reklamama koje inkorporiraju pisma čitatelja, pisma zahvale i svjedočenja o ljekovitosti korištenih preparata ili kura, u kojima *pater familias* i "posjednik" preuzima ulogu glasnogovornika za ženske članove obitelji, te zapravo konstruira društveno prihvatljive predodžbe o zdravlju, ljepoti i blagostanju. Tamo gdje muškarac zbog bolesti ili alkoholizma ne udovoljava društvenom idealu supruga, ekonomski nezavisnog, moralnog i odgovornog

člana društva, reklame se obraćaju ženi koja ga – u diskreciji, uz pomoć farmaceutskih preparata – treba vratiti "na pravi put", u stanje funkcionalne društvene jedinke: *Prah Coza djeluje s velikom sigurnošću i može biti dan pijanici od njegove žene, kćeri ili sestre a da on nije svjestan da time postiže svoj oporavak* (Il Giornaletto di Pola, 1907).

U zaključku o funkcionalnosti i dominantno praktičnoj valorizaciji oglašivanih proizvoda, autorica je potvrdila prevlast patrijarhalne ideologije u reklamnom diskursu koji žene nije toliko "seksualizirao" koliko ih je potvrđivao u ulogama skrbnica i njegovateljica, odgajateljica i poslužiteljica, supruga i majki odgovornih za svaku socijalnu "devijaciju" poput alkoholizma, siromaštva ili duševnih bolesti. Međutim, početak proizvodnje roba za široku potrošnju te promicanje životnih stilova i praksi vezanih uz afirmativni odnos prema tijelu, osobnom tjelesnom i psihičkom zdravlju, doveo je i do niza pozitivnih učinaka; potaknuo je medicinska istraživanja, poboljšao medicinske, terapijske i farmaceutske usluge, unaprijedio higijenske standarde i otvorio nova radna mjesta za žene u tvornicama, trgovinama, lječilištima i drogerijama.

Reklame su ogledalo društva

U završnom osvrtu na ovu metodološki dosljednu, rigoroznu i kreativnu studiju, koja urbano istarsko društvo s kraja 19. i početka 20. st. iznova osvjetljuje iz perspektive jednog relevantnog diskursa, vjesnika novih svjetonazorskih i sociopolitičkih promjena, naznačila bih njenu važnost za daljnja istraživanja u drugim humanističkim i društvenim disciplinama – od povijesti ideja, povijesti žena, etnologije, do kulturalnih studija i studija marketinga. Ona je vrijedno polazište za propitivanje međuodnosa pisane i usmene kulture, sraza nove kapitalističke filozofije neograničenog razvoja, efikasnosti i socijalne funkcionalnosti s običajima predaka, tradicijskim iscjeliteljima i tehnikama samopomoći, za istraživanje otežane "akulturacije" novih građanskih ideologija poput liberalizma, ateizma i multikulturalnosti. Poliglotski je reklamni diskurs u svom imperijalnom zamahu zagovarao ideju slobodne trgovine i negirao dotadašnje granice etnonacionalnih lojalnosti, povijesnih i kulturnih afiniteta. U tom je kontekstu reklama za sapun Družbe Sv Ćirila i Metoda – *Dužnost je svakog našeg trgovca da drži u svojoj trgovini samo Družbin sapun, a time će bez svoje štete doprinašati probudjenju hrvatske svijesti u Istri* (Omnibus, 1912) – bila jednako nekorektna kao i današnji slogani hrvatske i američke gospodarske komore koji potvrđuju Marxovu tezu kako slobodno tržište često podriva moralne vrijednost na kojima se temelji.

Premda joj to nije bila namjera, autorica je svojom interpretacijom ponudila novi kulturalni materijal u prilog tezi o hrvatskoj moderni kao mnogostrukoj, nesimultanoj i nekoherentnoj epohi punoj suprotnosti – epohi koja je razvoj kapitalističkih odnosa platila povećanim socijalnim raskolom, a politička i ideološka trvenja nadredila borbi za ženska i manjinska građanska prava. Studija *Jamči se za uspjeh kano i za neštetnost* pokazuje kako su upravo reklame vjerno ogledalo istarskog društva s kraja 19. st. koje je naizgled preraslo doba čuda, praznovjerja, mirakula i pučkih tradicija ali još nije ušlo u doba masovne kulture, masovne potrošnje i masovnih medija.

Interdisciplinarno o svecima

Nataša Polgar

Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa *Hagiografija: Historiografija, izvori i metode*, održanog 2005. u Zagrebu, popunjava veliku prazninu u proučavanju kultova svetaca u Hrvatskoj

Ana Marinković, Trpimir Vedriš, ur., *Hagiologija. Kultovi u kontekstu*; Leykam international, Zagreb, 2008.

Srednji vijek često se promatralo, u apologetskom smislu, kao "razdoblje vjere", odnosno vjerovanja koje je dalo vrijeme katedrala i križarskih ratova. Moderna pozitivistička znanost racionalnost ljudi srednjega vijeka smatrala je upitnom, a srednjovjekovne "nadrealne" fenomene promatrala je često kao praznovjerje. Postojala je stanovita sumnjičavost prema srednjovjekovnim *libri miraculorum*. Godine 1924. Marc Bloch objavljuje knjigu *Les Rois thaumaturges,* koja označava svojevrstan historiografski zaokret u proučavanju čuda i čudesnog. Bloch je otvorio nove perspektive u interpretaciji čudesnog te je, polazeći od vjere u čuda kao konstitutivna dijela mentaliteta srednjega vijeka, pokušao predočiti njezine implikacije u domeni vjerskog i političkog života.

No tek oko 1960. godine, s javljanjem zanimanja za povijest mentaliteta (škola *Annalesa* npr.), čuda i čudesno, a time i hagiografija postaju ozbiljnim predmetom proučavanja historiografa te je od tada bibliografija radova o čudesima kao i o socijalnim, psihološkim i političko-ideološkim uvjetima njihova nastanka narasla do golemih razmjera.

Hagiografija i hagiologija

Pojam hagiografije isprva se koristi za označavanje onoga koji piše o svecima, to jest "stručnjaka za svece", a kasnije, od 17. stoljeća, označava književni žanr koji se bavi svecima i njihovim životima, tj. hagiografija je, prema etimologiji riječi, studija o svecima, njihovoj povijesti i o njihovu kultu. Hagiografiju je nemoguće ne promatrati kroz prizmu "autentičnosti" ili "povijesne vrijednosti", što zapravo znači podvrgnuti književni žanr zakonima drugog žanra – historiografije. Nekoliko je osnovnih pravaca u proučavanju hagiografije, a pojam hagiologije (predložio ga je Réginald Grégoire postavljajući ga u odnosu na hagiografiju na sličan način poput odnosa etnografije prema etnologiji ili ikonografije prema ikonologiji), iako nije posve zaživio, obuhvaća analizu i kontekstualno smještanje hagiografije koristeći se interdisciplinarnom metodologijom.

U hrvatskoj historiografiji, nakon Ivana Lučića i Frane Bulića, hagiografska istraživanja ostaju gotovo nedirnuta novijim metodološkim pristupima, uz poneke iznimke – Andreu Zlatar i Nenada Ivića, koji se hagiografijom bave ponajprije kao književnim žanrom. Impuls za novo, interdisciplinarno bavljenje svecima i političkim, društvenim, književnim i drugim implikacijama njihovih kultova uglavnom se u domaćoj znanosti javlja u posljednjih desetak godina s osnivanjem Odsjeka za medievistiku na Srednjoeuropskom sveučilištu u Budimpešti. Godine 2005. osnovano je hrvatsko hagiografsko društvo Hagiotheca, udruga humanističkih i društvenih znanstvenika, uglavnom doktoranata sa Srednjoeuropskog sveučilišta, čiji je cilj interdisciplinarno izučavanje kulta svetaca na prostoru Hrvatske, ali i, s obzirom na to da su kultovi svetaca premreživali gotovo svaki segment povijesti Zapadne Europe u srednjem vijeku, "uspostavljanje jedne šire, integrirane povijesti", kako ističe Ana Marinković u uvodnom tekstu zbornika.

Kultovi u kontekstu

Hagiotheca je do sada objavila dva elektronska biltena, a godine 2005. organiziran je međunarodni skup *Hagiografija: Historiografija, izvori i metode*, a izlaganja sa skupa objavljena su u zborniku *Hagiologija. Kultovi u kontekstu* 2008. godine. Zbornik je podijeljen na pet cjelina: *Tekst*, *Liturgija*, *Institucije*, *Slika* te *Prostor i vrijeme*, no one se tematski i metodološki prepleću, što dodatno podcrtava osnovnu ideju interdisciplinarnosti.

Hagiologija se otvara tekstom vrsna medievista Gábora Klaniczaya *Konstrukcija svetačkih čuda u razdoblju srednjovjekovnih kanonizacijskih procesa*, u kojem se autor bavi fenomenom "čudesnoga" kao središnjim elementom kulta svetaca te otkriva razne modalitete njegove konstrukcije i predočavanja, koje ilustrira s pomoću nekoliko primjera iz kasnosrednjovjekovnih kanonizacijskih procesa Srednje Europe – sv. Elizabete i sv. Margarete Ugarske te sv. Stanislava, biskupa Krakova. Iako mu predmet istraživanja nisu čuda kao takva, Klaniczay minuciozno razotkriva višeslojne poteškoće bavljenja povijesnim izvorima u kojima se spominju čuda svetaca.

Trpimir Vedriš u studiji Historia translationis S. Anastasiae: *Kako (ne) čitati hagiografski tekst?* razmatra odnos "povijesnosti" i "fiktivnosti" u hagiografiji, u kojoj je bitnije ono što je egzemplarno nego "ono što se dogodilo", na primjeru zadarske legende o prijenosu relikvija sv. Anastazije.

Marina Miladinov u tekstu o reformacijskim spisima kao hagiografskim izvorima interpretira polemičke spise Matije Vlačića Ilirika i Petra Pavla Vergerija Ml. te nalazi kako su njihovi spisi, usprkos polemičnosti, vrijedan izvor spoznaja o svetačkim kultovima koje nije moguće domisliti samo na osnovi poznavanja rimokatoličkih izvora.

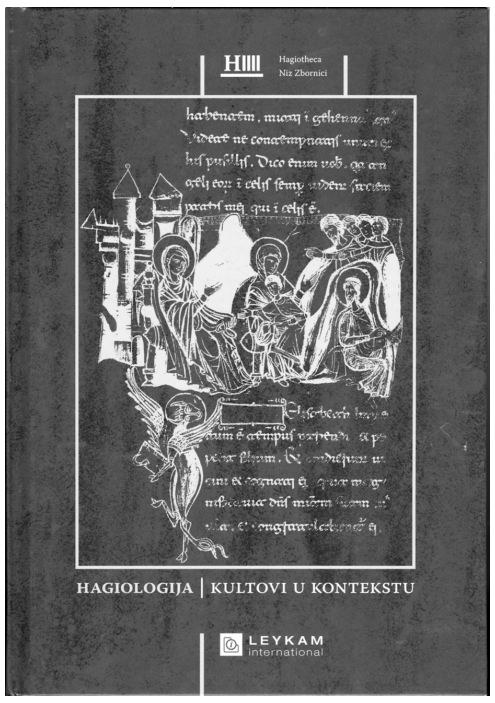

U drugo poglavlje zbornika uvršteni su tekstovi Hane Breko Kustura (*Iz repertoara hrvatskih srednjovjekovnih glazbenih kodeksa: napjevi u čast lokalnih svetaca*) i Rozane Vojvoda (*Sanktorali beneventanskih rukopisa dalmatinske provenijencije: veza teksta i slike*) koji razmatraju liturgijske izvore kao srodne hagiografskima te ih kombiniraju s metodama povijesti glazbe i likovnih umjetnosti.

Gradom kao mjestom aktivnosti vezanim uz štovanje svetaca te političkom i ideološkom uporabom njihovih kultova u srednjem vijeku bave se studije Nelle Lonza (*Građa državnih institucija kao hagiografsko vrelo: dubrovački primjer*) i Zdenke Janeković Römer (*Sveti Dujam i Sveti Vlaho: uporište metropolije i uporište Republike*).

Vizualno predstavljanje svetaca te ikonografski repertoar kao važna dopuna pisanim izvorima okosnica je radova Meri Kunčić (*Razvoj i značenje kulta sv. Sebastijana u dalmatinskim komunama u 15. i 16. stoljeću s posebnim obzirom na umjetničku produkciju*), Sanje Cvetnić (*Habsburški politički utjecaji i ikonografija sv. Ivana Nepomuka u Hrvatskoj*) te Ivana Mirnika (*Hrvatske svetačke i hodočasničke medaljice iz Numizmatičke zbirke Arheološkog muzeja u Zagrebu*).

Hagionimija i hagiotopografija

U zaključnoj cjelini *Prostor i vrijeme* nalaze se tekstovi koji problematiziraju povijesne uvjete nastanka odnosno nestanka kultova pojedinih svetaca na određenom mjestu koristeći se pri tome hagionimijom (Marina Marasović-Alujević, *Uloga hagionima u onomastičkim istraživanjima srednjovjekovnog Splita*) kao i hagiotopografijom (Lada Prister, *Kult svetoga Jurja na frankopanskim posjedima Hrvatskog primorja*). Zbornik završava preglednim radom Marije Karbić o dosadašnjim istraživanjima povjesničara, povjesničara umjetnosti i etnologa o svetačkim kultovima na prostoru srednjovjekovne i današnje Slavonije.

Raznorodnost izvora i metodologija te dosezi promišljanja o hagiografskom žanru izneseni u ovome zborniku neupitno popunjavaju znanstvenu prazninu u proučavanju kultova svetaca u Hrvatskoj, ali i nadmašuju skroman početni cilj tek ocrtavanja stanja istraživanja hagiografije i nude bitne smjernice za daljnja istraživanja.

Susan Sontag za voajere

Srđan Sandić

Dnevnici koje je Sontag počela pisati još kao djevojčica nisu bili namijenjeni objavljivanju, a otkrivaju njezinu ranjivost, enormnu glad za znanjem, želju da uvijek iskušava nešto novo

Susan Sontag, *Reborn: Early Diaries, 1947 – 1963*, ur. David Rieff; Hamish Hamilton, London, 2009.

I intend to do everything... I shall anticipate pleasure everywhere and find it too, for it is everywhere! I shall involve myself wholly... everything matters!

Dnevnici koji nisu bili planirani za objavljivanje – objavljeni su. Osjećaji, htijenja, žudnje, anonimnosti, ideje, potrebe, perverzije u pisanoj formi ogoljene su, izbačene, otisnute...

Susan Sontag je u jednom razgovoru sa sinom, kako on kao urednik izdanja *Reborn - Early Diaries 1947 – 1964 by Susan Sontag* navodi, izjavila : "Ti znaš gdje su dnevnici". A on je to mnogo kasnije, nakon njene smrti – shvatio kao znak ili dozvolu za objavljivanje. Ono voajersko u nama upravo uvijek trči ka detaljima, ka privatnom, ne nužno k obrazlaganju ponašanja i misli koliko k njihovu ogoljavanju. Potreba za ulazak u svaki mehanizam emocije, a to nam je poglavito zanimljivo kod javnih ličnosti, nešto je što bi ova knjiga mogla utažiti, pa čak ako i niste *fan* Susan Sontag.

Sexy pisanje

Na izvjestan način ovaj tip *journala* čitatelja razoružava od bilo kakva vrednovanja, ako ni zbog čega drugog onda zbog entuzijazma koji može imati samo četrnaestogodišnjakinja puna gladi i ljubavi prema pisanju i čitanju; potom kao mlada majka, kao feministkinja, kao istraživačica, kao intelektualka, kao emotivna disidentica. Tekstovi obojeni dosjetkama, idejama i planovima, svojevrsnim mazohističkim moranjima ili samo prepisanim, ukradenim mislima velikana ono je što se može zvati *sexy pisanjem*. Dnevnici u tom smislu razotkrivaju talent i pretpostavke na kojima će kasnije etablirana spisateljica graditi svoj opus kako preko autora kojima se bavi tako i preko muzike i teatra, koji gorljivo pohodi. Većina dnevnika mladih ljudi ima istu "glavu i rep": obojeni emotivnim disbalansima, erupcijama, kaotičnošću i nesigurnostima s aplikatornim tendencijama – pri čemu uvijek pokušavaju usmjeriti svoj život; ne nužno objasniti ga, nego prepričati. Manfred Jürgensen definira dnevnik kao pripovjedni žanr, dokument suvremene povijesti (povijesti u kojoj nastaje), koju bilježi subjekt kao privatni individuum i kao društveni suvremenik. Glavna tema dnevničkoga subjekta jest i pokušaj identificiranja sebe unutar vlastite egzistencije kao i tumačenje vremena i povijesti.

Dnevnik je počela pisati s dvanaest godina. Objavljeni dnevnici kreću od 1947. Već s petnaest uspijeva iznijeti svu anksioznost, bijes i razočaranje koji će je pratiti cijeli život (barem kao literarni motiv), polazeći od općih mjesta ka vrlo specifičnim privatnim asocijacijama: izgovaranje krive stvari, uvježbavanje govora i/ili onoga što treba reći sljedeći dan, mržnju unutar obitelji i mržnju spram sebe (zbog povremena laganja) do trenutka priznanja i prepoznavanja da vlastitoj majci nije kći, nego subjekt, prijateljica, sudružnica. Takvom agonijom i tim tonom prožet je cijeli dnevnik.

Iznimna ranjivost

Čitajući *Early diaries*, uspijevamo upoznati Sontag i kao mladu, ambicioznu učenicu zaljubljenu u književnost, znanje, filozofiju. Usput i kao hrabru i poprilično decidiranu osobu s nedorečenim, ali i prilično jasno određenim pogledima na svijet. U nizu ispisanih fascinacija dominantnu ulogu imaju *gay-straight* vokabular, vlastiti gej identitet na kojemu vrlo pažljivo "radi", žena imenom H. i sin David. Iako je, poput brojnih drugih dnevničkih zapisa, i dnevnik Susan Sontag prostor u kojemu (nesvjesna sudbine koja će ga čekati) komunicira sa samom sobom. Nasuprot brojnim primjerima autora/ica koji su vodili dnevnike s namjerom njihova kasnijeg objavljivanja, ona to nije namjeravala, ali Rieff opravdava izdavanje jer, kako kaže: "Da nisam ja to napravio, netko drugi bi" – misleći pritom na Sveučilište u Kaliforniji, u čijemu su arhivu i ostavljeni. Pitanje koje se zbog toga u ovom slučaju nameće jest: s kakvim očekivanjima čitatelj/ica može pristupiti ovom dnevniku? Je li potrebno biti upoznat s djelom i životnim putem Susan Sontag ili mu možemo pristupiti kao samostalnu uratku? Uspio dnevnik (prema Jürgensenu) dokazuje svoju validnost i vrijednosti izmjenjivim identitetom ulogâ autora i čitatelja, što je u slučaju ovih dnevnika više nego očito (dakako, s nešto malobrojnijom publikom). Čitateljska recepcija ovdje je osuđena na razumijevanje i identificiranje s ovom nimalo prostodušnom autobiografskom formom. Od ekstremne ozbiljnosti, pokušaja etabliranja autoriteta, apsolutne netolerancije spram bilo kakva mediokritetstva, *Early Diaries* otkrivaju nam i iznimnu ranjivost autorice koja pomalo iznenađuje.

Lezbijska veza

Dnevnici, kroz pažljivo odabrane dijelove, pokazuju nevjerojatan razvoj misli na koju je utjecalo intenzivno čitanje kao i dnevni kontakti; od perioda kada je bila učenica, studentica koja otkriva svoju biseksualnost do upoznavanja i udaje za Phillipa Rieffa i rođenja sina. Najintrigantniji dio dnevnika (u senzacionalističkom značenju) jesu dijelovi pisani u Engleskoj, kada je napustila sina i muža i ušla u vrlo intenzivnu lezbijsku vezu.

Postoji nešto katarzično u pristupu pisanju koji je gajila u dnevniku. Nešto tragično i konačno s mišlju o nastavku, nikako predaji – Sontag stalno ističe svoju enormnu glad za znanjem, potrebu za iskušavanjem i isprobavanjem svega što je novo. *Dnevnici* to vrlo predano svjedoče. z

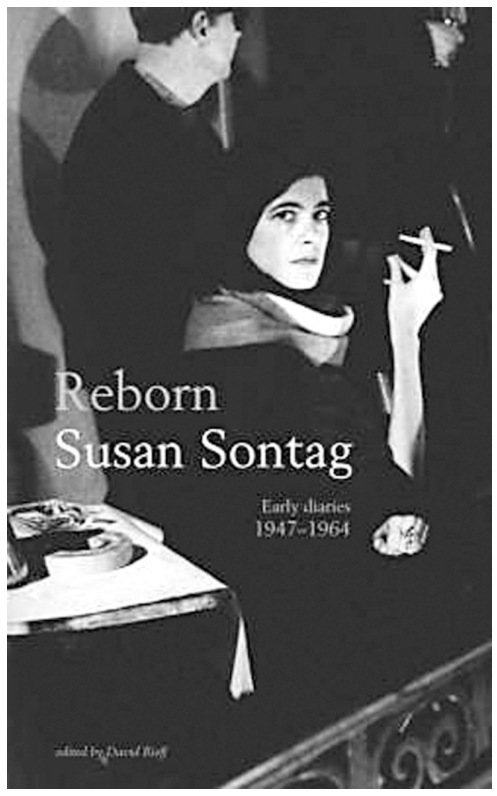

Dnevnici, kroz pažljivo odabrane dijelove, pokazuju nevjerojatan razvoj misli na koju je utjecalo intenzivno čitanje kao i dnevni kontakti; od perioda kada je bila učenica, studentica koja otkriva svoju biseksualnost do upoznavanja i udaje za Phillipa Rieffa i rođenja sina. Najintrigantniji dio dnevnika (u senzacionalističkom značenju) jesu dijelovi pisani u Engleskoj, kada je napustila sina i muža i ušla u vrlo intenzivnu lezbijsku vezu

Izvan okvira

Boris Postnikov

Novi broj *Libre Libere* donosi očekivano neočekivane priloge, istodobno je svjež i sasvim dosljedan dosadašnjoj uređivačkoj koncepciji

Libra Libera, broj 23, uredništvo: Zoran Roško, Katarina Peović Vuković, Jurica Stareščinčić, Vlado Bulić, Leonardo Kovačević, Aljoša Antunac, Maja Krišković, Ruta; Autonomna tvornica kulture, Zagreb, 2008.

Izgladnjeli njujorški beskućnici. Rak grla. Kršćanski fundamentalisti. Brutalna policijska premlaćivanja. Alkoholičari. Narkomani. Kako je samo sve to smiješno! Urnebesno! Treba vam jedino komičar kojem *stand-up* znači prvenstveno "ustati", i to ustati protiv onoga što se prezire i za ono u što se vjeruje. Bill Hicks – lucidan satiričar, opak performer, beskompromisan provokator, teksaški panker *stand-upa* – bio je jedan od rijetkih koji smijeh nisu svodili na zabavu, *routines* na rutinu, a *show* na *bizz*. Sa zapaljenom cigaretom u jednoj i otkočenim mikrofonom u drugoj ruci sjekao je sa scene publiku rafalima humora težeg kalibra. Agitirao, uvjeravao i napadao. Da ima nešto istodobno dirljivo i zavodljivo u naivnosti kojom bi među teške naslage cinizma neprestano proturao male didaktičke ekskurse o značaju individualnosti i slobode izbora, mogli ste se do sada uvjeriti ukucavši njegovo ime u tražilicu Youtubea; sada možete i u tematskom bloku nove *Libre Libere*: Bill Hicks – stand-up fajter. Tu su izabrani transkripti njegovih nastupa, odgovor na otvoreno pismo jednog zgranutog kršćanskog gledatelja i lirična prozna minijatura *O ljubavi i pušenju*, redom prikupljeni iz knjige *Love All the People*.

Masturbacija, imigracija, heroin i zen

Osim "gostujuće zvijezde" Hicksa, *Libra* u prepoznatljivu, manje-više ustaljenu rasporedu rubrika donosi i druge, očekivano neočekivane priloge. Kraći vizualni narativ bez teksta *Dolazak* Shauna Tauna realistično je crtana fantazmagorija o sredovječnu ocu i suprugu koji odlazi daleko od obitelji, preko mora, u neku stranu zemlju, kroz čije se nadrealne konture da naslutiti Amerika. Sjene zmajskih repova, izmaštane kućne životinjice, baloni kojima se putuje gradom, komplicirani mehanizmi opskurnih strojeva i pregršt drugih snovitih detalja ispunjavaju kadrove, dok Taun pažljivo usporava ritam pripovijedanja i "izvla-

či" vizuru u sugestivne totale, a priča gotovo arhetipski svodi narativizaciju jedne imigrantske sudbine na univerzalne epizode: rastanak, putovanje, dolazak i – konačno – samoću.

Libra je, kao "časopis za književnost i drugo", uvijek bila i časopis za neku drug(ačij)u književnost. *Užici u jednini* Harryja Matthewsa serija su proznih vinjeta o masturbaciji, pripovjednih crtica o djevojčicama i dječacima, mladićima i staricama, udovicama i ljubavnicima, o sušilima za kosu i loptama za ragbi, rupama u zemlji i golemim artičokama, kamerama i slici svetog Ivana Krstitelja... U Glasgowu, Erzurumu, El-Guezirehu ili Kyotu, intimne se orgazmičke eksplozije rasipaju globusom, okončavajući radost, tragediju i melankoliju skrivenih samozadovoljavanja. Čvrst konceptaulni okvir ulančava i fragmente pomaknuta teksta *Mirko uči zen* Nenada Perkovića u tragikomični životopis Zagrepčanina Mirka, ispripovijedan kroz vesele paradokse – recimo to tako – "stvarnosne" koanproze, dok je *El corrido de un sureno morbo* Aljoše Antunca onoliko moćan koliko se to od njega i moglo očekivati. Rečenicama nešto manje "izgloblje-nima" nego prije, pišući o ratu, seksu, revoluciji, heroinskim apstinencijskim krizama i smrti, Antunac opet fiksira patnju i očaj preciznošću posve nepoznatom suvremenoj domaćoj prozi.

Nejasni kriteriji

"Najtanjim" se dijelom doima uvodni tematski blok *Libre* – Filmska kritika danas. Nakon obećavajućeg, vrlo kratka uvoda Leonarda Kovačevića slijedi nekoliko kritika Cronenbergovih, Wong Kar-waijevih, Fincherovih i Van Santovih filmova (ali i Antonionijeve *Avanture* i Godardove *Neobične bande*, i to u tekstovima za koje se čini da su nastali ubrzo nakon snimanja filmova, pa je – ukoliko je to točno – naslov temata pomalo promašen). Izbor tih prikaza doima se prilično proizvoljnim, kriteriji su nejasni, ali stvar na samom kraju donekle ipak "vade" vrlo zanimljivi prilozi američkog filmskog teoretičara i kritičara Adriana Martina.

Konačno, kada se sve zbroji i ponešto oduzme, i ovaj je broj *Libre* istodobno svjež i sasvim dosljedan dosadašnjoj uređivačkoj koncepciji. Ili, najjednostavnije rečeno: u okvirima hrvatske časopisne produkcije – izvan svih okvira.

Zanimljivo, raznovrsno, nedostupno

Nataša Petrinjak

Ratovi devedesetih, rušenje i uništavanje građevina i ljudi, nasiljem izazvani gubici obilježja su većine tekstova, a tek u manjem broju njih moguće je naići na razmatranja životne potrošnosti i promjena grada

***Sarajevske sveske*, br. 21 – 22, Mediacentar Sarajevo, Sarajevo**

Nekada sam vjerovala objašnjenju da slike, fotografije, ilustracije, uz prikaz autora/ice vizualne umjetnosti ili kakav drugi odgovarajući tekst, zauzimaju posljednje stranice časopisa (uostalom, i novine su slikovno bogatije na posljednjim stranicama) s namjerom blaga, umirujućeg, čak donekle ukrašavajućeg završetka. Čak i onda kada je tekstualnost vizualnog bila jačom, provokativnijom, bogatijom od niza pisanih tekstova. Ima već neko vrijeme, međutim, kako mi se čini da je riječ o upravo suprotnoj namjeri; postupna uvođenja u samo pisane tekstove, svojevrsno upozorenje čitatelju što može očekivati, jer ne poznajem osobu koja časopis (kao i novine) počinje čitati od treće ili pete stranice. Tako i novi dvobroj 21-22 *Sarajevskih sveski*, nakon kratka opisna sažetka na engleskom i bilješkama o autorima, završava/počinje preglednim prilogom Sarite Vujković o umjetničkoj sceni Republike Srpske. Tekst *Radikalni zaokret u vizualnoj umjetnosti (na primjeru umjetničkog djelovanja Mladena Miljanovića)* prate fotografije radova i umjetničkih projekata autora koji je nakon završene škole rezervnih oficira odlučio služiti umjetnosti. Otvaranje Akademije umjetnosti u Banjaluci 1998. i Muzeja savremene umjetnosti Republike Srpske 2004. godine autorica ponajprije pripisuje angažmanu mladih autora obrazovanih izvan domicilnog prostora među koje pripada i višestruko nagrađivan Miljanović, a potom tu institucionalizaciju definira kao onaj nužni impuls koji je pokazao da je stasala nova generacija umjetnika svjesna "radikalnog zaokreta u umjetnosti, koji je krajem XX veka prevazišao sve stilske, medijske i ostale podjele".

(Ne)moć sjećanja

I kako se to već uvriježilo u *Sveskama*, slijedi/prethodi *Pasoš/Putovnica/Potni list*; ovaj put pripao/pripala je suvremenim ukrajinskim pjesnicima. *Izbor* Jelene Brajović jest bolna, stresna i strastvena *Prepiska Paula i Žizele Celan,* a kao svojevrstan pasaž prema obimnoj *Manufakturi* još je jedan dominantno vizualni *Dokument* novog ukusa Skopja – ukusa za *Šampite*! A iznimno brojna, raznovrsna, zanimljiva spomenuta *Manufaktura*, koja u najvećem dijelu objedinjuje nove odlomke proznih i pjesničkih radova, ali ne samo njih, zaziva u ovom broju i neku potpodijelu, dodatno razgraničenje (kad razdjelnice rubrika već postoje). Čitajući dosljedno odostraga prema naprijed, nižu se skladno interdisciplinarni prilozi na okosnici film-glazba-poezija-teorija; slijede analize pjesničkih opusa, propitivanja pravaca i mijena, kritički prikazi antologija kao i nove pjesme i novi odlomci autora/ica (Arsenijević, Čejkovska, Stankovski, Möderndorfer, Gromača). Tu negdje, radi lakšeg snalaženja mogla se naći kakva razdjelna stranica, premda potonje spomenuti radovi, pomiješani, više-manje ili nimalo posvećeni gradu, služe i kao prijelaz prema/od skupini proznih i pjesničkih odlomaka, isječaka budućih cjelovitih djela, zbirki – svih posvećenih gradu. S gradom u glavnoj ulozi, gradu kojem se prilazi, od kojeg se bježi, srušenom, pregrađenom, dograđenom, koji se obožava, u kojem smo se rodili, o stvarnom i zamišljenom, zlokobnom i inspirativnom gradu (Lazarevska, Drndić, Vešović, Sadr, Tratnik, Kulenović, Svetina, Jarak, Škrabec, Petlevski, Duraković). Da bismo stigli do onog skupa tekstova što i pod naslovima rubrika *Uvodnik* i *Grad* formiraju tematsku cjelinu – grad, dakle. Nakon *Uvodnika* Mirka Kovača, *Razgovora* Tatjane Gromača i Mihajla Pantića, putopisnog dnevnika Hadžema Hajdarevića, slijedi impozantan broj crtica, eseja, stručnih analiza, teorijskih cjelina, dnevnika i zapisa; od onih gdje se grad problematizira kao (najčešće mumfodrska) simptomatična povijesna organizacija čovjekova življenja, sa ili bez pokušaja predviđanja budućnosti – grada i čovjeka, do intimističkih, bitno sjećanjima određenih prikaza imenovanih gradova. Ratovi devedesetih, rušenje i uništavanje građevina i ljudi, nasiljem izazvani gubici obilježja su većine tekstova, a tek u manjem broju njih moguće je naići na razmatranja životne potrošnosti i promjena grada. Nastale rupe i praznine češće popunjenje traže u varljivoj, nostalgično idealiziranoj prošlosti, ali ne zbog nedostatka kreativnosti i vizionarstva, nego nemoći anticipiranja budućnosti pred nastavkom oružana ratovanja – ratovanja kapitalom.

Potencijal morbidnosti

Tako i ti tekstovi o gradu, o urbanom, slijede povijest svojih prethodnika, uvijek je riječ o problemu, gdje se tek sporadično pomalja naznaka rješenja. A taj još nepremošćen procjep kao i ukupan sadržaj izdanja *Sarajevskih sveski* s podnaslovom *U kontekstu: Grad* najbolje se ocrtava u zaključku Bogdana Bogdanovića: "Čemu drugom do da između prošlosti i budućnosti uživaju u lepoti i mudrosti tradicionalnih gradova dok ih još ima.; da uživaju za svoj račun i prema sopstvenim merilima… 'Jer, svako ima pravo na sopstvenu urbanopoetiku', dodao bih, 'pa i na sopstvenu urbano-erotiku, malo morbidnu nauku o zakasneloj ljubavi, budući da gradove treba umeti voleti i onda kad već evidentno nestaju iz našeg vidokruga!'" Mada daleko više upućuje na neumitnost gorke sudbine grada, smrtnosti zbog ljubavi s odmakom, morbidnost, jer to još nismo probali, u sebi sadrži i potencijal istovremenosti, time ljubavi i poetike budućnosti.

Kao i do sada, *Sarajevske sveske* u Hrvatskoj moguće je nabaviti samo ako poznajete urednike ili kojeg od autora-suradnika (mada sam nedavno čula da se u Zagrebu mogu kupiti i u knjižarama). Kao i do sada, tko zna koji put, mogu ustvrditi štetnost takve nedostupnosti, ali mnogo više ona pokazuje na odsutnost bitna obilježja urbaniteta – žive razmjene informacija, roba, ideja…

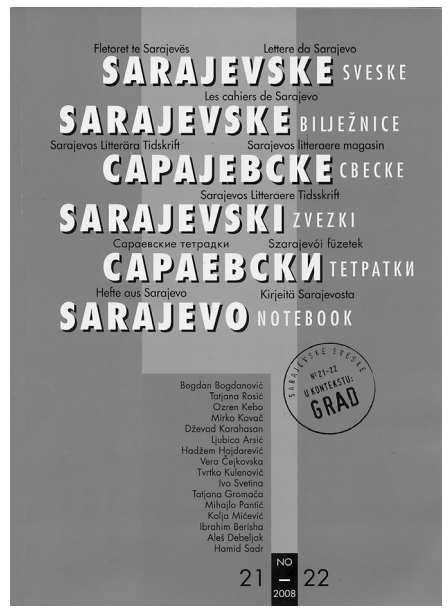

Bill Hicks – lucidan satiričar, opak performer, beskompromisan provokator, teksaški panker *stand-upa* – bio je jedan od rijetkih koji smijeh nisu svodili na zabavu, *routines* na rutinu, a *show* na *bizz*. Sa zapaljenom cigaretom u jednoj i otkočenim mikrofonom u drugoj ruci sjekao je sa scene publiku rafalima humora težeg kalibra

proza

Najbolje prve rečenice romana objavljenih 2005.

Prve rečenice romana ne govore sve, ali ponekad govore dovoljno

NADEEM ASLAM, ***Mape za izgubljene ljubavnike***
"Shamas stoji na otvorenim vratima i gleda zemlju, magnet koji privlači pahuljice s neba prema sebi."

PAUL AUSTER, ***Bruklinske budalaštine***
"Tražio sam mirno mjesto na kojem bih mogao umrijeti."

DEAN BAKOPOULOS, ***Molim te, nemoj se vratiti s Mjeseca***
"Kad mi je bilo šesnaest, moj je otac otišao na Mjesec."

JOHN BANVILLE, ***More***
"Otplovili su, oni bogovi, na dan neobične plime."

JULIAN BARNES, ***Arthur i George***
"Dijete želi vidjeti."

JOHN BARTH, ***Gdje se susreću tri puta***
"Kada i ako Will Chase ikada sredi svoje pripovijedanje, mogao bi ispričati Priču o trima poplavama više-manje ovako – slobodno će promijeniti imena, uloge, okolinu i sve druge elemente, bilo velike ili male prema tome kako će do tada njegova uglađenija muza smatrati shodnim, niti da zaštiti nevine niti da zaštiti krivce, nego jednostavno da priču učini privlačnijom."

AIMEE BENDER, ***Tvrdoglava stvorenja***
"Desetorica muškaraca odlaze k desetorici liječnika."

MACKENZIE BEZOS, ***Testiranje Luthera Albrighta***
"One godine kada sam izgubio ženu i sina moj je sin obavio devet odvojenih testova mojega karaktera."

GERALDINE BROOKS, ***Obitelj March***
"Ovo joj pišem: Nebom večeras plovi mnoštvo teških oblaka."

KALISHA BUCKHANON, ***Gornja država***
"Draga Nataša, dušo, prva stvar koju moram znati jest vjeruješ li da sam ja ubila svojega oca?"

JUDY BUDNITZ, ***Dobra velika američka beba***
"Bila jednom žena koja je imala sedmoricu sinova i bila je sretna."

PHILIP CAPUTO, ***Djela vjere***
"Jedne tople večeri u Lokichokiju, dok je generator lupao u daljini, a konjici su se krilima tankima poput lišća držali za žarulje iznad glava, on je pričao svojim posjetiteljima da u Africi nema razlike između Boga i Vraga."

CHARLES CHADWICK, ***Sad je sve u redu***
"Neko su vrijeme kuće s naših obiju strana bile prazne."

J. M. COETZEE, ***Spor čovjek***
"Udarac ga je zahvatio zdesna, oštar, iznenadan i bolan, poput udara munje, dignuvši ga s bicikla."

ELLEN COONEY, ***Privatni hotel za dame***
"Charlotte Heath toliko se žurila k mužu da je prošlo neko vrijeme prije nego što je uočila da nema njezinih zvončića."

DENNIS COOPER, ***Bog ml.***
"Radim za tvrtku koja se zove Mali večernji izlazak."

DOUGLAS COUPLAND, ***Eleanor Rigby***
"Uvijek sam smatrao da se osoba koja se rodi slijepa i progleda kasnije u životu zahvaljujući čudima moderne medicine osjeća ponovno rođenom."

MITCH CULLIN, ***Mali trik uma***
"Nakon što se jednog ljetnog poslijepodneva vratio s puta iz inozemstva, ušao je u svoju kamenu kuću na farmi i ostavio prtljagu pokraj vrata da je domaćica pospremi."

MICHAEL CUNNINGHAM, ***Primjerci dana***
"Walt je rekao da se mrtvi pretvaraju u travu; ali tamo gdje su pokopali Simona, nije bilo trave."

TRINIE DALTON, ***Širom otvorenih očiju***
"Izveli smo predstavu o crvu koji se nalazio na podu naše kuhinje, a rastao je dok nije probio prozore gušeći nas i sve one koji su došli u kuću na ranču."

FRANK DELANEY, ***Irska***
"Sjajno, dječak ga je prvi vidio."

E. L. DOCTOROW, ***Marš***
U pet sati ujutro netko lupa po vratima i viče, njezin muž John skače iz kreveta, grabi pušku, a istodobno Roscoe ustaje u stražnjem dijelu kuće, njegove bose noge lupaju: Mattie je nabrzinu navukla ogrtač, njezin je um bio pripremljen za ratnu uzbunu, ali njezino je srce ipak dobilo udarac jer je konačno stigao i poletjela je niz stube da vidi kroz otvorena vrata pod svjetlom lampe na stubama trijema dva konja kojima se para dizala s bokova, glave pomicale gore-dolje, oči bile divlje, vozač mlad crnac okruglih ramena koji je pokazivao ravnodušno strpljenje čak i sad, a žena koja je stajala u kočiji nije bila nitko drugi nego njezina teta Letitia Pettibone McDonough, njezino staro lice stisnuto od muke, kosa zamršena, ta žena tako fino njegovana, ta udovica koja je zapravo vladala sezonom u Atlanti stajala je u opravi poput neke vještice koja donosi propast, što će se pokazati istinitim."

BRET EASTON ELLIS, ***Lunarni park***
"Užasno dobro imitiraš sama sebe."

LOUISE ERDRICH, ***Obojeni bubanj***
"Napuštajući dječje groblje čiji je znak bio ispisan rukom, običnim slovima, a spomenici izrezbareni u vremenske oblike janjadi i anđela, izgubljen u mislima, predugo zastajem tamo gdje cesta s groblja susreće autocestu s dva traka."

STEVE ERICKSON, ***Naši dani ekstaze***
"Ponekad me ljubav prema njemu jednostavno paralizira."

DIANA EVANS, ***26a***
"Prije nego su se rodile, Gorgia i Bessi prošle su trenutak neodlučnosti."

JONATHAN SAFRAN FOER, ***Iznimno glasno i nevjerojatno blizu***
"Što je s čajnikom?"

SESSHU FOSTER, ***Atomski Azteci***
"Ja sam Zenzontli, čuvar Kuće tame, jebu me u zdrav mozak i mislim da mi se sviđa."

NEIL GAIMAN, ***Anansijevi dečki***
"Počinje, kao i većina stvari, pjesmom."

MARY GAITSKILL, ***Veronika***
"Kad sam bila mala, majka mi je čitala priču o zločestoj maloj djevojčici."

GREGORY GALLAWAY, ***Jednostavno poput snijega***
"Anna Cayne se ovamo preselila u kolovozu, upravo prije drugog razreda srednje škole, ali do veljače je, jedno po jedno, ubila sve u gradu."

AMITAV GHOSH, ***Gladna plima***
"Kanai ju je uočio čim je stupio na prepunu platformu: nije ga zavarala ni njezina kratko ošišana crna kosa ni njezina odjeća koja je pripadala dječaku – široke pamučne hlače i prevelika bijela majica."

MARY GORDON, ***Pearl***
"Možemo početi i s vožnjom kući."

MO HAYDER, ***Vrag iz Nankinga***
"Onima koji se bune i bore protiv praznovjerja kažem samo sljedeće: zašto?"

KAUI HART HEMMINGS, ***Kuća lopova***
"Sunce sja, čvorci skakuću, palme se njišu, pa što?"

NICK HORNBY, ***Duži put do dna***
"Mogu li objasniti zašto sam htio skočiti s vrha zgrade?"

C. J. HRIBAL, ***Službeni auto***
"Bilo je trenutaka tijekom ove vožnje kada sam dolazio u napast da se okrenem prema Dorie i viknem: 'Naši roditelji su davno umrli! Naš je otac umro upravljajući do besvijesti naslonjačem La-z-Boy, daljinski mu je još bio topao u rukama! Naša je majka umrla u svojoj sobi; posljednje riječi koje je šapatom izgovorila bile su: *Još! Još!* To se dogodilo našim roditeljima! Ne ovo! Ne ovo!'"

UZODINMA IWEALA, ***Zvijeri ničije nacije***
"Počinje ovako."

NICOLE KRAUSS, ***Povijest ljubavi***
"Kad budu pisali moj nekrolog."

PETER LEFCOURT, ***Projekt plaže na Manhattanu***
"Tri godine, devet mjeseci i dvadeset i četiri dana nakon što je osvojio Oscara za produkciju najboljeg filma godine, Charlie Barnes je sjedio na sklopivu stolcu u sobi na drugom katu sporedne zgrade unitarijanske crkve u Brentwoodu i slušao ženu s razmazanim ružem i začepljenim nosom kako govori njemu i ostaloj trinaestorici u prostoriji da je upravo platila 1.496 dolara za kašmirske veste VISA-karticom koju je dobila poštom i nije ju odmah uništila."

RABINDRANATH MAHARAJ, ***Savršena zakletva***
"Te večeri kada je bebu porodila Mullai, patuljasta seoska babica koja puši cigaretu za cigaretom i miriši na pržene bademe, kim i stabljike krastavaca, Narpat, pedesetpetogodišnjak, odustao je od nade da će ikada dobiti sina, sjedeći prekriženih nogu u kuhinji metodički sastavljajući jedan od svojih popisa: đumbir, šafran, žele od kokosa, smokva, mala banana koju se može pronaći u svim kavezima za ptice u selu."

GABRIEL GARCIA MARQUEZ, ***Sjećanje na moje tužne kurve***
"One godine kad sam navršio devedesetu poželio sam si darovati noć razuzdane strasti s mlađahnom djevicom."

CORMAC McCARTHY, ***Nema zemlje za starce***
"Poslao sam jednog dječaka u plinsku komoru u Huntsvilleu."

IAN McEWAN, ***Subota***
"Nekoliko sati prije svanuća Henry Perowne, neurokirurg, budi se iz sna i ustanovi da je već u pokretu, da iz sjedećeg položaja odgrće pokrivač i zatim ustaje."

cmyk

proza

JAMES MEEK, ***Iskaz narodne ljubavi***
"Kao dvanaestogodišnjak, prije no što će u mješavini mirisa udžbenika i kolonjske vode u jednoj djevojačkoj torbi osjetiti trpku aromu dinamita, Kiril Ivanovič Samarin odlučno zatraži ujaka da mu dopusti promijeniti drugo ime."

MICHAEL MEJIA, ***Zaboravljivost***
"Oko koje dobiva kiklopske proporcije kada se gleda unatrag kroz povećalo nije mirno."

STEPHENIE MEYER, ***Sumrak***
"Nikada nisam previše razmišljala o tome kako ću umrijeti – premda sam proteklih mjeseci imala sasvim dovoljno razloga za to – ali sve i da jesam, ne bih si smrt predočila ovako."

LYDIA MILLET, ***O, čisto i blistavo srce***
"Sredinom dvadesetog stoljeća trojica muškaraca dobila su zadatak da uklone napetosti između malih i velikih stvari."

RICK MOODY, ***Rašljari***
"Rosa Elisabetta Meandro nedovoljno osvijetljena, utrobe u plamenu."

HARUKI MURAKAMI, ***Kafka na obali***
"'Znači nabrusio se da zaradiš novac?' dječak imenom Vrana upita svojim tipičnim tupim glasom."

ARTURO PEREZ-REVERTE, ***Čistoća krvi***
"Toga su se dana održavale borbe bikova na Plazi Mayor, ali slavljenički žar poručnika Martina Saldane bio je ugašen."

SALVADOR PLASCENCIA, ***Ljudi od papira***
"Napravljena je nakon početka vremena od rebara i blata."

FRANCINE PROSE, ***Drugačiji čovjek***
"Nolan ulazi u garažu spreman na to da ga dovoljno hrabar portorikanski službenik zagnjavi pitanjima što taj zahrđali Chevroletov kamionet radi u *Gradu Jaguara*."

SALMAN RUSHDIE, ***Klaun Shalimar***
"U dvadeset četvrtoj veleposlanikova kći loše je spavala tijekom toplih, mirnih večeri."

ALBERT SANCHEZ PINOL, ***Hladna koža***
"Nikada nismo beskonačno udaljeni od onih koje mrzimo."

GEORGE SAUNDERS, ***Philova kratka i zastrašujuća vladavina***
"Jedno je biti mala zemlja, ali zemlja Unutrašnji Horner bila je tako mala da je samo jedan stanovnik mogao odjednom u nju stati, a ostalih šest morali su pričekati na red da žive u svojoj zemlji te su za to vrijeme bojažljivo stajali u susjednoj zemlji Vanjski Horner."

JOANNA SCOTT, ***Oslobođenje***
"Sjeća se struganja cipela, štucanja kad bi majka prigušila kihanje, vode kako curi niz cijevi, tiha disanja, šapata poput onoga novinskih stranica dok ih vjetar tjera preko napuštena trga, laveža susjedova psa u polju, režanja psovke, zveketa svojih zuba na noktu na palcu, rominjanja kiše ili kuhanja vode ili kotača bicikala dok se okreću, cviljenja stolca kad netko izvaljen u njemu osloni svoje prednje noge na pod, odjekivanja pucanja iz puške preko luke ili je to možda netko bacio šaku punu kamenčića u zrak, onoga *ssss* umjesto *stai zitta,* ili onoga *ssss* umjesto *silenzio*, paljenja šibice, ujaka kako čisti grlo, triju brzih kašljucanja, uvlačenja cigarete, žamora molitve."

DANA ADAM SHAPIRO, ***Bilo koji dječak***
"Za peti rođendan Henry je dobio dva dara koja će oblikovati njegovu dušu."

CARL SHUKER, ***Glumci metode***
"Mladi je povjesničar na dan svojega nestanka sjedio za stolom visoko iznad Tokija."

CURTIS SITTENFELD, ***Priprema***
"Mislim da je sve, ili barem dio svega što mi se dogodilo počelo zbrkom u vezi s rimskom arhitekturom."

JULIA SLAVIN, ***Dijeta mesoždera***
"Moje godine u crtiću bile su najbolje, i to nije samo hvalisanje."

CHRISTOPHER SORRENTINO, ***Trans***
"Ovdje parkiran stoji crveno-bijeli volkswagenov kombi i prži se na suncu ovoga bistrog i toplog svibanjskog dana, mlada žena koja sama sjedi na suvozačkom sjedalu miče se s nelagodom, odjeća se zalijepila za nju, a skalp joj se upekao pod visokom afro-perikom koju nosi na glavi."

ALI SMITH, ***Nasumičnosti***
"Majka me začela jedne večeri godine 1968. na stolu u kafiću jedinog kina u gradu."

ZADIE SMITH, ***O ljepoti***
"Može se početi i s Jeromeovim e-mailovima ocu:"

RENE STEINKE, ***Svete suknje***
"Elsa nikada nije bila skromna i sramežljiva kad je riječ o njezinu tijelu kao ostale djevojke koje je poznavala."

AMY TAN, ***Spašavanje riba od utapanja***
"To nije bila moja krivnja."

COLM TOIBIN, ***Gospodar***
"Ponekad je noću sanjao o mrtvima – poznata lica i neka druga, napola zaboravljena, kratkotrajno okupljena."

SCOTT TUROW, ***Obični junaci***
"Svi roditelji skrivaju tajne pred djecom."

LUIS ALBERTO UREA, ***Kolibrićeva kći***
"Tog hladnog jutra u listopadu kada je Cayetana Chavez iznijela svoje novorođenče na svjetlo počela je ona sezona u Sinaloi kad se vlažna mučenja ljeta konačno predaju povjetarcima i opadanju lišća, male crvene ptice razbježe po koralima, a psima narastu novi ogrtači." Z

S engleskoga prevela Margareta Matijević Kunst.

Objavljeno u Dave Eggers, ed., The Best American Nonrequired Reading *2006, Houghton Mifflin, 2006.*

Ministarstvo kulture Republike Hrvatske na temelju članka 9. Zakona o financiranju javnih potreba u kulturi ("Narodne novine" br. 47/90 i 27/93) te članaka 2. i 3. Pravilnika o izboru i utvrđivanju programa javnih potreba u kulturi ("Narodne novine" br. 137/08)

objavljuje

Javni poziv za podnošenje ponuda za otkup knjiga u 2009. godini

1.

Ministarstvo kulture otkupljivat će izdanja domaćih izdavača i to:

- djela od temeljne vrijednosti za nacionalnu kulturu, znanost i umjetnost
- djela suvremene domaće književnosti i publicistike
- domaća i prevedena djela koja predstavljaju opća kulturna dostignuća
- sabrana, odabrana i kritička izdanja - djela hrvatskih autora.

Knjige otkupljene putem ovog Javnog poziva namijenjene su fondovima narodnih knjižnica u Republici Hrvatskoj. Ministarstvo kulture neće otkupljivati udžbenike, priručnike te ponovljena i komercijalna izdanja. Otkupljivat će se izdanja koja zadovoljavaju standarde kulture knjige objavljena tijekom 2008. i 2009. godine, a koja Ministarstvo kulture dosad nije otkupilo.

Vijeće za knjigu i nakladništvo razmatrat će izdanja samo onih nakladnika koji se pridržavaju Sporazuma o jedinstvenoj cijeni knjige.

2.

Pravo podnošenja ponuda na Javni poziv imaju pravne osobe koje su registrirane za obavljanje nakladničke djelatnosti u Republici Hrvatskoj i autori vlastitih izdanja koji su državljani Republike Hrvatske.

3.

Uz ponudu za otkup treba dostaviti:

- prijavnicu
- primjerak objavljene knjige
- podatke o knjizi, autoru, prevoditelju te priređivaču i/ili uredniku.

4.

Ponude sa svom traženom dokumentacijom mogu se poslati poštom ili osobno predati u Ministarstvu kulture, Zagreb, Runjaninova 2.

Prijavnice se mogu preuzeti u prijamnom uredu Ministarstva kulture i naći na internetskoj adresi www.min-kulture.hr.

Razmatrat će se isključivo one ponude koje sadrže sve podatke tražene u Javnom pozivu i prijavnici.

5.

Ponude za otkup knjiga mogu se podnositi od dana objave do 16. studenoga 2009. godine.

6.

Knjige dostavljene u prilogu ponude neće se vraćati podnositeljima, već će biti upućene narodnim knjižnicama u Republici Hrvatskoj.

Zagreb, 12. ožujka 2009.

Klasa: 612-10/09-02/0001
Urbroj: 532-07-01/2-09-0

proza

Garmin

Nada Crnogorac

Dan je siv i natmuren, lije gusta kiša pa brisači rade u drugoj brzini. U autu je vlažno od kondenzacije na bočnim prozorima. Vidljivost je slaba, a brzina velika. Dok ona vozi, on pokušava čitati novine koje je kupio na benzinskoj pumpi kad su napravili kratku pauzu i zamijenili se za volanom. Malo gleda u slova, malo u promet pred sobom. Očito se ne može opustiti. Ona sjedi uspravno za volanom grleći ga simetrično s oba dlana i netremice bulji pred sebe kao da se svijet pred njom doista podijelio na dvije polovice, lijevu i desnu, a ona vozi po sredini, po toj nevidljivoj crti, očito ne baš presigurna i presretna. Mrzi vožnju po kiši. Cesta je mokra i skliska, svi su nervozniji nego inače i u njoj uvijek čuči neki strah, imaginaran ili ne, ali za nju bolan. Treba istovremeno i kompletno percipirati obje polovice ove presječene jabuke od svijeta kako joj ništa ne bi promaklo, što je gotovo nemoguće. Glava joj sliči na pokretnu kameru instaliranu na vozačevo sjedalo, koja tek mikro-pokretima otkriva da je živa, svjesna i snima. Snima taj život pred sobom, putovanje u kojem i sama postaje sudionicom. Čini joj se kao da neki ogromni dječak sjedi na podu svoje sobe i igra se svim tim autićima na cestovnoj mreži razvučenoj po tepihu. On odlučuje o ishodu putovanja. Kada mu postane dosadno ili ga roditelji pozovu na večeru, napućit će usne i protisnuti uzvik: Bum!

Na radiju je neka glazba koje uopće nije svjesna, isključila je sve ostale šumove i dolazne kanale, zna jedino da je to drugi program, slušaju ga zbog vijesti o stanju u prometu.

Maco, ti si se baš skoncentrirala na vožnju, ne mičeš se. Vidi se da si se sva tome posvetila.

Da, gužva je.

Ovdje ti je dozvoljeno 100, a ti voziš jedva 90, daj ubrzaj.

Ne mogu.

Maco, koji je ono inače prosjek tvoje dnevne vožnje, ha, što misliš?

50 kilometara.

Odgovara kratkim jednostavnim rečenicama koje jedva istiskuje kroz zube kao da će s njima izbrisati i neku sliku s ceste, kretnju, pomak, izgubljene sekunde. Zna da je to strah.

On se nasmije.

Nisam baš tako mislio, ali ako ovako nastaviš, nećemo stići na vrijeme u marinu. Znaš da moramo biti tamo do osam sati.

Nemam krila i ne mogu preletjeti svu ovu kolonu ni tunele. Čuj, ostavi me na miru dok vozim. Znaš da ne mogu razgovarati. Kada vozim, moram šutjeti. Primjedbe si zapiši, lijepo te molim, pa ćeš mi reći kada stignemo.

Ok, maco, prihvaćam, kaže on i gleda u novine.

Kiša i dalje pada jednako puna bijesa. Tuneli su ostali iza njih, ukazalo se more, ali jedva vidljivo, spojeno s oblacima, kišom, izmaglicom i obalom pa se činilo da curi u oblake privučeno nekom novom fizikalnom silom. Sve je jedna bezoblična masa koja se nekontrolirano valja na vjetru drhteći kao mamino dizano tijesto. U autu je tišina koju prati samo jednoličan šum motora i prometa. I kiše. Sinoć je čitala neki članak u novinama o depresiji i sada razmišlja o njemu. Naučena bespomoćnost je sintagma koju je ponavljala kada je legla u krevet. Tko zna zašto se više ne može skoncentrirati na ono što čita i radi, već joj misli lepršaju i razlete se kao poslije eksplozije. Željela je zapamtiti taj pojam jer joj se učinilo da u njemu postoji i dio nje, onaj dio s kojim stalno ratuje, opire mu se i traži načine kako da ga konačno pobijedi. To je pad u crnu rezignaciju jer ne možeš ništa promijeniti od uvjeta koji ti proizvode (stalno i stalno) bolne šokove. Ona se prvo grize i prežvakava sve situacije, a onda planira kada i kako će izreći optužujuće rečenice misleći da će joj poslije biti lakše i bolje. Nada se da će promijeniti uvjete u kojima živi. A onda opet izgubi svaku nadu, potone do samog crnog i skliskog dna po kojem nezaustavljivo klizi odbijajući se o nevidljive zidove i čineći pri tome piruete koje ni Milka Babović ne bi znala imenovati. Mora potražiti u knjižnici tu knjigu kada se vrati kući, autor je neki M. Seligman. Ili bilo što njegovo. Pitanje je da li smo ga uopće preveli. Pokušava se sjetiti čiji je bio članak, možda Slobodana Šnajdera? Užasna joj je spoznaja kako zaboravlja podatke i koliko joj treba vremena da se nečega sjeti. Neki dan je u pola rečenice izgubila misao i više nije znala o čemu je počela govoriti. Strašno. Možda bi trebala otići liječniku.

On čita novine, lista stranice Novog lista. Brzo lista. Onda diže glavu s novina i kaže:

Sutra ujutro idem na ronjenje.

Nadam se da će biti bolje vrijeme.

Koliko ćeš biti dolje?

A šta ja znam, što dulje budem mogao.

Nije fer, šta ću ja raditi, sjediti i čekati te.

Čuj, ne isplati se sve to spremanje i pripreme za pola sata u moru, znaš i sama kako je to kompliciranо. Ostao bih najviše tri sata ako bih mogao.

To je jako dugo, još je hladno, nije ti ovo ljeto. Prehladit ćeš se.

Čuj, nećeš mi ti određivati koliko ću ostati.

Htjela sam da se dogovorimo.

S tobom se teško dogovoriti. Jedva sam te sinoć izvukao van, kako da se dogovorimo?

Durila sam se što ti, naravno, nisi ni primijetio.

Durila si se? A zašto?

Jer si bezobrazan prema meni.

Ja bezobrazan? Kada sam bio bezobrazan? Dure se mala djeca, šta se ti imaš duriti!

Sada bih željela da se dogovorimo za sutra, a ti to sve izbjegavaš.

Ne izbjegavam, nemamo se šta dogovarati, mislim da sam ti sve objasnio. Nećeš mi ti određivati koliko ću biti pod vodom.

Ona ne odgovara, ne okreće glavu prema njemu, čovjeku se može učiniti da i ne trepće.

Na tabli ispred nje montiran je GPS, ispod malog ekrana piše GARMIN, a na njemu se izmjenjuju brojke podijeljene u dvije vodoravne pruge. U gornjoj je prosječna, trenutna i maksimalna brzina, a u donjoj vrijeme vožnje, vrijeme stajanja i ukupno vrijeme. On dodirom prsta mijenja sliku i sada se vidi traka ceste i auto na njoj. Njihov auto.

Maco, ako možeš, pogledaj malo ekran, lijepo se vidi zavoj u koji dolaziš, ali i onaj iza, sljedeći, pa se možeš pripremiti.

Ne mogu.

To ti je odlična stvarčica, možeš znati što te dalje čeka jer vidiš i ostali dio ceste. Meni je to super.

Nakon nekoliko trenutaka ona kratko baci brzi pogled na ekran.

Meni to ne izgleda dobro, zavoj na slici nije kao ovaj u koji ulazim, nije mi to isto, ovaj je puno oštriji nego taj na ekranu.

Može se slika povećati pa da ga bolje vidiš.

Ne mogu voziti i još gledati u ekran. Moram gledati u cestu. Jedva i tu sve stignem, jedva pratim sve oko sebe, a kamoli da još gledam i u ekran. Meni se to čini kao da gledam TV dok vozim auto. Nemam te vještine i ne mogu brzo reagirati, a i svega se plašim. Meni to ne treba, samo mi odvlači pažnju.

Hoćeš reći da je bezveze, da je glupost što sam to kupio.

Nisam to rekla. Rekla sam da je to meni nepotrebno, nisam rekla da je glupost.

Jesi, rekla si, sve ti je bezveze što ja napravim.

Nisam to rekla. Rekla sam da je meni to višak, meni je beskorisno jer nisam dobar vozač. Ne mogu gledati u to i u cestu.

Beskorisno ti je zato što sam ja to kupio. Ništa ti ne valja što ja napravim.

Ne, nisam to rekla, to ti tvrdiš. Ne stavljaj mi u usta riječi koje nisam rekla. Meni je i ova cesta previše, kamoli dvije ceste! Kud bih tek s njima! Osim toga, to me plaši.

Šta te plaši?

Pa to, taj ekran. Odvlači pažnju od stanja u prometu i čini me nervoznom. U sekundi se vani može desiti nešto što ne vidiš jer si pogledao u ekran. A sekunde su u prometu presudne. To mi se čini gore od mobiteliranja. Tada gledaš promet oko sebe, ali nevolja je u tome što ti obično nisu slobodne obje ruke. Ovdje su ti ruke slobodne ako ne klikaš po ekranu, ali ne možeš pratiti što se zbiva na cesti oko tebe. Ja bih sve to zabranila.

Ti si konzervativna.

U tome jesam. Što će nam sada taj Garmin kada znamo put, prošli smo ga već sto puta. Samo nam odvlači pažnju.

Maco, meni je to super, ja pogledam kakav me zavoj čeka, kako ide cesta i sve to. On me vodi. Mogu sve predvidjeti.

Ali moraš i vidjeti, gledati stvarnost.

Trebamo se učiti, a i igrati, zabavljati se malo s time. To je igra.

Ovo bome nije nikakva zabava, ovo je pravo sranje.

Kakvo sad sranje? Šta ti je sad? Pa jel to sranje što idemo na jedrenje, mislio sam da idemo na odmor, uživanje, a tebi je to sranje! Opet sam ja nešto kriv! Ništa ti ne valja, ništa ti nije dobro što ja napravim!

Ma ne, krivo si me razumio, sranje je ova kiša i promet.

Tišina u autu. Voda se cijedi niz stakla. Tišina je neugodna i napeta. Ona bulji pred sebe.

Baršunasti ženski glas s Garmina kaže: Za 400 metara skrenite desno.

Nada Crnogorac rođena je 1952. u Županji. Radi kao profesorica hrvatskog jezika na Medicinskoj školi u Bjelovaru. Priče i pjesme objavljene su joj na 1. i 3. programu Hrvatskog radija, u *Večernjem listu*, *Zarezu*, časopisima *Poezija* i *Quorum* i na *Knjigomatu*. Objavila je zbirku pjesama *Otvorena vrata*.

Kamen nije živ, šuma jest

Tatjana Jambrišak

Četiri short short SF-priče

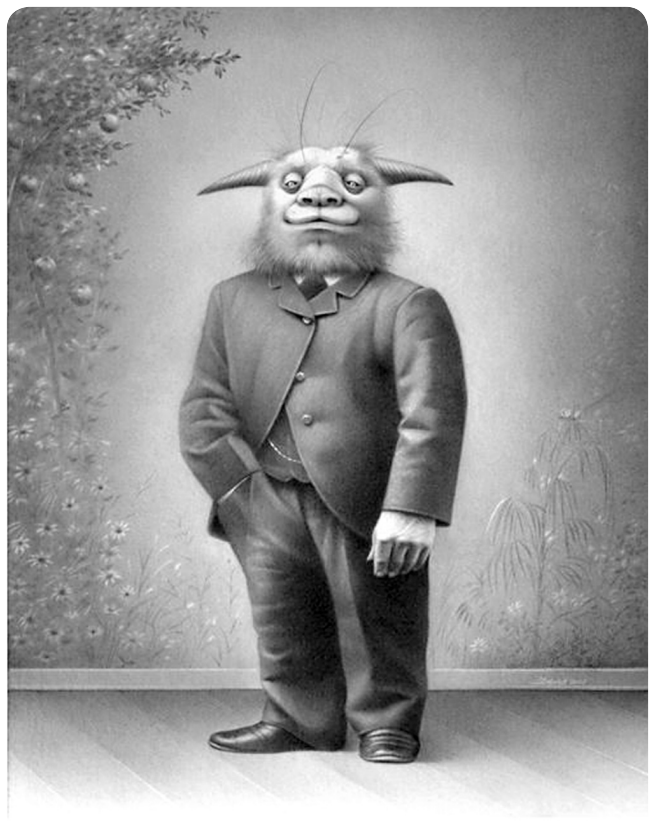

Šumski

Šumski su šumu voljeli, u to nije bilo nikakve sumnje.

Hodajući odlučno utabanom stazom kroz visoku travu prema šumarku, određenom za sječu ove jeseni, otac Sever pred sobom je vidio, jasno i sasvim moguće, rješenje svog problema. Vidio je križ, dva ogromna ravna i oguljena debla u savršenstvu okomitosti. Jedan je zaboden u meko i plodno meso ovoga gostoljubivog planeta, duboko i čvrsto. Simbol nepokolebljive stalnosti i vjere koja ga je sigurno dovela tako daleko. Uspravan, ponosan trupac kao veza zemlje i neba. Ljudi od blata dolje i Bog, daleko iznad oblaka, gdje oči trepere, suze i zatvaraju se pred prejakom svjetlošću bijelog sunca.

- Bože naš – ote se uzdah ocu Severu. – Ovako bijelo mora da je lice tvoje što nas smiješkom dočekuje na Vratima od sedefa!

Brat Antonije mirno je koračao tik iza visokog svećenika u odori boje svježe krvi. Navikao je na njegova iznenadna ushićenja i znao da je otac Sever još jednom mislima dotakao Nebo. Vječni san i obećanu nagradu. I zavidio mu je malo, iako je dobro znao da je zavist siguran put do mržnje. A mržnja je grijeh pred Bogom i ljudima.

- I vi mislite da će ovog puta stado shvatiti što je raspelo? – upita Antonije, više da oca Severa izbaci iz uzvišenih misli nego što je zaista htio znati. Zapravo, slabo je vjerovao da je to moguće.

To je bio njihov treći pokušaj da sagrade raspelo, da prenesu sliku žrtvovanog Sina ovim bezbožnim bićima.

- Siguran sam u to, brate – vjetar je zapletao duge crvenkaste pramenove svećenikove kose oko njegova pravilnog, u zanosu zamrznutog lica. – A drugi ćemo trupac podići svojim rukama, brate, podići i zabiti okomito na Vjeru što nas Bogu nosi.

Brat Antonije nije uvijek shvaćao s koje strane dolaze svećenikove misli, ali je sasvim dobro osjećao naglašene bitne riječi. Otac Sever je ton s propovjedaonice prenosio lako u svakoj rečenici.

- Vjerujem, oče. Bit će sigurno bolje nego kad smo križ uklesali u stijenu. Lijepo smo ih naučili klesanju. – Antonije nije mogao zadržati ironiju i podsmijeh koje je izazvalo sjećanje.

Šumski su brzo učili. Svakog bi dana Antonije našao još po jedan nevješt crtež oko uklesanog križa. Nesuvisle crte, krugovi, šare. Marljivo udubljene u stijenu, polagano, posve pokrivajući s mukom urezanu raspetu žrtvu.

- A i ono silno kamenje što smo naslagali preko dvorišta nije dugo potrajalo. Ništa nismo postigli, samo im uštedjeli put do kamenoloma. Sve su odnijeli.

- Kamen za njih nije živ, brate Antonije, to znaš. – Otac Sever je kratkim pogledom ošinuo sitnog redovnika nastojeći ga tako spriječiti da ih obojicu još jednom podsjeti na prethodne neuspješne pothvate – Šuma jest.

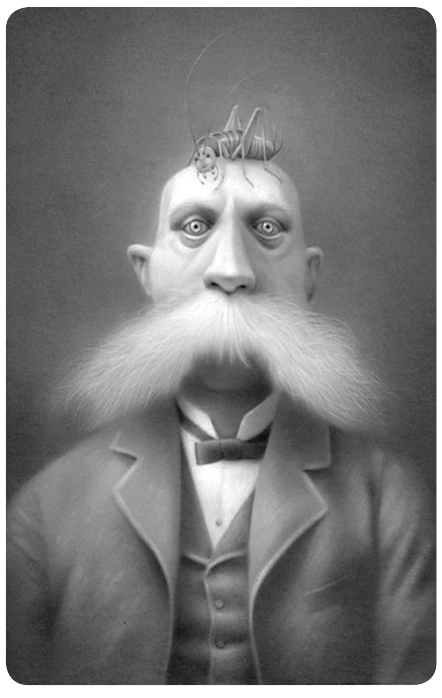

True colors

Probudila sam se pod hladnim i vlagom obloženim prozorima, ali nije mi smetalo. Iz one mekane deke jedva sam se izvukla. Miriše na tebe. I da nije zvonilo na vratima, ostala bih grijati se budnim sanjama.

Vratila bih se niz široke, spiralne stepenice, duboko, čak i ispod dna svjesnosti, koju razdvaja tek prozirna maglena površina. Kao kad uranjaš u virtualno jezero neke videoigrice. Prođeš, sve se zaplavi, zamuti, a ti ideš dalje. I dišeš, zapravo. Sve u čudu se osvrćeš. Poznato, a nije.

E, tako se propada u san.

A do dolje, naravno, ne dopire mnogo svjetla. Neke baklje na zidovima. Tipično. Titrave sjene, zidovi od neklesanih kamenih blokova. Zamak. I mali pomak prema tebi. Glazba trešti i odzvanja. Ritmovi se miješaju, nestaju u mračnim nišama. Da je to samo moj san, svjetlucala bi vilinska prašina po rasplesanim tonovima klarineta.

Naprijed, pa se osvrćem lijevo; nema nikoga. Naprijed, pa desno: dvorana s tapiserijama. Vučem se uza zidove, prstom dotičući slike koje prepoznajem. Neke klupe, park, krevete, šumu. Ne usuđujem se još pogledati u sredinu, pod nizak svod kupole od uglačanog srebra.

Znaš onaj program što radi ljude od gotovih dijelova? Baš tako. Na sredini stoji, ruku i nogu malo raširenih, uspravno, tvoj lik. Valjda sam ga započela graditi još neki dan, ne sjećam se baš. Ali, tu je. Čeka.

Nije baš gotov. Zapravo, neprepoznatljiv si svima, da tamo itko i navrati. No, neće. Ovo je moja podsvijest, moja kutijica s blagom.

I mislim da je vrijeme da te dovršim.

Izgladi rubove udova, dodaj oči, otvori ih, napola. Savini lijevu ruku u laktu i okreni dlan prema gore. Prsti su savršeno ispali. Glavu tek malčice zabaci nadesno, rastvori usne. Naredbe izdajem brzo; no program je još brži. Iz sjećanja mi sam vadi kratku kosu, povećava usnice i ramena, podebljava bedra, sužava bok. Hladni, plastični dijelovi prevlače se kožom, tako mekom, sjećam se.

Kružim prostorijom, obilazim, provjeravam, dodajem detalje. Ne smijem zaboraviti na boje. Paleta je siromašna u narančastom odsjaju vatre, ali ne marim.

Kad zabljesne srebrna munja iz mog srca i podari ti život, tvoje će prave boje zasjati za mene.

... Kraljica ...

S južnog se prozora Veronikine sobe vidjela noć i Luna je bila puna.

Veronika je prišla širom rastvorenom prozoru, kao i svake četvrte nedjelje. Luna je privlačila njezinu mračnu stranu i snovi su joj već divljali u podsvijesti, bujali, prijetili da se preliju u svijest prije nego zaklopi oči. Veronika je znala da će s jutrom njezina odjeća za spavanje opet biti izgužvana, natopljena znojem i na čudnim mjestima poderana, kao kandžama divlje mačke. Veronika ju je zvala Draks.

Pažljivo je zaključala vrata sobe i ključ spustila do dna kule, niz konop privezan za prozor. Samo je jednu noć pune Lune zbog šepavog konja Veronika provela u selu Malih Stranaca, a Draks je, divlja od gladi, prekoračila Veronikine granice i do jutra rastrgnula i zaklala svu stoku u susjedstvu. Ovako zaključana, sputana Veronikinim tijelom i kamenom kulom, Draks bi se zadovoljila morama, groznicom i crnim, ali kratkotrajnim čirevima na Veronikinu tijelu.

Draks je bila dio Veronike, baš kao i Milani kad bi mladak zatreptao na sjevernom prozoru sobe na vrhu Veronikina tornja.

Milani je iz Veronike izlazila nježno, sramežljivo, uz raznobojne iskre posvuda po kamenom okviru prozora, svake druge nedjelje u mjesecu. Titrala bi joj oko kreveta, uvijala se poput jutarnje magle između mladih stabala, kovitlala i pulsirala šareno, sve dok Veronika ne bi čvrsto usnula, mirna i sretna, znajući da će i ove noći Milani mnogima u snu ispuniti skrivene i neizrečene želje.

Svaka bi se dva tjedna Veronika uspinjala na toranj, u svoju sobu noći.

U tamnicu za Draks i prijestolje za Milani.

Aethyr alternus

Vidjela sam sebe kao zelenog pajaca, kao dvorsku ludu sa zvončićima na kapi.

Vidjela sam se očima sokola, odozgo; vidjela sam zidine od ružičastog kamena.

Palaču.

A unutra vrt. Zibave, titrave breze, magnolije, jorgovani mirisni, japanske trešnje u cvatu. Stazice i klupice u sjeni. Jarko zeleni, meki travnjaci s otocima četverolisne djeteline. U košarama pod voćkama obrano, probrano zrelo voće. Grmovi zrelih lješnjaka uza zidove. U kutu sjenica pod netaknutim snijegom, na sredini bistro, osunčano jezerce sa šljunčanom plažom.

Vrt bujan, vrt koji živi u svim četirima godišnjim dobima u isto vrijeme. Zaustavljeno.

A ja? Stajala sam ispred odškrinutih vrata, skakutala i zviždala. Zvončićima na ludinoj kapi, šarenim klaunovskim haljama privlačila sam pažnju prolaznika. Da uđu, da probaju, da uživaju u ljepoti i obilju. Da probaju moj raj.

Stajala sam ispred vrata, na prašnjavoj ulici, leđima okrenutima vrtu.

Tatjana Jambrišak jedna je od vodećih autorica znanstvene fantastike u Hrvatskoj i višestruka dobitnica Nagrade SFERA. Objavila je knjigu priča *Duh novog svijeta* (2003), a 2007. tri knjige ukoričenih tekstova s bloga – poezije, kratkih priča i zapisa (*Slova iz snova*, *Nikad bivša*, *Blogomdana*). Prozu objavljuje na http://carobnibrijeg.blog.hr/, a pjesme na http://slovaizsnova.blog.hr/. Suurednica je redovitih godišnjih zbirki društva za znanstvenu fantastiku SFera.

natječaj

Godišnji natječaj Algoritma i Zareza za najbolji neobjavljeni prozni i pjesnički rukopis autora do 35 godina starosti

Prozak

Pirova pobjeda (tako se to u nas radi)

Marijo Glavaš

Prvo smo, tako se to u nas radi, svi otišli kod Mate kući. Mislin, nismo svi svi išli, nego nas stopedest s njegove strane, takav je običaj, da se prvo okupimo kod mladoženje kući. Za njenu stranu ne mogu govorit, ali mislin da su se i kod njenih držali običaja. Običaj je običaj, znate. Tako ovo što sad pričan, to je vezano uz nas kod Matine kuće. Mogu ja započet? E, znači, bilo je stot'nu auta, zakrčilo cestu sve doli do Mujića zida, a isprid kuće od auta i svita nije se moglo proć, a da ne slomiš nekomen retrovizor ili privrneš čašu iz ruke. A sve naši, svak svakoga zna, pa stani tu, popij-popričaj, stani tamo s rodijakom, popričaj, popij s njim, ma milina. Kako san ja bija kum, a ja i Mate smo od dva brata dica, prvi rod, tako san ja bija kod Mate još od večeri prije, jilo se pečeno, pilo domaće vino, a ove godine je Mati grožđe rodilo uf, slador dvadeset, vino ko med, ma tako smo mi sve u svemu jutro dočekali gangajuć, pivajuć, a ića i pića nikako da pofali. Kad su se svatovi skupili, krenilo opet sve iz početka – gange s kumon Ikon, šije sa Stipanom, pa po jeger s rođon iz Ljubuškog, pa rakiju s rođon iz Minkena, pa jednu s braton mu, pa s materon, pa s ćaćon – do podne smo svi zagrljeni oko harmonkaša pivali Juru i Bobana kad je prvi moj rođo iz Vrgorca izvadija sto evra i prilipija ji cigi na čelo. Na to, oči svima ispale, kad je rođo iz Minkena rukon zagrabija u džepe, pa izvuka snop onih crvenih od pecsto, pljune na jednu i zalipi je priko one rođine od sto, a drugu zatakne u harmonku. Kako je cigo tada počeja svirat, to niko nikad čuja nije! A Mate je bija ko slika, u odijelu, kravata, cipale sjajne ki da ji je svinjskon mašću maza, divota, kosa mu lipo u vis dignuta ko da i ona pozdravlja sa *spremni* kad je cigo viknija *za dom*, ma lipšeg mladoženje u životu vidija nisan, a bija san na pireva da in se broj ne zna, a di će se i znat kad nas rodbine ima iljadu po cilon svitu i u Hrvackoj. Negdi oko četri Matin ćaća, stric Mijo, reka je da uzmemo boce i ako će još ko šta ist pa iđemo po mladu. Da si vidija kolone kad smo se poredali po cesti, auto iza auta, ja, Stipan, Jure, Ive, Gaće, Joke, Mićo, Zvone, Bili, Rođo, Pajdo, Kikaš, Pere, Vice, Vlade, Maše, Joze, Dika, sve jedan iza drugoga, ka ono kad smo išli na Knin, samo sad nije bilo Andre, on se ubija lani, ima je oni petespe, svi smo bili u koloni i naoružanje još i bolje nego onda devespete, pa kad smo stali na sirenu i svak kroz prozor ko pištolj ko kalaša, pa upri, ožeži, nema toga ko nan se nije maka s ceste. Da si vidija šta žene bižu u kuću – jedna se splela o suknju i pala ko daska, ma milina koje je to veselje bilo. Kad smo došli prid njenu kuću tamo su u dvoru bili njeni svatovi i njiov harmonkaš, ali taj nije bija ni sjena našeg cige, a kad mu je rođo prilipeta još pet stoja na obraz, ej da si vidija šta smo onda zaorili *izađi mala* da su se svi njeni krstili i čudili ko da nas je došlo iljadu, a ne stopedeset. Onda san ja, tako se to u nas radi, doša kod njenog brata da se dogovorimo za kliko ćemo kupit mladu. To je najboji dio svakog pira, dogovoriš se, naprimjer, da ćeš kupit mladu za pecsto ili iljadu evra i onda krene šov. Ćaća o mlade ili brat počnu vikat na nas da šta smo mi tu došli, šta radimo prid njiovom kućon, da smo falili i da iđemo ća otalen ili će nan zvat policiju. Onda mi zapivamo, popijemo i ja ko kum krenem u pregovore, da mi smo došli po mladu, da je naš Mate izabra jednu lipu baš iz ove kuće i da nam je izvedu. Ali oni ni čut, nego jopet da smo falili i da tu nema nikakve mlade. E to je ono kad ja krenem s parama i vičen evo sto evra nudimo za nju, a oni viču *može*, za to ćemo van dat dvi kante jupola, pa svi u smij. Onda ja ponudin trista evra, a oni kažu *može*, eno mlade, pa izvedu neku babu bez zuba i pitaju jel to ova, a neki od naših poleti da je, da je to ta, pa uzme babu u ruke i odnese je. Da vidiš ti komedije. Onda san ja opet na redu, pa ponudin pecsto evra, a oni izvedu neku malu šta još u gaće sere, a naman se srca raztope, pa udri rakiju pa muzika pa joooj sriće, ajme da van je to doživit bilo. Na kraju ja, kako smo se i dogovorili ja i njen brat, ponudin iljadu evra i tada su oni tribali reć *može* i izvest pravu, izvest malu Anđu, ali zamisli ti čudesa, zamisli ti skandala, kaže njen ćaća *ne mere*. Meni se prvo učinilo da san krivo čuja, ali kad san pogleda Matu i rodbinu kako su ušutili i problidili, svatija san da je situacija ozbiljna, a zamisli tek sramote, ja u džepu i da san tija više nudit, nisan ima nega kliko smo se dogovorili, iljadu evra. Onda ja još jednom reka da evo iljadu, jer možda oni nisu čuli dobro, ali Anđin ćaća jopet *ne mere*.

I sad Vi meni recte, sad vi meni kažite da i Vi, časni sude, ne bi zagrabili rukon u oni drugi džep, pa geveron sasuli pet metaka onon pizdunu u prsi, jebo ga ja, a još kad mu je sin skočija i osova mater, a mome kumašinu Iki mater umrla kad je ima tri godine, pa recite i Vi, časni sude, da mu ne bi i Vi sabili rafal u ćivericu ćelavu, i njemu i onom šta ga je iša branit, časni sude, tako se to u nas radi, jer da nisu Mićo, Rođo, Pere, Maše i Dika potegli pištolje i zapucali, ko zna, možda bi njeni ubili nas, a ako neće svoj svoga, a ko će me branit?

Marijo Glavaš (Split, 1986) apsolvent je na FESB-u, a često radi kao turistički pratitelj po Hrvatskoj i Europi (uhodi turiste). Svira gitaru u rock sastavu Veliko Č. Uzgaja brkove, živi kao svejed, izlučuje prozu i poeziju. Do sada objavljen u književnim časopisima *The Split Mind, Zarez, Vijenac,Re, Knjigomat, Riječi*, *Most,* u zbornicima *Rukopisi 31*i *Reč u prostoru*, na internetskim stranicama: www.knjigomat.com; www.litkon.org; www.vecernji-list.hr; te na blogu: www.hesus.bloger.hr. U rujnu 2008. godine osvojio je drugu nagradu za ne objavljenu zbirku poezije na Ratkovićevim poetskim večerima u Crnoj Gori.

Navrh jezika

Plavi sapun

Ana Mušćet

L kaniba

Kao nikad prije
kaznila me Nije istina ljudskog mesa.

O moje Nije,
kretalo si se baš
kuda ti je mjesto
i kuda te nema
a dano ti je,
- nema šta.

Moje čedno, čedno Nije,
i kud te nema -
nema šta,
dano ti je.

***

Pravac iz kojeg dolazi sve znano suprotan je onome odakle potječem. Guram i šamaram bika koji bleji i podmuklo me gleda, vičem mu: 'Ne dosađuj, ne postojiš, sam si u meni, idi!'. Šta je moje, moje je jer ga zovem, a ono što se nudi i što se smatra, čista je kultura po kojoj se više ne znam ponašati. Na ulici mislim kako postoji nešto u muškarcima što im nikada ne bih oduzela - udaljenost. Na svakoj muškoj jakni iznutra našiveni džep čuva ono Tamo.

***

Tamo gdje nas nema najbliži smo. Tamo i za tamo dišemo,
dok ispitivajući jug i sjever (jer zapadu i istoku već nije lako),
pokušavamo prestići zrak, svojim bistvom utvrditi,
ima li nama sličnih, ima li čuvara na kraju naših dužina
ili te stražarnice leže osamljene, a oni kojih nema,
misleći na njih, troše se u svojoj nervozi.
Jedna takva, poznata, bijeli se na vrhu najvišeg kamena.
U svojoj crvenoj treptavosti svjetlo nas upozorava na prazno.
Unutra, stolica još topla iako je zrak čist. Daljine dijele.
Dijele na dvoje. Jedno je uvijek uz drugo.

***

O otocima i ljudima sve najbolje.
Njih je Bog sakrio duboko u sebi,
dok ga ne prođe kriza poništavanja.
U tom se samo njemu smislenom univerzumu odvijaju i najzapleteniji procesi, njemu posebno dragi.
Površnosti mu je dosta! Nek se nosi!

Smije se tako Bog
svom svojom čeljusti,
a njegov zubati osmijeh
sačuvat će otočane.
Oni, iznutra oslonjeni o visoke
bijele blokove, križaju ruke na leđima,
upijaju lekcije koje ja nikada neću moći platiti.

Osmjeh kao pojava umirujuće tišine
u Boga upravo znači zajednički jezik
s onima kojima se ni usred vode ne mijenja koža.

***

Tramvajska stanica je širine kreveta,
ali krevet nije.

Onaj koji nije bio, neće ni doći
-javili su maloprije.
Sastavite novu listu za večeras suhom olovkom.

***

Kad zavrtim prazninu šalice, ona se još okreće dok je nosim na drugi kraj sobe.
Iznad nje se puši.
Uskoro će se i piti.
Kad se voda vrti, ona
se i dijeli. Napokon je vidim.
Dok je sanjam oko glave,
u glavi ona broji neke modre ljude i uz obalu njihova
bijela staništa. Pod vodom nešto cvili.
Otok se to javlja.
Sjetio se da je sam.
U samoći masivan.

***

Negdje tamo, sa nekih osam
na devet godina,
usnula sam, kroz noć provalnika
uvučenog u moj stan u Pločama
i njegove ruke u crnim rukavicama,
kako iz našeg novog, bijelog trosjeda
vade hladno, crveno meso
upakirano u vrećice, vezano gumicama.
Iste noći, sanjala sam sebe
i svoje crne duplje,
svoje tijelo bezmesno,
kožnato i bijelo,
usidreno, u tu istu dnevnu sobu.

Nepovratna tako
zalazila sam u trosjed
vidjeti, nije li štogod ostalo
da napuni taj kožnati obruč.

Ana Mušćet rođena je 1981. u Metkoviću. Završila je umjetničku školu u Dubrovniku. Napisala i režirala predstavu *Akt* koja je izvedena u Dubrovniku i Metkoviću. Objavila svoju prvu zbirku *Plavi sapun* na Trećem programu Hrvatskog Radija, u emisiji *Poezija naglas*, urednika Danijela Dragojevića. Završila drugu zbirku poezije *Vatra Vatra* 2006. Apsolventica je rusistike i kroatistike na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Boravi u Zagrebu.

cmyk

Rušenje ne svega postojećeg, nego svega očekivanog

Zoran Roško

"Alternativa" više nije neki određeni projekt, s jasnom povijesnom vizijom, nego samo metoda – metoda induciranja nepredvidljivoga

Je li priručnik o lezbijskom analnom seksu subverzivniji od mobitela? Teško. Je li estetska pedofilija provokativnija od MTV-ove animirane serije Celebrity Death Match? Jesu li telepatija i razgovor s dupinima čudniji od kvantne fizike? Je li antiglobalizacijski pokret alternativan prema kapitalizmu? Je li radikalno rušenje estetskih konvencija išta drugo osim stvaranje novih navika? Je li vjerovanje u izvanzemljane čudnije od vjerovanja u superiornost bijele rase? Jesu li teorije urote paranoidnije od izvještaja CNN-a? Je li uvjerenje da čovječanstvom tajno vladaju gmazolika bića s drugog planeta bizarnije od Jerry Springer Showa? Opet i opet – ne.

Znači li to onda da danas više ništa nije alternativno, da je subverzija nemoguća i da je svaka perverzija samo pitanje osobnog ukusa, a nekonvencionalnost stvar životnog stila? Jesu li permisivnost, relativizam, cinizam, liberalizam i imperativ profita uništili mogućnost pobune? Uostalom, pobune protiv čega? Zar nije aktualni korporacijski feudalizam, potpomognut informacijsko-tehnološkom revolucijom, već srušio kapitalizam i stvorio jedan fantasy-svijet u kojem su montaže različitih cirkuskih atrakcija, zbiljskih i fiktivnih, postale normom djelovanja. Ili ipak još sanjarite o nekom boljem, slobodnijem, pravednijem – drukčijem svijetu? Ne želite se samo besmisleno zabavljati, želite biti i besmisleno smisleni, želite utopijski generiranu hranu za um i tijelo, želite rajski klonirane limenke istine? Hej, možda zapravo želite anđeoske antidepresive?

Čovječanstvo danas nema nijedan snažan projekt

Opće je poznato da vam mediji lažu, ali i to da volite slušati i gledati te laži, da vam lažu ljudi oko vas, čak i vaši najbliži, ali i da niste baš sigurni želite li od njih čuti samo golu istinu, koja često "boli". Naravno, lažete i vi njima, lažete i samima sebi. Vaše vas želje varaju, vaši vam užici skrivaju ono što zaista želite, osjećaji vas mogu zavarati, tijelo zavesti, intuicija prevariti. Laži, krive procjene, pogreške, zablude, tjelesne halucinacije, mentalna uzbuđenja, sve su te distorzije dio života koji je nemoguće izbaciti nekim socijalnim klistirom, intelektualnim znojenjem, epistemološkom askezom ili mističkim orgijama. Zbog toga, čini se, istina jednostavno više nije relevantno pitanje. Istina danas ne izaziva velike posljedice, posljedice izaziva korištenje istine. Istinu možete koristiti kao laž, laž kao istinu – i zapravo, većina ljudi to zna i iz vlastita svakodnevnog života. Danas je teško vjerovati u obećanje "istina će te osloboditi", jer nas i istina može porobiti ili navesti na okrutna i katastrofalna djelovanja, a s druge strane, ni u samoj slobodi nema nikakve temeljne istinosti jer nas sloboda može učiniti praznima, površnima, narcisoidnima, neodgovornima i bešćutnima. Zbog toga čovječanstvo danas nema nijedan snažan projekt, čovjek više ničime ne može opravdati i osmisliti ono što čini sebi, drugim ljudima i planetu. I zato opet postaje jasno koliko čovjek ovisi o svojim neljudskim aspektima, budući da on kao autonomno biće jednostavno nema uvjerljivih vrijednosti kojima bi mogao reklamirati ono što čini.

Neljudsko i cool

Problem tog čovjeka nije to što se otuđio od svoje ljudskosti (ona zapravo nikada u povijesti čovječanstva nije bila toliko normativna), nego to što je prekinuo komunikaciju s vlastitom neljudskošću pa se ona, kad ipak izbije, može pokazati samo u izvitoperenim oblicima. Izraz "neljudskost" ne odnosi se ovdje na neko mračno, nisko područje, nego nasuprot, na sve ono što izmiče cenzuri tzv. autonomnog ljudskog subjekta, sve ono što je alternativno ne prema njegovim "pozitivnim", nego prema njegovim kratkovidnim, šovinističkim i hegemonističkim obilježjima. To znači da su tzv. humanističke vrijednosti uvijek cinične (jer svoje sudove ne umekšavaju osjetljivošću za to da život ima i nekih duboko neljudskih vrijednosti) i da je humanistički odgoj licemjeran, jer vas ne priprema za snalaženje u realističnim situacijama, jer vam ne govori kako da preko noći postanete opaki ubojica kad vas vojska vaše domovine iznenada mobilizira, ili kako da budete zli u situacijama kad to morate, ili čak i želite biti.

Život se jednostavno ne sastoji od borbe istine i privida, dobra i zla. Upravo je zlo stvorilo civilizaciju, zločinci su začetnici "časnih" obitelji, osnivači gradova, naroda i država. S druge strane pak, istina koja nije uzbudljiva ne zanima nikoga osim "stručnjaka" (jer je jedino njima uzbudljiva), a dobra osoba koja nije istodobno *cool*, ljudima je jednostavno dosadna. Zar nisu svi povijesni heroji i sveci slavnima postajali tek nakon što bi pobijedili neko zlo biće, svladali neko iskušenje? Bez te sposobnosti da pobijede u nekoj borbi jednostavno ne bi bili dovoljno *cool*. Dakle, borba je, a ne dobrota ili čistoća, ono što ih je učinilo *cool*-osobama. Čak je i neborbeni Buddha bio *cool* zato što je pobijedio zemaljske žudnje. Sve umjetnosti, koje se standardno vidi jednim od nasnažnijih oslonaca humanističkog odgoja, zapravo su gotovo uvijek zainteresirane za mračnu stranu ljudskog života. Dobrota je nedramatična; prebrzo otkrivena istina, poput preuranjene ejakulacije, skraćuje "igru" i uništava napetost; sreća ne pokreće pustolovinu; razumijevanje i ljubav ruše već u korijenu mogućnost zapleta; previše dobrih likova onemogućava sukob.

Osjećaj opasnosti bez same opasnosti

To ipak ne znači da su ljudi u svojoj naravi zli, mračni, morbidni ili perverzni. Prije je riječ o tome da ljudima gotovo sve vrlo brzo dosadi i da uvijek traže neki intenzitet, pa su i zlom opsjednuti zato što je ono opasno. I ljubav je zapravo "zanimljiva" samo ako je opasna, ako stvari dovodi u pitanje, a čovjeka do granica njegova poznatog svijeta. "Obična" dobrota, nježnost i razumijevanje nisu opasni za opstanak i stoga, gotovo instinktivno, čovjek pozornost usmjerava prema područjima koja su mu potencijalna ili realna prijetnja.

Da bi se, s jedne strane, pripremio za moguću realnu opasnost, a s druge izvukao iz nje užitak i korist, čovjek mora vježbati tu opasnost "unaprijed", u simuliranom obliku, u zaštićenim okolnostima – u sigurnome okružju mašte, udobno zavaljen u fotelju ili šećući među pouzdanim zidovima galerije. Tada on dobiva nalet fizičkog i mentalnog adrenalina, a ne i zbiljsku opasnost koja bi inače trebala izazvati taj nalet. Prednost artificijelnih situacija je to što one donose osjećaj opasnosti, a ne i samu opasnost; uvijek su dakle, halucinogene, uvijek djeluju poput droge.

Ali ako to vrijedi za sve artificijelne situacije, u čemu se razlikuju tzv. alternativne kulturalne ili životne prakse? I postoje li one uopće?

Od subverzije do životnog stila

Mnogi su analitičari skloni zaključiti kako danas više ništa nije alternativno, da je granična crta između normalnog i subverzivnog, konvencionalnog i bizarnog, uobičajenog i perverznog, čak zdravog i patološkog, toliko mutna da ništa doista subverzivno više nije moguće. U romanu *Super Cannes*, James G. Ballard prikazuje svijet u kojemu se upravo patološko ponašanje prepisuje kao zdravstveni recept, kao sredstvo "normalizacije". A Slavoj Žižek tvrdi da je danas lakše zamisliti čak i kraj svijeta, nego kraj kapitalizma. Kapitalistički potrošačko-zabavni pogon uspijeva vrlo brzo apsorbirati gotovo sve subverzivne ideje i pretvoriti ih u izvor nove zarade. Sama mladež, pak, pacificirana je zadovoljavanjem njezinih različitih životnih stilova pa svaka moguća "alternativnost" smjesta postaje samo još jednim "stilom" ponašanja, oblačenja, plesanja, narkotiziranja. Simon Reynolds, britanski teoretičar glazbe, tako tvrdi da će budući glazbeni stilovi biti određeni ponajprije vrstom droge koja će zaživjeti među odgovarajućim skupinama mladih ljudi.

Govoreći o pop-književnosti šezdesetih i današnjoj njemačkoj pop-književnosti, Johannes Ullmeier ustvrđuje da ova potonja umjesto da potiče i provocira… očituje odveć afirmativan odnos spram životnog stila i medija. Iako su izvorne odrednice popa – ustrajan rad na izmišljanju novog, subverzivnost, aktualnost, iznenađenje, disidentnost – sačuvane i u aktualnoj pop-književnosti, ona u osnovi uspijeva samo reprezentirati određene životne stilove mladih ljudi.

Douglas Rushkoff, svojedobni glasnogovornik subverzivne internetske kulture, postao je u međuvremenu savjetnikom upravnih odbora velikih korporacija, a taj svoj konjićev skok opravdava time što, navodno, više nema podjele na "nas" i "njih". Ako korporacije ionako prisvajaju stečevine kontrakulture, onda se protiv toga ne treba boriti, nego se s time treba početi igrati, tvrdi Rushkoff. Ako će korporacije prisvojiti sve što napravimo, pa navedimo ih onda da prisvoje neke zaista *cool*, opasne, opičene stvari. Navedimo ih da prisvoje homoseksualnost, psihodelične droge, magiju, duhovnost, kaže Rushkoff.

Psihodelija početaka i ciljeva

Sve to ipak ne znači da ljude više ništa ne može šokirati. Uvijek u konkretnim slučajevima postoje osobne i grupne granice podnošljivog i prihvatljivog, ali sada takva zgražanja više nemaju neku snažnu institucionalnu podršku – svijet više nije toliko utemeljen u svojim ideologijama koliko u operativnim sustavima (čak su i fundamentalističke ideologije više nalik na softverski paket za izvođenje određenih cementirajućih operacija, nego na sklop vječnih istina i mitoloških *soap*-opera).

Dakle, i danas je alternativno sve ono što nastavlja biti otvorenim za drukčije, nove, disidentske, maštovite načine bivanja čovjekom. Ono pak što današnje alternativne ideje, pokrete i svjetonazore razlikuje od sličnih im iz prethodnih razdoblja, izostanak je konkretne vizije o tome što bi čovjek trebao postati. Danas je zato više riječ o doslovnom eksperimentiranju – djelovanju bez očekivanog ishoda, otvorenosti kao takvoj, larpurlartističkoj "subverziji" – o stalnoj psihodeliji početaka i ciljeva. Više je riječ o otvorenosti prema mogućim iznenađenjima, nego o vizionarskom ili programatskom djelovanju. Subverzivna djelovanja danas ne žele toliko srušiti ono postojeće kako bi se stvorilo nešto novo, o čemu se već sada mnogo zna, koliko narušiti i sama očekivanja kako bi se stvorili uvjeti u kojima ćemo moći biti iznenađeni – svijetom, svemirom, biologijom, bogom, samima sobom. Vizije su nam također dosadile, jer se nikad ne ispunjavaju. Danas kao da još samo iščekujemo neko veliko iznenađenje. Zato "alternativa" više nije neki određeni projekt, nego samo metoda. Metoda induciranja nepredvidljivoga. Z

Iz Zareza, *broj 130, od 20. svibnja 2004.*

Informacija! A ne senzacija.

VJESNIK
HRVATSKI POLITIČKI DNEVNIK

Pretplatnicima odobravamo posebne popuste / na tromjesečnu pretplatu **5%** / na polugodišnju pretplatu **15%** / na godišnju pretplatu **25%**

Primjer uštede na osnovi godišnje pretplate
Pretplata **6*** dana u tjednu / **1** godina 2.100,00 kn / **-25%** / 1.575,00 kn / ušteda **525,00** kn
Pretplata **5**** dana u tjednu / **1** godina 1.764,00 kn / **-25%** / 1.323,00 kn / ušteda **441,00** kn

Za umirovljenike dodatnih **5%** popusta

Pretplata / tel. **01** / **61 61 636** / e-mail: **pretplata@vjesnik.hr**
Marketing / tel. **01** / **61 61 669** / e-mail: **marketing@vjesnik.hr**

www.vjesnik.hr

Noga filologa

Svjetlo nad kartom

Neven Jovanović filologanoga.blogspot.com

Slijedite novce pomoću baze podataka. Kako ruka ruku mije? Tko je "za", a tko "protiv"? Uloga interneta u razvijanju odgovornosti političara. Kontrola: upravljanje ili nadzor? Mi u biti ne znamo - što znači: ne vodimo računa o tome, ne mislimo čak ni o *mogućnosti* da povedemo računa - tko je od naših saborskih zastupnika kako glasao kad je glasao, tko je radio u kojem odboru, tko je koliko novca i od koga dobio. Što kada stvarnost nadilazi šezdeset sekundi TV-dnevnika?

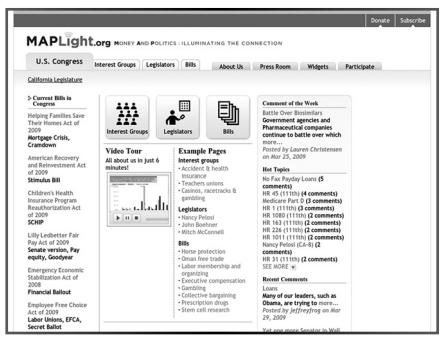

Slučajno sam na internetu naišao na MAPlight.org. I ostao impresioniran. Kako i zašto, izvještaj slijedi.

Novac i politika

MAPlight.org je, u biti, računalna baza podataka (ujedno i jedna američka neprofitna i nestranačka organizacija, čiji je glavni zadatak održavanje istoimene baze): to znači niz međusobno povezanih tablica kojima možemo zadavati upite po volji. Ono što je bitno, dakako, jest *koji* su podaci u tablicama. MAP je kratica za "Money and Politics"; na vrhu stranice stoji moto "Novac i politika: rasvjetljavanje veza".

MAPlight.org baza sastoji se od tri skupa: od podataka o tekstovima zakonskih prijedloga SAD te podataka o glasanju o tim prijedlozima; od podataka o interesnim skupinama kojima pojedini zakoni i odluke odgovaraju ili ne odgovaraju (o društvenim skupinama, poduzećima i udrugama, odnosno pojedincima kojima je u interesu prihvaćanje ili odbijanje zakonskog prijedloga); napokon, od podataka o sredstvima financiranja predizbornih kampanja sadašnjih zakonodavaca, tj. kongresnika obaju domova Kongresa SAD.

Valja podsjetiti da je svaki od preko 530 zastupnika američkog Kongresa onamo dospio nakon izravnih izbora, na kojima je jedan od presudnih faktora "sposobnost prikupljanja velike količine novca," (potrebnog za propagandu) "osobito u ranim fazama natjecanja." Kampanje u SAD nisu samo građanski ritual i prigoda za debatiranje; radi se o industriji u kojoj se okreću milijarde dolara, gdje riječ vode profesionalni politički konzultanti koji raspolažu sofisticiranim (i, dakako, skupim) sredstvima upravljanja kampanjom - prvenstveno oglašavanjem putem medija i pošte. Kandidature su u pravilu stranačke, ali u većinskom dvostranačkom političkom sustavu, kakav je američki, kandidati se na izborima bore i protiv suparnika iz *iste* stranke (što samo po sebi znači da se ne mogu oslanjati na financiranje stranačkim sredstvima).

Ovisnost američkih predizbornih kampanja o novcu dovela je, na kraju krajeva, do intenzivne zakonske regulacije financiranja kampanja: praktički svi podaci o prikupljenim sredstvima moraju biti javno dostupni - te oni to i *jesu*.

Otud MAPlight.org.

Koliko je puno, a koliko malo

Činjenica da su ona tri skupa podataka s početka (zakoni, interesi, financiranje kampanja) organizirana u internetski pretražive, međusobno povezane tablice omogućava bilo kome da formulira i postavi niz zanimljivih upita toj bazi. Recimo, ako jedne interesne skupine podržavaju, a druge se suprotstavljaju nekom zakonskom prijedlogu - kojim su predizbornim kampanjama priloge davali jedni, kojima drugi? koliko su prosječno donacija dobili kongresnici koji glasaju za i protiv pojedinog zakonskog prijedloga (koliko je "puno", a koliko "malo")? kada su kongresnici dobili priloge, a kada su glasali za zakonske prijedloge (s grafičkim prikazom znatnijih donacija prije, odnosno nakon glasovanja)?

I sve je to zaista tamo. Recimo: petog ožujka 2009. u Predstavničkom domu kongresa izglasan je H.R.1106, zakonski akt kojim se obiteljima pomaže da sačuvaju svoje domove (sprečavajući ovrhe i povećavajući dostupnost hipotekarnih kredita). Interesne skupine koje nisu htjele da ovaj prijedlog postane zakon uključivale su financijere, osiguranja i trgovce nekretninama; različite vrste banaka; trgovinske komore; konzervativne republikanske udruge. "Za" je glasalo 234 kongresnika, "protiv" 191 (sedam nije glasalo); dostupni su detaljni podaci o tome tko je bio za, a tko protiv. Proizlazi da su interesi koji su bili protiv ovog prijedloga u posljednjih pet godina prosječno dali 111,342 dolara svakome zakonodavcu koji je glasao "za", a 212,759 dolara svakome tko je glasao "protiv"; npr. republikanske konzervativne udruge prosječno su svakog glasača "za" podržale s 1,747 dolara, a svakog glasača "protiv" s 54,452. Nadalje, popisani su i članovi kongresnih odbora koji su razmatrali zakonski prijedlog (dakako, opet s iznosima koje je svaki član primio od spomenutih interesnih skupina).

I tako to ide dalje. Granice određuju vaša tipkovnica i internetska veza te vaša domišljatost i oštroumnost.

Odgovornost?

Posebno je dojmljivo razmišljati o MAPlight.org pred još jedne izbore u Hrvatskoj - izbore na kojima, ma što mi mislili o konkretnim kandidatima, vidimo i kod nas skromne začetke potpune otvorenosti (jedan je nezavisni kandidat za zagrebačkog gradonačelnika dojavio GONG-u brojeve svih računa i najavio da će sve donacije i donatori biti objavljivani svaka dva tjedna) i korištenja interneta kao medija (isti kandidat ima grupu podrške na Facebooku i reklamira se cirkularnim e-mailovima). No ništa manje važno nije niti da MAPlight.org na poseban način rješava najbolnije hrvatsko političko pitanje - pitanje *odgovornosti* političara biračima.

Za naše političke zastupnike, pošto smo ih jednom zaokružili na glasačkim listićima, dobar dio odgovornosti kao da nestaje: neki odgovaraju svojim strankama više nego svojim biračima, neki mijenjaju lojalnosti i pripadnosti kako im se svidi, neki su možda dosljedni, možda ne - ali ne možeš to otkriti da se na glavu postaviš.

Ne radi se samo o tome da naši zastupnici račun biračima polažu - ako ga polažu - tek nakon četiri godine (usput, mandat kongresnika u Predstavničkom domu SADA traje dvije, dok je mandat senatora šest godina); radi se i o tome da čak i *dobar* rad saborskih zastupnika ostaje biračima skriven. Mi u biti ne znamo - što znači: ne vodimo računa o tome, ne mislimo čak ni o *mogućnosti* da povedemo računa - tko je kako glasao kad je glasao, tko je radio u kojem odboru (i kako) - kao što ne znamo ni tko je koliko novca i od koga dobio.

Možda to za pojedine zastupnike i znamo: uglavnom za one koji "zglajzaju", za one kojima se podaci o radu (ili neradu) u Saboru i o financiranju kampanje iz ladice izvlače onda kad ih treba malo oblatiti; takvi su podaci onda specijalističko političko oružje, ekvivalentno podacima o nemoralnim najamninama i bahato-pohlepnim policama za knjige.

Ali podaci o radu u zakonodavstvu i financiranjima kampanja nisu sredstvo javne *kontrole* politike i političara. Kontrole, ne u smislu upravljanja, već u smislu nadzora, i vrednovanja: rade li ti ljudi zaista ono za što smo ima poklonili svoje povjerenje?

Slika mačke

Treba napomenuti da prosječan državljanin SAD nema ništa više vremena ili interesa za praćenje rada zakonodavnih tijela nego što ima prosječan državljanin RH; odaziv na npr. lokalne izbore u SAD po malobrojnosti je posve nalik odazivu na lokalne izbore u Hrvatskoj. Isto tako, veliki dio rada zakonodavnih tijela zanimljiv je - i shvatljiv! - ponajviše vrlo specijaliziranim "interesima". Pa ipak, u Americi MAPlight.org *postoji*. To znači da postoje ne samo propisi koji jamče javnu dostupnost informacija (koji postoje i u Hrvatskoj), ne samo *stvarne primjene* tih propisa (tu već šepamo), ne samo nevladine udruge koje (koliko mogu) *prikupljaju* te propisno dostupne informacije - već da postoji i sustav kojim nevladine udruge ono što prikupe *objavljuju* - kojim i same čine prikupljene informacije javno dostupnima.

Posljednji je moment po važnosti posve ravan svim prethodnima.

Nevladine udruge poput GONG-a ili *Transparency International* u javnom su prostoru Hrvatske prisutne prvenstveno putem priopćenja za medije. To znači da se sve što one saznaju i otkriju mora moći svesti na šezdeset sekundi priloga u "Dnevniku" ili na pet kartica novinskog teksta; to, dalje, znači da će neke stvari - one koje *ne stanu* u šezdeset sekundi i pet kartica - nužno ostati neprozirne i nevidljive. Također, radni potencijal nevladinih udruga nužno je ograničen: članova imaju koliko imaju, a koliko oni rade ovisi o raspoloživom vremenu i prostoru (netko iz Makarske malo će teže baratati podatacima raspoloživim u Zagrebu).

No podatke iz internetski dostupne baze podataka u stilu MAPlight.org može pregledavati i kombinirati znatno više ljudi - kako iz Zagreba tako i iz Krasnog ili Grohota; kako u radno vrijeme ureda, tako i od 0 do 24; kako doktoriranih politologa, tako i angažiranih srednjoškolaca. "Uz dovoljno pari očiju, svi su *bugovi* jednostavni", kaže jedna od hakerskih krilatica.

Utjecaj takve baze seže i dalje od povećavanja radnog potencijala. Sama *svijest* da je svačiji zakonodavstveni rad, svačiji pojedinačni zakonodavstveni doprinos, u svakom času dostupan svim biračima, može promijeniti razmišljanje i ponašanje saborskih zastupnika. I onih "zločestih" (miševima kojima stalno na zidu visi slika mačke) i onih "dobrih", koji jednostavno nastoje dobro raditi posao u kojem se ne zna uvijek jasno što je "dobro", a što "loše", u kojemu u dobrome ima lošega kao što u lošem ima dobroga (rado bih vjerovao da većina zastupnika u načelu pripada ovoj skupini).

Problem veličine

Zašto ja pišem o ovome? Kakve ovo ima veze s filologijom i s antikom? Dio objašnjava Thomas Paine, koji je još 1792. oduševljeno zabilježio (u "Pravima čovjeka"): "Ono što je bila Atena u malome, Amerika će biti u svojoj veličini. Atena je bila čudo davnih dana, a Amerika postaje predmet divljenja i uzor današnjice." Americi će to biti moguće, tvrdio je Paine, zato što je uspjela riješiti problem na kojem su Atenjani, naposljetku, pali: problem *veličine*. Problem činjenice da demokracija koja doista uključuje *svakoga* ne funkcionira ni u kojoj zajednici čije se granice ne mogu obuhvatiti pogledom, kojoj se kraj ne vidi s tornja, brda ili zvonika. Ako demokracija traži aktivno sudjelovanje svakoga od nas - *kako* da sudjelujemo? Ako demokracija traži aktivan nadzor naših zastupnika - *kako* da ih nadziremo? Kako da ribarimo u oceanu podataka?

MAPlight.org daje nam mrežu za to ribarenje: osigurava računalno potpomognutu, globalno dostupnu baza koju neprofitna udruga održava i "puni" podacima, koju algoritmi pretražuju - a nas puštaju da razmišljamo o rezultatima pretraga.

S filologijom, pak, MAPlight.org povezuje nešto drugo. Pretresanje međuovisnosti zakona, zastupnika i interesa zahtijeva itekako pažljivo čitanje, itekako lucidno razmišljanje. Pažljivo, lucidno, i k tome kreativno. U najboljem od svih mogućih svjetova, filologija bi trebala biti upravo to.

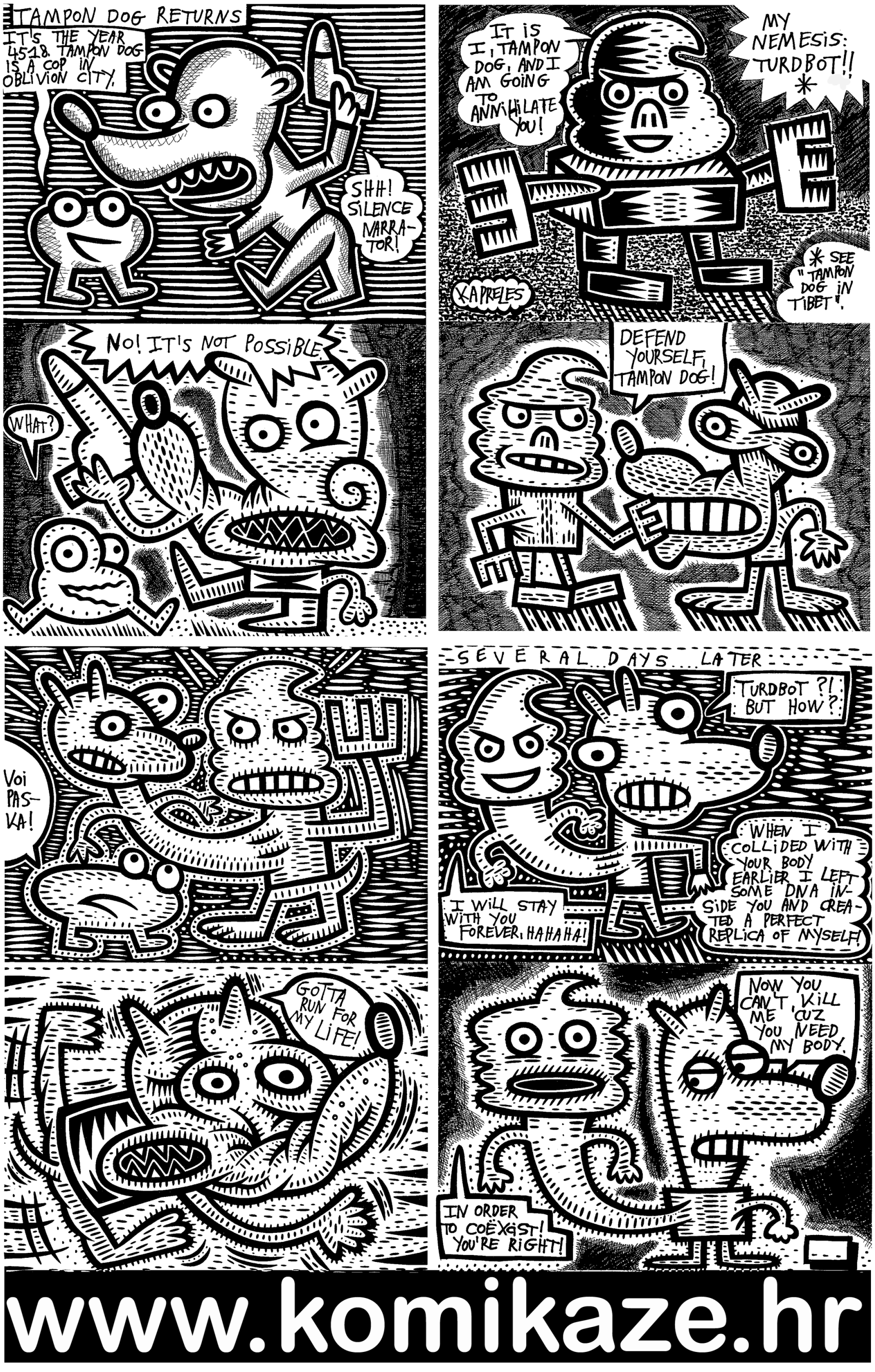

www.komikaze.hr

cmyk